

شمال

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve
Kültür Kurumu

Bursa ve Cumalıkızık
Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu
998. Dünya Mirası / 2014

BURSA (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve CUMALIKIZIK

YÖNETİM PLANI [2021-2026]

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

World
Heritage
Convention

CONVENTION CONCERNING
THE PROTECTION OF
THE WORLD CULTURAL
AND NATURAL HERITAGE

*The World Heritage Committee
has inscribed*

*Bursa and Cumalikizik:
the Birth of the Ottoman Empire
on the World Heritage List*

*Inscription on this List confirms the outstanding
universal value of a cultural or
natural property which requires protection for
the benefit of all humanity*

DATE OF INSCRIPTION

25 June 2014

Lina Bonora

DIRECTOR-GENERAL
OF UNESCO

TARİH: 25 / 05 / 2021

**BURSA (Hanlar Bölgesi - Sultan Külliyesi) ve CUMALIKIZIK
YÖNETİM PLANI
(2021-2026)**

ONAY TUTANAĞI

BURSA ALAN BAŞKANLIĞI EŞGÜDÜM ve DENETLEME KURULU ÜYELERİ

PROF. DR. NESLİHAN DOSTOĞLU Bursa Alan Başkanı
E. GÖKHAN BOZKURLAR T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi
MUSTAFA GÜNDOĞAN T.C. Bursa Valiliği, Vali Yardımcısı
HAKAN BEBEK Bursa Büyükşehir Belediyesi, Fen İşleri Dairesi Başkanı
MUSTAFA EMEK Bursa Vakıflar Bölge Müdürü
CEM KÜRŞAD HASANOĞLU Osmangazi Belediyesi, Başkan Yardımcısı
YUSUF DEMİROK Yıldırım Belediyesi, Başkan Yardımcısı
PROF. DR. CAN BİNAN Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğr. Üyesi
PROF. DR. TÜLİN VURAL ARSLAN Bursa Uludağ Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Başkanı

BURSA (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve CUMALIKIZIK YÖNETİM PLANI (2021-2026)

HAZIRLAYAN

DİZAYN TURİZM

Proje Koordinatörü

Tanju Verda AKAN– Mimar (Yönetim Planı Uzmanı)

Proje Koordinatör Yardımcısı

Papatya AYDIN Yüksek İnşaat Mühendisi

Proje Ekibi

Şule ÖLÇER Yüksek Şehir Plancısı
Berkay ÇİVİCİOĞLU Yüksek İnşaat Mühendisi
Beste AKKOYUNLU Yüksek Mimar

Danışmanlar

Prof. Dr. Özlem BAĞBANCİ BUÜ. Mühendislik Mimarlık
Fakültesi Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Arif Adnan ALMEMAN UNICON Consulting Group

YETKİLİ İDARE

Fen İşleri Daire Başkanı

Hakan BEBEK

Tarihi Kültürel Miras Şube. Md.

Ali ALTINOĞLU

Bursa Alan Başkanı

Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU

Bursa Alan Başkanlığı Koordinatörü

Dr. Eser ÇALIKUŞU Sanat Tarihçisi

Bursa Alan Başkanlığı Çalışma Ekibi

Seda BAL Yüksek Sanat Tarihçisi
Recep PEKER Kültürel Miras ve Turizm Sorumlusu

BURSA VE CUMALIKIZIK YÖNETİM PLANI SÜRECİNDE YER ALANLAR

YETKİLİ İDARE ve BURSA ALAN BAŞKANLIĞI

ADI SOYADI	GÖREVİ
HAKAN BEBEK	FEN İŞLERİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI, DAİRE BAŞKANI
ALİ ALTINOĞLU	FEN İŞLERİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI, TARİHİ KÜLTÜREL MİRAS ŞUBE MÜDÜRÜ
PROF. DR. NESLİHAN DOSTOĞLU	BURSA ALAN BAŞKANI
DR. ESER ÇALIKUŞU	SANAT TARİHÇİSİ
SEDA BAL	YÜKSEK SANAT TARİHÇİSİ
RECEP PEKER	KÜLTÜREL MİRAS VE TURİZM SORUMLUSU

BURSA ALAN BAŞKANLIĞI EŞGÜDÜM VE DENETLEME KURULU ÜYELERİ

ADI SOYADI	KURUMU - GÖREVİ
PROF. DR. NESLİHAN DOSTOĞLU	BURSA ALAN BAŞKANI
E. GÖKHAN BOZKURLAR	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI TEMSİLCİSİ
MUSTAFA GÜNDOĞAN	T.C. BURSA VALİLİĞİ, VALİ YARDIMCISI
HAKAN BEBEK	BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, FEN İŞLERİ DAİRESİ BAŞKANI
MUSTAFA EMEK	BURSA VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ, VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRÜ
CEM KÜRŞAD HASANOĞLU	OSMANGAZİ BELEDİYESİ, BAŞKAN YARDIMCISI
YUSUF DEMİROK	YILDIRIM BELEDİYESİ, BAŞKAN YARDIMCISI
PROF. DR. CAN BİNAN	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
PROF. DR. TÜLİN VURAL ARSLAN	BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ BAŞKANI

BURSA ALAN BAŞKANLIĞI DANIŞMA KURULU ÜYELERİ

ADI SOYADI	KURUMU - GÖREVİ
SEDA DUZCU	T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI, KÜLTÜR VARLIKLARI VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ TEMSİLCİSİ
HÜSEYİN BURAN	BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER DAİRE BAŞKANI
ALİ ALTINOĞLU	BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ, TARİHİ KÜLTÜREL MİRAS ŞUBE MÜDÜRÜ
	OSMANGAZİ BELEDİYESİ
FATİH ÜÇEV	YILDIRIM BELEDİYESİ
HALUK YILDIZ	BURSA VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ SANAT ESERLERİ VE YAPI İŞLERİ ŞUBE MÜDÜRÜ
DR. KAMİL ÖZER	BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ MÜDÜRÜ
ERDAL ÇETİNDAG	BURSA KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU MÜDÜRLÜĞÜ MÜDÜRÜ
AYLİN KIRLANGIÇ	BURSA RÖLÖVE VE ANITLAR MÜDÜRLÜĞÜ MÜDÜRÜ
ÖMER ZOZİK	BURSA ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK İL MÜDÜRLÜĞÜ, TABİAT VARLIKLARINI KORUMA ŞUBE MÜDÜRÜ
YALÇIN MUMCU	BURSA İL AFET VE ACİL DURUM MÜDÜRLÜĞÜ MÜDÜRÜ
ZAFER ORHAN	OSMANGAZİ KAYMAKAMLIĞI OSMANGAZİ KAYMAKAMI
ADEM YAZICI	YILDIRIM KAYMAKAMLIĞI YILDIRIM KAYMAKAMI
PROF. DR. NİLÜFER AKINCITÜRK	BUÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ DEKANI
PROF. DR. TURAN SÖNMEZ	BTÜ MİMARLIK VE TASARIM FAKÜLTESİ DEKANI
BURHAN MANDACI	OSMANGAZİ MUHTARLAR DERNEĞİ BAŞKANI
MUHSİN SAK	YILDIRIM MUHTARLAR DERNEĞİ BAŞKANI
EMİN YAVUZ	CUMALIKIZIK MUHTARI
MİTHAT KIRAYOĞLU	ÇEKÜL ÇEVRE VE KÜLTÜR DEĞERLERİNİ KORUMA VE TANITMA VAKFI, TEMSİLCİSİ
S. ZAFER ÜNVER	BURSA ESKİ ESERLERİ SEVENLER KURUMU KURUM BAŞKANI
İSA ALTIKARDEŞ	BTÇH BURSA TARİHİ ÇARŞI VE HANLAR BÖLGESİ BİRLİĞİ BAŞKANI
İBRAHİM SÖNMEZ	BURSA KENT KONSEYİ ENGELLİLER MECLİSİ BAŞKANI
ŞİRİN RODOPLU ŞİMŞEK	MİMARLAR ODASI BURSA ŞUBESİ BAŞKANI
ALP KAYA	ŞEHİR PLANCILARI ODASI BURSA ŞUBESİ BAŞKANI
NECLA YÖRÜKLÜ	PEYZAJ MİMARLARI ODASI BURSA İL TEMSİLCİSİ
ERKAN YASLIOĞLU	ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI BURSA ŞUBESİ BAŞKANI
MEHMET ALBAYRAK	İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI BURSA ŞUBESİ BAŞKANI
AV. GÜRKAN ALTUN	BURSA BAROSU BAŞKANI

HASAN ERDEM	BTSO BURSA TİCARET VE SANAYİ ODASI BAŞKANLIĞI GENEL SEKRETER YARDIMCISI
MURAT SARAÇOĞLU	TÜRSAB TÜRKİYE SEYAHAT ACENTALARI BİRLİĞİ, GÜNEY MARMARA BÖL. YÜRÜT. KUR. BAŞKANI
PROF. DR. YUSUF OĞUZOĞLU	DÜ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, TARİH BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
PROF. DR. HANDAN TÜRKÖĞLU	İTÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ, ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
PROF. DR. HANDAN ASUDE BAŞAL	BUÜ EĞİTİM FAKÜLTESİ, OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
PROF. DR. TULİN VURAL ARSLAN	BUÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ BAŞKANI
PROF. DR. CAN BİNAN	YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
PROF. DR. YONCA KÖSEBAY ERKAN	KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ, SANAT VE TASARIM FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ, UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARININ YÖNETİMİ VE TANITIMI: YENİ MEDYA VE TOPLUMSAL KATILIM KÜRSÜSÜ BAŞKANI
DOÇ. DR. ARZU ÇAHANTİMUR	BUÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
PROF. DR. ÖZLEM KÖPRÜLÜ BAĞBANCI	BUÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
DOÇ. DR. NURAY AKBUDAK	BUÜ ZİRAAT FAKÜLTESİ, BAHÇE BİTKİLERİ BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ DOĞAN YAVAŞ	BUÜ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ, SANAT TARİHİ BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
RAİF KAPLANOĞLU	ARAŞTIRMACI, YAZAR

DİZAYN TURİZM PROJE EKİBİ

TEKNİK KADRO

ADI SOYADI	GÖREVİ
TANJU VERDA AKAN	PROJE KOORDİNATÖRÜ – MİMAR (YÖNETİM PLANI UZMANI)
PAPATYA AYDIN	PROJE KOORDİNATÖR YARDIMCISI
ŞULE ÖLÇER	YÜKSEK ŞEHİR PLANCISI
BERKAY ÇİVİCİOĞLU	YÜKSEK İNŞAAT MÜHENDİSİ
BESTE AKKOYUNLU	YÜKSEK MİMAR

DANIŞMANLAR

ADI SOYADI	GÖREVİ
PROF .DR. ÖZLEM KÖPRÜLÜ BAĞBANCI	BUÜ MİMARLIK FAKÜLTESİ, MİMARLIK BÖLÜMÜ ÖĞR. ÜYESİ
ARİF ADNAN ALMEMAN	UNICON KALİTE VE ENFORMASYON SİSTEMLERİ DANIŞMANLIK TAAHHÜT TİCARET LTD.ŞTİ

İÇİNDEKİLER

BURSA VE CUMALIKIZIK YÖNETİM PLANI SÜRECİNDE YER ALANLAR	9
TABLO LİSTESİ	15
HARİTA LİSTESİ	15
FOTOĞRAF LİSTESİ	16
ŞEKİL LİSTESİ	16
KISALTMALAR - SİMGELER	17
ÖNSÖZ	19
SUNUŞ	21
1. YÖNETİM PLANI GÜNCELLEME SÜRECİ	23
1.1. GÜNCELLEME GEREKÇELERİ	23
1.2. BURSA TARİHİ ALANLARI'NIN UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NE KABUL EDİLME SÜRECİ	24
1.3. BURSA VE CUMALIKIZIK "2021 -2026 DÖNEMİ" YÖNETİM PLANI HAZIRLIK ÇALIŞMALARI	25
1.4. MİRAS ALANI YÖNETİMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ	27
1.4.1. MİRAS ALANI'NDA TURİZMİN YÖNETİMİ	28
1.4.2. TARİHİ KENTSEL PEYZAJ	29
1.4.3. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ve ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK	30
1.5. BURSA VE CUMALIKIZIK "2021 -2026 DÖNEMİ YÖNETİM PLANI" HAZIRLANMA YÖNTEMİ VE KAPSAMI	31
2. BURSA VE CUMALIKIZIK MİRAS ALANLARININ (YÖNETİM ALANI'NIN) GENEL ÖZELLİKLERİ	33
2.1. YÖNETİM ALANI'NIN KONUMU VE SINIRLARI	33
2.2. ULAŞIM - ERİŞİLEBİLİRLİK	36
2.3. YÖNETİM ALANI'NIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE ÖNEMİ	39
2.3.1. YÖNETİM ALANI'NIN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ	39
2.3.2. YÖNETİM ALANI'NIN ÖNEMİ	41
2.3.3. DÜNYA MİRAS ALANI'NIN ÜSTÜN EVRESEL DEĞERİ ve DÜNYA MİRASI STATÜSÜNÜN GEREKÇELERİ	45
2.4. YÖNETİM ALANI'NIN KORUMA STATÜSÜ	49
2.4.1. YASAL ÇERÇEVE	49
2.4.2. KURUMSAL ÇERÇEVE	56
2.4.3. YÖNETİM ALANI SINIRLARI DIŞINDA KALAN KÜLTÜR VARLIKLARI	57
2.5. YÖNETİM ALANI'NIN MEVCUT FİZİKİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI	61
2.5.1. FİZİKİ YAPI	61
2.5.2. SOSYAL VE DEMOGRAFİK YAPI	63
2.5.3. EKONOMİK YAPI	65

3. UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARI'NIN ANALİZİ	69
3.1. HANLAR BÖLGESİ (ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ VE ÇEVRESİ)	70
3.2. HÜDAVENDİGAR (I. MURAD) KÜLLİYESİ	85
3.3. YILDIRIM (I. BAYEZİD) KÜLLİYESİ	94
3.4. YEŞİL (ÇELEBİ MEHMED) KÜLLİYESİ	102
3.5. MURADİYE (II. MURAD) KÜLLİYESİ	110
3.6. CUMALIKIZIK KÖYÜ	121
4. MEVCUT YÖNETİM PLANININ (2013-2018) ALANA ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	129
4.1. KATILIM VE KATKI: ARAMA TOPLANTILARI	129
4.2. GZFT (Güçlü - Zayıf Yanlar, Fırsatlar, Tehditler) ANALİZLERİ	130
4.3. İLK YÖNETİM PLANI İLE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ FAALİYETLER	140
5. 2021 – 2026 YÖNETİM PLANI	149
5.1. MİRAS ALANLARININ KORUNMASI VE GELİŞMESİ	149
5.2. İLGİLİ KURUMLARIN PLANLADIĞI FAALİYETLER	151
5.3. İLGİLİ KURUMLARIN DEVAM EDEN FAALİYETLERİ	163
5.4. EYLEM PLANI TABLOLARI (HEDEFLER, EYLEMLER, SORUMLU KURUM VE PAYDAŞLAR, GÖSTERGELER)	174
5.4.1. YÖNETİM (YETKİ, MEVZUAT, ORGANİZASYON, EŞGÜDÜM, KATILIM)	175
5.4.2. KÜLTÜREL DEĞERLER, KORUMA VE PLANLAMA	177
5.4.3. SOSYAL, EKONOMİK, ÇEVRESEL DÜZEN ve YAŞAM KALİTESİ	180
5.4.4. EĞİTİM VE BİLİNÇLENDİRME	183
5.4.5. ERİŞİLEBİLİRLİK, ULAŞIM	184
5.4.6. TURİZM, TANITIM ve ZİYARETÇİ YÖNETİMİ	186
5.4.7. ACİL DURUM ve AFET YÖNETİMİ	188
5.5. UYGULAMA SÜRECİ VE ARAÇLAR	190
5.5.1. BURSA ALAN YÖNETİMİ	190
5.5.2. UYGULAMA, İZLEME, DENETLEME, GÖZDEN GEÇİRME ve GÜNCELLEME SÜRECİ	192
BİBLİYOGRAFYA	195
YARARLANILAN KAYNAKLAR	208

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Yönetim Alanı İlçelere göre İdari Dağılımı ve Büyüklükleri	35
Tablo 2. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içindeki Dünya Mirası Alanları'nın yer aldığı kentsel sit alanları (Kaynak: Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu-2019).....	52
Tablo 3. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içinde yer alan arkeolojik sit alanı (Kaynak: Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2019)	52
Tablo 4. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içindeki Dünya Kültür Mirası Alanları'nın yer aldığı doğal sit alanları (Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2019)	52
Tablo 5. Büyükşehir Belediye Sınırları İçinde Yönetim Alanı'nı Kapsayan Onaylı Üst Ölçekli Planlar	54
Tablo 6. Nazım İmar Planları ve Uygulama İmar Planları	55
Tablo 7. Bursa Osmangazi – Yıldırım İlçesi 2014-2020 Yılları Nüfus Verileri (Kaynak: TÜİK)	63
Tablo 8. Yönetim Alanı 2014-2020 Yılları Nüfus Verileri (Kaynak: BAB)	64
Tablo 9. Bursa Dünya Mirası Alanlarındaki Türbelerin ziyaretçi sayıları 2014 - 2020 (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı)	67
Tablo 10. Bursa Dünya Mirası Alanları ve Tampon Bölge İçinde yer alan Müzeler ve Ziyaretçi Sayıları 2014 - 2020 (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı Verileri- DÖSİMM)	67

HARİTA LİSTESİ

Harita 1. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı'nın Dünya içindeki konumu	33
Harita 2. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı'nın Türkiye ve Marmara Bölgesi'ndeki konumu.....	33
Harita 3. Bursa İli İdari Sınırları ve Dünya Miras Alanları'nın Yer Aldığı İlçeler (Kaynak: DİZAYN TURİZM)	34
Harita 4. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı'nın Kent İçindeki Konumu (Kaynak: DİZAYN TURİZM)	34
Harita 5. Bursa Karayolu Ulaşım Aksları	36
Harita 6. Bursaray ve Burtram T1-T3 Tramvay Hatları Şematik Haritası	37
Harita 7. 1320'lerde Anadolu (Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, Daniel Goffman, 2002)	39
Harita 8. Bursa Sultan Külliyesi (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı)	42
Harita 9. Yönetim Alanı'nın Kentsel ve Doğal Sit Alanları İçindeki Konumu (Kaynak: Dizayn Turizm)	53
Harita 10. Bursa Merkez Bölg. Koruma Amaçlı Planlar ve İmar Planı Alanları ile Yönetim Alanları (Kaynak:Dizayn Turizm).....	53
Harita 11. Yönetim Alanı Topoğrafya Haritası (Kaynak: BBB)	61
Harita 12. Bursa merkez tarihi aksı (Kaynak: Büyükşehir Belediyesi arşivi)	68
Harita 13. Hanlar Bölgesi, Yönetim Alanı	70
Harita 14. Hanlar Bölgesi Korunmuşluk Durumu Haritası	73
Harita 15. 1862 tarihli "Suphi Bey Haritası" ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi	74
Harita 16. Hanlar Bölgesi Mülkiyet Haritası	75
Harita 17. Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Haritası	76
Harita 18. Hanlar Bölgesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası	77
Harita 19. Hanlar Bölgesi Tampon Bölge Anıt Eser Haritası	83
Harita 20. Hüdavendigar Külliyesi, Yönetim Planı Sınırları.....	85
Harita 21. Hüdavendigar (I. Murad) Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası	87
Harita 22. 1921 tarihli "Bursa Haritası" ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi	88
Harita 23. Hüdavendigar Külliyesi – Mülkiyet	89
Harita 24. Hüdavendigar Külliyesi Arazi Kullanım Haritası	90
Harita 25. Hüdavendigar Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası	91
Harita 26. Yıldırım Külliyesi, Yönetim Alanı	94
Harita 27. Yıldırım Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası.....	96
Harita 28. 1862 tarihli "Suphi Bey Haritası" ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi	97
Harita 29. Yıldırım Külliyesi – Mülkiyet	98
Harita 30. Yıldırım Külliyesi Arazi Kullanım Haritası	99
Harita 31. Yıldırım Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası.....	100
Harita 32. Yeşil Külliyesi, Yönetim Alanı.....	102
Harita 33. Yeşil Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası.....	104
Harita 34. 1862 tarihli "Suphi Bey Haritası" ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi	105
Harita 35. Yeşil Külliyesi – Mülkiyet	106
Harita 36. Yeşil Külliyesi Arazi Kullanım Haritası	107

Harita 37.	Yeşil Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası.....	108
Harita 38.	Muradiye Külliyesi, Yönetim Alanı.....	110
Harita 39.	Muradiye Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası	112
Harita 40.	1862 tarihli “Suphi Bey Haritası” ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi	113
Harita 41.	Muradiye Külliyesi – Mülkiyet	114
Harita 42.	Muradiye Külliyesi Arazi Kullanım Haritası.....	115
Harita 43.	Muradiye Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası	116
Harita 44.	Cumalıkızık Köyü, Yönetim Alanı	121
Harita 45.	Cumalıkızık Köyü Korunmuşluk Durumu Haritası.....	123
Harita 46.	Cumalıkızık Köyü Mülkiyet Analizi.....	125
Harita 47.	Cumalıkızık Köyü Arazi Kullanım Haritası	126
Harita 48.	Cumalıkızık Köyü Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası	127

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1.	Hanlar Bölgesi (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı)	23
Fotoğraf 2.	Osman Gazi'nin Bursa ve İznik Kuşatması, Ahmedi-İskendername, 1416 (Kaynak: Bursa Günlüğü)	40
Fotoğraf 3.	Bursa Kalesi.....	58
Fotoğraf 4.	Karagöz ve Hacivat.....	59
Fotoğraf 5.	Kılıç Kalkan	60
Fotoğraf 6.	Bıçakçılık.....	60
Fotoğraf 7.	Orhangazi / Ilıpınar Höyük Buluntuları	60
Fotoğraf 8.	Hanlar Bölgesi (Kaynak: BBB Arşivi)	70
Fotoğraf 9.	Orhan Gazi Cami (Kaynak: BBB ve BAB Arşivleri).....	71
Fotoğraf 10.	Hanlar Bölgesi (Kaynak: www.bursahakimiyet.com.tr)	71
Fotoğraf 11.	Emir Han (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi).....	72
Fotoğraf 12.	Hüdavendigar Cami (Kaynak: Osmangazi Bel. Arşivi).....	85
Fotoğraf 13.	Hüdavendigar Külliyesi (Kaynak: Hüdavendigar Dönemi Osmanlı Mimarisi, Hasan Yılmazyaşar, 2017)	86
Fotoğraf 14.	Yıldırım (I. Bayezid) Külliyesi (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi).....	94
Fotoğraf 15.	Yıldırım Külliyesi (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)	95
Fotoğraf 16.	Yeşil (I. Mehmed) Külliyesi (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi)	102
Fotoğraf 17.	Yeşil Cami (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)	103
Fotoğraf 18.	Muradiye Cami (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi)	110
Fotoğraf 19.	Muradiye Külliyesi (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)	111
Fotoğraf 20.	Cumalıkızık Köyü (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi).....	121
Fotoğraf 21.	Cumalıkızık (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)	122
Fotoğraf 22.	16-17 Ekim 2018, Strateji Arama Toplantıları	129

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.	Bursa Alan Başkanlığı Organizasyon Şeması	191
Şekil 2.	2021-2026 yılları arasında izleme ve denetleme süreci takvimi.....	193

KISALTMALAR - SİMGELER

ADNK	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AKOM	Afet Koordinasyon Merkezi
AVM	Alışveriş Merkezi
AYKOME	Altyapı Koordinasyon Merkezi
BAB	Bursa Alan Başkanlığı
BBB	Bursa Büyükşehir Belediyesi
BEBKA	Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
BİNTED	Bursa İnsan Kaynakları Taahhüt Eğitim Danışmanlık
BKVKBK	Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu
BTÜ	Bursa Teknik Üniversitesi
BURBAK	Bursa Bakım, Onarım, Ulaşım, Toplu Taşıma İşletmeciliği
BURFAŞ	Bursa Park Bahçe ve Sosyal Kültürel Hizmetler
BURULAŞ	Bursa Ulaşım Toplu Taşıma İşletmeciliği
BURSAV	Bursa Araştırmaları Vakfı
BUSKİ	Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi
BUÜ	Bursa Uludağ Üniversitesi
BYP	Bursa Yönetim Planı
BTÇH	Bursa Tarihi Çarşı ve Hanlar Birliği
BTSO	Bursa Ticaret ve Sanayi Odası
BOI	Biyokimyasal Oksijen İhtiyacı
ÇDP	Çevre Düzeni Planı
DKM	Dünya Kültür Mirası
DMK	Dünya Miras Komitesi
DML	Dünya Miras Listesi
DMM	Dünya Miras Merkezi
DMV	Dünya Miras Varlığı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DÜ	Düzce Üniversitesi
EC	Avrupa Komisyonu
EUROPA NOSTRA	Avrupa Kültürel Miras Kuruluşları Federasyonu
GEEAYK	Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GZFT	Güçlü ve Zayıf Yanlar, Fırsatlar ve Tehditler
ICCROM	Uluslararası Kültürel Varlıkları Koruma ve Restorasyon Çalışmaları Merkezi
ICOM	Uluslararası Müzeler Konseyi
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
IUCN	Doğanın Korunması Uluslararası Birliği
KAİP	Koruma Amaçlı İmar Planları
KUDEB	Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu
KUMİD	Kültürel Miras Dostları Derneği
MİA	Merkezi İş Alanı
OICC	İslam Başkentleri ve Şehirleri Örgütü
SMÖ	Sivil Mimari Örneği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSE	Türk Standartları Enstitüsü
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
UÜ	Uludağ Üniversitesi
WH	Dünya Mirası
WHO	Dünya Sağlık Örgütü
YP	Yönetim Planı

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, surları, hanları, kaplıcaları, camileri, türbeleri, hamam ve çeşmeleriyle eşsiz bir tarihi mirasa sahiptir. Tüccarların yanı sıra, doğudan batıya ve batıdan doğuya, bilgelerin, orduların, fikirlerin, dinlerin ve kültürlerin de geçtiği yol olan İpek Yolu üzerinde bulunan Bursa, özgün değerlerini 21. yüzyıla taşıyabilmiş bir tarih ve kültür şehridir.

Bithynia'dan Roma'ya, Bizans'tan Osmanlı'ya birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Bursa, üzerindeki tarihi eserlerin özgünlüklerini büyük ölçüde korumakla beraber, modern yapılarıyla da eşsiz bir mimari doku sunmaktadır. Binlerce yıl öncesine uzanan tarihi mirasımızı, gelecek kuşaklara aktarılması gereken bir emanet olarak görüyor, onu korumak ve tanıtımını sağlamak amacıyla çalışmalarımıza devam ediyoruz.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin koordinasyonunda birçok kurum ve kuruluşun da desteğiyle, Hanlar Bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi), Sultan Külliyesi (Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) ve Cumalıkızık Köyü tarihi alanlarını içerecek şekilde hazırlanan "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" isimli "Adaylık Dosyası"nın değerlendirilmesi sonucunda, Bursa, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne, 2014 yılında kabul edilmiştir.

UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiş olmak, kültürel alanın üstün evrensel değerini ve alanın korunmasının tüm insanlığın yararına olduğunu göstermektedir. UNESCO'ya ve uluslararası topluma karşı en büyük sorumluluğumuz; bugüne kadar korumuş olduğumuz dünya miras alanlarımızı bundan sonra da korumak ve koruma durumları ile ilgili kendimizi sürekli kontrol altında tutmaktır.

UNESCO Dünya Mirası ilan edilen Bursa'da bu süreçten sonra Bursa Alan Başkanlığı'nın çalışmalarının yanında alanlarda yaşayanlar ve çalışanların da sorumlulukları bulunmaktadır. Bursa Alan Başkanlığı, söz konusu yönetim alanlarının 2013 yılında onaylanıp yürürlüğe giren ve 2021 yılında revize edilen Yönetim Planı çerçevesinde korunabilmesini sağlamak üzere çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar sonucunda Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü'nün somut ve somut olmayan tüm değerleri ile korunması, yaşatılması ve dünyaya miras bırakılması hedeflenmektedir.

Bursa'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil olduktan sonra da yönetim alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması son derece önemli olup, 2021-2026 dönemini kapsayan yeni Yönetim Planı'nın hazırlanması sürecinde yapmış oldukları katkılardan dolayı, paydaşlarımız olan tüm kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerine teşekkür eder, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

SUNUŞ

Bursa veya ilk ismiyle Prusias ad Olypnum, 2200 yıllık geçmişinde pekçok uygarlığın beşiği olmuş bir kenttir. Kent, Bithynia Kralı I. Prusias'a atfen Güney Marmara Bölgesi'nde M.Ö. 185 yılında kurulmuş ve zamanla Prusias ismi önce Prusa, daha sonra Bursa olarak değişmiştir. Bursa, Bithynia, Roma ve Bizans dönemlerinden sonra 1326'da Sultan Orhan tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır. İmparatorluğa giden yolda Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa, kendine özgü bir biçimde sentezlediği vakıf sistemi ile kırsal ve kentsel yerleşime ait fiziki ve sosyal unsurları günümüze ulaştıran önemli bir kent modeli örneğidir. Bu kapsamda, özgün yapıları korunan ve alışveriş kültürü devam eden Hanlar Bölgesi, kentin stratejik noktalarına ilk Osmanlı sultanları tarafından inşa ettirilen Külliye ve eski dokusuyla yaşam biçimini sürdüren Cumalıkızık Köyü alanları ile Bursa, "UNESCO Dünya Miras Listesi"ne 2014 yılında kabul edilmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmek için adaylık sürecinin adımlarını atmaya 2000 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na yapılan "Bursa ve Cumalıkızık Erken Osmanlı Kentsel ve Kırsal Yerleşimleri" başlıklı başvurusu ve Dünya Mirası Geçici Listesi'ne kabulü ile başlamıştır. Bu çalışmalar, 2009 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yeniden canlandırılmış, 2011 yılında Etüd ve Projeler Dairesi Başkanlığı'na bağlı Bursa Alan Başkanlığı'nın kurulması, Alan Başkanı'nın atanması ve çalışma ekibinin oluşturulması ile hız kazanmıştır. Ayrıca, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce, Dünya Miras Listesi Adayı olarak belirlenmiş alanlarda ortak ve koordineli çalışmalar yürütmek amacıyla, Osmangazi ve Yıldırım Belediyeleri ile protokoller imzalanmış, Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu oluşturulmuştur.

Yönetim planının hazırlanması sürecinde Bursa Alan Başkanlığı'nca elde edilen veriler doğrultusunda, yönetim alanı sınırları içine Bursa Hanlar Bölgesi (Orhan Gazi Külliyesi ve Çevresi), Sultan Külliyesi (Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil, Muradiye) ile Cumalıkızık Köyü alınmış ve bu sınırlar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca uygun bulunmuştur.

Alan Başkanlığı ekibinin koordinasyonunda çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmiş, 2012 Mayıs ve Haziran aylarında Bursa Alan Başkanlığı tarafından düzenlenen Strateji Arama Toplantılarında Bursa'nın "UNESCO Dünya Miras Listesi" Aday Alanları ile ilgili katılımcı bir yaklaşımla ortak akıl oluşturularak, tüm paydaşların görüşleri alınmış; bu doğrultuda hedef ve stratejiler belirlenmiştir.

Söz konusu sınırlarla bağlantılı olarak, konusunda uzman kişilerce hazırlanan "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" (Bursa and Cumalıkızık: The Birth of the Ottoman Empire) adlı "Adaylık Dosyası", ekleri ve "Taslak Yönetim Planı"ndan oluşan Adaylık Başvuru Dosyası UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletilmiştir. Geliştirilerek tamamlanan Yönetim Planı; ilgili yasal mevzuat gereğince, 06 Haziran 2013 tarihinde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanmış ve ayrıca Bursa Büyükşehir Meclisi kararıyla da uygun görülmüştür. Bursa, tüm bu özellikleri ve gelinen süreçle birlikte, 2014 yılında dünyanın 998., Türkiye'nin 12. Miras alanı olarak "UNESCO Dünya Miras Listesi"ne kabul edilmiştir.

Amacı miras alanlarının evrensel önemi doğrultusunda geleceğe taşınması için etkin bir koruma ve yönetim oluşturmaya katkıda bulunmak olan Yönetim Planı, UNESCO'nun şartıdır. Yönetmeliklerde yıllık incelemenin dışında, beş yılda bir vizyon, amaçlar ve politikaların gözden geçirilerek yönetim planının değerlendirilmesi hükmü yer almaktadır. Bu nedenle 2018 yılı sonunda beş yıllık süresi dolan Yönetim Planı için çalışmalar yeniden başlatılmış ve 2021-2026 dönemini içeren yeni Yönetim Planı, ilk planın devamı ve tamamlayıcısı olarak hazırlanmıştır. Bu süreçte, revize edilen yönetim planı için, alanların korunmasına yönelik hedef ve eylemlerin belirlendiği strateji arama toplantıları, 16-17 Ekim 2018 tarihlerinde gerçekleştirilmiş, ayrıca Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun görüşlerine başvurulmuştur. Böylece, yürürlükteki ilk Yönetim Planı, 25 Mayıs 2021 tarihinde yapılan Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu toplantısında onaylanarak yenilenmiştir.

Alan Başkanı olarak bu planın hazırlanmasında emeği geçen herkese, başta bu konuda öncü rol üstlenen ve desteğini esirgemeyen Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı olmak üzere, Bursa Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri Dairesi Başkanlığı'na, Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü'ne, Yönetim planını hazırlayan Dizayn Turizm ekibine, süreç boyunca katkılarından dolayı Bursa Alan Başkanlığı Danışma Kurulu üyelerine, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu üyelerine ve Alan Başkanlığı ekibine teşekkür ederim.

Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu
Bursa Alan Yönetimi Başkanı

1. YÖNETİM PLANI GÜNCELLEME SÜRECİ

1.1. GÜNCELLEME GEREKÇELERİ

Bursa (Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı 2021-2026, 2013-2018 dönemini kapsayan **İlk Yönetim Planı'nın** devamı ve tamamlayıcısı olarak hazırlanmıştır. 6 Haziran 2013 tarihinde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş İlk Yönetim Planı gözden geçirilmiş ve yenilenmiştir. 27.11.2005 tarihli ve 26006 sayılı resmi gazetede yayınlanan "Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Ve Görevleri İle Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" te yıllık incelemenin dışında, beş yılda bir vizyon, amaçlar ve politikalar gözden geçirilerek planın değerlendirilmesi hükmü yer almaktadır.

UNESCO Dünya Miras Listesi'ndeki her bir alanın kendi yönetim planına sahip olma hakkı UNESCO'nun bir öngörüsüdür. Yönetim Planı'nın amacı, alanın evrensel önemi doğrultusunda gelecek nesiller için korunmasını sağlayacak etkili bir koruma ve yönetimine katkıda bulunmaktır. Yönetim Planının amacı, alanın evrensel öneminin korunmasına ve yönetilmesine etkin bir şekilde katkıda bulunmak, gelecek nesiller için muhafaza edilmesini temin etmektir.

Yeni plan, önceki planda ortaya konan hedefler ve eylemler temel alınarak, tamamlanmış veya devam eden faaliyetler değerlendirilerek, planlanmış olan eylemlerin güncellenmesi, koruma ve geliştirme ihtiyacının tespit edildiği alanların ele alınması ve önceki plan dönemi boyunca ortaya çıkan konuların tanımlanması ve bunların değerlendirilmesi ile hazırlanmıştır.

Alan, hem ikamet yeri hem de işyeri olarak kullanılan, yerli ve yabancı çok sayıda ziyaretçi için tarihi, kültürel, ticari ve dini ilgi alanıdır. Bir kültür mirası alanının, koruma ve turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir alan olmasının yanı sıra yaşam alanı da olması, hem yönetimi hem de paydaş kişi ve kuruluşların, fırsatlar ve güçlükler karşısında birlikte hareket etmelerini, dolayısıyla alanın yönetimi, muhafazası ve üstün evrensel değerlerinin korunması için eşgüdümlü çalışmalarını gerektirmektedir. Böylece koruma ve gelişme arasında bir denge gözetilerek, Şehrin Üstün Evrensel Değerinin korunarak gelecek nesillere miras bırakılması sağlanabilir.

Planın hazırlanmasının çeşitli aşamalarında, Alan ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan ya da içerisinde faaliyet gösteren paydaşların deneyimleri ve önerileri kullanılmıştır. Önerilen projelerden bazıları, paydaşlar ile yapılan arama ve değerlendirme toplantılarının sonuçlarını yansıtmaktadır. Mümkün olan en yüksek sayıdaki kişi ve kurumun katılımı, paydaşların Plan'ın vizyonunu sahiplenerek Alan'ın korunmasına ve geliştirilmesine yaptıkları katkıları önemli kılmıştır. Planın başarılı bir şekilde uygulanması için paydaşların katılımının yanı sıra geniş kamu desteğinin alınması da zorunludur.

Yönetim Planı uygulamasına ilişkin faaliyetler Alan Başkanlığı tarafından koordine edilmektedir. Yönetim planı bir sürece hizmet etmektedir. Yönetim planının, geçerlilik süresi içinde etkili bir uygulamaya imkân vermesi için esnek ve aktif olması önemlidir. Projelerin uygulanması düzenli bir şekilde izlenecek ve değerlendirilerek, ihtiyaç durumunda müdahaleler ve değişiklikler de yapılabilecektir.

Fotoğraf 1. Hanlar Bölgesi (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı)

1.2. BURSA TARİHİ ALANLARI'NIN UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NE KABUL EDİLME SÜRECİ

Kültürel mirasın korunması için ulusal ve uluslararası sözleşmelerle de güçlenen yasal önlemler son 60 yıl içinde belirgin bir gelişme göstermiştir. UNESCO'nun 16 Kasım 1972'de Paris'te toplanan 16. Genel konferansında "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" kabul edilmiştir.

Dünya da "Üstün Evrensel Değere" sahip olan doğal ve kültürel varlıkları, bütün insanlığın ortak mirası kabul etmek, bunları tanıtmak, toplumlarda evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve bu değerlerin korunması için gerekli iş birliğini sağlamak amacı ile 1978 yılından itibaren **Dünya Miras Listesi (World Heritage List)** uygulaması başlatılmıştır. Türkiye, bu Sözleşmeyi **23 Mayıs 1982** tarihinde onaylamış ve Sözleşme **1983** yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu süreçte, 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"nun Ek-2a maddesine dayanılarak hazırlanan 27.11.2005 gün ve 26006 sayılı "**Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik**" gereğince ülkemizde de yalnız Dünya Miras Alanları için değil, sit alanları ve ören yerleri için de yönetim planlarının hazırlanması zorunlu hale getirilmiştir.

Bursa, 2000 yılında "**Bursa ve Cumalıkızık Köyü Erken Osmanlı Dönemi Kentsel ve Kırsal Yerleşimleri**" adı ile yapılmış olan başvuru ile Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır. Dünya Miras Listesi'ne kaydolmak için UNESCO tarafından belirlenen 6 kültürel ve 4 doğal ölçüt bulunmaktadır. Bursa için bu kriterlerden, 1, 2, 4 ve 6. No'lu kültürel kriterler uygun görülmüştür.

2009 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce yeniden başlatılan çalışmalar ile başvuru şartlarının yerine getirilebilmesine yönelik süreç ivme kazanmıştır. Bu kapsamda seri adaylık dosyası hazırlanmaya başlanmıştır; 30.03.2010 tarihli koordinasyon toplantısı sonucunda, Bakanlık tarafından kurumlardan alınmış olan görüşler doğrultusunda belirlenen Öneri Yönetim Alanı Sınırları, 19.10.2010 tarihinde Bakan Oluru ile onaylanmıştır.

Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı "**Bursa Alan Başkanlığı**", **Aralık 2011'de** kurulmuş ve Alan Başkanı olarak **Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu** atanmıştır.

Bursa Alan Başkanlığı'nın kurulmasıyla birlikte Bursa

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Danışma Kurulu ve ilgili kurumların görüşleri doğrultusunda Bursa'nın Üstün Evrensel Değerlerinin daha iyi anlatılabilmesi için, Sultan Külliyesi'nin (I. Murad-Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil ve II. Murad-Muradiye) de Öneri Dünya Miras Alanı Sınırları içine eklenerek, yeni bir başlık altında Adaylık Dosyasının hazırlanması, Cumalıkızık ve Hanlar Bölgesi sınırlarının revize edilmesi öngörülmüştür.

Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Danışma Kurulu ve ilgili kurumların görüşleri neticesinde Sultan Külliyesi'nin Yönetim Alanı sınırları içine dahil edilmesi ve Hanlar Bölgesi ile Cumalıkızık'ın tampon bölge sınırlarının revizyonları uygun bulunmuş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Bakan Oluru ile 26.07.2012 tarihinde onaylanmıştır.

"Dünya Miras Listesi Adaylık Dosyası" 15.07.2011 tarihinde, "Yönetim Planı" 18.04.2012 tarihinde hazırlanmaya başlanmıştır. Yeni sınırları ile dosya yeniden ele alınarak, dosyanın ismi "Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu" olarak değiştirilmiş, "Adaylık Dosyası" ve ekinde yer alan taslak "Yönetim Planı" 1 Şubat 2013 tarihinde UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne sunulmuştur.

Yönetim Planı ilgili mevzuat gereği 6 Haziran 2013 tarihinde Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş, Bursa Büyükşehir Belediyesi Meclisi'nce de 18 Temmuz 2013 tarihinde onaylanmıştır. **Bursa, 22 Haziran 2014 tarihinde Dünya Miras Listesi'ne kabul edilmiştir.**

Bursa Alan Başkanlığı'nın Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü'ne bağlı olarak Eylül 2016 tarihine kadar süren yapılanması Aralık 2016'dan itibaren, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak devam etmektedir. Bu kapsamda, 27 Aralık 2017 tarihinde Bursa Büyükşehir Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca İşbirliği Protokolü karşılıklı olarak imzalanmış olup, Alan Başkanlığı Ekibi halen Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü bünyesinde çalışmalarını sürdürmektedir.

1.3. BURSA VE CUMALIKIZIK “2021 -2026 DÖNEMİ” YÖNETİM PLANI HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Bu bölümde, mevcut onaylı planın yasal çerçeve içinde yenilenmesinde izlenen süreç ve yeni planın özellikleri, özetlenmiştir.

Bursa Alan Başkanlığı, mevzuat gereğince **Alan Başkanı**, koordinatör, uzmanlardan oluşan çalışma ekibi ve ilgili kurullardan oluşturulmuştur. Bu kurullar, **Danışma Kurulu** ile **Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu**'dur. Yönetim Planı hazırlanması kapsamında hem şeffaflık gereği, hem de alandaki tüm paydaşların sürece katılımını sağlamak amacıyla ulusal ve yerel katılımlı arama toplantıları yapılmıştır. **Yönetim Planı** kültürel mirasın korunması konusunda ilgili kurumlar arasında (kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, meslek odaları, hak sahipleri ve bölgenin kullanıcıları) ortaklaşa yürütülmesi gereken çalışmalarda eşgüdümü sağlamaya yönelik önemli bir araçtır.

Bursa Alan Başkanlığı, **Bursa (Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Dünya Mirası Alanı 2021-2026 Dönemi Yönetim Planı**'nın uluslararası normlara uygun bir şekilde ve tüm tarafların katkıları doğrultusunda hazırlanması amacı ile 24 Aralık 2018 tarihinde **Mimar Tanju Verda Akan**'ın firması **Dizayn Turizm** ile sözleşme imzalamıştır.

Katılımlı arama toplantıları Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezi'nde 16 ve 17 Ekim 2018 tarihlerinde yapılmıştır. Bu toplantılarda, yönetim alanının güçlü ve zayıf yanları, fırsatlar ve tehditler ile gelecek arzuları ve çözüm önerileri ortaya çıkmıştır. Bu toplantılara katılan paydaşlardan alınan çok önemli fikirler ve farklı önceliklerle, alan yönetimine ışık tutacak hedefler, stratejiler, politikalar tespit edilmiştir.

Bu toplantıların öncesinde ve paralel olarak, ikinci beş yıllık dönem yönetim planı hazırlığı ile ilgili hizmet alım sürecinin ilk aşaması olarak, yönetim alanının analizi güncellenerek alanın tanımlanması çalışmaları yürütülmüştür.

Arama toplantılarında ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi, 2021-2026 Dönemi Yönetim Planı hazırlık çalışmalarının ikinci safhasını oluşturmuş, devamında mevcut onaylı Yönetim Planının misyonu, vizyonu ve temel ilkeleri esas alınarak, alanların sosyal, kültürel, ekonomik, somut ve somut olmayan değerlerinin, şeffaf, katılımcı, etkin, planlı, bütüncül bir şekilde planlanması, korunması, kullanılması, geliştirilmesi için her türlü faaliyetin gerçekleştirilmesine rehberlik edebilecek hedef ve stratejiler belirlenmiştir.

Mevcut onaylı Yönetim Planı'nda yer alan “Hedefler ve Stratejiler”, arama toplantıları sonuçları ve yönetim alanının güncellenmiş analizi dikkate alınarak gözden geçirilmiş, irdelenmiş ve yenilenmiştir.

2013-2018 dönemini kapsayan ilk Yönetim Planı'nın vizyonu, misyonu ve temel ilkeleri ile Koruma, erişim, sürdürülebilir ekonomik kalkınma ihtiyaçlarının yerel toplumun ilgisi arasında uygun bir denge oluşturma yolları temel kavramlar olarak benimsenerek belirlenmiş temalar aynı şekilde korunmuştur. Temalar sırasıyla şöyledir:

1. Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)
2. Kültürel Değerler, Koruma ve Planlama
3. Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi
4. Eğitim ve Bilinçlendirme
5. Erişilebilirlik, Ulaşım
6. Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi
7. Acil Durum ve Afet Yönetimi

Vizyon, Yönetim Planlarını, Alan Yönetimini ve Paydaşları uzun dönemdeki hedeflere yönlendiren bir yol haritası görevi görmektedir. **Misyon** Yönetim Planlarının, Alan Yönetiminin ve Paydaşların neyi başarmak için var olduğunu açıklamaktadır. **Temel ilkeler** ise Alan Yönetimi ve bütün paydaşlar için, Yönetim Planı'nın uygulanmasında uyulacak değerleri, ilkeleri ve çalışma felsefesini açıklamaktadır. **Temalar**, genel olarak hedef-strateji-eylem bağlantılarını ayırtılan ana başlıklardır. Her başlığın asıl hedefi “alanın korunarak kullanılması”dır.

Bu başlıkların somut sonuçları niteliksel ve niceliksel olarak tanımlanabilir ve ölçülebilir. Bu kavramlar, Alan Yönetimine ve Paydaşlara verdiği ilham, ortak paylaşım duygusunun sürekliliği, geride bıraktığımız dönemde artan sinerjinin ve motivasyonun devamı açısından değiştirilmeden, benimsenmiştir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası yönetim planı örnekleri, planların hazırlanma süreçleri ve yaklaşımları çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir.

BURSA (HANLAR BÖLGESİ-SULTAN KÜLLİYELERİ) VE CUMALIKIZIK ALANLARI**YÖNETİM SÜRECİNİN TEMEL KAVRAMLARI****Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın Vizyonu:**

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olarak, kuruluş izlerini taşıyan Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü'nün somut ve somut olmayan tüm değerlerini korumak, tüm tarihsel katmanları ile yaşatmak ve dünya mirasını gelecek kuşaklara aktarmaktır.

Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın Misyonu:

Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı alanı içerisinde bulunan, somut ve somut olmayan tarihi, kültürel ve doğal mirasın;

- Planlanması, korunması, kullanılması, geliştirilmesi,
- Planlama ve uygulamada tüm paydaşların etkin katılımının sağlanması,
- Stratejik öncelikleri de dikkate alarak kaynak tahsis süreçlerinin yönetilmesi,
- Uygulamaların koordine edilmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi,
- Alanlarda yaşayan paydaşlarının ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin yönlendirilmesi, alan için dengeli ve sürdürülebilir bir koruma sistemi kurulmasıdır.

Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın Temel İlkeleri:

Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın;

- Şeffaf ve katılımcı bir yönetim anlayışıyla,
- Etkin,
- Planlı,
- Bütüncül,
- Bilimsel olarak hazırlanması, uygulanması ve revize edilmesi yönünde belirlenmiştir. Bu ilkeler plandaki bütün hedefler ve eylemlerin belirlenmesi ve uygulanması için geçerlidir.

1.4. MİRAS ALANI YÖNETİMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA UYGULAMALARI İLE BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ

Birleşmiş Milletler' in üye ülkeleri 25 Eylül 2015 tarihinde gerçekleşen Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 70. Oturumunda, 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele, ekonomik büyüme, enerji, sürdürülebilir tüketim ve üretim, sanayileşme ve iklim değişikliği ile ilgili konuları kapsayan on yedi sürdürülebilir kalkınma hedefini kabul etmiştir.

UNESCO Genel Konferansı kapsamında, 19 Kasım 2015 tarihinde, taraf devletlerin katılımıyla Paris'te gerçekleşen Dünya Mirası Sözleşmesi 20. Genel Kurulu, sürdürülebilir kalkınma perspektifinin Sözleşme süreçleri ile birleştirilmesi ile ilgili eylemlerde bulunulmasını benimsemiştir.

Bu yeni hareket tarzının genel amacı, taraf devletlere, uygulayıcılara, kurumlara, topluluklara ve işbirliği ağlarına, Dünya Mirası varlıklarının potansiyelinden faydalanmaları ve genel olarak mirasın sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunması konusunda yardımcı olmaktır. Dahası, bu yeni siyaset, Sözleşmenin etkinliğini, ilgi ve ilişki düzeyini arttırırken, en başta gelen amacı olan Dünya Mirası Varlıklarının Üstün Evrensel Değerini koruma görevini de yerine getirmeye hizmet edecektir. "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi" ile uyumlu olarak bu yeni siyaset, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutuna, yani çevresel, sosyal ve ekonomik kalkınmaya dayanmakta, barışı ve güvenliği teşvik etmektedir. Kabulü, Sözleşmenin uygulanmasında kayda değer bir değişikliği ve tarihinde önemli bir adımı temsil etmektedir.

Dünya Mirası varlıkları, çok sayıda başka faaliyetin yanı sıra turizm ve ziyaret yoluyla da ekonomik kalkınma için önemli olmakta, yatırımları çekebilme, yerel ve istikrarlı istihdam sağlayabilmektedir.

UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi, Taraf Devletler Genel Kurulu 20. Oturumunda (2015) kabul edilen, Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinin Dünya Miras Sözleşmesi Sürecine Entegrasyonuna İlişkin Politika Belgesi, "Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları, Kapsayıcı Ekonomik Kalkınma, İktisadi yatırımların ve nitelikli turizmin teşvik edilmesi, Madde 26" altında aşağıdaki hususları önermektedir.

Dünya Mirası varlıkları, uygun şekilde yönetildiklerinde, yerel ekonomik gelişmeyi, sürdürülebilirliği ve sosyal yapıyı güçlendirmek için büyük potansiyele sahip olan, önemli turizm destinasyonlarıdır. Dünya Miras alanlarında ve çevresinde fayda paylaşımını sağlamak için, toplum temelli girişimler dâhil, bütün sürdürülebilir turizm türlerinde, kapsayıcı ve adil ekonomik yatırımlar yapılmalıdır. Bu nedenle devlet (veya kamu otoritesi), uygun olan alanlarda aşağıdaki girişimlerde bulunmalıdır:

- Dünya Mirası alanlarında ve çevresinde, yerel kaynaklar ve beceriler kullanılarak, yerel bilgiler ve altyapılar korunarak, öncelikle yerel toplulukların ve bireylerin faydalanacağı yatırımlar geliştirmeli ve teşvik etmelidir;
- Ekonomik çeşitliliği teşvik etmek amacıyla, diğer kalkınma kaynaklarını tamamlayacak, sosyal ve ekonomik yapıyı güçlendirecek ve varlıkların Üstün Evrensel Değerlerinin korunmasına da yardımcı olacak şekilde, Dünya Mirası varlıkları ve çevresinde yerel kaynaklı sorumlu ve sürdürülebilir turizm yönetimi oluşmasını desteklemelidir;
- Dünya Mirası varlıklarında ve çevresindeki miras kaynaklarının korunmasında ve yönetiminde, turizm faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin bir kısmının kullanılmasını temin etmelidir;
- Dünya Mirası alanlarında geliştirilecek turizm projelerinin onaylanmasından önce uygun bir ziyaretçi yönetimi planı ve sosyo-ekonomik etki değerlendirmesi yapılmalıdır;
- Mirasın korunması ve miras alanlarının değeri ile ilgili sanatların ve ustalıkların, sürdürülebilir ekonomik faaliyetler olarak var olması ve gelişmesi teşvik edilmelidir.

Siyasetin somut uygulanması şüphesiz yöneticiler, kurumlar, kuruluşlar, ilgili topluluklar arasında işbirliğini, disiplinler arası ve sektörler arası yelpazede gerekli kapasitelerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle uygulamadaki ilerlemeyi izlemek için gerekli araçlar ve programlar geliştirilmeli ve uygun göstergeler tanımlanmalıdır.

Onarım programları sırasında Dünya Mirası Alanlarının genelinde kalite, beklenti ve tutarlılığın geliştirmesi için kapsamlı bir **koruma felsefesinin** bulunması şarttır. İşçilik ve malzemelerin tutarsızlığı, zaman zaman yapısal mirasların mimari, tarihi ve estetik önemini azaltabilmektedir. Bu durum, tarihi yapının önemine ve üzerindeki risklere ait bilincinin artırılması amacıyla eğitimli personel ihtiyaçlarının belirlenmesi, çeşitli yasal metinler

tarafından getirilen kısıtlamalara uyulmasının sağlanması ve koruma faaliyetlerinin izlenmesi ile çözülebilir. Alan Yönetimi ve Üniversiteler tarafından kabul edilen koruma planları ve çerçeveleri, tarihi varlıkların uygun şekilde korunmasını sağlayacaktır.

1.4.1. MİRAS ALANI'NDA TURİZMİN YÖNETİMİ

Turizm, ülke ekonomisine ulusal ve uluslararası düzeyde büyük katkı sağlayan, sosyal ve kültürel kalkınma süreçlerinin gelişmesine de yardımcı olan önemli bir sektördür. Turizm faaliyetlerinin, ülkelerin sahip olduğu özgün değerleri kullanma imkânı vermelerinin yanı sıra, istihdam sağlama, eşit gelir dağılımı ve kırsal alanların kalkınmasına da büyük katkısı vardır. Bir turizm destinasyonun başarısı büyük ölçüde, ziyaretçilerine sunduğu o destinasyona özgü turistik öğelerin gücüne ve farklılığına bağlıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Bursa ve çevresi, sahip olduğu turistik arz kaynaklarıyla önemli bir destinasyon olma potansiyeline sahiptir.

Tarihi, doğal, kültürel miras, ekonomiye hareketlilik ve canlılık kazandıran, yerel halkın yaşam kalitesini yükselten değerlerdir.

Tarihi, doğal, kültürel miras alanları, kendileri de önemli turizm türlerinin kaynağı ve turizm ürünleri olmanın yanında, diğer bütün turizm türlerini de etkilemekte ve turizm ürünleri ile birlikte turistik cazibe ve katma değer oluşturmaktadır. Aynı zamanda sosyo-ekonomik kalkınma ile çevre değerlerinin, doğal, tarihi ve kültür varlıklarının korunması arasındaki dengenin ve bunun sürekliliğini sağlanması da gerekmekte ve beklenmektedir.

Dünya Miras Alanı statüsü turizm büyümesi ile mutlaka bağlantılı olmamakla birlikte, dünyadaki tüm miras alanları turizm etkilerini azaltmak ve alanın önemini korumak için bir yönetim planı geliştirmek ve uygulamak zorunda kalmaktadır. Sürdürülebilir miras turizmi uygulamasının iki temel ilkesi, uzun vadeli ve bütünsel bir planlama süreci ve bu planlama sürecine çok sayıda paydaş katılımıdır. Ancak, planlama ve uygulama süreci, **koruma-kullanma-turizm sürekliliğinin** getirdiği geniş sorunlara çözüm bulma ve paydaşlarla gerçek bir ilişki kurma hususlarında kapsamlı ve bütünsel bir yaklaşımdan yoksun olmaktadır.

UNESCO ve UNWTO, miras turizmi ile kalkınma arasındaki ilişkinin sürdürülmesi için, Dünya Miras Alanı Yönetimi (veya yasal koruma altındaki bir alanın resmi yönetimi) ile turizm faaliyetlerini yöneten örgütün bir kurul oluşturmasını ve dönemsel olarak bir araya gelerek görüş alışverişinde bulunmasını önermektedirler. Ancak, bu gönüllü işbirliği, eğer yapılabılırsa, uzun vadeli ve bütünsel bir planlama sürecinin çok sayıda paydaş katılımı ile gerçekleştirilmesi ve planın eylemlerinin bu paydaşlarla uygulanması gibi çok önemli ayrıntıları içermediği durumlarda, gönülsüz birliktelik olmakta ve sonuçsuz kalmaktadır.

Turizm sektörünün gelişmesinde ve büyümesinde turizmin arz kaynakları (çekicilik, erişim ve konaklama) önemli bir paya sahiptir. Özellikle beşerî çekicilik unsurları (tarihsel ve kültürel çekicilikler, antik sit alanları, sportif faaliyetlerle ilgili çekicilikler, eğlence, festival ve kongre çekicilikleri) ile doğal çekicilik unsurları (denizle ilgili çekicilikler, şelaleler, mağaralar, milli parklar, doğal sit alanları, seyir noktaları ve diğer çekicilikler) bir yeri bir turizm merkezi haline getirmektedir.

Ancak, bu kaynakların yoğun kullanımı, fiziksel ve çevresel tahribatın yüksekliği çekicilik özelliklerini kaybetmelerine neden olacaktır. **Bu çekicilik kaynaklarında turizm faaliyetlerine, ancak korundukları takdirde izin verilmelidir.** Koruma, turizmin arz kaynakları ile ilgili olarak kısa, orta ve uzun vadeli planlamaların yapılmasına bağlıdır. Turist çekebilmek potansiyelinin bağlı olduğu diğer unsurlar, bu çekicilik kaynaklarına erişimin ve iletişimin sağlanması, konaklama olanakları, altyapının temel işlevleri yerine getirebilecek seviyede olması, turizm etkinliklerinin sistemli ve düzenli bir şekilde yapılması sayılabilir. Turizmin gelişmesi ve büyümesi açısından önemli bir diğer etmen ise turizm türlerinin ve faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesidir.

Turizm faaliyetlerinde kamu ve özel sektör birlik olmalı, daha dengeli, kısa, orta ve uzun vadede planlı ve geliştirilebilir uygulamalar yapılmalıdır. Kamu ve özel bütün kurumlar arasındaki yetki karmaşası ve boşluğuna izin verilmemesi gerekmektedir.

Turizmi yönetmek ve geliştirmek tüm Dünya Mirası şehirleri için ana sorunlardır, çünkü:

- Turizm gelişimini teşvik etmek, çoğu zaman Dünya Mirası Listesi'nde yer almak için başvurmanın asıl nedenlerinden birisidir;

- Turist akımlarının kötü yönetilmesi, miras alanların fiziksel, sosyal ve çevresel bütünlüğü üzerinde büyük bir tehdit oluşturmaktadır;
- Turizm genellikle ekonomik kalkınma için mirastan yararlanmanın potansiyel bir yolu olarak görülmektedir.

Dolayısıyla, miras alanlarındaki turizm baskısı hem niceliksel hem de niteliksel seviyelerde yönetilmelidir.

Turizm yönetimini alan yönetimi (ve gelecekte il içinde kurulabilecek başka alan yönetimleri) ile birlikte bütüncül bir anlayışla ele alan bir model oluşturulabilir.

1.4.2. TARİHİ KENTSEL PEYZAJ

Tarihi kentsel peyzaj (**Historic Urban Landscape-HUL**), 'tarihi merkez' veya 'topluluk' kavramının ötesine uzanan, daha geniş kentsel bağlamı ve coğrafi ortamını içerecek şekilde kültürel ve doğal değerlerin ve niteliklerin tarihsel katmanlaşmasının sonucu olarak anlaşılan, kentsel alandır. Bu daha geniş kapsamlı bağlam, kentsel yapıdaki diğer tüm unsurların yanı sıra, sitenin topografyasını, jeomorfolojisini, hidrolojisini ve doğal özelliklerini hem tarihi hem de çağdaş yapısını, yeraltındaki ve üstündeki altyapılarını, açık alanlarını ve bahçelerini, arazi kullanım düzenlerini ve mekânsal organizasyonunu, algılarını ve görsel ilişkilerini içerir. Aynı zamanda, sosyal ve kültürel uygulamaları ve değerleri, ekonomik süreçleri, çeşitlilik ve kimlikle ilgili olarak mirasın somut olmayan boyutlarını da kapsar.

Tarihi kentsel peyzaj, şehrin planlama ve gelişim süreçleri ile ortamda yaşayan toplumu oluşturan karmaşık ve birbirleriyle ilişkili unsurlar arasında bir sinerji geliştirmeyi amaçlamaktadır. Fiziksel çevrenin korunmasının, sürdürülebilirliğin planlanmasının sadece bir unsurunu oluşturduğunu ve gerçekte, planlama ve tasarımda insan ortamının çok sayıda somut ve maddi olmayan yönünün (topluluk değerleri, kültürel faktörler, çevre, yapılar, sosyo-ekonomik ve yerel bağlam gibi) bulunduğunu kabul eder. HUL yaklaşımı hızlı kentleşmeye bir cevap, kültürel peyzaj yaklaşımı için bir platform ve dünyadaki tarihi şehirler için bir ağ sağlamak üzere geliştirilmiştir. Kentsel miras, kentsel alanların yaşanabilirliğini arttırmada kilit bir kaynak teşkil etmekte, ekonomik gelişme ve sosyal uyumu teşvik etmektedir. İnsanlığın geleceği, kaynakların etkin bir şekilde planlanması ve yönetilmesine dayandığından koruma, kentsel büyüme ile yaşam kalitesi arasında sürdürülebilir bir temelde denge kurma stratejisi haline gelmiştir.

Şehirler, insan refahı ve sağlığının korunması, sosyal yaratıcılığın ve kültürel çeşitliliğin gelişimi, ayrıca maddi ve maddi olmayan kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilir kullanımı için büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda, şehirleri gelecek için hayati bir kaynak olarak kabul etmek önemlidir. Bununla birlikte, şehirler dinamik organizmalardır: sosyal yapılar ve ihtiyaçlar her zaman değişmekte ve fiziksel doku sürekli uyum göstermektedir.

Bu bağlamda, kentsel korumanın mirası koruyacak şekilde, gelişme ve koruma çelişkisi olarak görülmeden, düzenlenmesi mümkündür. Bu nedenle, kent yönetiminin güncellenmiş, bütünlük bir yaklaşıma ihtiyacı vardır. Bu, Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) yaklaşımının, UNESCO Genel Konferansı tarafından 2011 Tarihi Kentsel Peyzaj Önerisi aracılığıyla geliştirilip benimsenmesidir (<http://www.visualisingballarat.org.au>, <http://www.hulballarat.org.au>).

Tarihi Kentsel Peyzaj (HUL) yaklaşımı bütüncül ve disiplinler arasıdır. Tarihi şehirlerdeki değişime rehberlik etmeyi amaçlayan dinamik ve sürekli değişen ortamlarda miras kaynaklarının kapsayıcı yönetimine hitap eder. Herhangi bir şehirde bulunan doğal ve kültürel, elle tutulur ve maddi olmayan, uluslararası ve yerel değerlerin katman ve ara bağlantılarının tanınması ve tanımlanmasına dayanmaktadır. HUL yaklaşımına göre, bu değerler kentin genel yönetimi ve gelişiminde bir çıkış noktası olarak ele alınmalıdır. Bu şekilde, HUL hem bir yaklaşım, hem de şehirlerimizi anlamanın yeni bir yoludur:

- Bir yaklaşım olarak, bir dizi geleneksel ve yenilikçi araçların uygulanması yoluyla kentsel korumanın genel bir sürdürülebilir kalkınma çerçevesine entegrasyonunun temelini oluşturur.
- Tanım olarak, tarihi çevre anlayışımızı genişleterek şehirlerimizi farklı kılan karmaşık unsurları tanımlamamıza, yer ve kimlik duygularını yaratmamıza yardımcı olur.
- Bu katmanlar, koruma ve şehir geliştirme stratejilerinde tanınması ve geliştirilmesi gereken bir zenginlik oluşturmaktadır.

1.4.3. KÜRESEL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ve ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) tarafından yapılan ve 2016-2099 yıllarını kapsayan bölgesel iklim projeksiyonları oluşturulmuştur. Buna göre Bursa ve çevresinde sıcaklıklarda genel olarak 2°C ve yaz aylarında 4°C artış, yağışlarda genel olarak azalma ancak kış yağışlarında artış beklenmektedir.

2017 yılında yapılan Bursa Sürdürülebilir Enerji ve İklim Uyum Planı (BUSECAP) çalışmaları kapsamında doğrudan kentsel seragazi salımlarının azaltılmasına yönelik önlemlerin belirleneceği bir süreç başlatılmış, 24 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşen ve tüm kentsel paydaşların yer aldığı “Bursa Sürdürülebilir Geleceğini Planlıyor” çalıştayında, karbon ayakizi envanterinin sonuçları tartışılmıştır. İklim değişikliğinin kentsel yaşamın çeşitli alanlarındaki olumsuz etkileri saptanmış, gerek halk sağlığı gerekse kentsel kirliliğe katkıları araştırılmakla birlikte ilgili kurumlar arası işbirliği eksiklikleri nedeniyle yapılamayan yaşama geçirilebilir orta-uzun vadeli bir planlama ve strateji faaliyeti yürütülmüştür.

Bursa’da sera gazı salınımında yıllık artışlar, özellikle sanayi elektrik tüketiminden ve dizel yakıt tüketiminden kaynaklanan nedenlerle, %6-7 arasında olmaktadır. Şehirleşmenin yoğun olduğu bölgelerde, kırsal alanlara göre hava sıcaklığının artması kentsel ısı adası etkisiyle açıklanmaktadır. Binaların ve yer dokusunun etkileri oldukça önemlidir. Yıllık ortalama minimum (gece) sıcaklıklar, Bursa’da son 30 yılda artma eğilimi göstermektedir.

Günümüzde iklim değişikliğinin etkisinin yaygın olarak tanınmasıyla birlikte, aşırı hava olaylarının artmasının Miras Alanlarındaki yapıları etkileyeceği açıktır. İklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik, bu Yönetim Planının amaçlarını etkileyen kilit konulardır. Mevcut binaların yapımında kullanılan malzemeler, sürekli bir kontrol, koruma, onarım ve değiştirme programı gerektiren, rüzgâr ve yağmurdan kaynaklanan yıpranmaya maruz kalmaktadır. İklim değişikliğinin etkisiyle artacak, yıpranma oranlarına duyarlı olmak gerekecektir. Hem yağmur suyu drenajı hem de rüzgâr hasarının önlenmesi ve iyileştirilmesi iklim düzenindeki bu değişikliklere cevap vermelidir. Ayrıca akarsulardaki aşınma, sel ve nehir erozyonu riskinin tarihi, kültürel ve doğal mirası etkileme ihtimali artmakta olup, yakından izlenmeli ve planlanmalıdır.

1.5. BURSA VE CUMALIKIZIK “2021 -2026 DÖNEMİ YÖNETİM PLANI” HAZIRLANMA YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Yönetim Planı, ilgili yasada belirtildiği gibi, her yıl gerekli izleme ve revizyonlar yapılarak, önümüzdeki 5 yıllık bir süre içinde Alan Başkanlığı'nın ve diğer sorumlu kurumların faaliyetlerini yönlendirmek için hazırlanmıştır. Yönetim Planı, merkezi yönetimler, yerel yönetimler ve diğer paydaşlar için, Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık alanlarının üstün evrensel değerinin sürdürülebilirliğini sağlayacak eylem önerilerini içermektedir. Eylemler, paydaşların katkılarının yönetimi, Alan Başkanlığı'nın görevinin özünü kapsamaktadır.

Yönetim Planı beş ana bölümden oluşmaktadır. **Birinci bölüm**, ilk Yönetim Planı kapsamında yapılan çalışmaların özetini, yeni Yönetim Planı'nın hazırlanma sürecini, gerekçelerini, planların hazırlanma süreçlerinde güncel yaklaşımlar çerçevesinde yöntem ve kapsamını içermektedir. **İkinci bölüm**, Dünya Mirası Listesi'nde yer aldığı değer ve nitelikleri bakımından, alanın özelliklerini, alanın güncel koruma, muhafaza ve kullanım durumu hakkında genel bir bakış sunmakta, yasal durum ve mevzuat incelenmekte, tarihi ile ilgili bilgi verilmekte, coğrafi yapı ve altyapı, beşerî gelişme ve sosyal altyapı ile sosyo-ekonomik durum irdelenmektedir. **Üçüncü bölüm**, Miras Alanları'nın detaylı analizleri yapılmış, korunmuşluk durumları incelenmiştir. **Dördüncü bölüm**, Alanın gelecekteki koruma, muhafaza ve kullanım durumu için paydaşlardan alınan görüşler ve gerçekleştirilen faaliyetler ile 2013-2018 yönetim planının, alana etkisinin değerlendirilmesi yapılmıştır. **Beşinci bölümde**, paydaşların görüşleri, analizler, kurumların planlanan ve devam eden çalışmaları değerlendirilmiş, hedefler eylemler ve izleme göstergelerinin yer aldığı eylem planı tabloları oluşturulmuş ve yönetim modeli oluşturulmuştur, uygulama süreci ve araçları tanımlanmıştır.

Bursa Alan Başkanlığı Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun onayını takiben yürürlüğe girecek olan “Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık 2021-2026 Dönemi Yönetim Planı”na, ilgili mevzuat uyarınca tüm kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler uymak zorundadırlar.

Yetkili idareler, mevzuat gereği, plan kapsamındaki hizmetlere öncelik vermek ve bu amaçla bütçelerine gerekli ödenekleri ayırmak, kaynak sağlamakla yükümlüdürler. Yönetim planlarında tanımlanan görevlerin gerçekleştirilmesi sürecinde Alan Başkanı, uygulamadan sorumlu kurum ve kuruluşlar ile tanımlanan yetkili idare eşgüdüm içinde çalışacaktır.

Yönetim Planı kararlarının uygulanmasının izlenmesi sürecinde; ilgili mevzuat gereği, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu, ilgili kurumlar tarafından üstlenilen eylemlerin yıllık performans değerlendirmelerini yapacak ve bir sonraki yılın çalışma programı ile bütçe taslağını hazırlayacaktır.

Bu işlemler sonucunda hazırlanacak raporlar Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nca değerlendirilecek ve Yönetim Planı'nın bir yıl sonraki çalışma programı ve bütçesi onaylanacaktır. Yıllık incelemenin dışında beş yılda bir Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu vizyon, amaçlar ve politikaları gözden geçirerek, değerlendirecektir.

Kısa süreli, orta süreli ve büyük ölçüde uzun süreli hedefleri kapsayan gerçekçi bir Yönetim Planı hazırlamak amacıyla her düzeyde sorunlar ve gelişme hedefleri tespit edilmiş, çözümler ve eylemler önerilmiştir. Bu konuyla ilgili sistemin nasıl işleyeceği, eylemlerin süreleri, “Yönetim Planı”nın 5. Bölümünde anlatılmıştır.

Hedefler ve stratejiler ile uyumlu projeler ve alanların ilkeler doğrultusunda doğru korunması için katılımcı, şeffaf, sürdürülebilir süreçler tarif edilmiştir.

Bursa (Hanlar Bölgesi-Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık için hazırlanan ikinci Yönetim Planı, alanın karşı karşıya olduğu ve geleceğini belirleyebilecek önemli sorunların ve zorlukların yönetiminin sürekliliğinin temin edilmesini ve özellikle planda belirlenen kısa vadeli eylemlerin/yönetimsel süreçlerin hemen uygulanmasını öngörmektedir.

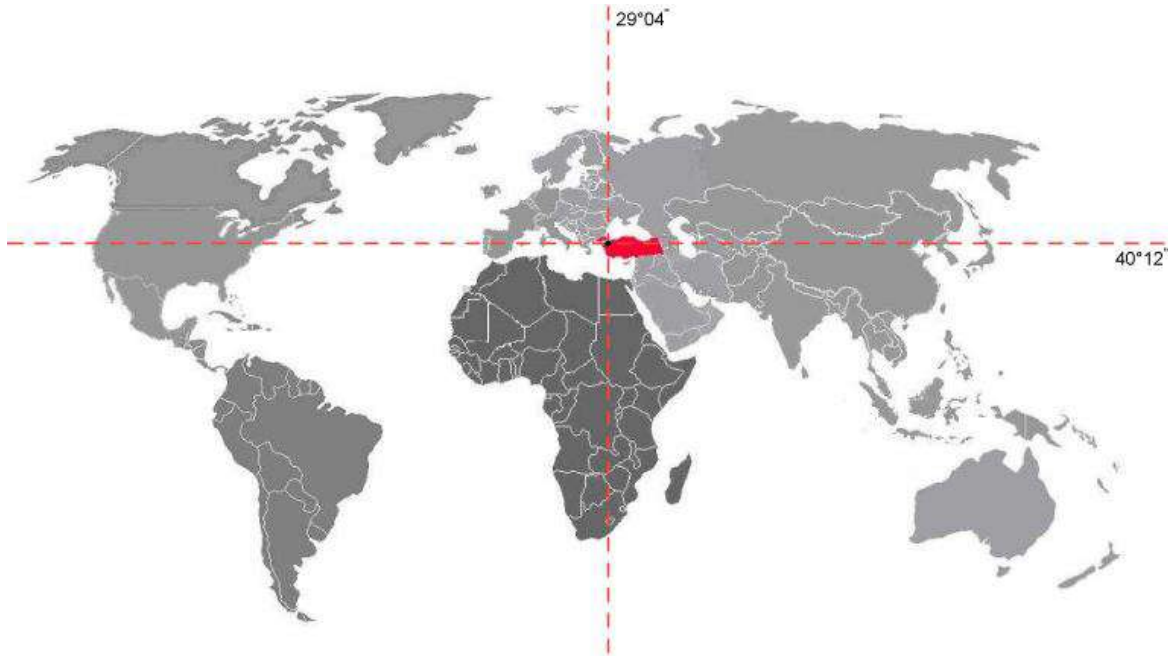
2. BURSA ve CUMALIKIZIK MİRAS ALANLARININ (YÖNETİM ALANI'NIN) GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde yer alan bilgi, veri, yorum ve değerlendirmeler, 2013-2018 dönemini kapsayan ilk Yönetim Planı'nın devamı ve tamamlayıcısı olarak hazırlanmıştır. İlk Yönetim Planı gözden geçirilmiş ve yenilenmiştir.

2.1. YÖNETİM ALANI'NIN KONUMU VE SINIRLARI

Bursa ve Cumalıkızık 2021-2026 Dönemi Yönetim Planı, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi ile Cumalıkızık Köyü alanlarını içermektedir.

Anadolu'nun kuzey-batısında, Marmara Bölgesi'nin güneyinde, 40°12" kuzey enlemi, 29°04" doğu boylamı arasında yer alan **Bursa**, Marmara Bölgesi'ni Batı Anadolu'ya (Ege Bölgesi) ve İç Anadolu'ya bağlayan kavşak noktasında, Türkiye'nin üç büyük şehrinin, İstanbul, Ankara ve İzmir'in oluşturduğu üçgenin merkezinde bulunmaktadır.

Harita 1. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı'nın Dünya içindeki konumu

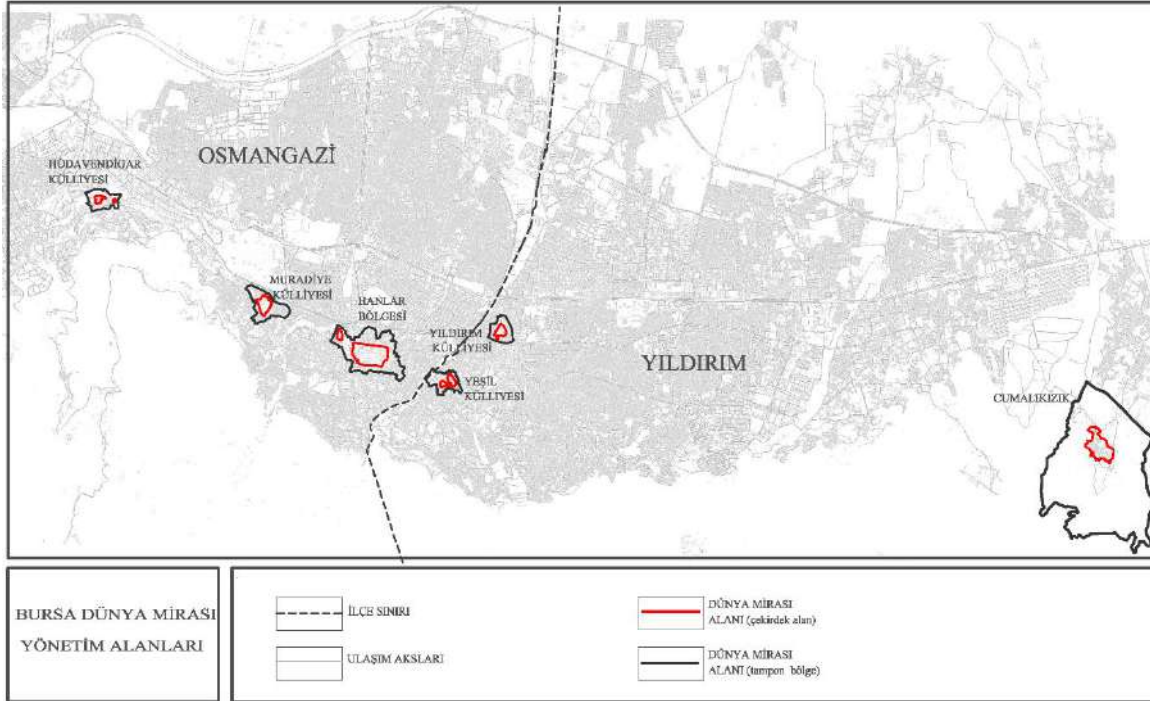

Harita 2. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı'nın Türkiye ve Marmara Bölgesi'ndeki konumu

Bursa ili, onyedili ilçeye sahiptir. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı, Osmangazi ve Yıldırım İlçelerinin idari sınırları içinde yer almaktadır.

Harita 3. Bursa İli İdari Sınırları ve Dünya Miras Alanları'nın Yer Aldığı İlçeler (Kaynak: DİZAYN TURİZM)

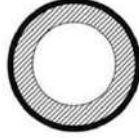
Harita 4. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı'nın Kent İçindeki Konumu (Kaynak: DİZAYN TURİZM)

ALAN SINIRLARI

Hanlar Bölgesi olarak bilinen ticaret merkezi çok sayıda tarihi han, çarşı ve pazardan oluşmaktadır. Bursa'yı fetheden Sultan Orhan Gazi tarafından surların dışına çıkılarak ovada yaptırılan Orhan Gazi Külliyesi, aynı zamanda cami, medrese, imaret, han ve hamamdan oluşan Bursa'daki ilk külliye. Orhan Gazi Külliyesi'nin etrafında ise zamanla yapılar gelişerek **Hanlar Bölgesi**'ni oluşturmuştur. Külliye yapılarından medrese ve imaret günümüze ulaşamamıştır. Diğer Külliyele sırasıyla I. Murad tarafından yaptırılan **Hüdavendigar Külliyesi**, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan **Yıldırım Külliyesi**, Çelebi Mehmed tarafından yaptırılan **Yeşil Külliyesi**, II. Murad tarafından yaptırılan **Muradiye Külliyesi** olup, her biri bir tepede ve Uludağ'ın kuzey yamacında yer almaktadır. Kırsal yerleşim örneği olarak Cumalıkızık, Orhan Gazi Vakfı'na tahsis edilmiş bir Vakıf Köyü'dür.

Çekirdek Alan

(üstün evrensel değere sahip alan)
(UNESCO Dünya Mirası Alanları)

Tampon Bölge

(Çekirdek alan etkileşim alanı)

Yönetim Alanı

(çekirdek alan + tampon bölge)

Hanlar Bölgesi'nin Yönetim Alanı Sınırı, alanın doğal peyzajı göz önünde bulundurularak, bütünlüğü ve özgünlüğü korunmuş olan anıtsal ve sivil mimarlık örneği yapılar ile sokak dokusunu oluşturan tescilli ve nitelikli binalar tampon bölge sınırları içine alınacak şekilde saptanmıştır. Orhan Gazi Külliyesi, Hanlar Bölgesi Yönetim Alanı Sınırı içerisinde kalmaktadır.

Sultan Külliyesi'nin Osmanlı kent kimliğinin ve yerleşim yapısının oluşmasında önemli bir paya sahip olan çekirdek alanı ve bunların tampon sınırları, alanların doğal peyzajları dikkate alınarak belirlenmiştir. Çekirdek alanlarda yer alan özgün ve korunmuş anıtsal yapıların (cami, medrese, hamam, imaret, türbe) topoğrafyanın doğal yapısından kaynaklanan sınırları belirlidir. Tampon alanlar ise, külliye çevresinde bu yapılarla bütünleşmiş sosyal doku gözetilerek ve yapılar, yapı grupları, sokaklar, sivil mimarlık örnekleri dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Cumalıkızık'ta kırsal yerleşimin tamamı çekirdek alanı oluşturmaktadır. Tarım ile uğraşan köy halkının mülkiyetinde olan ve yerleşik alanın çevresinde bulunan tarım arazilerini içine alan tampon bölge, alanın doğal peyzajı, orman ve karayolu sınırları dikkate alınarak belirlenmiştir.

ICOMOS Teknik Heyeti tarafından son yapılan çalışmaya göre belirlenmiş olan Yönetim Alanının İlçelere göre İdari Dağılımı ve Büyüklükleri			
Bölge	İlçe Adı	Çekirdek Alan	Tampon Bölge
Hanlar Bölgesi	Osmangazi	114.187 m ²	368.236 m ²
Hüdavendigar (I.Murad) Külliyesi	Osmangazi	9.837 m ²	87.570 m ²
Yıldırım (I.Bayezid) Külliyesi	Yıldırım	15.295 m ²	78.881 m ²
Yeşil (Çelebi Mehmed) Külliyesi	Yıldırım	17.486 m ²	91.553 m ²
Muradiye (II. Murad) Külliyesi	Osmangazi	31.417 m ²	135.475 m ²
Cumalıkızık Köyü	Yıldırım	86.468 m ²	2.005.656 m ²
Toplam		274.690 m ²	2.767.371 m ²
		3.042.061 m ²	

Tablo 1. Yönetim Alanı İlçelere göre İdari Dağılımı ve Büyüklükleri

2.2. ULAŞIM - ERİŞİLEBİLİRLİK

BURSA KENTİNE ULAŞIM

Türkiye'nin 4. büyük kenti olan Bursa, kara ve deniz ulaşımından en geniş şekilde yararlanabilen, hava ulaşımında gelişme potansiyeli olan bir ildir. İlin coğrafi ve tarihsel konumu, ülkenin önemli ve gelişmiş merkezlerine yakınlığı, ulaşım alternatiflerinin gelişmesini sağlamıştır.

Karayolu

İl gerek iç gerekse şehirlerarası trafik yönünden yoğun bir karayolu trafiğine sahiptir. Bursa-Bandırma-Çanakkale, Bursa-Ankara ve İstanbul-İzmir yollarının kavşak noktasındadır. İç ve Batı Anadolu'daki merkezleri Marmara kıyılarına bağlayan yollar, Bursa'dan geçmektedir. Ayrıca il içi yerleşmeleri birbirine bağlayan yaygın ve düzgün bir yol ağı vardır. Bursa Terminali il merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta bulunmaktadır. İlden diğer tüm illere şehirlerarası otobüs seferler bulunmaktadır.

Harita 5. Bursa Karayolu Ulaşım Akları

Otoyol

Otoyol 5, İstanbul ve Bursa'yı birbirine bağlayan ve İzmir'e dek uzanan otoyoldur. Osmangazi Köprüsü, otoyolun en önemli geçişlerinden birisidir. İstanbul-İzmir otoyolu ile Bursa - İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı arasının 82 km (90 dk.) olmasıyla, Bursa'ya gelen-giden havayolu trafiği artmıştır. Böylece, Bursa'nın zayıf yönü olan hava ulaşımı, kısmen telafi edilmiştir. BURULAŞ, BBBUS adı ile Orhangazi-Bursa Terminal-Sabiha Gökçen Havalimanı arasında düzenli seferler düzenlemektedir.

Havayolu

Bursa Yenişehir Havalimanı Bursa il merkezine uzaklığı 50 km (yaklaşık 45 dk.) uzaklıkta olup, uçuşlar Ankara aktatmalı olarak yapılmaktadır. İstanbul Sabiha Gökçen havaalanına direk uçuşlar yapılmaktadır. Bursa Yenişehir Havalimanı'na 80 numaralı belediye otobüsü, taksi ve minibüs ile ulaşılabilir.

Denizyolu

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin BURULAŞ bünyesinde kurduğu Bursa Deniz Otobüsleri İşletmesi (BUDO) ve İstanbul Deniz Otobüsleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (İDO) ile Bursa ve İstanbul arasında deniz ulaşımı imkanı mevcuttur. Güzelyalı ve Mudanya iskelelerinde feribot seferlerine uygun olarak toplu taşıma ile şehir merkezine seferler bulunmaktadır.

Demiryolu

Bursa ilinde şehirlerarası demiryolu ulaşımı bulunmamaktadır. Bursa'yı Ankara-İstanbul hızlı tren hattına bağlayacak hattın inşaatı devam etmektedir. Bursa hızlı tren hattının 2020 yılında açılması beklenmektedir. Ayrıca Bursa'nın Balıkesir üzerinden İzmir'e ve limanlara demiryolu bağlantısını da sağlayacak, alternatif ulaşım imkânı sunaca hattın planlama çalışmaları devam etmektedir. Bursa Terminali ile Eskişehir Garı arasında çalışan ve 2 saat 15 dakika süren otobüslerle Ankara-İstanbul hızlı tren hattına ulaşma imkânı da bulunmaktadır.

KENT İÇİ ULAŞIM

Dünya Miras Alanları ve Tampon Bölgeleri Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde yer almaktadır. Hanlar Bölgesi, Hüdavendigâr Külliyesi ve Muradiye Külliyesi, Osmangazi ilçe sınırı içinde; Cumalıkızık Köyü, Yeşil Külliyesi ve Yıldırım Külliyesi ise Yıldırım ilçe sınırı içindedir. Bu alanlar; ulaşım bağlantıları açısından, kentin merkez noktasında yer almaktadırlar.

Toplu taşıma, otobüs, minibüs, dolmuş ve raylı sistem ile sağlanmaktadır. BURULAŞ bünyesinde bulunan BURSARAY, 39 km. uzunluğunda raylı sistem, BURTRAM, 6 km. ve 2,2 km uzunluğunda iki cadde tramvayı hattı işletmektedir. Görevi toplu taşıma hatlarını işletmek ve işlettirmek olan BURULAŞ Otobüs Müdürlüğü Bursa'nın 7 ilçesinde 325 özmal, 156 kiralık toplam 481 otobüsle 139 hatta, çevreci, konforlu, güvenli ve kesintisiz toplu taşıma hizmeti vermektedir.

Harita 6. Bursaray ve Burtram T1-T3 Tramvay Hatları Şematik Haritası

Şehir merkezinde yer alan kamu kurumları, alışveriş merkezleri, dükkanlar, sanat ve eğlence merkezleri, finans kurumları ve benzeri aktivitelerin yer aldığı alanlar dolayısı ile şehir merkezindeki araç ve yaya trafiği saat 09:00 – 20:00 arasındaki gündüz saatlerinde sürekli yoğun olmaktadır.

Mahallelerini, sokaklarını, caddelerini tarihi yapıların şekillendirdiği kent Bursa'da, bir yandan kentin tarihi yapısını korumak ve yaşatmak, diğer yandan da bu alanlarda yaşayan ve buraları ziyaret edenlerin ulaşımını kolaylaştırmak üzere çalışmalar devam etmektedir. Kent içinde özellikle Yönetim Alanı'nda yaya öncelikli ulaşımın özendirildiği ve toplumun her kesiminin erişilebilirliğinin sağlandığı düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca, Yönetim Alanı içindeki miras alanlarını oluşturan külliyeler ve arasındaki ulaşım ilişkisi, kısmen Ziyaretçi Yönetim Planı ve Ulaşım Planı ile de çözümlenebilir.

Kent genelindeki diğer bir sorun da otopark yeri sorunudur. Bursa şehir merkezinde yoğun özel araç trafiğine paralel olarak araç parkı ihtiyacı da artmaktadır. Bölgede hizmet veren mevcut katlı otoparklar ihtiyaca cevap verememektedir.

Kent içi tali yol ve ana yollarda bulunan yaya kaldırımları, evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda yenilenmekte olup herkesin, özellikle de dezavantajlı grupların kullanımına uygun hale getirilmektedir. Bu çalışmalara, kent merkezi ve özellikle yaya kullanımının yoğun olduğu alanlarda ilgili kurumlarca devam edilmektedir.

CUMALIKIZIK KENT İÇİ ULAŞIM

Bursa şehir merkezinden Ankara istikametine doğru, Bursa-Ankara karayolunun 10. kilometresinden güneye Uludağ yamaçlarına giden yol 3 km sonra, Cumalıkızık köyüne ulaşır. Cumalıkızık'a, Bursa Santral garajdan minibüs ve belediye otobüsleri aracılığıyla yaklaşık yarım saatte ulaşılabilir.

Yapımı tamamlanan metro durağı köyün 3 km altında Ankara yolu üzerindedir. Durağın ismi Cumalıkızık olup turistlere büyük kolaylık sağlanmıştır. Şehir Merkezi'nde (Heykel) Şehreküstü istasyonundan metroya binilerek Cumalıkızık (Değirmenönü) durağında inilebilir ve Cumalıkızık dolmuşlarına binilerek Köy'e ulaşılabilir.

Şehirlerarası Otobüs Terminali'nden 38 numaralı belediye otobüsüne binilerek Kent Meydanı'nda inildikten sonra, 200 metre ilerideki Cumalıkızık dolmuşlarıyla Köy'e gidilebilir.

Mudanya'dan 1/GY numaralı belediye otobüsüne binilerek, Emek istasyonunda metroya aktarma yapılarak da Cumalıkızık Köyü'ne ulaşılabilir.

Köy içi ve çevresinde ulaşım yürüme mesafesi içinde olduğundan ulaşım çoğu zaman yaya olarak sağlanmaktadır. Alandaki yollar arasında belirgin bir hiyerarşi bulunmamaktadır. Köy içindeki yolların yapılışı planlı bir yapı göstermemektedir. Köyün eğimli yapısına uygun olarak yapılan yolların bazıları çıkmaz sokak niteliğindedir ve doku içerisinde önemli sayıda bulunmaktadır. Köy yolları arazi yapısına uygun olarak doğal taşlarla döşenmiştir. Bazı yollar oldukça dar, bazı yollar ise sadece tek insanın geçebileceği genişliktedir. Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 30.07.2015 tarihinde onaylanan Cumalıkızık Koruma Amaçlı İmar Planı'nda köy girişinde otopark alanları ve otobüs durakları belirlenmiştir. Doğal Sit Alanları ile ilgili plan çalışması devam etmektedir.

KENT MOBİLYALARI

Kent mobilyaları olarak tüm alanlarda aydınlatma elemanları, oturma elemanları, çöp kutuları, korkuluklar, üst örtü elemanları, sokak levhaları, çeşmeler ve çiçeklikler bulunmaktadır. Ayrıca ortak kullanım alanları olarak bebek bakım odaları, telefon kulübeleri ve umumi tuvaletler mevcuttur. Ancak, bu ortak alanların sayısının arttırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda kent mobilyaları ile ortak alanlar, tarihi alanların yapısı ile uyum gösterecek şekilde tasarlanmalıdır. Bölgelerin niteliğine uygun olamayan eklenti ve tabelalar kaldırılmalıdır.

Köyde kullanılacak olan aydınlatma elemanlarının seçimi, sokak tabelası, kent mobilyaları ve tuvaletler bölgenin yapısı ile uyum gösterecek şekilde tasarlanmalıdır. Engellilerin bölgeye kolay erişebilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması gereklidir.

Tüm miras alanlarında çöp toplama işleri ve kent mobilyalarının bakımı bağlı oldukları ilçe belediyeleri tarafından yapılmaktadır.

2.3. YÖNETİM ALANI'NİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ VE ÖNEMİ

2.3.1. YÖNETİM ALANI'NİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Bursa'nın kurucusunun, M.Ö. ikinci yüzyılda yaşayan Bithinya kralı I. Prusias olduğu ve şehrin adını bu kişiden aldığı kabul edilmektedir. Şehir, M.Ö. 74 yılı ile İmparatorluğun Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrıldığı M.S. 395 yılına kadar, yaklaşık 4,5 asır Roma hâkimiyetinde kalmıştır. M.S. 395 yılından sonra Bursa artık Bizans hâkimiyeti altındadır. Roma devrinde olduğu gibi bu devirde de Bursa, bir kaplıca şehri olarak önemini korur.

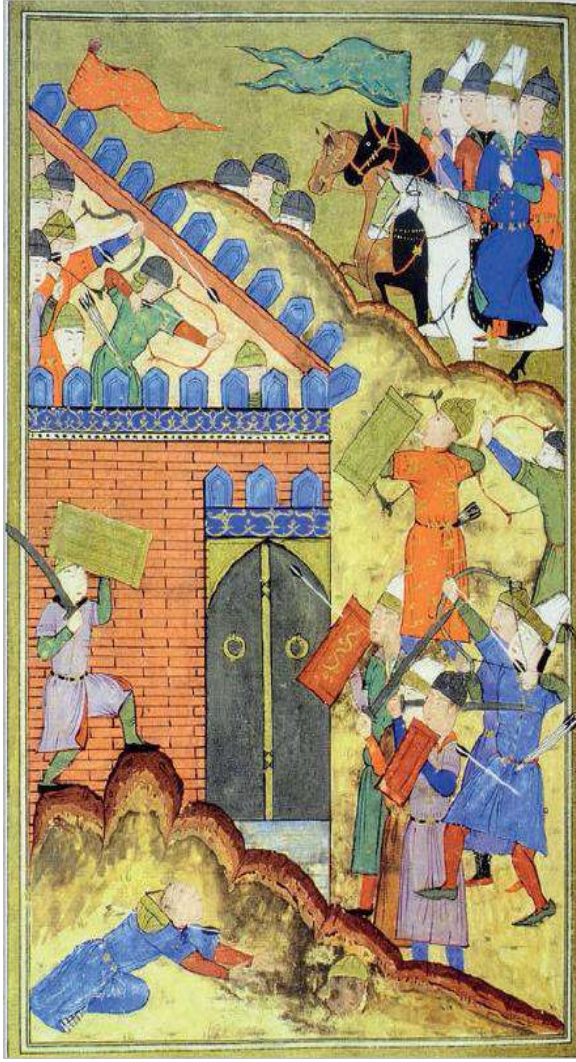
Bu dönemde Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı bir Bizans şehri olan Bursa, zaman zaman Müslüman Arap ordularının ve ardından da Türklerin hücumlarına maruz kalsa da, Osmanlı Devleti'nin yönetimine gireceği 1326 yılına kadar Bizans İmparatorluğuna bağlı tekfurluk merkezi olarak kalmıştır.

Bizans kaynakları, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in, 1302 yılına doğru, İznik ve Bursa civarında görünüp bu yörede yerleştiğinden ve bu iki yerleşim birimini uzaktan kontrol ve baskı altında tuttuğundan bahsederler. Hemen bütün Osmanlı kaynakları, Moğolların baskısı sonucu Orta Asya'dan Anadolu'ya akan kitleler arasında Oğuzların Günhan kolundan Kayı boyuna mensup olan ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans sınırına yerleşen Osman Bey'in, değişik bir siyasi strateji geliştirerek, önce çevresindeki Türk beylikleri ile iyi geçinmeye çalıştığını, beyliğini genişletmek ve Anadolu'dan kopup gelen göçebelere yeni yerleşim alanları bulmak için, hedefini Bizans şehirlerini tek tek almak olarak belirlediğini yazmaktadır.

Harita 7. 1320'lerde Anadolu (Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700, Daniel Goffman, 2002)

Bölgede yirmiyeye yakın kaleyi ele geçiren Osman Bey ve oğlu Orhan Bey 1303 yılından 1326 yılına kadar 23 yıl, Bursa kentini kuşatma altında tutmuştur. Kalenin kolay düşürülemeyeceği iyi bilindiği için, Kaplıca Bölgesi ve dağ tarafında iki kale yaptırılarak Bursa'nın denizle ilişkisi kesilmiş, şehre giriş için kullanılan kalenin dört kapısını sıkı bir şekilde kontrol altına alınmıştır. On yıldan fazla bir süre herhangi bir yardım alamayan Bursa halkını perişanlığa ve açlığa mahkûm eden bu abluka yüzünden Bursa tekfuru, 6 Nisan 1326 tarihinde şehri savunmadan Osmanlılara teslim etmiştir. Bizans halkı mağdur edilmemiş, halkın can ve mal güvenliği Osmanlı tarafından güvence altına alınmıştır. Osman Gazi zamanında kuşatılan Bursa'nın fethinin, onun vefatı sebebiyle oğlu Orhan Gazi'ye nasip olduğu söylenebilir.

Bursa'nın sulh ile değil, bir savaş sonunda teslim alındığı ve şehrin fetih tarihinin 1322 olduğunu yazan kaynaklar da bulunmaktadır. Osman Gazi'nin fetih sırasında sağ olup olmadığı da tartışmalı bir konudur. Bazı kaynaklara göre ayağındaki rahatsızlığının çok şiddetlenmesi ve vefat etmek üzere olması nedeniyle Bursa'nın fethi için Orhan Gazi'yi görevlendirmiştir.

Fetihten önce pek de rağbet görmeyen bir şehir durumundaki Bursa'nın yerleşim bölgesi Hisar, günümüzde dört mahalleden ibarettir. Fetih sonrasında inşa faaliyetleri ile şehir yeni bir çehre kazanmaya başlamış, şehre her taraftan nakil yapılarak gelişmesi de desteklenmiş ve Bursa hızlı bir şekilde bir Osmanlı-Türk şehrine dönüşmeye başlamıştır. Kentsel gelişim sürecine bakıldığında, şehre yeni gelen göçlerle nüfus artışı ve devamı olarak üretim artışı, Bursa kentinde antik hisar bölgesi dışında yeni bir genişleme olmasına ihtiyaç yaratmıştır. Bu süreç, ancak stratejik bir genişleme süreci olarak açıklanabilir.

Böylece, 14. yüzyılda Anadolu, siyasi, askeri, kültürel, sanatsal ve ekonomik bakımdan altı asır boyunca tarihe yön verecek dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin tarih sahnesine çıkışına tanık olmuştur. **Bursa, fetihle birlikte, Osmanlılar için hem bir eğitim merkezi, hem de bir siyasi merkez haline gelmiştir.**

Fotoğraf 2. Osman Gazi'nin Bursa ve İznik Kuşatması, Ahmedi-İskendername, 1416 (Kaynak: Bursa Günlüğü)

Bursa, verimli ve sulak ovası, Anadolu'yu İstanbul'a dolayısıyla Avrupa'ya bağlayan yolların kesiştiği noktada olması nedeniyle stratejik bir konumdaydı. Kentin hızlı gelişimi sadece tarımsal olanaklarla ve pazaryeri özelliği ile açıklanamaz; bir üretim ve ticaret merkezi olması ile de çok yakından ilgilidir. Tarihi gelişmeler, Bursa kentinin fetihden 13 yıl sonra 1339'da Hisar alanı dışına taşındığını, Dünya mirası Hanlar Bölgesinin ve ilk külliye'nin bu tarihte ortaya çıktığını göstermektedir.

Orhan Gazi döneminde aşağı şehir olarak adlandırılan kalenin doğusundaki düzlük alanda yoğun bir inşa faaliyetinin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bursa'yı "şehirden başşehir giden süreç" olarak nitelendirilebilecek bu oluşum, Orhan Gazi adına inşa edilmiş olan cami, imaret, medrese, mektep, hamam ve handan ibaret olan külliye ile sağlanmıştır. Bu yapılardan Orhan Gazi Cami, Orhan Hamamı ve Emir Hanı dışındaki yapılar günümüze ulaşamamıştır. Orhan Gazi döneminde kentte 29 anıtsal yapı inşa edildiği bilinmektedir. Bu yapılardan 15'i sur içinde, 8 yapı aşağı şehir olarak adlandırılan Orhan Gazi Külliyesi içerisinde ve yakın çevresinde, 6'sı ise her iki yerleşim alanı dışında kentin farklı bölgelerinde inşa edilmiştir. Yapıların dağılımlarından anlaşıldığı kadarı ile Orhan Gazi döneminde Bursa'nın sur içerisinde en az üç, sur dışında ise Orhan Gazi Külliyesi'nin merkezini oluşturduğu bir mahallenin oluşturulduğu söylenebilir. Yapılar nitelik ve nicelik olarak Bursa'nın başkent ve ticaret merkezi kimliğini destekler durumdadırlar. **Orhan Külliyesi**, 1339-1340 yılları arasında inşa edilmiştir. Orhan Külliyesi ile Bursa, kale şehir durumundan çıkmıştır.

Orhan Gazi tarafından yaptırılan külliyedeki Emir Hanı ile bu bölgeye yakın olarak Lala Şahin Paşa tarafından inşa ettirilen Bezir Hanı'ndan başka bu dönemde, dönemin diğer yerleşimlerinde varlığı bilinen bir ticaret yapısı yoktur. Bursa'nın ticaret merkezi olarak diğer kentlerden farklı bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Yapıların Orhan Gazi Külliyesi ile yakın konumu, daha sonraki dönemlerde yeni hanların inşası ile bölgenin büyük bir ticaret alanına dönüşmesinin planlı bir uygulama olduğunu göstermektedir.

Kentte oluşturulan bu güven ortamı ve kentin olumlu yöndeki gelişimi Türkmenlerin de başkente gelip yerleşmelerinde etkili olmuştur. Böylelikle kentte surların dışında yeni mahalleler oluşmaya başlamış ve kentin çehresi değişme ve gelişme göstermiştir. Bugün de Orhanbey, Osmangazi, Reyhan, Demirtaşpaşa, Hocalizade gibi önemli sultan ve devlet adamlarının isimlerini alan mahalleler, yüzyıllardan günümüze dek Hanlar Bölgesi ve çevresinde aynı isimlerle yaşamaya devam etmektedir.

Surların dışında Orhan Gazi Külliyesi ile başlayan yapılaşmayı, sırasıyla,

- Hüdavendigâr (I. Murad) Külliyesi
- Yıldırım (I. Bayezid) Külliyesi
- Yeşil (Çelebi Mehmed) Külliyesi
- Muradiye (II. Murad) Külliyesi izlemiştir.

2.3.2. YÖNETİM ALANI'NIN ÖNEMİ

Bursa, Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti ve Osmanlılar tarafından imar edilen ilk Osmanlı-Türk şehri olmasının yanısıra Osmanlı Devleti'nin kurumsallaşmasını da ifade etmektedir.

İmparatorluğa giden yolda Bursa, vakıf sistemi içerisinde birbirleriyle ilişkilendirilmiş külliyelerin ve köylerin şekillendirdiği, 14. yüzyılın başından 15. yüzyılın ortalarına kadar erken Osmanlı mimari geleneklerine göre biçimlenmiş ilk şehir ve ilk başkent olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı Bursa'sının kuruluş hareketleri birbirlerini tamamlayarak gelişmiştir. Anadolu yaşamında ve İslam kültüründe daha önce de mevcut olan sosyal, hukuki ve ekonomik yapı, uygun siyasi ortam içinde Bursa'da bir araya gelerek yeni ve özgün bir "devlet merkezi-şehrin" temelini oluşturmuştur.

Bursa, üç ana unsur ile şekillenmiştir; *Osmanlı kent kimliğinin ve yerleşim yapısının oluşmasında önemli bir paya sahip olan Sultan Külliyesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan da gelişimini destekleyecek ve pek çok kamusal yapının varlığını devam ettirmesi için mali kaynak sağlayan hanlar ve çarşılar, Bursa'nın bereketli topraklarında Osmanlı Devleti ile aynı zamanlarda kurulmuş olan ve Şehri her açıdan destekleyen Vakıf köyleri.*

Osmanlı Bursa'sında ve çevresinde iskân ve imar hareketleri bir sistem olarak planlanmış ve uygulanmıştır. Bu sistem ile bir şehir yerleşimi ile kırsal yerleşimler bir araya getirilerek bir taraftan kendi kendine yetebilen bir yapı oluşturulmuş, bu yapı ile sosyal-kültürel-ekonomik gelişme desteklenmiş, diğer taraftan da huzur ve güvenlik ortamı içinde uluslararası imalat ve ticaret ağı ortaya çıkmıştır.

Gümüzde belediyelerin üstlendiği birçok kamu hizmeti -sağlık, eğitim-öğretim, su temini gibi- vakıflar kanalıyla yerine getirilmiştir. Vakıflar, mülkiyeti kamusal hizmete dönüştürerek bu hizmetleri yönetmişlerdir. Genel olarak bedesten, han ve çarşılarda bulunan dükkânların mülkiyetinin tamamının vakıflara aittir. Pek çoğu zaten bir külliye yapılırken inşa edilmiş ve akarı olarak vakfedilmişlerdir. Bursa'nın hemen yakınında eş zamanlı olarak kurulan Cumalıkızık köyü, vakıf - külliye – köy - şehir ilişkisi içinde yer almıştır. Vakıflar aynı zamanda en önemli ve büyük işveren kuruluşudur.

Loncalar, tekkeler, medreseler ve vakıflar bu süreçte çeşitli görevler üstlenmişlerdir. Şehirlerin nasıl büyüyeceği, yeni nüfusların nereye yerleşeceği, toplumsal, ekonomik ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin nerelerde görüleceği sorunu da bu çerçevede içinde çözülmüştür.

Yeni yerleşim alanları kurulmasını teşvik ederek şehri büyütmenin temel aracı ise "külliyeler" olmuştur. Külliyeler yeni kurulacak bir yerleşim bölgesinde ihtiyaç duyulabilecek her türlü hizmetin neredeyse tamamını karşılayacak şekilde işlevlendirilmiştir. Böylece şehrin merkez noktalarına dönüşmüşlerdir. Külliyelerin etrafında hem bu külliye çalışanları için, hem de şehre yeni gelen nüfuslar için mahalleler oluşmaya başlamış, külliyeler birbirleri ile dengeli bir mesafeye yerleştirildikleri için de yeni mahalleler şehrin bir parçası haline gelmiştir.

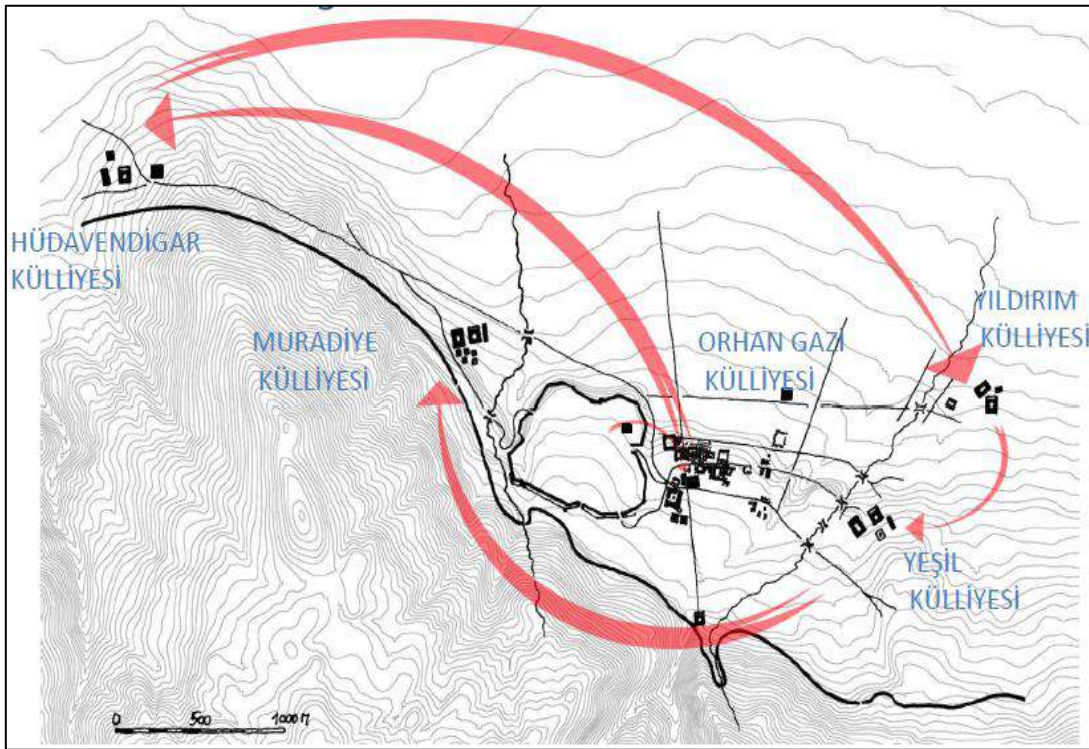
Her biri sosyal, kültürel, dini ve eğitimle ilgili işlevleri olan bir merkez niteliğindeki bu külliyeler, aynı zamanda şehrin sınırlarını da belirlemişlerdir. Külliyelerin çevresinde konutlar inşa edilmiş ve bunlar zamanla külliyelerin etrafını saran mahallelere dönüşmüştür.

Gündelik hayatın merkezinde yer alan çarşılar şehirde bütünleşmeyi sağlamakta, iletişim ve etkileşimi arttırmakta, külliye vakfedilen başka yakınlardaki veya yörelerdeki arazi ve akarlar da esasen birçok yerleşim yerini birbirine bağlamaktadır.

Külliye ve Hanlar Bölgesi'nin 14. yüzyılın başlarındaki niteliklerinin ve bileşenlerinin neredeyse tümü halen mevcuttur ve çoğu hala aynı, orijinal işlevleriyle hizmet etmektedir. Kent külliye etrafında gelişmiştir ve külliye hala mahallelerinin merkezi konumundadır.

Yönetim Alanı içinde yer alan Cumalıkızık Köyü, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliye içinde barındırdıkları somut ve somut olmayan tüm değerleri ile yaşayan ve yaşatılan alanlardır. Yönetim Alanı içerisinde yer alan anıtsal ve sivil mimarlık örneği yapıların çoğu ise; geçen zaman sürecinde aynı mimari anlayışla korunmuş, asıl işlevlerini büyük ölçüde devam ettiren özgün yapılarıdır.

Özetle, Osmanlı Şehrinde, toplumsal yapının bütün bileşenleri kendilerini ait hissedebilecekleri bir yer bulabilmişlerdir. Bursa'nın kentleşme modeli de, Osmanlı'yı kuran toplumsal yapıyı bütünüyle kapsamış, birlikte yaşatmıştır. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı, bu modelin canlı ve sağlam tanığıdır.

Harita 8. Bursa Sultan Külliye (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı)

BİR OSMANLI-TÜRK KENTİ: BURSA

Beylikten imparatorluğa giden yolda Bursa'nın fethi, Osmanlı Beyliği'nin devlet olma yolunda ilk adımı olarak kabul edilir. Artık Bursa, Osmanlılar'ın önceki Türk ve İslam uygarlıklarından öğrendiklerini farklı bir coğrafyada yeniden yorumlayabileceği bir kent olacaktır.

Bursa'nın Tarihi Alanlarını oluşturan merkezler, kentteki iskân ve imar hareketinin başlangıcının ve yüzyıllar boyunca süren gelişiminin, bugün de mevcut olan tanığı, simgesi ve modelidir. Bu alanlar, mekânsal ve işlevsel olarak birbiriyle bağlantılı olup, hem tek tek, hem de grup olarak büyük önem arz etmektedir.

Külliye, hanlar-çarşılar, mahalleler ve vakıflar (vakfın gelir kaynağı köy ile birlikte), Osmanlı şehrinde belirli bir **yeri**, belirli bir **işlevi** ve belirli bir **kurumu** temsil etmektedir.

Tüm tarihi bileşenleri ve hemen yakınında eş zamanlı olarak kurulan Cumalıkızık köyü ile Bursa, vakıf - külliye - köy - kent ilişkisi içinde ünik bir kent planlama sistemi ile oluşturulmuştur. Bursa'daki bu kentleşme modeli kendinden sonra kurulacak Osmanlı - Türk kentlerine de örnek olmuştur.

Türklerin kendilerine özgü toplumsal yaşam kavramı Osmanlı'nın kurduğu ilk şehir kabul edilen Bursa'da ortaya çıkmıştır. Kentteki kamusal yapılar ve özellikle de dini yapılar islam inancıyla ve kalıcılıkla ilişkilendirildiğinden anıtsal ölçülerde ve dayanıklı malzemeden, konut yapıları ise, bu ilişki gerekçesiyle ahşap gibi geçici malzemeden ve daha mütevazı formlarda yapılmıştır.

Bursa'dan başlayarak Osmanlı şehirlerinin karakteristik yerleşme düzenini, genellikle pazar yerinde oluşturulan bir meydan; merkezi bir cami; çoğunlukla cami yakınında bulunan, hem üretim ve alış-veriş, hem de toplumsal ve kültürel işlevi olan çarşı, bedesten ve hanlar; mahallelere bağlanan daha geniş ve daha düz yollar arasında, bu yolları çeşitli açılarla kesen dolambaçlı ve çıkmaz dar sokaklı mahalleler; mahallelerin yanında ve arasında, kamusal ve ortak alan yapıları külliye; birbirinin görünümünü engellemeyecek şekilde olabildiğince yamaçlara yerleşmiş konut dokusu, oluşturmuştur. Erken Dönem Osmanlı Mimarisi'nde Bursa'daki yapılarda, Bursa'ya özgü bazı mimari uygulamalar ve mimari literatür oluşmuştur. "Bursa Kemerli", "kalkan duvarı" ya da "kalkan duvarlı camiler", "miğfer külah" uygulamaları Osmanlı mimarisinde ilk olarak Bursa'da görülmektedir. Ayrıca, Osmanlı mimari tasarımında, külliye gibi önemli ve simge yapı gruplarının düzey etkilerini vurgulamak için peyzaja ve alanın profiline özel bir önem verilmiş olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşu olarak kabul edilen Bursa'da, kaynaklardan veya Uludağ'dan inen su da, şehrin planlanmasında en doğal veriyi oluşturmuştur.

Sultan Külliyesi, Bursa'nın ovaya hâkim tepelerine inşa edilmiş, Osmanlı'nın bilinçli geliştirilen kent modelinin en önemli elemanlarıdır. Her bir Külliye genç Osmanlı Devleti'nin gelişme aşamasını gösterir. Osmanlı şehirlerinin en önemli parçası olan külliye kamusal alan işlevi görmüşlerdir. Osmanlı kentinde kamu hizmetlerinin fiziki mekânı olarak da tanımlanabilirler. Külliye, Türk şehir yaşamının temel dayanağı olan, dini ve sosyal amaçlı bütünlük yapılar topluluğudur: Cami, medrese, darüşşifa, aşevi, türbe gibi yapıların hepsini veya bir kısmını içerir. Günümüzde mevcudiyetlerini büyük ölçüde korumuş olan bu yapılar topluluğu, halen kent içinde kaybolmayan hissedilebilir peyzajıyla da dikkat çekicidir. Külliye Osmanlı başkentinde Sultanın koruyuculuğunu gösteren bir simge olmuştur.

Hanlar, Bursa'da şehrin merkezinde yer alan ticaret yapıları olup, genellikle iki kattan fazla değildir. Bazıları, mevcut yapılaşmaya ve çevresindeki yollara uyum sağlayacak şekilde inşa edilmiştir. Kullanım amacı için en çok faydayı sağlayacak şekilde yapılmıştır: Bir holün veya avlunun etrafında düzenlenmiş ayrı ayrı odalar ve dolaşımı sağlayan geçitler, gibi...

Dikdörtgen planlı, doğu-batı doğrultusunda yerleşmiş ve eş büyüklükte iki sıra halinde dizilmiş on dört kubbenin örttüğü Yıldırım Bayezid Bedesteni, Bursa çarşısının gelişimini hızlandırmış, odak nokta olarak diğer yapıların inşa düzenini belirlemiş, bu özelliği ile de başka şehirlere örnek olmuştur.

Erken Osmanlı mimarisi Bursa'dan başlayarak Osmanlı Devleti'nin yüzlerce yıl boyunca hâkim olduğu çok geniş coğrafyada önemli izler bırakmıştır.

İlk dönem Osmanlı mimarisinin en önemli tasarımlarından birisi, Bursa'nın hemen hemen tüm camilerinde görülebilen ve Türk-Osmanlı mimarlık tarihi literatüründe Bursa stili ya da ters T plan olarak adlandırılan eşsiz bir mimari plan Bursa'da gelişmiştir.

Zaviyeli, ters T planlı camiler; harim denilen asıl ibadet mekânının iki yanında birer eyvan ile eyvanların kuzey ve güneyinde yerleştirilmiş ikişer tabhane mekânından oluşmaktadırlar. Bu plan tipinde inşa edilen camiler, bir ibadethane olmanın yanısıra, Osmanlı Devletinin Kuruluşu safhasında siyasi konuların görüşüldüğü, yargı kararlarının alındığı, ahi ve dervişlerin çalışmaları ile eğitim-öğretim ve konaklama birimlerine duyulan ihtiyaçları da karşılamıştır.

İmar hareketlerini yönlendiren şartların başında özellikle Erken Osmanlı Dönemi'nde (1299–1451) kamusal ve ortak ihtiyaçların ağır bastığı söylenebilir. Klasik dönem Osmanlı bütçe harcamalarında imara ayrılan bir masraf kaleminin net olarak varlığından söz edilemez. İmar faaliyetlerinin yürütülmesi için yapılan harcamalar üç şekilde karşımıza çıkar. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere ganimetlerin 1/5'ne sahip konumdaki sultan, bu kaynağı kendi isteğine bağlı olarak harcamaktadır.

Osmanlı kuruluş safhasını ve beylikten devlete geçişi kolaylaştıran ve hızlandıran faktörlerden biri de vakıf sistemidir. Osmanlı bu sistemi kendine özgü olarak sentezleyerek kenti geliştirmek ve bu gelişimin sürekliliğini sağlamak için kullanmıştır. Ayrıca sistem, Osmanlı'nın ilk başkenti olan Bursa'da bugün de mevcut olan tarihsel dokunun 700 yıl sonra dahi hissedilir olmasındaki başarının en önemli unsurlarından biridir.

Vakıf Sistemi, kuruluş özelliği itibarıyla de pek çok işletmenin, tamir ve muhafazası ile şehir içinde ve civar kasaba ve köylerde tesislerin idaresi ile görevlidir. Kurulştan itibaren tutulmaya başlanan sistemin kayıtları, bu

gün dahi tarihi verilerin birincil kaynağı olarak kullanılmaktadır. Bu da hem sistemin hem de sistemle birlikte gelişen kent belleğinin oluşturulması ve korunması için önemlidir.

Osmanlı Vakıfları içerisinde yer alan Selatin (Sultan) Vakıfları bu sistemde en önemli paya sahiptir. Bu sistemi çok iyi bilen ve uygulayan Sultanlar, hem yaptırdıkları Külliyelerin (Orhan, Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil ve Muradiye Külliyesi) hem de bu külliye etrafında şekillenen fiziksel ve sosyal yapının sürekliliğini sağlamışlardır. Vakıflarının gelir kaynakları arasında; şehirdeki tesislerle, dükkanlar, hanlar, bahçe, ev gibi gayrimenkullerin aylık kiralari Köylerden nakit para olarak tahsil edilen vergi veyahut Köylerden aynıyat halinde tahsil edilen vergilerin bir kısmı da yer almaktadır.

Orhan Gazi dönemi ile birlikte sultanlar, hanedan mensupları ve devletin diğer ileri gelenleri sayesinde, zengin vakıfların tahsis edildiği birçok dini ve ticari merkezler Bursa'da teşekkül etmeye başlamıştır.

Cumalıkızık Köyü, kırsal yaşam özelliklerini, gerek fiziksel, gerekse köy halkının sosyal yapısı ile korumuştur. Ayrıca tarımsal faaliyetlerini gerçekleştirmeye devam ederek kırsal bir yaşam müzesi olma özelliğini de devam ettirmektedir.

Köyün girişinde bir mezarlık, ve ortasında 700 yaşında bir çınar ağacının bulunduğu bir meydan bulunmaktadır. Bu meydan, yoğun bir dokuya sahip olan köyün en geniş boşluğudur. Zemin kaplaması dışında, burada kentsel bir düzenleme yapılmamıştır. Burası mezarlığa yakınlığı nedeniyle, ilerde mezarlığın genişleyebileceği düşünülerek boş bırakılmış bir kamu ortak alanı olmasına rağmen zaman içinde köylüler tarafından pazar alanı olarak değerlendirilmiştir. Köy sokaklarının tümü doğal taş ile kaplıdır ve sokak ortasına eğim verilerek, yağmur sularının sokağın ortasından akması sağlanmaktadır. Dar sokakların üçü bir yerde, yumuşak bir biçimde buluşarak oluşturduğu meydancıkların bazılarında yer alan çeşme sayesinde, yakındaki evlerin su gereksinimi karşılanmıştır. Cumalıkızık'ın ticaret merkezi köyün cami meydanıdır. Cumalıkızık, 270 evden oluşmakta, ancak günümüzde 180 ev kullanılmaktadır.

Köy sokakları, topografyaya uygun olarak, çeşitli perspektifler oluşturarak, iç kısımlara doğru uzanır. Sokakların iki yanında yer alan evler, birbirlerine sırt vererek yoğun bir doku oluştururlar. Sokaklar geleneksele uygun bir biçimde dardır. Cin aralığı veya Şeytan çıkmazı olarak adlandırılan bu sokakların genişlikleri 65-90 cm arasında değişmektedir.

Köy, organik sokak dokusunu, evlerinin orijinal planlarını ve yapım tekniklerini muhafaza etmiştir. Ayrıca köy, bütünü ile Erken Osmanlı Dönemi'nin kırsal mimari özelliklerini en iyi şekilde taşımaktadır. Köyün etrafındaki arazi, köyün kuruluşundan itibaren hala tarım ve ormancılık için kullanılmaktadır.

Her bir hanenin yaşını net bir şekilde saptamak mümkün değildir, fakat çok az sayıda yeni ev ve müdahale yapıldığı söylenebilir. Köy, 700 yıllık tarihiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun en iyi şekilde muhafaza edilmiş kırsal mimarileri arasındadır. Bu eşsiz Osmanlı Köyü, insanla doğa arasında, orman arazisi ile geleneksel evler, kamu binaları ve açık alanlardan oluşan bir yerleşim yapısı arasındaki çeşitli ilişkilerin vücut bulduğu yerdir.

Özetle, Osmanlı şehrinde, toplumsal yapının bütün bileşenleri kendilerini ait hissedebilecekleri bir yer bulabilmişlerdir. Bursa'nın kentleşme modeli de, Osmanlı'yı kuran toplumsal yapıyı bütünüyle kapsamış, birlikte yaşatmıştır. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı, bu modelin canlı ve sağlam tanığıdır.

Yönetim Alanı içinde yer alan Cumalıkızık Köyü, Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi içinde barındırdıkları somut ve somut olmayan tüm değerleri ile yaşayan ve yaşatılan alanlardır. Yönetim Alanı içerisinde yer alan anıtsal ve sivil mimarlık örneği yapıların çoğu ise; geçen zaman sürecinde aynı mimari anlayışla korunmuş, asıl işlevlerini büyük ölçüde devam ettiren özgün yapılardır.

2.3.3. DÜNYA MİRAS ALANI'NIN ÜSTÜN EVRENSEL DEĞERİ ve DÜNYA MİRASI STATÜSÜNÜN GEREKÇELERİ

Tarihi geçmişi Aktopraklık ve Ilıpınar kazıları sonucu M.Ö. 6500'lere kadar uzanan Bursa ve çevresi, çok eski yıllardan bu yana önemli kültürlerin beşiği olmuştur. Ancak Bursa'yı etkileyen en önemli olay, o tarihlerde "büyük bir devlet olma" yolunda ilerleyen **Osmanlı Beyliği** tarafından fethedilmesidir. Fetihten sonra başlayan imar faaliyetleri ile Bursa, yeni bir görünüme bürünmüş, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel odak noktası olmuştur. Bu planın konusu olan yönetim alanı, fetihten sonraki Bursa'nın yüzyıllar boyunca süren ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel gelişimini simgeleyen kentsel ve kırsal yerleşimlerini kapsamaktadır.

Uludağ'ın kuzeybatı yamaçlarında ve Marmara Bölgesi'nin güneyinde yer alan Bursa, benzerine az rastlanır yoğunlukta bir tarih ve kültür mirasını zaman içindeki gelişimi ile birlikte yaşatan bir kenttir. Verimli toprakları ve doğal güzellikleri nedeniyle, tarih boyunca diğer medeniyetlerin de ilgi odağı olmuştur. Ancak, asıl önemini Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra ilk Osmanlı payitahtı olarak kazanmış, 14. yüzyıldan itibaren, önemli bir "siyasal-sosyal-ekonomik-kültürel" merkez haline gelmiştir.

Dinamik bir kent olan Bursa'nın tarihi-kültürel yapıları ve alanları, sonraki dönemlerdeki gelişmeler neticesinde çevreleri değişmiş olmasına rağmen özgünlüğünü ve bütünlüğünü tam olarak korumuşlardır.

Orhan Gazi Külliyesi ve çevresinde gelişmeye başlayan tarihi ticaret aksının üzerindeki Hanlar Bölgesi'ni oluşturan tüm tarihi yapılar, form ve malzeme bütünlüklerini de koruyarak ticaret fonksiyonları ile günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir. Kentleşme modelinin en önemli parçası olan külliyeler, kuruldukları günden bu yana üstlendikleri işlevler sayesinde ve bu işlevlerin sonucu olarak etraflarında gelişim göstermiş mahallelerle birlikte varlığını halen devam ettirmektedir. Organik sokak dokusu, anıtsal yapıları, sivil mimari örnekleri, tarım alanları ve en önemlisi bunlara sahip çıkan köy halkı ile Cumalıkızık halen köy vasfını taşıyan Osmanlı kırsal mimarisinin en iyi korunmuş örneklerinden biridir.

Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Köyü sahip olduğu istisnai evrensel değerleri ile (OUV- Outstanding Universal Value) UNESCO'nun Dünya Mirası için üstün evrensel değer beyanında kabul edilen altı kültürel kriterden dördünü karşılamaktadır.

Kabul Edilen Üstün Evrensel Değer Beyanı

Miras Alanı, kabul edilen üstün evrensel değer beyanına göre, 1, 2, 4 ve 6. No'lu Kültürel kriterler için uygun görülmüştür.

Kriter 1: İnsanlığın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil eder;

Bursa, ilk Osmanlı Sultanları tarafından daha önce görülmemiş bir "kent planlama" sürecini içeren yenilikçi ve dâhice bir sistem ile oluşturulmuş ve yönetilmiştir.

Ticari hayatı sürdürmek amacıyla Ahi adı verilen yarı dini kardeşlik örgütlerini kullanan ve külliyelerle köylerin ilişkisini kuran kamusal yardım sistemi niteliğindeki vakıflardan yararlanan Sultanlar, külliyesi tüm kamusal hizmetleri sağlayacak çekirdekler olarak, mahalleler oluşmadan önce inşa etmişlerdir. Bu merkezler, dünyanın en hızlı gelişen imparatorluklarından birinin canlı ve sürdürülebilir yeni başkentinin seri bir şekilde oluşmasını sağlamıştır.

Kriter 2: Mimari veya teknoloji, abidevi sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli alış veriş sergiler;

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Bursa, daha sonraki Osmanlı kentlerinin gelişimine örnek teşkil ederek özel bir öneme sahip olmuştur. İlk Osmanlı Sultanları tarafından başlatılan bu yeni kentsel gelişim yaklaşımı, surlarla çevrili mevcut kent merkezinin dışında kamusal yapı komplekslerinin inşası üzerine

kurgulanmıştır ve kentli olmayan bir nüfus için oluşturulan bu yeni kent, Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi sürecinde daha sonra örnek alınan bir Osmanlı model kenti olmuştur.

Sosyal, dini ve ticari fonksiyonlarıyla yeni başkent, toplumun değerlerini ve uzun yıllar boyunca Orta Asya'dan Batı'ya devam eden göç sürecinde etkileşim halinde bulunulan kültürlerden kazanılan değerleri yansıtmaktadır.

Bu, aynı zamanda, Bizans, Selçuklu, Arap, İran ve diğer uygarlıkların etkilerinin mimari tarz üzerindeki bütünleşmesinde de görülmektedir.

Kriter 4: İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için istisnai bir örnek olur;

Anadolu'dan Yemen'e kadar uzanan ve Avrupa ile Kuzey Afrika'nın çeşitli bölgelerinde yüzyıllarca varlığını sürdüren Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkentini oluşturan Bursa ve Cumalıkızık'ta "Bursa stili" veya "Ters T planı" olarak adlandırılan özgün bir mimari tarz gelişmiştir. İlk aşamada, ters T planlı camiler, içerdikleri tabhanelerle, daha sonraki aşamalarda külliyelerde ayrı yapılar şeklinde inşa edilecek olan imaret, medrese gibi bağımsız yapıların işlevlerini karşılayabilmiştir.

Toplumun ihtiyaçlarına cevap veren ve sosyal yaşama zenginlik katan külliyeler, bu plan tipinin çok işlevli yapısını örnek alarak, sosyal donatılar olarak kenti şekillendirmiştir. Bir başka deyişle, çok işlevli ters T plan Bursa'daki kent planlama sistemini yansıtan özgün bir yapı tipidir. Külliyeler, içerdikleri yapılarla, bu sistemin kentsel odak noktalarını oluşturmakta ve Bursa'nın kentsel peyzajını biçimlendirmektedir. Bursa'daki yapıların her biri mimari açıdan ayrı ayrı üstün örnekler olarak kabul edilse de, bu yapıların birlikte oluşturduğu topluluklar (hanlar, bedesten, camiler, medreseler, türbeler, hamamlar ve evler) ile bu kriter karşılanmaktadır.

Kriter 6: İstisnai evrensel öneme sahip olaylar veya yaşayan gelenekler ile, fikirler ile veya inançlar ile, sanatsal ve edebi eserler ile doğrudan veya somut bir biçimde ilişkili olur;

Bursa, erken Osmanlı dönemine ait tarihi olaylar, mitler, fikirler ve geleneklerle doğrudan bağlantılıdır. İlk Osmanlı sultanlarının türbelerinin ve Orhan Gazi Külliyesi'nin inşaatında çalışmış olan ünlü Hacivat ve Karagöz karakterlerinin kentte yarattığı mistik hava erken Osmanlı yaşamıyla yakından ilişkilidir.

O dönemde Müslüman dünyasının liderleri olan birçok sultan ve saray mensubu, İstanbul'un fethinden sonra bile Bursa'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun manevi başkenti olarak önemini kabul etmiş, atalarına ve bu şehre olan bağlılıklarını, burayı ebedi istirahat yeri olarak seçerek göstermişlerdir.

Bütünlük

Bir planlama ve gelişme sistemini temsil eden seri bileşenler, kentin tüm öğeleri ile bir köyü içerecek şekilde belirlenmiştir. Bileşenleri oluşturan parçalar, kısa süre içinde yeni kurulan ve inşa edilen bir başkent gelişmesine olanak veren kentsel sistemin önemli yapıları arasından seçilmiştir. Tüm orijinal sistemin eksik olan tek bileşeni, daha önce sistemin parçası olan ve en iyi korunmuş örneğini Cumalıkızık'ın oluşturduğu bazı köylerdir.

Kentsel planlama sistemi, külliyeler ve külliyelerden birinin etrafında gelişen ticari bölge ile temsil edilirken, külliyeleri çevreleyen mahalleler kentsel gelişme sürecine katkıda bulunmuştur. Genel yönetim kapsamında bunların korunması, görsel ve mekânsal anlamda kent bütünlüğü için gereklidir. Yol sistemleri, girişler ve mahalleler gibi ek bileşenlerin, gelecekte bütünsel bir kentsel gelişim sürecine katkıda bulunması muhtemeldir.

Orijinal mimari ve işlevsel bütünlüklerini koruma açısından değerlendirildiklerinde, külliyelerin 1855 depreminde kısmen zarar görüp, ardından tamir edildikleri bilinmektedir. Külliyelerde bulunan bazı imaretler zaman içinde yok olmuştur. Ancak, külliyeler günümüzde de çeşitli mahallelerin odak noktaları ve kamusal mekânları olarak işlevlerini sürdürmeye devam etmektedir. Orhan Gazi Külliyesi'ndeki Emir Han'ın etrafında tarihi ticaret aksında gelişen Hanlar Bölgesi'ndeki yapılar günümüzde orijinal ticari işlevlerini korumaktadır. Ancak, 19. yüzyıldaki imar faaliyetleri sırasında yeni yolların inşası nedeniyle Pirinç Han ve Kapan Han kısmen zarar görmüştür.

Ayrıca, Cumalıkızık Köyü özgün sivil mimarlık örnekleriyle kırsal karakterini sürdürmektedir. Köyün günümüzdeki varlığı, bir külliye ihtiyacı olacak tarımsal üretimi geçmişte nasıl sağladığına yönelik olan köyün işlevini anlamamızı sağlamaktadır.

Özgünlük

İlk beş Osmanlı Sultanı tarafından bir bütün olarak geliştirilen Bursa ve Cumalıkızık 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun doğuşunu yansıtmaktadır.

Seri bileşenlerdeki külliyelerin bazıları, 14. ve 15. yüzyılın orijinal dokusunun yeterli bir miktarını korumakla birlikte, 19. yüzyıl eklentilerini ve kısmi rekonstrüksiyonları da içermektedir.

Bazı ticari birimler ise yangın sonrasında yıkılmış ve yeniden inşa edilmişlerdir. Ancak, Hanlar Bölgesi, siftoh, pazarlık, usta-çırak ilişkileri ve esnaf arasındaki komşuluk ilişkileri gibi geleneksel ritüelleri içeren Osmanlı döneminin ticaret kültürünü günümüze kadar sürdürmüştür. Hanların avlulu plan tipolojisi form ve tasarım olarak özgünlüğünü korumuş ve hanların günümüze kadar ticari fonksiyonlarını sürdürmesinde etkili olmuştur.

Külliyelerde kullanım ve işlevlerde değişiklikler olmakla birlikte, bu değişiklikler belgelenmiş durumdadır. Örneğin, Muradiye külliyesindeki imaret bir restoran olarak, hamam ise fiziksel engelli kişiler için bir merkez olarak kullanılmaktadır.

Yeşil Külliyesi'ndeki medrese günümüzde Türk İslam Eserleri Müzesi olmuştur. Külliyeler, özgün kamusal işlevlerine uygun olarak, hala halkın sosyal, kültürel ve dini ihtiyaçlarını karşılayan odak noktaları olarak varlıklarını sürdürmekte ve Bursa'nın Osmanlı karakterini yansıtmaya devam etmektedir.

Tarımsal peyzajı içerisinde Cumalıkızık Köyü'nün özgünlüğü büyük ölçüde algılanmaktadır. Evlerin çok azı konut işlevi haricinde kullanılmakta ve köy eski dönemlerin izlerini taşıyan özel bir atmosfer sunmaktadır. Köyün dokusu, konutların biçim ve plan şemaları, kullanılan malzemeler, özellikle zemin katlardaki yerel taş ve üst katlardaki ahşap, çatıların tipolojisi, tarım alanları ve genel ortam gibi özellikler bazı 19. yüzyıl rekonstrüksiyonlarına ve sürdürülen düzenli onarımlara rağmen özgünlük algısı yaratmaktadır. Cumalıkızık'ın bütünlüğünü korumak için yerel halkın (köylülerin) varlığının sürekliliğini korumak ve yoğun ticarileşme süreçlerinden kaçınmak gerekmektedir.

Koruma ve Yönetim Gereksinimleri

Dünya Miras Alanlarımız ve alanların parçalarının tamamı 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümleri ile ulusal seviyede en yüksek derecede korunmaktadır. Bu durum, seri bileşenlerle ilgili nihai sorumluluğun, ulusal mevzuata göre tüm taşınabilir ve taşınmaz miras öğelerinin korunması ve yönetiminden sorumlu merkezi kurum olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda olduğunu göstermektedir.

Miras alanları içinde yer alan, geçmişte aslen vakıf mülkü olan yapılar günümüzde Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün sorumluluğu altındadır. Vakıf mülkleri ile ilgili yapılacak tüm proje ve uygulamalarda Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden izin alınması gerekmektedir.

Ayrıca miras alanlarının tümü, 1/1000 ölçekli farklı koruma amaçlı imar planları ile korunmaktadır. Bu alanların içindeki yapılarla ilgili proje ve uygulamalar için öncelikle Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun izninin alınması gerekmektedir.

Bursa (Hanlar Bölgesi ve Külliye) ve Cumalıkızık Yönetim Planı, alanlardaki tüm paydaşların deneyim ve bilgilerinden yararlanılarak, toplumsal farkındalık yaratmak, tüm ilgili ve yetkili kişilerin, kurum ve kuruluşların katıldığı bir eşgüdüm platformu oluşturmak için hazırlanmıştır. Yönetim planı, Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı Bursa Alan Başkanlığı tarafından, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun Ek-2. maddesine (Alan Yönetimi Tüzüğü) dayandırılarak hazırlanmıştır ve koordine edilmektedir.

Yönetim Planı, Danışma Kurulu'nun katkılarıyla geliştirilmiş, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu ve Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından onaylanmıştır. Onaylı Yönetim Planı varlıkların korunmasında ve yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Planda tanımlanan eylemler ve sonradan eklenen izleme göstergeleri doğrultusunda değişen ihtiyaçlara ve sorunlara yanıt verebilmek için düzenli aralıklarla değerlendirme ve güncellemeler gerekmektedir.

Seri bileşenler Osmanlı başkentinin kentsel gelişim sürecinde yalnızca odak noktalarını yansıtmaktadır. Söz konusu bileşenlerle birlikte, bunları çevreleyen tampon bölgelerin ve farklı tampon bölgeler arasında yer alan konut ve ticari alanların tümünün yönetimi bu özgün kent planlama sistemini sürdürülebilmek için önemlidir.

Dolayısıyla, Bursa'nın tarihi merkezi için önerilecek kent planlama ve bölgeleme politikalarında, yönetim mekanizmaları ile miras düşüncesinin güçlü bir biçimde değerlendirilmesi ve gerektiğinde göz önünde tutulması önemlidir. Alan bileşenlerinin çevresindeki önemli trafik ve otopark sorunları bu genel yönetim yaklaşımının parçası olarak ele alınmalıdır.

Onaylı Yönetim Planı, yedi tema altındaki hedef ve eylem planları ile kentin potansiyelini doğru bir şekilde yönlendirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'nin kuzeybatısında, Uludağ'ın yamaçlarında konumlanmış olan Bursa ve Cumalıkızık, 14. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk başkentini ve dolayısıyla payitahtını oluşturan kentsel ve kırsal sistemin ortaya çıkışını temsil etmektedir.

Bursa, İmparatorluğun kuruluş sürecinde, külliye tarafından şekillenen, gelişimi ve mimarisi vakıf (kamusal hayır kurumları) sistemi bağlamında belirlenen ilk kent olmuştur.

Osmanlı Bursa'sı kurulurken, Bursa'nın çoğunlukla ovaya hâkim tepelerinde bulunan en önemli odak noktaları belirlenmiş ve cami, medrese, hamam, imaret, türbe gibi kamusal yapılardan oluşan külliye beş sultan (Orhan Gazi, I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, ve II. Murad) tarafından bu alanlarda inşa edilmiştir. Sosyal, kültürel, dini ve eğitim işlevli merkezler olan bu külliye kent sınırlarını belirlemiştir.

Külliye yakınlarında inşa edilen evler, zamanla külliye çevreleyen mahallelere dönüşmüştür. Külliye vakıf sistemi nedeniyle aynı zamanda kırsal alanlarla da ilişkilidir. Örneğin, Cumalıkızık'ın bir vakıf köyü olması, tarihi belgelerde belirtildiği gibi kalıcı olarak bir kuruma (külliye) ait olduğu anlamını taşımaktadır. Köyün amacı ise Orhan Gazi Külliyesi'ne gelir sağlamaktır.

Biri kentin ticari merkezinin çekirdeğini oluşturan beş Sultan Külliyesi ve Bursa'nın en iyi korunmuş vakıf köyü olan Cumalıkızık, birlikte özgün bir kent planlama sistemini temsil etmektedir. Bu sistem 14. yüzyıl başında ilk Osmanlı başkentinin kuruluşunda uygulanmış ve 15. yüzyıl ortasına kadar yaygınlaşmıştır.

2.4. YÖNETİM ALANI'NIN KORUMA STATÜSÜ

2.4.1. YASAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve korumaya yönelik finansmanı ile ilgili mevzuat incelenmiştir. Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Alanını etkileyen koruma ile ilgili yasal düzenlemelerden (kanunlar, tüzükler, KVKYK İlke Kararları, yönetmelikler, tebliğler, yönergeler, genelgeler, ilgili diğer mevzuat ve uluslararası sözleşmeler) genel olarak bahsedilmiştir.

Türkiye’de korumaya ilişkin en üst yasal çerçeve olarak, 1982 tarihli T.C. Anayasası’nın 63. maddesi gösterilebilir. Anayasa’nın XI. bölümü 63. maddesi ile devlet; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirlerin alınması konusunda yetkili kılınmıştır.

Kanunlar

Bu bölümde özetlenen kanunlara ilave olarak 3194 sayılı İmar Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu da Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Alanı ile ilişkili yasalardır.

- 21.07.1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (14.07.2004 tarihli değişiklik ile “Yönetim Alanı ve Yönetim Planı” kavramları tanımlanmış ve hazırlanacak koruma amaçlı imar planlarında yapılması zorunluluk olarak getirilmiştir; 04.02.2009 tarihinde, emlak vergilerinden taahhuk ettirilen miktarların koruma ve değerlendirme ile ilgili kamulaştırma, proje, planlama ve uygulamalarda kullanılması ile ilgili madde düzenlenmiştir; ...)
- 20.02.2008 tarihi ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu
- 16.06.2005 tarih ve 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun
- 21.07.2004 tarih ve 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu
- 31.08.1956 tarih ve 6831 sayılı Orman Kanunu
- 03.07.2005 tarih ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu
- 29.06.2011 tarih ve 644 Sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
- 17.08.2011 tarih ve 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (2863 sayılı Kanun’un ismi “Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu” olarak değiştirilmiş, “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu” isimlerinden de “Tabiat” kelimesi çıkartılmıştır.)
- 20.8.2016 tarih ve 6745 sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2863 sayılı Kanunda alan başkanları, Danışma Kurulu üyeleri, Eşgüdüm ve Denetleme Kurumu üyelerinin görev süreleri ile ilgili değişiklikler yapılmıştır.)

Tüzükler

- 25.09.1986 tarih ve 86/11038 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı: “Kamu Kurum ve Kuruluşlarına Ait Eserlerden Faydalanma Usul ve Esasları Hakkında Tüzük”

İlke Kararları

- 421 nolu İlke Kararı (19.04.1996), Tarihi Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları
- 660 nolu İlke Kararı (05.11.1999), Taşınmaz Kültür Varlıklarının Gruplandırılması, Bakım ve Onarımları
- 661 nolu İlke Kararı (05.11.1999), Sit Alanları İle Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bitişik Parselleri ve Koruma Alanlarındaki Tescilsiz Yapıların Bakım ve Basit Onarımları
- 663 nolu İlke Kararı (05.11.1999), Taşınmaz Kültür Varlıkları İle Korunması Gerekli Kültür Varlığı Özelliği Gösteren Yapıların Tespiti ve Korunmalarına İlişkin Konuların Değerlendirilmesi Aşamasında Dikkate Alınacak Esaslar

- 664 nolu İlke Kararı (05.11.1999), Sit Alanları Dışındaki Üzerinde Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı Bulunan Parsellerin Koruma Alanı
- 665 nolu İlke Kararı (05.11.1999), Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İle Koruma Alanları ve Sit Alanları Üzerine Konulacak Her Türlü Işıklı ve Işıksız Tabelalar ile Çevresinde Yapılacak Donanımlar
- 666 nolu İlke Kararı (05.11.1999), Korunması Gerekli Tabiat ve Varlıklarından Anıt Ağaçların Tanımı ve Korunması
- 696 nolu İlke Kararı (14.11.2002), Arkeolojik, Doğal, Tarihi Sit Alanları İle Sit Alanları Dışındaki Tescilli Kültür ve Tabiat Varlığı Parsellerinin Koruma Alanlarındaki Tescilsiz Parsellerde Uygulamaların Denetlenmesi ve İskan İzni
- 702 nolu İlke Kararı (15.04.2005), Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanma Koşulları
- 712 nolu İlke Kararı (03.05.2006) "Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik" in uygulanmasında ortaya çıkan sorunların değerlendirilmesi
- 720 nolu İlke Kararı (04.10.2006), Kentsel Sitler, Koruma ve Kullanma Koşulları (01.11.2007 tarihli 736 sayılı ilke kararı ile değişmiştir.)
- 728 nolu İlke Kararı (19.06.2007), Doğal Sitler İle İlgili Koruma ve Kullanma Koşulları
- 731 nolu İlke Kararı (19.06.2007), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun Vakıflar Genel Müdürlüğü İdare ve Denetiminde Olan Cami, Mescit, Türbe vb. Kültür Varlıklarının Müdahale Biçimleri Uygulama ve Denetimi
- 736 nolu İlke Kararı (01.11.2007), Tescilli taşınmaz kültür varlığı parseline komşu olan veya aralarından yol geçse dahi bu parsellere cephe veren parsellerdeki her türlü inşai ve fiziki uygulama ile yeni yapılanma için koruma bölge kurulundan izin alınması

Yönetmelikler

- Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanı'nın Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (27.11.2005 tarihli, 26006 sayılı)
- Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmelik (13.03.2012 tarihli, 28232 sayılı)
- Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Yapı Esasları ve Denetimine Dair Yönetmelik (11.06.2005 tarihli, 25842 sayılı)
- Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik (26.07.2005 tarihli, 25887 sayılı)
- Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği (14.12.2005 tarihli, 26023 sayılı)
- Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları, Proje Büroları İle Eğitim Birimlerinin Kuruluş, İzin, Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik (11.06.2005 tarihli, 25842 sayılı)
- Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik (13.04.2005 tarihli, 25785 sayılı)
- Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik (15.07.2005 tarihli, 25876 sayılı)
- Tasarrufu Kısıtlanan Bina, Arsa ve Arazi Hakkında Yönetmelik (17.11.1986 tarihli, 19284 sayılı)
- Ulusal Müze Başkanlıklarının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Yönetmelik (11.11.2005 tarihli, 25990 sayılı)
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Müzeler Yönetmeliği (06.02.2007 tarihli, 26426 sayılı)
- Vakıf Kültür Varlıklarının Restorasyon veya Onarım Karşılığı Kiraya Verilmesi İşlemlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (10.09.2008 tarihli, 26993 sayılı)
- Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgelerinde ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik (03.11.2003 tarihli, 25278 sayılı)
- Kesin İnşaat Yasağı Getirilen Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Bulunduğu Sit Alanlarındaki Taşınmaz Malların Hazineye Ait Taşınmaz Mallar İle Değiştirilmesi Hakkında Yönetmelik (08.02.1990 tarihli, 20427 sayılı)

- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Kapsamındaki Kültür Varlıkları Rölöve, Restorasyon, Restitüsyon Projeleri, Sokak Sağlıklaştırma, Çevre Düzenleme Projeleri ve Uygulama ile Değerlendirme, Muhafaza Nakil İşleri ve Kazı Çalışmalarına İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Yönetmelik (18.06.2005 tarihli, 25849 sayılı, değişiklik: 10.08.2009 tarih ve 27315 sayılı)
- Müzelerle Müzelere Bağlı Birimlerde ve Ören yerlerindeki Kültür Varlıklarının Film ve Fotoğraflarının Çekilmesi, Mülaj ve Kopyalarının Çıkarılması Hakkında Yönetmelik (26.01.1984 tarihli, 18293 sayılı)
- Kültür Yatırım ve Girişimlerine Gelir Vergisi Stopajı, Sigorta Primi, İşveren Payı ve Su Bedeli İndirimi İle Enerji Desteği Uygulamasına Dair Yönetmelik (14.07.2006 tarihli, 26228 sayılı)
- Vakıf Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği (10.09.2008, 26993 sayılı)
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara dair Yönetmelik (23.03.2012)
- Çevre Düzeni Planlarının Yapılması Esaslarına Dair Yönetmelik (04.11.2000 tarih ve 24220 sayılı)
- Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Ve Tabiat Varlıklarının Tespit Ve Tescili Hakkında Yönetmelik (12.01.2005 tarih ve 25698 sayılı)
- Milletlerarası Anıtlar Ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliği (18.05.1974 tarih ve 14890 sayılı)
- Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik (27.05.2015 tarih ve 29368 sayılı)
- Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına Ait Katkı Payına Dair Yönetmelik (22.08.2015 tarih ve 29453 sayılı)

Tebliğler

- Koruma Amaçlı İmar Planlarının Yapımına İlişkin Tebliğ (23.07.2006 tarihli, 26237 sayılı)
- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (24.03.2018 tarih ve 30370 sayılı)
- Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesi Hakkında Tebliğ (13.09.2017 tarih ve 30179 sayılı)

Yönergeler

- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 13 ve 14 üncü Maddeleri Gereğince Yürütülen İşlemlere İlişkin Yönerge (18.10.2004 tarihli, 25932 sayılı Bakanlık oluru)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Röleve ve Anıtlar Müdürlüklerinin Çalışmaları Hakkında Yönerge (08.08.2005 tarihli, 115203 sayılı Bakanlık oluru)
- Koruma İmar Planlarının İzlenmesi ve Denetlenmesine İlişkin Çalışma Esaslarını Belirleyen Yönerge (02.09.1992 tarihli, 2396 sayılı Bakanlık oluru)
- Müze ve Ören Yerleri Giriş, Bilgilendirme ve Yönlendirme Tabelalarına İlişkin Yönerge (23.11.2007 tarihli, 196639 sayılı Bakanlık oluru)
- Kazı Alanlarında Yapılacak Kazı, Restorasyon, Konservasyon ve Çevre Düzenleme Uygulamalarının Denetlenmesinde Uyulacak Usul Ve Esaslara İlişkin Yönerge (09.08.2005 tarihli, 115868 sayılı Bakanlık oluru) vb. gibidir.

İlgili Diğer Mevzuat

- 13.07.2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu
- 10.07.2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu;
- 06.12.2012 tarihli 6360 Sayılı Kanun (il özel idarelerinin kaldırılması ve acak olup, bazı büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırları olarak değiştirilmesi, köylerin ve beldelerin mahalle olarak bağlı buldukları ilçenin belediyesine katılması)
- 31 Mayıs 2012 tarihli ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun
- 12.3.1982 tarihi ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu
- 4.5.2007 tarih ve 5648 Tarihli Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun

Sit Kararları

Sit alanları, sahip oldukları tarihi, sosyal, ekonomik, mimari ve tabiat değerleri ile korunması gereken alanlardır. Kentsel sitler ise, mimari, mahalli, tarihsel, estetik ve sanat özelliği bulunan kültürel ve tabii çevre elemanlarının birlikte buldukları alanlardır. Bursa’da tescil edilmiş toplam 14 kentsel sit alanı ve bir kentsel arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Tamamı için koruma amaçlı imar planı hazırlanmıştır. Yönetim Alanı’nın içindeki Dünya Miras Alanlarının hepsi kentsel sit içerisinde yer almaktadır.

Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde yer alan kentsel sit alanları için hazırlanan koruma amaçlı imar planlarının 2000 yılı öncesinde onaylandığı görülmektedir.

Ekli tabloda Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içindeki Dünya Miras Alanlarının yer aldığı kentsel sit alanları ve kararları görülmektedir. Bu sit kararları 1979-1986 yılları arasından itibaren yürürlüktedir ve söz konusu sit alanları ilgili Koruma Mevzuatına göre koruma altındadır.

İlçe	Yeri	Adı	Tescil Tarihi
Osmangazi	Merkez	Muradiye-Hisar-Maksem Batısı	14.02.1986 / 1919
Osmangazi	Merkez	Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi	14.02.1986 / 1918
Osmangazi	Merkez	Çekirge	14.02.1986 / 1918
Osmangazi	Merkez	Maksem Doğusu Gökdere İpekçilik	13.01.1979 / 10888
Yıldırım	Merkez	Yıldırım-Davutkadı	27.07.1984 / 347
Yıldırım	Merkez	Setbaşı-Yeşil-Emirsultan	11.6.1982 / 12954
Yıldırım	Cumalıkızık	Cumalıkızık	14.3.1981 / 12730

Tablo 2. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içindeki Dünya Mirası Alanları’nın yer aldığı kentsel sit alanları (Kaynak: Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu-2019)

Bursa genelinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı kayıtlarına göre, tescil edilmiş toplam 287 adet sit alanı bulunmaktadır. Arkeolojik sit alanlarının sayısı 263 olup, bu arkeolojik sit alanlarından sadece bir tanesi “Prussia ad olympium antik kenti” Hanlar Bölgesi’nin yönetim alanı içerisine girmektedir. Bursa ilindeki kentsel sit alanlarının sayısı 17 adettir.

İlçe	Yeri	Adı	Tescil tarihi
Osmangazi	Hisar	Prussia ad olympium antik kenti	1,3 BBKK 04.05.1991/1730

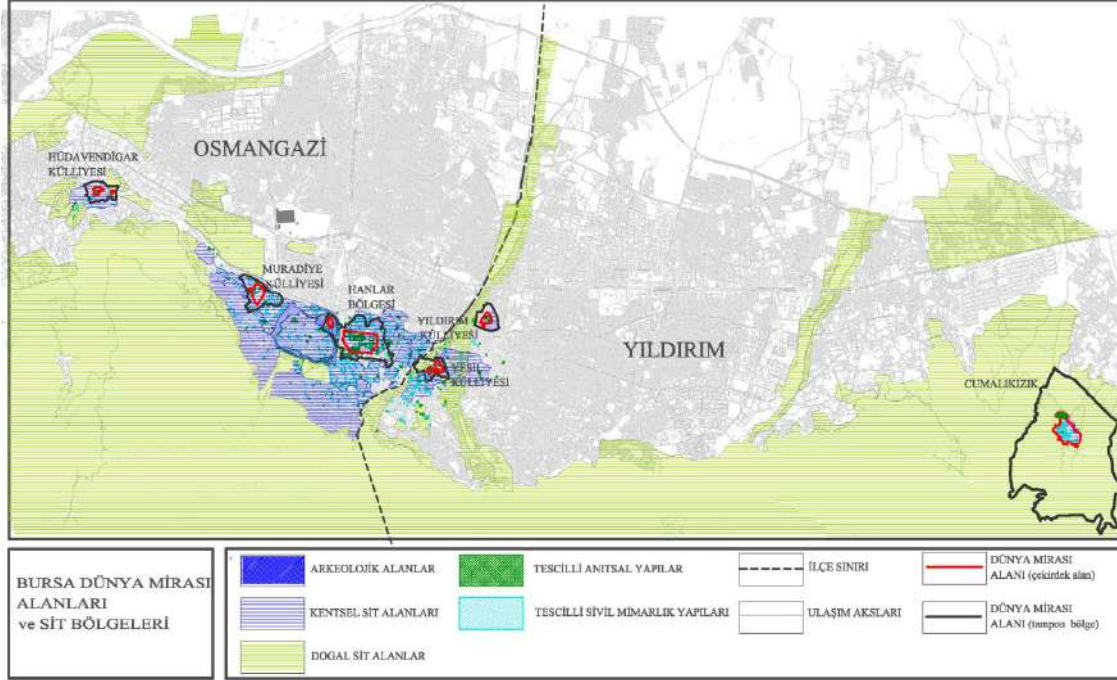
Tablo 3. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içinde yer alan arkeolojik sit alanı (Kaynak: Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 2019)

İlçe	Yeri	Adı	Derecesi
Osmangazi	Merkez	Çekirge-Kükürtlü Sıcaksu Alanları	
Yıldırım	Cumalıkızık	Cumalıkızık Çevresi	

Tablo 4. Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Alanı içindeki Dünya Kültür Mirası Alanları’nın yer aldığı doğal sit alanları (Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2019)

Cumalıkızık Köyü’ndeki anıtsal ve geleneksel sivil mimarlık örneği yapılar Kültür ve Turizm Bakanlığı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 14.10.1990 tarihli ve 1372 sayılı kararla ulusal envantere kaydedilmiştir. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 24.10.1993 tarihli 3508 sayılı ve 28.04.2010 tarihli 5640 sayılı kararları ile Cumalıkızık Köyü’ndeki diğer sivil mimarlık örneği yapılar da kayda eklenmiştir. Her bir yapıya ait envanter kaydı bulunmaktadır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 10.06.2017 tarihli 7093 sayılı kararları ile “Anıt Eser” tescili bulunan Mezarlık Alanlarının “Kentsel

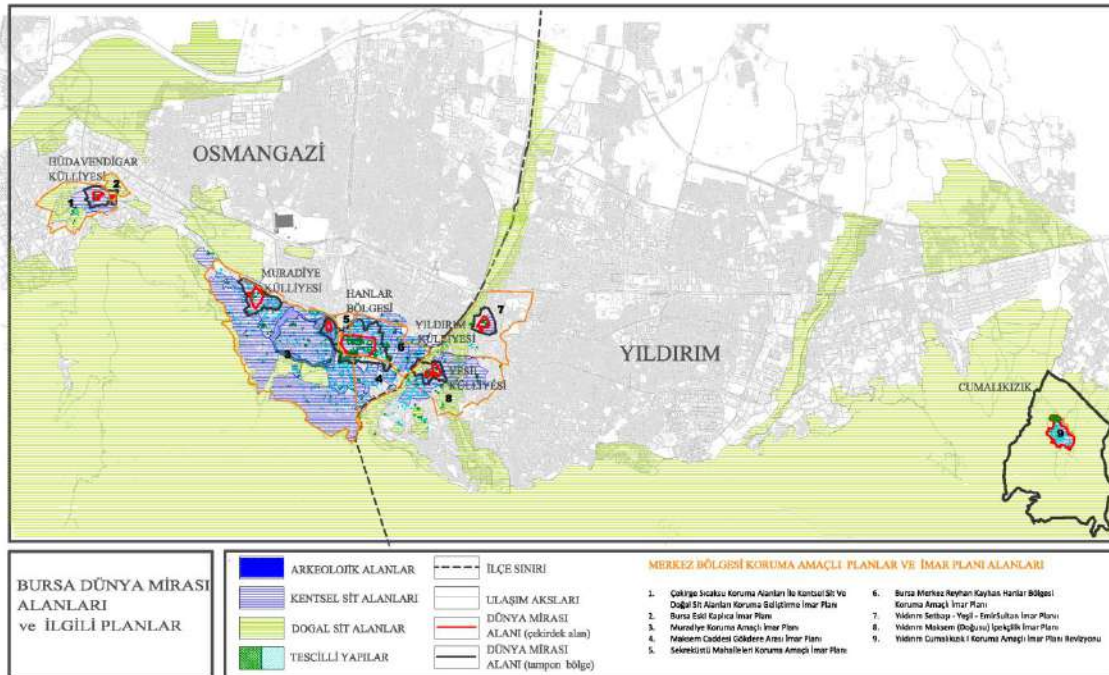
Sit” niteliği taşınması sebebiyle “Kentsel ve Doğal Sit Alanı” sınırlarına dâhil edilerek Koruma Amaçlı İmar Planına işlenmesine karar verilmiştir. Tescilli tüm yapılar ile ilgili proje ve uygulamalar için Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun onayının alınması zorunludur. Ayrıca tüm çekirdek alanlar içerisinde yer alan anıt ağaçlar ile ilgili kararlar da Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu tarafından alınmaktadır.

Harita 9. Yönetim Alanı'nın Kentsel ve Doğal Sit Alanları İçindeki Konumu (Kaynak: Dizayn Turizm)

Bursa'da tescil edilmiş (2020 yılı ortası itibari ile) toplam 4106 adet taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. 3145 adedi sivil mimarlık örneği yapılarıdır. Anıtsal yapılar içinde dini yapıların oranı büyüktür, 961 adet anıtsal yapıdan 320 adedi dini yapıdır.

Planlama Kararları

Harita 10. Bursa Merkez Böl. Koruma Amaçlı Planlar ve İmar Planı Alanları ile Yönetim Alanları (Kaynak:Dizayn Turizm)

1/100000 ÖLÇEKLİ BURSA İL ÇEVRE DÜZENİ PLANI, 1998

Bursa 2020 Yılı 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı 19.01.1998 tarihinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu planlamada, yeni planlama bölgeleri oluşturulmuş, Tanımlanan 7 bölge içerisinde Yönetim Alanı, Merkez Planlama Bölgesi olarak adlandırılmış olan bölgede kalmıştır.

Planlama ilkeleri çerçevesinde metropoliten alanda hizmet sektörüne yönelik kullanımlar ile turizmin desteklenmesi, tarihsel yerleşimlerin kimliklerinin korunması ve İznik yerleşiminin mevcut tarihi ve turistik kimliğinin geliştirilmesi ve bunu koruyabilmek için hiçbir türde ve ölçekte sanayinin oluşmasına izin verilmemesi kararlaştırılmıştır.

NO	PLANIN ADI	KAPSAMA ALANI	ONAYLANAN KURUM	ONAY TARİHİ
1	Bursa 2020 Yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı	Bursa İl Sınırı	Bayındırlık ve İskân Bakanlığı	19.01.1998
2	1/25.000 Ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı	Bursa Büyükşehir Belediyesi	Büyükşehir Belediyesi	13.07.2006
3	1/25.000 Ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı Revizyonu	Bursa Büyükşehir Belediyesi	Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü	05.09.2012

Tablo 5. Büyükşehir Belediye Sınırları İçinde Yönetim Alanı'nı Kapsayan Onaylı Üst Ölçekli Planlar

MERKEZ PLANLAMA BÖLGESİ 1/25.000 NAZIM İMAR PLANI REVİZYONU

Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/25.000 Ölçekli Bursa Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı Revizyonu, 05.09.2012'de onaylanarak yürürlüğü konulmuştur.

Plan, tarihsel, doğal, ekonomik verilere dayalı çok nitelikli özellikler taşıyan Bursa için vizyon geliştirilmesini, arazi kullanımı, yerleşme ve yapılaşmanın plan, fen, sanat, sağlık ve çevre şartlarına uygun oluşmasını, afet etkilerinin azaltılmasını, doğal, tarihi, kültürel çevrenin, ekolojik sistemlerin korunmasını, yaşatılmasını ve geliştirilmesini, korunması gereken alanların kente katılımının sağlanması için kullanılması ve kullanılma ilkelerinin belirlenmesini, korumanın sürekliliğinin sağlanmasını ve geleceğe iletilmesi için konumu ve ilgisine göre; kullanımı, yoğunluğu, niteliği ve sürecinin tanımlanmasını hedeflemekte olup kentsel yenileme projeleri ile gelişim sağlanmasını öngörmektedir.

Miras Alanları ile ilgili; sit alanı ilanından sonra üst ölçekli planlar dikkate alınarak hazırlanan ve onaylanan alt ölçek planlar aşağıda yer almaktadır:

NAZIM İMAR PLANLARI ve UYGULAMA İMAR PLANLARI				
NO	PLANIN ADI	KAPSAMA ALANI	ONAYLAYAN KURUM	ONAY TARİHİ
1	Bursa İli-Yıldırım İlçesi Setbaşı-Yeşil-Emirsultan İmar Planı	Yeşil Külliyesi çekirdek alanının tamamını ve tampon bölgesinin bir kısmını	Kültür Bakanlığı / Yıldırım Belediyesi	03.05.1983
2	Bursa İli-Yıldırım İlçesi Yıldırım-Davutkadı Mahalleleri Civarı İmar Planı	Yıldırım Külliyesi çekirdek alanının tamamını ve tampon bölgesinin bir kısmını	Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu/ Kültür Bakanlığı/ Yıldırım Belediyesi	03.01.1985
3	Çekirge Sıcaksu Koruma Alanları İle Kentsel Sit Ve Doğal Sit Alanları Koruma Geliştirme İmar Planı	Hüdavendigar Külliyesi çekirdek alanının tamamını ve tampon bölgesinin bir kısmını	Osmangazi Belediyesi/ Büyükşehir Belediyesi/ BKTVKBK	18.07.2002
4	Bursa Eski Kaplıca İmar Planı	Hüdavendigar Külliyesi tampon bölge sınırının bir kısmını	Osmangazi Belediyesi/ Büyükşehir Belediyesi/ BKTVKBK	25.10.2002
5	Şehreküstü Mahallesi Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu	Hanlar Bölgesi Tampon Bölge Sınırının Bir Kısımını	Osmangazi Belediyesi/ Büyükşehir Belediyesi/ BKTVKBK	20.01.2004
6	Maksem Caddesi Gökdere Arası Uygulama İmar Planı	Hanlar Bölgesi Tampon Bölge Sınırının Bir Kısımını	Osmangazi Belediyesi/ Büyükşehir Belediyesi/ BKTVKBK	13.12.2004

7	Bursa Merkez Reyhan–Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı	Hanlar Bölgesi, Yeşil Külliyesi Tampon Alanının bir kısmı	Osmangazi Belediyesi/ Büyükşehir Belediyesi/ BKTVKBK	13.06.2005
8	Bursa Osmangazi Belediyesi Muradiye Koruma Amaçlı İmar Planı	Muradiye Külliyesi Mirası Alanının tamamını ve Hanlar Bölgesi Alanını tampon bölge sınırın bir kısmını	Osmangazi Belediyesi/ Büyükşehir Belediyesi/ BKTVKBK	14.06.2007
9	Bursa Osmangazi Belediyesi 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı	Hanlar Bölgesi, Hüdavendigâr Külliyesi, Muradiye Külliyesi	Büyükşehir Belediyesi	17.04.2008
10	Bursa Yıldırım Belediyesi 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı	Yıldırım Külliyesi, Yeşil Külliyesi, Cumalıkızık Köyü	Büyükşehir Belediyesi	12.09.2008
11	Cumalıkızık Köyü Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu	Cumalıkızık Çekirdek Alanı	Yıldırım Belediyesi / BKTVKBK	30.07.2015

Tablo 6. Nazım İmar Planları ve Uygulama İmar Planları

KORUMA İLE İLGİLİ KURUMLARIN DEVAM EDEN PROJELERİ

Devam eden Üst Ölçekli Plan Çalışmaları

- 1/100.000 Ölçekli Bursa il Çevre Düzeni Planı
- Bursa Ulaşım Ana Planı

Mevcut Üst Ölçekli Planlama Çalışmaları ve Strateji Belgeleri

- ONUNCU BEŞ-YILLIK KALKINMA PLANINDA 2014-2018
- TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ (2023) VE TÜRKİYE TURİZM STRATEJİSİ EYLEM PLANI (2007/2013)
- BURSA-ESKİŞEHİR-BİLECİK (BEBKA) BÖLGE PLANI – 2014-2023
- STRATEJİK PLAN (2015 – 2019) - Bursa Büyükşehir Belediyesi
- STRATEJİK PLAN (2017 – 2019) REVİZE - Osmangazi Belediyesi
- STRATEJİK PLAN (2015 – 2019) - Yıldırım Belediyesi

2021 yılı itibari ile kurumların koruma ile ilgili tamamlanmış, devam eden ve planlanan projelerinin dökümü kurumlardan alınan bilgiler ile güncellenmiştir. (Bknz. 4.3. 5.2 ve 5.3) Restorasyonla ilgili çalışmalar miras alanları anıt eser tablolarında verilmiştir.

Uluslararası Sözleşmeler

- Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1992)
- Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (1989)
- Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme (1982)
- ICOMOS Ahşap Tarihi Yapıların Korunması İçin İlkeler (1999)
- ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü (1999)
- Nara Özgünlük Belgesi (1994)
- Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954)
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003)
- Tarihi Kentlerin Ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü (1987)
- Venedik Tüzüğü (1964)
- Viyana Memorandumu (2005)
- Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı (2011)
- Bunların haricinde, Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi Yönetmeliği de dikkate alınmalıdır.

2.4.2. KURUMSAL ÇERÇEVE

Anayasa'da doğal ve kültürel mirası koruma sorumluluğu devlete verilmiştir. Ancak tarihi-kültürel mirasın, toplumsal duyarlılığı ve bilinci de arttırarak korunması, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve özel sektöre de görev ve sorumluluklar yüklemektedir.

Bursa Dünya Miras Alanları Yönetimi'nin en önemli amaçlarından biri, gelişmelerden etkilenen ve bu gelişmeleri etkileyen tüm kişi, kurum ve kuruluşlar, başka bir deyişle Bursa ile ilgili paydaşlar arasında eşgüdümün sağlanmasıdır.

Aşağıda, yasalarla yetkilendirilen, alanların korunması ve kullanımı ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan merkezi ve yerel yönetim kurumları, proje ortağı olarak öne çıkan sivil toplum kuruluşları ile yarı resmi kurumlar verilmiştir.

Korumaya yönelik yetki ve görevlerin bir kısmı yasalarla yerel birimlere, bir kısmı ise merkezi kurumların taşra (valiye, kaymakama veya doğrudan merkeze bağlı) birimlerine devredilmiştir.

Bursa Dünya Miras Alanları ile ilgili paydaşların geniş listesi Alan Başkanlığı web sitesinde verilmiştir.

<http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/paydaslar/>

Merkezi Yönetim Kurumları

- **Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu**
- **Kültür ve Turizm Bakanlığı**
  - Vakıflar Genel Müdürlüğü
  - Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü
    - Kültür Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu
  - Tanıtma Genel Müdürlüğü
- **Çevre ve Şehircilik Bakanlığı**
  - Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü
  - Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü
  - Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü
  - Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü
- **Tarım ve Orman Bakanlığı**
  - Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
- **Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı**

Yerel Yönetim Kurumları

- **Bursa Valiliği**
  - İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
    - Müze Müdürlüğü
    - Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü
    - Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü
  - Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü
    - Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu
  - İl Tarım ve Orman İl. Bölge Müdürlüğü
    - Bursa Şube Müdürlüğü
  - Karayolları 14. Bölge Müdürlüğü
    - 143. Şube Şefliği (Bursa)
- **Osmangazi Kaymakamlığı**
- **Yıldırım Kaymakamlığı**
  - Cumalıkızık Köyü Muhtarlığı
- **Bursa Büyükşehir Belediyesi**
- **İlçe Belediyeleri**
  - Osmangazi Belediyesi
  - Yıldırım Belediyesi
- **Muhtarlıklar**
- **Vakıflar Bölge Müdürlüğü**

Diğer Kurum ve Kuruluşlar

- **Üniversiteler**
  - **Uludağ Üniversitesi**
- **TMMOB'a Bağlı Meslek Odaları (Sanayi-Ticaret-Mimar-Mühendis)**
- **Baro**
- **Kent Konseyi**
- **Turizm sektörü birlikleri (GÜMTOB, GÜMRED, TÜROFED, TÜRSAB, BURO, Tur ve Seyahat Acentaları)**
- **Cumalıkızık Kooperatifi**
- **BEBKA**
- **Bursa Kültür A.Ş.**
- **BURULAŞ**
- **Altyapı Kurumları (BUSKİ-UEDAŞ-BURSAGAZ-TELEKOM)**
- **BUSİAD**
- **BTÇH**
- **Dernekler**
- **Vakıflar**
- **Özel Müzeler**

Bursa Alan Başkanlığı

Alan Başkanlığı, tüm paydaşları arasında iletişimi sağlayacak bir eşgüdüm platformu oluşturarak koordinasyonu sağlamak ve UNESCO Dünya Miras alanlarının uluslararası normlarda hazırlanan yönetim planı çerçevesinde korunabilmesi amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Öncelikle alanda söz sahibi olan kurum, kuruluş ve ilgili diğer paydaşların sorumluluk ve yetkileri ortaya konularak ve paydaşlık esasları bu kriterlere referansla oluşturularak yönetim planında belirlenen faaliyetler uygulanmakta ve takip edilmektedir.

2.4.3. YÖNETİM ALANI SINIRLARI DIŞINDA KALAN KÜLTÜR VARLIKLARI

Bursa, Türkiye'nin en önemli metropollerinden biri ve 3 milyona yaklaşan nüfusuyla en büyük dördüncü kentidir. Ülkenin en önemli endüstri merkezlerinden biri olmasının yanısıra M.Ö. 2. yüzyıla uzanan tarihi ve Osmanlı'nın ilk başkenti olması sebebiyle önemli bir kültürel mirasa sahiptir. Ayrıca "Yeşil Bursa" olarak ünlenen şehir, Uludağ ve diğer doğal zenginlikleriyle de ayrı bir öneme sahiptir. Kente ait günümüze ulaşan tüm değerler, tarihi bir belge olma özelliğinin yanında kentin kimliği ve varlığı için de önem taşımaktadır.

Bursa Dünya Miras Alanları, zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olan Bursa şehrinin merkezinde hala yaşayan ve yaşanan alanlardır.

Bursa'da Türk-İslam kültürüne ait cami, mescit ve türbe yapılarının dışında, kent merkezinde ve çevresinde, farklı kültür ve dinlere mensup toplumlara ait yapılar da mevcuttur. Sur gibi savunma yapıları ve sinagog, kilise, manastır gibi dini yapılar, dönemin sosyal yapısının da açıklanmasına imkân vermektedir. Bu yapılar Osmanlı Devleti'nin hoşgörülü yapısının en açık göstergeleridir. Özellikle kentteki kilise yapıları, 1922 yılına kadar Bursa'da yaşayan Hıristiyanlar tarafından yaptırılmış ve çoğu da 18.-19. yüzyılda inşa edilmiştir. Yönetim alanına yakın diğer dini yapılar da bulunmaktadır.

Rumların yaşadığı Demirkapı Mahallesi'nde bulunan Taksiarhon Kilisesi Bursa'nın en sağlam kilisesidir. Uzun süre fabrika olarak kullanılmıştır. Muradiye ile Hisar arasında yer alan bir diğer Rum mahallesi olan Kayabaşı Mahallesi'ndeki Agion Apostolon (Aziz Havariler) Kilisesi bugün oldukça harap durumdadır. Halen Muradiye Askerlik şubesi bahçesindedir. Balıkpazarı'nda yıkılan fakat apsis bölümü günümüze gelen Aziz İoannes Theologos Kilisesi vardır. Setbaşı semtinde ise 1922 yılı öncesinde üç Ermeni kilisesi bulunuyordu. Bugün Namazgâh yolunda sağlam bir Ermeni Katolik Kilisesi olsa da kullanılmamaktadır.

BURSA MERKEZDE BULUNAN KİLİSELER:

Taksiarhon Kilisesi (Demirkapı)

Aziz İoannes Theologos Kilisesi (Balıkpazarı)

Agion Apostolon (Aziz Havariler) Kilisesi (Muradiye Askerlik Şubesi bahçesinde)

Ermeni Katolik Kilisesi (Namazgah Caddesi üzerinde)

Fransız/Santa Maria Kilisesi (Hocaalızade Mahallesi'nde)

SİNAGOGLAR

Geruş Sinagogu (Bursa)
Ets Ahayim (Hayat Ağacı) Sinagogu (Bursa)
Mayor Sinagogu (Bursa)

KALELER

Bursa Kalesi
Aktimur Kalesi
Balabancık Kalesi

Fotoğraf 3. Bursa Kalesi

Diğer çok sayıda önemli tarihi eserden Irgandı Çarşılı Köprü, Hünkar Köşkü, Emir Sultan Camii ve Türbesi, Karabaş Tekkesi anıtsal yapıların özgün örneklerindedir.

Bursa, hamam ve özellikle kaplıcalar açısından dünyanın en zengin kentlerinden biridir. Hüdâvendigâr Külliyesi Yönetim Alanı'na yakın Kaplıcalar Bölgesi'nde yer alan önemli kaplıca ve hamamlar şunlardır:

Hüsnügüzel Hamamı	Kükürtlü Kaplıcaları
Keçeli Hamamı	Kara Mustafa Kaplıcası
Servinaz Hamamı	Yeni Kaplıca
Çekirge Hamamı	Kaynarca Hamamı

MÜZELER VE TAŞINIR KÜLTÜR VARLIKLARI

Bursa, köklü ve zengin tarihi geçmişi, kültürel değerleri, yaşam biçimi ve gelenekleri ile zengin bir somut olmayan kültürel miras birikimine de sebep olmuştur. Bursa'da bulunan kültürel mirası, çağdaş müzecilik anlayışı çerçevesinde ortaya çıkartan, sergileyen, koruyarak gelecek kuşaklara aktaran müzeler bulunmaktadır.

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE**BAŞKANLIĞI MÜZELERİ**

Hünkâr Köşkü Müzesi
Karagöz Müzesi
Merinos Enerji Müzesi
Merinos Tekstil Sanayi Müzesi
Bursa Göç Tarihi Müzesi
Bursa Vakıf Kültürü Müzesi
Bursa Yaşam Kültürü Müzesi
Aktopraklık Höyük Arkeopark ve Açık Hava Müzesi

KÖY MÜZELERİ

Belenören Müzesi
Karıncalı Müzesi
Aksu Müzesi

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI MÜZELERİ

Bursa Arkeoloji Müzesi
Bursa Atatürk Evi Müzesi
İznic Nilüfer Hatun İmareti Türk İslam Eserleri Müzesi
Mudanya Mütareke Evi Müzesi
Yenişehir Şemaki Evi Müzesi

DIĞER MÜZELER

Bursa Basın Tarihi Müzesi
Bursa Ormancılık Müzesi
Bursa Muhasebe Müzesi
TOFAŞ Bursa Anadolu Arabaları Müzesi
İnegöl Kent Müzesi
Celal Bayar Müzesi
İnegöl Mobilya-Ağaç Sanayi Müzesi
Mudanya Tahir Paşa Konağı
Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesi

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASI

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yürütülen Somut Olmayan Kültürel miras çalışmaları kapsamında aşağıdaki varlıklar Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanterinde kayıt altına alınmıştır:

İznik Çinisi	Erguvan Bayramı
Karagöz ve Hacivat	Gezek Kültürü
Bursa Bıçağı	Meddahlık Geleneği
Hamam Geleneği	

Somut olmayan kültür varlıkları arasında ayrıca, nazar boncuğu, Bursa'nın yerel mutfağı, Bursa'daki el sanatları (ipekçilik, dokumacılık vb.), Bursa gelinlikleri, halk müziği, gelenekler, adetler, halk edebiyatı vb. sayılabilir.

Karagöz ve Hacivat geleneği, 2009 yılında "UNESCO the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity"e alınmıştır. Decision 4.COM 13.73'a göre, listeye alınma nedenleri: (i) Şiir, anlatım, müzik, dans gibi farklı sanat formlarını bir araya getiren gösterinin toplumsal kültürel değerlerin ve kimliklerin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak, (ii) Ayrıca Karagöz ve Hacivat gösterisi farklı ve özgün bir tiyatronun uluslararası ölçekte görünürlüğünü ve farkındalığını artırarak, dünyada diğer geleneksel gölge tiyatro performansçıları arasında kültürel diyalogu güçlendirmek, kültürel farklılık ve bireylere saygının yaşatılmasında yeni boyutlar açmak olarak belirtilmiştir. Çekirge'de Karagöz ile Hacivat'ın anıt mezarları karşısında faaliyet yürüten Karagöz Evi Müzesi'nde hem bu gelenek yaşatılmakta hem de bir sonraki kuşaklara aktarılması için genç hayali ustaları yetiştirilmektedir.

Fotoğraf 4. Karagöz ve Hacivat

Şer-i Mahkeme sicilleri, Bursa'daki ipekli dokumacılığın 14.yüzyıl sonlarında oldukça gelişmiş olduğunu göstermektedir. Bursa'da ipekçiliğin merkezi durumunda bulunan Koza Han ipek kozalarının ve dokunan ipekli kumaşların satıldığı yer olma özelliğini günümüze kadar korumuştur. Ancak, ipek böceğinin temel gıdası olan dut ağaçlarının zamanla azalması ve ipek böcekçiliği üretiminin maliyetinin artması nedeniyle ipek üretimi azalmıştır.

Bursa'da Ahilik kültürü, Osmangazi ve Yıldırım ilçeleri başta olmak üzere geçmişte Ahilik Loncalarının yerine kurulan esnaf örgütlenmelerinin olduğu ilçelerde yürütülmektedir. Her yıl Ekim ayında "Ahilik Haftası" etkinliklerinde "Şed Kuşatma Törenleri" yapılmaktadır.

Kılıç-Kalkan Dünyada müziksiz oynanan, bilinen başka bir oyun daha olmadığından son derece otantik olarak kabul edilmekte olup müziksiz halk dansı olarak tanınmaktadır. Kılıç kalkan ile oynanan halk dansı sırasında kılıç kalkanın ve dansçıların, figürler sırasında bağırışları ile çıkardığı sesler, müziğin ve ritmin yerini tutar. Bursa'nın fethi döneminde Orhan Gazi tarafından kurulan talimli ordunun, yaptıkları savaş antrenmanları daha sonra halk dansı olarak yerini almıştır. Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethinden sonra savaşçıları kente Kılıç kalkan gösterisi yaparak girmiştir. Altı bölümden oluşan Kılıç Kalkan'ın her figürünün bir anlamı vardır; Peşrev; Askerlik görevine çağrılışları ve bu çağrıya uyanların askere uğurlanışı sergilenir. Yemin Töreni; Acemi eğitimini bitirmiş erlerin askerlik görevini kabul ettiğine ilişkin ant içilir, yemin kılıçlar üzerine edilir. Eğitim; Askerlerin savaşa hazırlanış ve savaş sahneleri, kılıç bileme, silah bilgisi ve bakımı cenge girişme, vuruşma becerisinin uygulanması, hasmı tartma ve tanıma yeteneğinin kullanılması sergilenir. Cenk ve Sulh Sözleşmesi; İki taraf cenk için dizilirler, savaşa tutuşur, oyundaki ritm bu bölümde kaybolur yerini gürültü alır. Cenkten sonra savaş bırakışmasına gidilir, iki taraf savaşı durdurur. Anlaşma Devresi; Savaşın bırakılması için taraflar arasında görüşme yapılır, silah değiştirmek amacıyla kılıçlar karşı taraftaki oyunculara savrulur. Ara Savaşı; Toplu savaş bırakışması açıklanır ve

Fotoğraf 5. Kılıç Kalkan

savaş dönüşü sevinç yaşanır. Bursa'da yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları tarafından kurulan Kılıç Kalkan Topluluklarının faaliyetleri ve kursları ile bir sonraki kuşaklara aktarılmak üzere çalışmalar yürütülmektedir.

Bursa, aynı zamanda demir işlemeciliğinin de başkenti olmuştur. 700 yıllık tarihi olan Bursa bıçakçılığı hakkında ne yazık ki sağlam bir kaynak bulunmamaktadır. Türk kılıcının tipolojik bazı özellikleri bugün bile Bursa bıçaklarında kullanılmaktadır. Söğüt dili, yılan dili, bel bıçakları ve kulaklı denilen bıçaklar buna örnek olarak gösterilebilir. Bursa bıçakçılığının turizme kazandırılabilmesi için, bıçak atölyeleri aynı çatı altında toplanmalı ve marka oluşturulmalı, el üretimi sertifikası verilmeli, fuar düzenlenmeli, geleneksel üretim yapan usta belgesi verilmelidir.

Her yıl Haziran'ın son pazar günü Cumalıkızık'a ekonomik katkı sağlaması amacıyla gelenekselleşen Ahududu Şenliği, yöresel özellikleri konu eden festival ve eğlencedir. Son beş yıldır "Cumalıkızık Festivali" adıyla yapılmaktadır. Cumalıkızık'ta yetişen geleneksel ve tarımsal ürünler köyün önemli simgelerindedir. Bu ürünlerin köy içerisinde ziyaretçilere satışı yapılmaktadır. Ayrıca geleneksel evlerin iç avlularında köy kahvaltısı yapılabilmekte, kadınların hazırladığı gözlemelerin yanı sıra ev baklavası, erişte, tarhana, reçel gibi ev ürünleri yapılmakta ve satılmaktadır. Köye özgü köy ekmeği ve cevizli ekmeğin de geleneksel ürünler arasındadır. Cumalıkızık'a özgü yemekler ise kestaneli tarhana çorbası ve mafiş tatlısıdır.

Fotoğraf 6. Bıçakçılık

KAZI ÇALIŞMALARINI VE ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Bursa'daki ilk arkeolojik araştırmalar 1930 ve 40'lı yıllarda başlamıştır. Bursa Havzasında çok sayıda Prehistorik ve Antik döneme ait höyük kazısı yapılmış olup halen devam eden araştırmalar bulunmaktadır. 19. Yüzyılda çok sayıda yabancı arkeolog Bursa'da yüzey araştırması yapmış, bugün bulunmayan sayısız yazın kopyaları çıkarıp çok sayıda yayın yapmışlardır. Bursa'daki İznik Gölü'nde bulunan ve 2014 yılının en önemli keşifleri arasında gösterilen 1500 yıllık Aziz Neophytos Bazilikası, su altı arkeoloji müzesine dönüştürülecektir. Gölyazı'da Apollonia ad Ryndacum Antik Kenti'nde, Arkeopark ve Açık hava Müzesi'nin açıldığı merkez Nilüfer ilçesindeki Aktopraklık Höyüğü'nde, Osmangazi Belediyesi tarafından yürütülen Hisar Arkeopark Projesi'nde, Haşımışcan Parkı'nda Bizans galerilerinde, Mevlevihane'de kazı rekonstrüksiyon çalışmaları sürmekte, Roma, Bizans ve Erken Osmanlı dönemi eserlerine ulaşılmaktadır. Dünya Miras Alanı Hanlar Bölgesi içerisinde yer alan Geyve Han'ın kuzeyindeki M.Ö. 2. Yüzyıl Bithynia Krallığı dönemine ait Bursa Tümülüsü de önemli bir arkeolojik kalıntıdır. Buluntular Bursa Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Yapımında blok ve moloz taşlar kullanılan, Roma, Bizans ve Osmanlı devrinde tadilat görmüş olan Bursa Kalesi, Bithynia döneminden kalmadır.

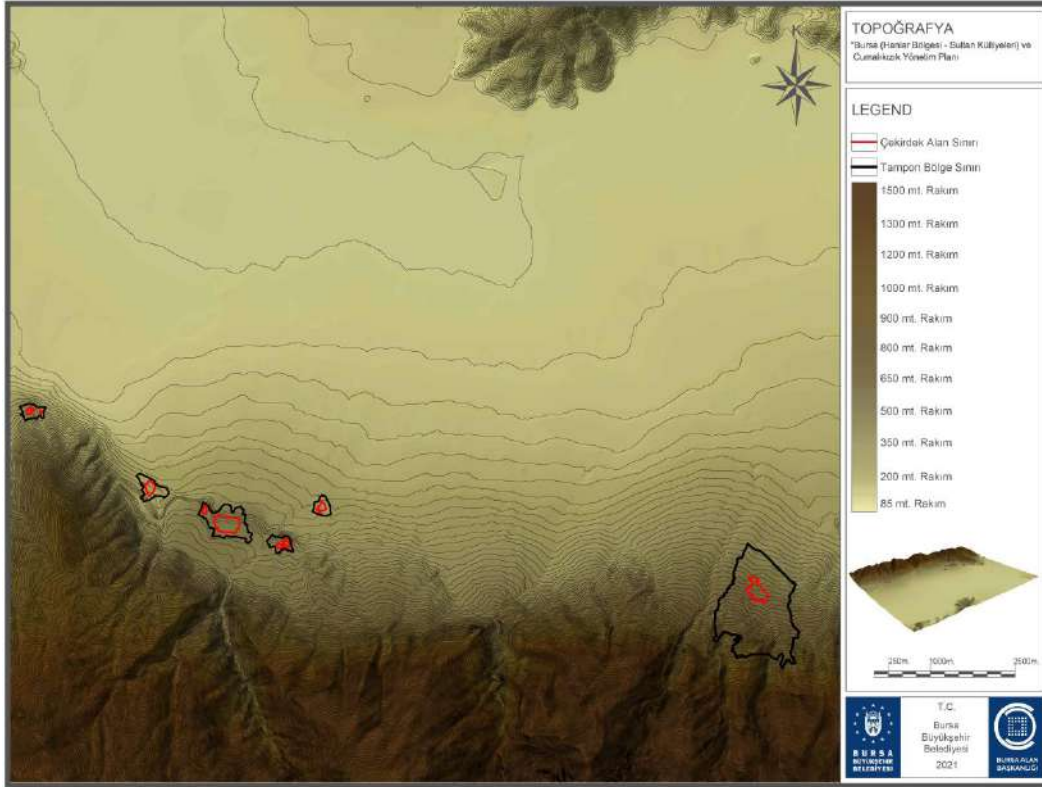
Fotoğraf 7. Orhangazi / Ilıpınar Höyük Buluntuları

2.5. YÖNETİM ALANI'NIN MEVCUT FİZİKİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

2.5.1. FİZİKİ YAPI

Bursa ili topraklarının yaklaşık % 35'ini dağlar kaplamakta, % 17'sini ovalar oluşturmaktadır. Dağlar genellikle doğu-batı yönünde uzanan sıradağlar şeklindedir. Marmara Bölgesi'nin en yüksek dağı Uludağ'dır (2. 543 m). Bursa merkezinin yerleştiği tarihi kent alanı Uludağ'ın kuzey yamaçlarında eğimli alanlardır. İlk kurulduğu dönemde yamaçta yer alan şehir zaman içerisinde ovaya doğru yayılmıştır. Şehrin büyük kısmı topoğrafyaya ve Sultan Külliyesi'nin kuruluş akalarına göre doğu-batı doğrultusunda uzanır.

Hanlar Bölgesi, yapılaşması tamamlanmış bir bölge olması nedeniyle topoğrafyası yer yer yapılaşmaya göre değişmiştir. Genel olarak eğim değerleri %5 ile %10 arasında olup, bölgenin batısında yer alan Hisar Bölgesi'nde traverten taraçalarında %40 - %50 arası eğimler bulunmaktadır. Yönetim Alanı 'ndaki dört Sultan Külliyesi de bir aks boyunca tepeler üzerinde kurulmuştur. Cumalıkızık Köyü sit alanı orta eğimli bir arazi yapısına sahiptir. Güneye Uludağ yamaçlarına doğru %10'un üzerindeki eğim giderek artmaktadır.

Harita 11. Yönetim Alanı Topoğrafya Haritası (Kaynak: BBB)

Bursa, aktif deprem üreten önemli bir tektonik kuşakta, Kuzey Anadolu Fay sisteminin kollara ayrıldığı bir bölgede yer almaktadır. Büyük bir kısmı 1., bir kısmı 2. derece deprem bölgesi içindedir. Bursa merkezi 1.derece deprem bölgesi olarak belirlenmiş olup, Osmangazi ve Yıldırım gibi nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ilçeler de birinci derece deprem bölgesindedir.

Bursa il merkezi ve bazı ilçelerinde çoğunlukla sağlık turizmi amaçlı kullanılmakta olan çok sayıda sıcak su kaynağı bulunmaktadır. Jeotermal kökenli bu kaynaklarda, Termal Turizmin gelişmesine uygun su potansiyeli belirlenmiştir. Bursa il merkezindeki sıcak su kaynakları 'Çekirge' ve 'Kaynarca-Kükürtlü' olarak isimlendirilen iki jeotermal bölgede yoğunlaşmaktadır.

Her iki bölgedeki sıcak kaynak suları yoğun yerleşim nedeni ile kirlenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu kaynakların koruma alanları belirlenmiştir, ancak yönetim şekli ayrıntılı olarak tanımlanmamıştır. Bursa ili sınırları içinde çoğu Uludağ eteklerinden çıkan, içme suyu amaçlı pınarlar (kaynaklar) ve ticari amaçla ambalajlanmış çok sayıda içme suyu kaynağı bulunmaktadır.

İKLİM VERİLERİ

Bursa'da genellikle Karadeniz bölgesi karasal iklim şartları ve Akdeniz ikliminin özellikleri görülür. Genel olarak yazları sıcak ve az yağışlı, kışları yağışlı ve serin geçer. Akdeniz ikliminin etkisiyle Bursa'da yarı nemli bir iklim egemendir. Kış ayları çok nemli sınırlar içerisinde, yaz ayları ise tam kurak sınırlar içerisinde yer alır. Bursa'nın iklimini etkileyen önemli bir faktör ise topografik etmenlerdir. Şehir merkezine yarım saat mesafedeki Uludağ kış sporlarına, kayak merkezi olmaya uygun bir iklim ve kar yağışına sahiptir. İklim özelliklerinin dikey değişimi bitki türlerinin kuşaklar oluşturmaya neden olmuştur. 1984–2014 yılları arasında kent nüfusu iki buçuk kat artarken kent yerleşim alanı altı kat büyümüştür. Bu dönemde ortalama aylık minimum sıcaklıklarda 1,36°C artış meydana gelmiştir. Bu değişimde Bursa Ovası'nın kentsel gelişmeye açılmasının önemli bir payı olduğu söylenebilir. Kentsel alanın büyümesi ile orman ve tarım alanlarında azalma olmuştur. Mekânsal planlama kararlarında, kentsel büyüme ve yayılmanın iklimi etkilediği dikkate alınmalıdır.

SU KAYNAKLARI

Bursa hem yüzeysel hem de yeraltı su kaynaklarına sahip ender şehirlerden biridir. Kenti bir baştan öbür başa kat eden Nilüfer Çayı ve kolları şehrin ana su kaynağını oluşturmakta olup, aynı zamanda şehri sellere karşı koruma vazifesi de görmektedir. Onaltı adet içme suyu arıtma tesisi bulunmaktadır Yapılan çalışmalar, su kaynaklarının önümüzdeki 20 yıl şehrin talebini karşılayabileceğini göstermektedir. Ancak göç alan bir şehir olarak, nüfusun beklenmedik bir şekilde artması durumunda planlı su kaynakları kademeli olarak kullanılmalı, su arıtma tesisleri artırılmalı ve dağıtım sistemlerinin eksiklikleri tamamlanmalıdır. İklim değişikliğinin bir sonucu olarak, Bursa gibi su dolu bir şehirde bile bazı bölgelerde su sıkıntısı görülebilir. Yeraltı su kaynaklarının kirlenmemesine ve dikkatli kullanılmasına özen gösterilmektedir.

HAVA KALİTESİ

Bursa ve yakın çevresi, içerisinde yer aldığı topoğrafik yapı nedeniyle, genellikle etrafında çevrili yüksek sahalardan gelen yatay yönlü hava akımlarına kapalıdır. Bu durumda da, kirli hava havzada dağılmayıp birikme eğilimi göstermektedir. Ayrıca şehri çevreleyen yüksek alanlardan gelen soğuk hava kütleleri de havza tabanında yığılmakta, bu nedenle kirli hava bir süre havzada kalmaya devam etmektedir. Son yıllarda partiküler madde konsantrasyonlarının arttığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeni ise endüstri bölgelerinde yoğunlaşma ve şehrin genişleyerek endüstri bölgelerinin içerisinde kalmasıdır. Ayrıca motorlu taşıt sayısının giderek artması da nedenler arasında sayılabilmektedir.

Yüzeyler üzerine biriken 0,3 mikrondan küçük kirlenmeler eşyaların, binaların, yapıların zamanla tahrip olmasına neden olmaktadır. Tüm çekirdek alanların trafikten arındırılmış olması trafik kaynaklı bir çevre kirliliği ihtimalini azaltmıştır. Ancak Hanlar Bölgesi içerisinde bulunan Ulu Cami, çekirdek alanın etrafındaki ana arterlerden Atatürk Caddesi'ne cepheli olduğundan bu yapının cephesinde egzoz dumanı kaynaklı kirlenmeler oluşmaktadır. Cami cephesinde, yapı malzemesi olan küfeki taşına zarar vermemek için, sıcak su kullanılarak temizlik yapılmıştır.

Bazı yolların sadece yaya ve toplu taşımaya açılması, artık kentin içinde kalan OSB'lerin kentin dışında uygun yerlere taşınması hava kalitesine olumlu etkide bulunacaktır.

ATIKLAR

Evsel atıklar İlçe Belediyeleri tarafından belirli bir program dahilinde cadde ve sokaklara yerleştirilen yeraltı ve yerüstü konteynerlerinde biriktirilerek toplanmaktadır. Toplanan atıklar Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne ait Osmangazi-Yenikent ve İnegöl Düzenli Depolama Alanlarında bertaraf edilmektedir. Yerleşim alanları ile işletmelerden oluşan yaklaşık 2.600 ton/gün katı atık ilçe belediyeleri tarafından toplanarak düzenli depolama alanına getirilmektedir. Bursa'daki tüm sağlık kurum ve kuruluşlarında oluşan yaklaşık 260 ton/ay tıbbi atık, 7 adet araçla kaynağından ayrı olarak toplanmakta ve katı atık düzenli depolama alanında bulunan tıbbi atık sterilizasyon tesisine getirilerek burada sterilize edilmektedir. Konut ve işyerlerinde oluşan ambalaj atıkları muhtelif yerlerde bulunan ambalaj atığı bırakma merkezi ya da mavi poşetlerle belirli bir program dahilinde İlçe Belediyelerinin sözleşme yaptıkları lisanslı firmalar tarafından toplanmaktadır. Okul, Kamu Kurum ve Kuruluşları, Muhtarlık, Alışveriş Merkezleri, Metro istasyonları vb. toplama noktalarında bulunan atık pil kutularında biriken atık piller, İlçe Belediyeleri tarafından toplanmakta ve bertaraf edilmek üzere yetkili

kuruluşa teslim edilmektedir. Bitkisel atık yağların da, Büyükşehir Belediyesi ve İlçe Belediyeleri ile protokolü bulunan çevre lisanslı firmalar tarafından, muhtelif yerlerde bulunan bidon ve makinalarla toplanması sağlanmaktadır.

Osmangazi ve Yıldırım İlçeleri'nde kanalizasyon sistemi mevcuttur ve Atıksu Arıtma Tesisine büyük ölçüde bağlanmışlardır. Bursa Su ve Kanalizasyon İdaresi'ne (BUSKİ) bağlı 13 adet Atık su Arıtma Tesisi (AAT) bulunmaktadır. Atık su arıtımı, tarımsal sulamada yeniden kullanılmak üzere dikkatle taşınmalı ve kontrol edilmelidir.

GÜRÜLTÜ KİRLİLİĞİ

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü, Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı'nca yürütülen, İl Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Araştırma Formu (2015) sonuçlarına göre gürültü kirliliği Bursa'daki çevre sorunları arasında 5. sırada yer almaktadır. Başlıca gürültü kaynakları kent içi trafik, sanayi kuruluşları ve eğlence yerleri olarak ortaya çıkmaktadır.

ALTYAPI

Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyyelerinde elektrik, su, kanalizasyon, doğal gaz, yangın teçhizatı gibi altyapı sistemleri hâlihazırda mevcuttur. Fakat bu altyapının yeni teknolojilerle iyileştirilmesi gerekmektedir.

Köyde su deposu, içme suyu şebekesi, elektrik ve telefon alt yapısı ve eski tarihlerde yapılmış kanalizasyon şebekesi bulunmaktadır.

Günümüz yaşam şartlarının ihtiyaçları olarak görülen internet ve televizyon altyapısı görüntü kirliliği oluşmadan çözümlenmesi gereken donatı eksikliklerindedir.

GÜVENLİK

Tüm bölgelerin güvenliği caddelerdeki MOBESE kameraları, güvenlik kameraları ve görevlilerce sağlanmaktadır. Hanlar Bölgesi'nde hanların ve kapalı çarşının kapıları bulunmakta ve bu kapılar günün belirli saatlerinde kapanmaktadır. Her bir han ve çarşının kendine ait güvenlik elemanları ve güvenlik kamera sistemleri bulunmaktadır. Ayrıca belli noktalarda zabıta ve polise ait güvenlik noktaları vardır.

Külliyyelerde yer alan türbelerde güvenlik elemanları ve güvenlik kameraları ihtiyacı Bursa Büyükşehir Belediyesi'nce karşılanmaktadır.

Cumalıkızık'ta güvenlik, meydanda bulunan Jandarma noktası tarafından sağlanmaktadır.

2.5.2. SOSYAL VE DEMOGRAFİK YAPI

Bursa İl Nüfusu 2020 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNK) Sonuçlarına göre; bir önceki yıla göre %1,5 artış hızı göstererek 3.101.833 kişidir. Türkiye toplam nüfusunun %3.7'sini oluşturmaktadır. Nüfus büyüklüğü açısından Türkiye'nin 4. büyük ilidir. 2020 yılı itibariye yaşanan pandemi ile Türkiye genelinde yıllık nüfus artış hızı azalmıştır. Yönetim alanının bulunduğu ilçelerin son yedi yıllık nüfusları Tablo'da verilmiştir.

BURSA 2014-2020 BELEDİYELERE GÖRE NÜFUSLAR (TÜİK)							
İLÇELER	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	813.262	826.742	841.756	856.770	862.516	876.041	881.452
YILDIRIM BELEDİYESİ	640.746	643.681	649.731	647.520	653.004	657.994	657.176

Tablo 7. Bursa Osmangazi – Yıldırım İlçesi 2014-2020 Yılları Nüfus Verileri (Kaynak: TÜİK)

Osmangazi İlçesi, Bursa İl nüfusu içinde %29'luk, Yıldırım İlçesi de % 21'lik bir paya sahiptir. Dolayısıyla, Osmangazi ve Yıldırım İlçeleri, Bursa İl nüfusunun %50'lik kısmını oluşturmaktadır. İlçelerin yıllar içerisinde nüfuslarında artış gözlenmektedir. İlçelerde kent nüfusu hakimdir.

Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Bölgesi sınırları, Osmangazi ve Yıldırım İlçe sınırları içinde 22 mahalleyi kapsamaktadır. Yönetim Alanı sınırları içinde toplam nüfus 2020 yılı ADNK sonuçlarına göre 12.465 kişidir. İlçelerdeki nüfus il nüfus artışı ile doğru orantıda olsa da, Yönetim Alanı'nda nüfus azalma eğilimi göstermektedir.

YÖNETİM ALANINDA NÜFUS						
2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
14.656 kişi	13.107 kişi	13.054 kişi	13.002 kişi	12.775 kişi	12.670 kişi	12.465 kişi

Tablo 8. Yönetim Alanı 2014-2020 Yılları Nüfus Verileri (Kaynak: BAB)

Hanlar Bölgesi; Osmangazi, Şehreküstü, Nalbantoğlu, Alacamescit, Tuzpazarı, Reyhan, Orhanbey, Tahtakale, Hocaalızade mahalleleri sınırları içinde yer almakta olup, 9 mahalleyi kapsamaktadır. Miras Alanı sınırları içinde 2020 ADNK sonuçlarına göre, toplamda nüfus 3230 kişidir. Bölgede nüfusun %53'ü kadın, %47'si erkektir. Hanlar Bölgesi alanının yer aldığı mahallelerde, 15 yaşın altındaki çocuk oranı %1,5, genç nüfus olarak kabul edilen 15-24 yaş grubu genç nüfus oranı %1,5, 25 – 65 yaş yetişkin grubu %97'dir.

Hüdavendigâr Külliyesi Bölgesi; Çekirge, Dikkaldırım, Kükürtlü mahalleleri sınırları içinde yer almakta olup 3 mahalleyi kapsamaktadır. Miras Alanı sınırları içinde 2020 ADNK sonuçlarına göre toplamda nüfus 593 kişidir. Bölgede nüfusun %53'ü kadın, %47'si erkektir. Bu bölgede, 15 yaşın altındaki çocuk oranı %20, genç nüfus olarak kabul edilen 15-24 yaş grubu genç nüfus oranı %15, 25 – 65 yaş yetişkin grubu %65'dir.

Muradiye Külliyesi Bölgesi; Hamzabey, Kocanaip, Muradiye, Yahşibey mahalleleri sınırları içinde yer almakta olup 4 mahalleyi kapsamaktadır. Miras Alanı sınırları içinde 2020 ADNK sonuçlarına göre toplamda nüfus 2516 kişidir. Bölgede nüfusun %52'si kadın, %48'i erkektir. Bu bölgede, 15 yaşın altındaki çocuk oranı %15, genç nüfus olarak kabul edilen 15-24 yaş grubu genç nüfus oranı %13, 25–65 yaş yetişkin grubu %72'dir.

Yeşil Külliyesi Bölgesi; Kayhan, Kurtoğlu, Yeşil mahalleleri sınırları içinde yer almakta olup 3 mahalleyi kapsamaktadır. Miras Alanı sınırları içinde 2020 ADNK sonuçlarına göre toplamda nüfus 2423 kişidir. Bölge içinde yer alan mahallelerden Kayhan Osmangazi İlçesine bağlı olup, diğer mahalleler Yıldırım İlçesi sınırları içinde yer almaktadır. Bölgede nüfusun %53'ü kadın, %47'si erkektir. Bu bölgede, 15 yaşın altındaki çocuk oranı %20, genç nüfus olarak kabul edilen 15-24 yaş grubu genç nüfus oranı %15, 25 – 65 yaş yetişkin grubu %65'tir.

Yıldırım Külliyesi Bölgesi; Yıldırım, Davutdede mahalleleri sınırları içinde yer almakta olup 2 mahalleyi kapsamaktadır. Miras Alanı sınırları içinde 2020 ADNK sonuçlarına göre toplamda nüfus 2992 kişidir. Bölgede nüfusun %52'si kadın, %48'i erkektir. Bu bölgede, 15 yaşın altındaki çocuk oranı %15, genç nüfus olarak kabul edilen 15-24 yaş grubu genç nüfus oranı %13, 25 – 65 yaş yetişkin grubu %72'dir.

Cumalıkızık Yönetim Alanı, Yıldırım İlçesi sınırları içindedir. Alan'ın 2020 ADNK sonuçlarına göre 711 kişi olan nüfusunun %54'si kadın, %46'i erkektir. Köyün yer aldığı mahallede, 15 yaşın altındaki çocuk oranı %16, genç nüfus olarak kabul edilen 15-24 yaş grubu genç nüfus oranı %11, 25 – 65 yaş yetişkin grubu %55'dir. Planlama alanı kuzeyinde Cumalıkızık Köyü İlköğretim Okulu bulunmakta olup, bunun dışında eğitim için kentte bulunan diğer okullardan faydalanılmaktadır. 2010 yılı TÜİK verilerine göre Cumalıkızık Köyü Yönetim Alanı 'nın yer aldığı Cumalıkızık Mahallesi'nde okuryazar oranı %99, lise ve dengi okul mezunlarının oranı %22, Yüksek öğretim mezunlarının oranı %2'dir. %5'i halen liseye devam etmektedir.

2020 de Bursa'daki yüksekokul ve üniversite mezunlarının %43'ü, lise ve dengi meslek okul mezunlarının %51'i, yüksek lisans ve doktora mezunlarının % 33'ü, okul çağı nüfusunun sadece %53'ü Osmangazi ve Yıldırım'da kümelenmiştir. Son dönemde eğitilmiş kesimin, Nilüfer ilçesinden sonra Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Yönetim alanı içinde yer alan Osmangazi ve Yıldırım İlçelerindeki hanehalkı büyüklüğü Türkiye geneli için 2019 yılı TÜİK verilerine göre 3.35 olarak açıklanan ve azalma eğilimi gösteren hanehalkı büyüklüğüne yakındır; ancak köylerdeki hane halkı büyüklüğü daha düşük olmaktadır.

2.5.3. EKONOMİK YAPI

2.5.3.1. YÖNETİM ALANINDA EKONOMİK YAPI

Bugün, sanayi tesislerinin sayısı ve kurulu güç kapasitesi miktarı itibarıyla, "Türkiye'nin Sanayi Üssü" durumunda olan Bursa'dan gerçekleşen ihracatta, sanayi ürünlerinin payı % 90'ı geçmektedir. Başta tekstil, otomotiv, makine, gıda, tarım, hayvancılık ve deri sanayi olmak üzere, pek çok imalat sektörü, Bursa'nın sanayi ve ticaret hayatında önemli etkinlikler meydana getirmektedir. Bursa ekonomisinin bu etkin güce kavuşmasında, Bursa'daki organize sanayi bölgelerinin çok büyük rolü bulunmaktadır. Türk Ekonomisinin en gelişmiş sektörü olan otomotiv, makina, tekstil ve gıda sanayi sektörleri Tarih Alanların olduğu ilçelerde yoğunlaşmıştır.

Bursa, özellikle ipekböceği yetiştiriciliği, sentetik, polyester iplik, pamuklu- ipekli kumaş ve kadife üretimi açısından haklı bir üne sahip olmuştur. Bu durum, Bursa'ya tekstil alanında bir kimlik kazandırmıştır. Bursa'nın toprağı çok bereketli olup, iklimindeki sıcaklık, nem ve yağış ile tarıma çok müsaittir. Tarım ürünleri çok çeşitli ve boldur. Bazı meyve ve sebze ürünlerinde Bursa birinci sırada yer almaktadır. Arazinin % 44'ü tarladır. Bursa'nın dağ yamaçları kestane yetiştiriciliği açısından çok verimlidir. Zeytin ve zeytinin işlenmesi en önemli tarımsal ve tarıma dayalı sanayilerden biridir.

Bursa'da hayvancılık oldukça ileridir. Yoğun şekilde besi ve süt sığırcılığı yapılmaktadır. Mera ve çayırlar hayvancılığa müsaittir. Başta koyun olmak üzere kıl keçisi ve sığır beslenir. Arıcılık ve bal üretimi de gelişmiştir.

Ülke genelinde en çok uluslararası yatırım çeken 15 il sıralamasında Bursa 6. sırada olup, yapılan yatırımlarda özellikle otomotiv sektörü en büyük paya sahiptir.

HANLAR BÖLGESİ – SULTAN KÜLLİYELERİ

Bursa Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi şehir merkezinde yer almaktadır. Şehrin ticaret merkezidir. Bu bölgeye, 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar geçen zaman dilimi içinde başa geçen Osmanlı Sultanları ve çeşitli devlet adamlarınca yeni bir han yaptırılması ve ayrıca, Yıldırım Bâyezid Dönemi'nde Bedesten'in yaptırılması, bu bölgenin ve Bursa'nın ticari öneminin en belirgin göstergeleridir. Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesinde (boş, depo olarak kullanılan veya birleştirilmiş) 3500 civarında dükkân bulunmaktadır.

Nüfus artışı ve genişleme, araç sayısının artması, teknolojinin gelişmesi, uluslararası markaların yaygınlaşması ticaret alanlarının bölge dışına yayılmasına yol açmış, Bursa'da AVM kültürünü ortaya çıkarmıştır. Yakın dönemlerde ortaya çıkan ve kentte sayıları hızla artan alışveriş merkezleri, yaklaşık 700 yıllık bir geçmişe sahip olan Bursa Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi'nin ekonomik, sosyal ve fiziksel yapısını önemli ölçüde etkilemiştir.

Hanlar Bölgesi yerli ve yabancı ziyaretçilerin uğrak yeridir. Kent merkezinde olması dolayısıyla toplu taşıma araçları ile kolay ulaşılabilir. Ancak Hanlar Bölgesi genel olarak daha düşük gelir grubu tarafından kullanılmakta, yeni alışveriş merkezlerinde yer alan zincir mağazaların reklamlar dolayısıyla daha fazla kullanıcı tarafından tercih edilmektedir. Tarihi ticaret merkezinde yerel yönetimlerin katkıları ve esnafın kendi olanakları ile yapılan canlandırma ve yenileme çalışmaları, bu bölgenin konfor ve kalitesinin artmasını sağlamış, ayrıca tanınırlılığını da arttırmıştır.

Tarihi çarşı ve hanların AVM'ler ile rekabeti önemli bir sorun haline gelmiştir. Tarihi yapılar olan çarşı ve hanların sadece alışveriş merkezi değil, mimarisi ile modern binalardan daha sıcak ve çekici olduğu, düzeni ve işleyişi ile bir kültür merkezi olduğu; kapalı ve açık mahaller içinde yer aldığı, aynı zamanda turizm alanı olarak da görev yaptığı vurgulanarak tanıtılmalıdır. Geleneksel mimariyi kapatmayacak şekilde konforlu alışveriş olanaklarının oluşturulması, sosyal ortamların ve etkinliklerin eklenmesi (yeme-içme alanları, dinlenme alanları, çocuklar için etkinlikler, sergiler, müzik, vb) gerekmektedir. Kaliteli ve marka kestane şekeri, süt mamulleri, kebab, köfte, kuyum, havlu ve tekstil gibi yerel tad ve ürünleri şık ve temiz, ancak geleneksel kalıplar içinde sunulmalıdır.

Otoparklar ve modern tuvaletlerin yapılması, mağazaların kendi alanlarının dışına taşarak yaya yürüyüş alanlarını daraltmalarının ve tabela, pankart, branda, kablo vb çevre kirliliğinin önlenmesi, çarşı ve hanlarda göze çarpan hasarların onarımı, seyyar satıcıların engellenmesi, tarihi dokuya verilen zararının önüne geçilmesi, güvenlik önlemlerinin alınması, bölge trafiğini ve yaya dolaşımını rahatlatıcı önlemlerin alınması, Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi'nin daha fazla tercih edilmesini sağlayacaktır.

Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi, Reyhan Mahallesi ile birlikte ele alınabilir. Çok farklı sektörlerin çarşıda hizmet veriyor olması çok renklilik olmakla birlikte, rekabet açısından getirebileceği dezavantajlar da değerlendirilmelidir.

CUMALIKIZIK KÖYÜ

Osmanlı sivil mimarisinin en görkemli köy yerleşimini günümüze ulaştıran Cumalıkızık, son yıllarda hem ülkemizde, hem de tüm dünyada turizm merkezi olarak tanınmaya başlamıştır.

Turizm son yıllarda en önemli gelir getiren faaliyettir. Köyde tarihi evlerin yanı sıra yürüyüş yolları, müze, 55 yeme-içme mekânı ile 130 hediyelik ürün tezgâhı bulunmaktadır. Tarihi evlerin kahvaltılık salonu ve pansiyon olarak işletilmesi giderek yaygınlaşmaktadır. Cumalıkızık Etnoğrafya Müzesi'nde, halk tarafından bağışlanan köyün geçmişine ait çeşitli eserler sergilenmektedir.

Günümüzde köyün önemli geçim kaynaklarından birisini de bahçe tarımı oluşturmaktadır. Köyün oldukça geniş bir alana yayılan, bol verimli toprakları üzerinde her çeşit meyvecilik ve sebzeçilik yapılmaktadır. Köyde mevsimine göre, domates, kestane, incir, kiraz, böğürtlen, çilek, ceviz, ahududu ve kızılcık önemli tarımsal ürünlerdir. Hayvancılık fazla gelişmemiştir. Et, süt ve bal üretimi yapılmaktadır.

Köy içerisinde ticari faaliyetler bakkal ve kahvehaneden oluşmaktadır. Bunun dışında evlerde yapılan geleneksel yiyecekler ve çeşitli el zanaatı ürünleri gelen ziyaretçilere satılmaktadır. Bu faaliyetler köy merkezinde toplanmıştır.

Sivil mimarlık örneklerine yönelik yalnızca fiziksel bir yenileme çalışması köyün korunması ve geleceğe taşınması için yeterli değildir. Turizmin dönüştürücü tahripkar gücünü de göz ardı etmeden Cumalıkızık, kendisini önemli kılan özgün mimari dokusunu ve yerel kimliğini sağlıklı bir şekilde geleceğe taşımalıdır.

Bu yüzden sosyal ve ekonomik yapıyı da canlı tutacak bir örnek model oluşturulmalıdır. Ekonomik model içerisinde ticari faaliyetler, el işi ve ev ürünlerinin satışları, ev pansiyonculuğu ve yeme içme mekânları sayılabilir. Ayrıca köyde başlayan turizm hareketliliğine yönelik olarak eklenecek olan yeni yapılarla birlikte kültür ve doğa turizminin canlandırılması gerekmektedir.

2.5.3.2. YÖNETİM ALANINDA TURİZM SEKTÖRÜ

Geçmişte farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, Osmanlı'nın ilk başkenti olan Bursa, önemli kültürel miras zenginliği ve kültür turizmi potansiyelinin yanı sıra termal turizm, kış turizmi ve alternatif turizm açısından da önemli kaynaklara sahiptir.

Son yıllarda turizm yatırımlarında ciddi bir artışın sonucunda sektörde görülen canlanma önemli ekonomik girdiler sağlamıştır.

Dünya Mirası Alanları'nın Turizm verileri, ilçe alanlarına göre detaylandırılmıştır.

- Osmangazi İlçesi: Hüdavendigâr Külliyesi / Muradiye Külliyesi / Hanlar Bölgesi
- Yıldırım İlçesi: Yeşil Külliyesi / Yıldırım Külliyesi / Cumalıkızık Köyü

Bu alan içinde konaklama tesislerinin en yoğun olduğu bölge termal özelliği de bulunan Hüdavendigâr Külliyesi çevresi ve merkezde ticari bölge içinde yer alan Hanlar Bölgesi civarındadır.

Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü 2020 yılı istatistiklerine göre; turizm işletme belgeli 74 tesis ve 9992 yatağın, 5846 yatak kapasiteli 39 konaklama tesisi ile 2015-2016 yılı istatistiklerine göre Belediye işletme belgeli 10688 yatak kapasiteli 149 konaklama tesisinin, 4128 yatak kapasiteli 62 konaklama tesisi Osmangazi ve Yıldırım İlçelerinde yer almaktadır. Bursa merkez alanda Uludağ turizm merkezinde turizm işletme belgeli 1737 yatak kapasiteli 5 konaklama tesisi, Belediye işletme belgeli 2807 yatak kapasiteli 17 konaklama tesisi bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2019 yılı verilerine göre Bursa'ya gelen ziyaretçilerin %65'i Bursa Dünya Miras Alanlarının yer aldığı Osmangazi ve Yıldırım İlçelerinde yer alan tesisleri tercih etmektedir. Konaklama tesislerinin doluluk oranı %45, ortalama kalış süresi 1,8 gün olmuştur. Son yıllarda Yıldırım'da yer alan konaklama tesislerinde özellikle yabancı ziyaretçilerin ortalama kalış sürelerinde artış gözlenmektedir.

Dünya Mirası Alanı'nda 5 türbe alanı ile 3 müze (Bursa Türk İslam Eserleri Müzesi, Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi, Cumalıkızık Müzesi), tampon alanda ise 4 müze (Bursa Kent Müzesi, 17. yy Osmanlı Evi Müzesi, Uluumay Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi, Hüsnü Züher Evi Müzesi) yer almaktadır. Müze ve türbelerin ziyaretçi sayıları tablo olarak verilmiştir. Muradiye Kur'an ve El Yazmaları Müzesi 2018 yılında

hizmete açılmıştır. Hüsnü Züher Evi Müzesi 2018 yılından itibaren restorasyona girmiştir. Uluumay Osmanlı Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi'nin ise 2019 yılına ait verisi tabloda yer almaktadır. Türbeler ve müzelerde özellikle 2020 yılında ziyaretçi sayılarının düşmesi yaşanan pandemi süreci ile doğrudan bağlantılıdır.

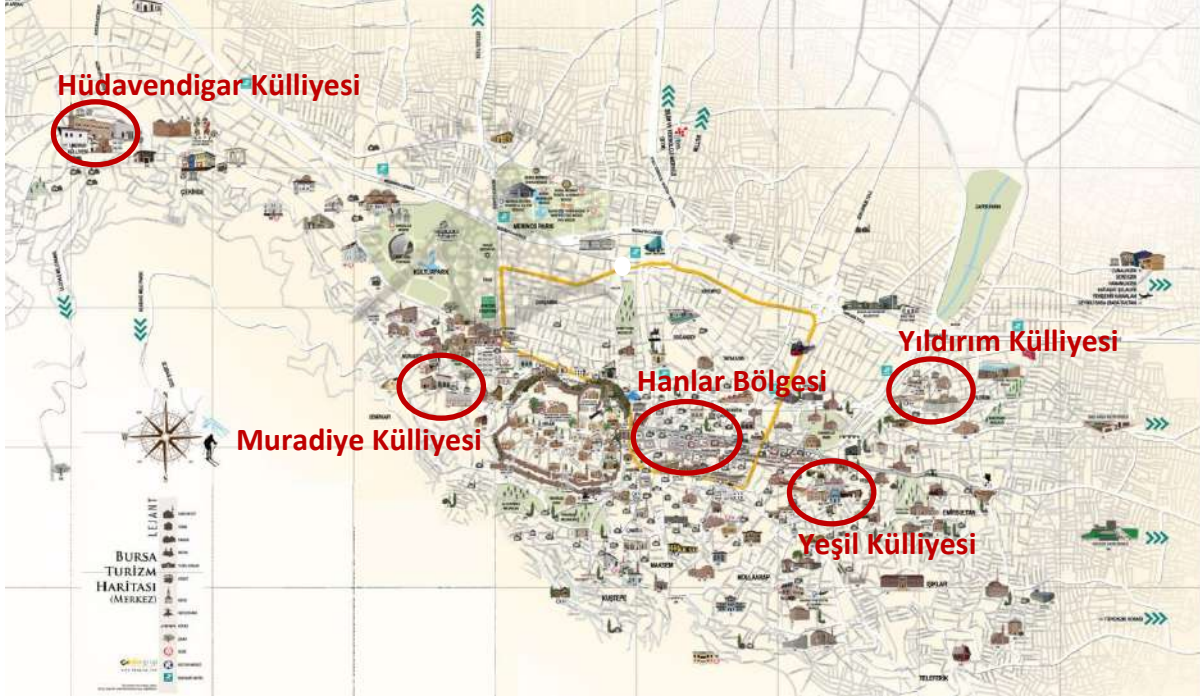
KÜLLİYELERDEKİ TÜRBELERİN ZİYARETÇİ SAYISI						
YILLAR		ADI				
		OSMAN GAZİ-ORHAN GAZİ TÜRBELERİ	I.MURAD TÜRBESİ	YILDIRIM BÂYEZİD TÜRBESİ	YEŞİL TÜRBESİ	MURADIYE KÜLLİYESİ
2014	YERLİ					
	YABANCI					
	TOPLAM	429.431	51.599	31.692	413.165	236.442
	GENEL TOPLAM	1.162.329				
2015	YERLİ	443.143	56.553	32.347	360.178	1.156.799
	YABANCI	20.915	1.074	322	150.446	87.629
	TOPLAM	464.058	57.627	32.669	510.624	1.244.428
	GENEL TOPLAM	2.309.406				
2016	YERLİ	493.960	94.308	20.295	339.091	193.624
	YABANCI	6.655	1.338	286	94.676	6.548
	TOPLAM	500.615	95.646	20.581	433.767	200.172
	GENEL TOPLAM	1.250.781				
2017	YERLİ	1.100.630	101.262	3.545	513.112	176.961
	YABANCI	8.515	1.400	38	112.422	1.369
	TOPLAM	1.109.145	102.662	3.583	625.534	178.330
	GENEL TOPLAM	2.019.254				
2018	YERLİ	622.970	65.521	0	493.069	103.999
	YABANCI	11.305	1.273	0	141.485	2.938
	TOPLAM	634.275	66.794	0	634.554	106.937
	GENEL TOPLAM	1.442.560				
2019	YERLİ	668.336	102.223	2.882	408.596	141.326
	YABANCI	29.275	1.864	0	157.882	5.730
	TOPLAM	697.611	104.087	2.882	566.478	147.056
	GENEL TOPLAM	1.518.114				
2020	YERLİ	211.966	31.484	14.720	41.195	47.997
	YABANCI	5.270	1.071	0	14.052	997
	TOPLAM	217.236	32.555	14.720	55.247	48.994
	GENEL TOPLAM	368.752				

Tablo 9. Bursa Dünya Mirası Alanlarındaki Türbelerin ziyaretçi sayıları 2014 - 2020 (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı)

MÜZE ZİYARETÇİ SAYISI									
	ADI	BAĞLI OLDUĞU KURUM	YILLAR						
			2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	BURSA KENT MÜZESİ (HANLAR BÖLGESİ)	Bursa Büyükşehir Belediyesi	67.643	59.133	58.321	81.560	94.193	128.755	34.797
2	CUMALIKIZIK KÖY MÜZESİ (CUMALIKIZIK)	Cumalıkızık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	Ziyarete kapalı	81.681	160.419	150.964	187.416	17.250	50
3	TÜRK İSLAM ESERLERİ MÜZESİ (YEŞİL)	Kültür ve Turizm Bakanlığı	27.079	16.804	15.506	Tadilat nedeni ile kapalı	Tadilat nedeni ile kapalı	Tadilat nedeni ile kapalı	Tadilat nedeni ile kapalı
4	OSMANLI EVİ MÜZESİ (MURADIYE)	Kültür ve Turizm Bakanlığı	20.861	22.957	17.120	14.952	11.138	11.647	11.138
5	MURADIYE KURAN VE EL YAZMALARİ MÜZESİ (MURADIYE)	Bursa Büyükşehir Belediyesi	-	-	-	-	-	59.598	18.688
6	HÜSNÜ ZÜBER EVİ MÜZESİ (MURADIYE)	Bursa Büyükşehir Belediyesi	492	267	361	993	-	-	-
7	ULUUMAY OSMANLI HALK KIYAFETLERİ VE TAKILARI MÜZESİ (MURADIYE)	Özel Müze	-	-	-	-	-	3.500	-
TOPLAM			116.075	180.842	251.727	248.469	292.747	220.750	64.673

Tablo 10. Bursa Dünya Mirası Alanları ve Tampon Bölge İçinde yer alan Müzeler ve Ziyaretçi Sayıları 2014 - 2020 (Kaynak: Bursa Alan Başkanlığı Verileri- DÖSİMM)

Ziyaretçiler için, kente ulaşım ile kent içi ulaşımı sağlayan aktarım noktalarından, kent merkezi olan Hanlar Bölgesi'ne ve bu merkezden diğer külliyelelere direk yönlendirici levhalar bulunmaktadır. Ayrıca Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi'nde, dijital bilgi erişim noktaları (kiosklar) mevcuttur ve Bursa 3 boyutlu mobil Turizm Atlası Projesi hayata geçirilmiştir. Özgün şehirleşme modelinin ilk örneklerinden olan Dünya Miras Alanları, Hanlar bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Köyü; ekonomik, sosyo kültürel ve yaşam mekanı bağlantısı ile bölgeye ziyareti cazip kılmaktadır. Özellikle Kamu yatırımlarının artırılarak, kırsal kalkınmanın desteklenmesi turizm açısından önemli gelişim sağlayacaktır.

Harita 12. Bursa merkez tarihi aksı (Kaynak: Büyükşehir Belediyesi arşivi)

Miras alanlarında ziyaretçi sayılarında gözlemlenen artış olumlu olmakla birlikte Bursa, varolan kaynaklarına ve potansiyeline rağmen turizm sektörü verilerine göre henüz kent ekonomisinde önemli bir kaynak yaratacak düzeyde değildir.

2.5.3.3. BURSA İLİNDE ALTERNATİF TURİZM TÜRLERİ

Bursa kenti; alternatif turizm açısından önemli olanaklara ve altyapıya sahip bir kenttir. Kentin ekonomisine katkıda bulunacak başlıca alternatif turizm türleri;

- Kültür Turizmi;
Cumalıkızık, Mudanya ve İznik Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca destinasyon alanı olarak belirlenmiş alanlardır. Bu alanlar dışında Bursa merkezi kültür turizmi talebi oluşturan en önemli bölgedir.
- Termal Turizm
- Kış Turizmi
- Kongre Ve Fuar Turizmi
- Alternatif Turizm Güzergahları;

Uludağ Milli Parkı ve çevresi, dağ ilçeleri yayla alanları-doğal alanlar ve köyler, Tümbüldek termal turizm alanı, Kocaçay, Uluabat, İznik ekolojik alanları, Gürsu-Gürle doğa sporları bölgeleri ve rekreasyon alanları, ilçeler içinde yer alan diğer doğal alanlar, alternatif turizmi geliştirebilecek, turizm çeşitliliği sağlanabilecek potansiyel alanlardır. Bu turizm çeşitliliği, kültürü tetiklemesi ve bölgede uzun dönem konaklama için özendirici olması bakımından önemlidir. Turizm güzergahları bu çeşitlilikten yararlanılarak düzenlenmelidir.

3. UNESCO DÜNYA MİRAS ALANLARI'NIN ANALİZİ

Dünya Miras Alanının analizi, hakkındaki en son verileri ve bilgileri ortaya koyarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Miras Alanı'nın Üstün Evrensel Değeri, alanın bütünlük ve özgünlük koşullarının korunarak devam etmesini gerektirir. Miras alanları, çalışmaların başladığı ilk günden itibaren bu prensiple koruma ile ilgili konularda duyarlılığını korumuş bu konuda kayıp olmamıştır.

Uygulama Rehberi'nde tampon bölge, "Dünya Miras Alanına ek bir koruma katmanı sağlamak için kullanımı ve geliştirilmesiyle ilgili tamamlayıcı yasal kısıtlamalara sahip Dünya Mirası Alanını çevreleyen alan" olarak tanımlanmıştır. Bu bölge, planlama sistemi aracılığıyla, yerel kalkınma ve mekansal strateji planlarında açıkça tanımlanmalıdır

Dünya Miras Alanında yer alan varlıkların etkin korumasını sağlamak için, üstün evrensel değerini ifade eden bütün özelliklerini kapsayan, bütünlüğünü ve özgünlüğünü sağlayacak şekilde çizilmiş sınırların korunması önemli bir gerekliliktir.

Bütünlük, aşağıdaki hususları kapsamaktadır;

- Sınırlar, Dünya Mirası Alanının Üstün Evrensel Değerini sürdürmek için gerekli tüm nitelikleri içermelidir.
- Dünya Mirası Alanı, tüm önemli süreçleri ve özellikleri sunacak kadar büyük olmalıdır.
- Koruma durumu, nitelikler veya bileşenler ihmal veya bozulma riski altında olmamalıdır.

Özgünlük, Dünya Mirası Alanının gerçeğidir; orijinal fiziksel özelliklerin varlığını sürdürmesine, değerlerini anlamak için kullanılan bilgi kaynaklarının doğruluğuna ve güvenilirliğine bağlıdır. Yapılar bozulursa veya çökerse, gelenekler, geleneksel el sanatları ve ticari faaliyetleri kaybolursa, artan turizm olumsuz etkilerse özgünlük tehlikeye girebilir.

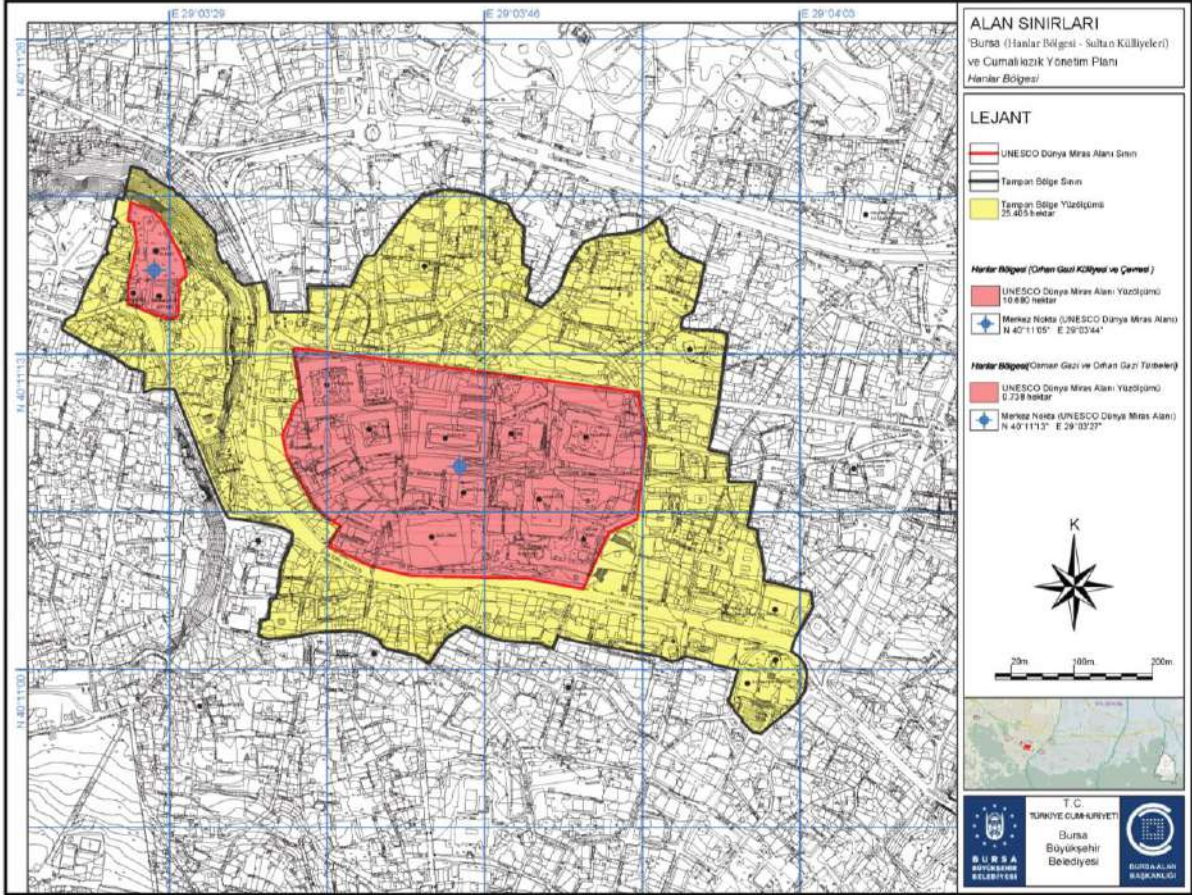
Dünya mirası alanı içindeki varlıkların sorumlularının kullanmak, yararlanmak veya korumak için yaptığı uygulamaların, yasal olarak ilgili uzman kurumların onayı ile ilgili kuruluşların ve grupların görüşleri yanısıra, alanın bütününden ve bütünü oluşturan varlıklardan sorumlu olan alan yönetimi tarafından düzenleyici kontrolü yapılması gerekmektedir. Arkeolojik alanların veya tarihi yapıların restorasyonu veya yeniden inşası, ayrıntılı belgelendirmeye ve tasarıma dayanmadıkça, uygun görülmemelidir.

Tarihi kentsel alanlarda inşa edilecek yeni yapılar tarihi çevreye katkıda bulunmalı; olumlu ve ay nı duyguları destekleyecek ölçekte, orantıda, dokuda, renkte ve uygun malzeme ile tarihi ortamda yer almalıdır. Bu tür yapıların tasarım aşamalarında alan yönetimi tarafından düzenleyici kontrollerinin yapılması, tarihi bağlarına saygılı yeni binalar tasarlanmasını, yeni çözümler üretilmesini temin edecektir.

Alan Yönetim Planı'nın asıl amacı, Bursa Tarihi Alanlarının değerlerinin ve kültürel önemini korumasını, alan ve çevresinin uzun vadeli ve sürdürülebilir gelişmesi ve kullanımını güvence altına alan; sürdürülebilir bir alan yönetim sisteminin çerçevesinin oluşturulmasını sağlamaktır. Bir dünya mirası varlığının özgünlüğünü ve bütünlüğünü korumak, bir yönetim planının temel amaçlarından biridir.

Varlığın yasal statüsüyle ilişkili herhangi bir eksiklik veya zayıflık, kaynak kullanımları ile ilgili anlaşmazlıklar, ihlal sorunları veya mirasın işlevsel değerini düşürme tehdidi oluşturan hususlar, diğer taraftan dünya mirası alanı içindeki yapılarda ve çevresinde koruma ve geliştirme çalışmaları ile Alan ve çevresinin kültürel değerini ve önemini etkileyen ana faktörler, Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde yer alan "özgünlük koşulları" ve "bütünlük tanımı" dikkate alınarak, aşağıda değerlendirilmiştir.

3.1. HANLAR BÖLGESİ (ORHAN GAZİ KÜLLİYESİ VE ÇEVRESİ)

Harita 13. Hanlar Bölgesi, Yönetim Alanı

Bursa'daki ilk külliye olan Orhan Gazi Külliyesi, sosyal ve ticari işlevli yapıları ile bölgede şenlenme sağlamış, zaman içerisinde, sonraki sultanlar tarafından da etrafına eklenen yeni donatılarla, bugünkü sınırlarına, zengin ve yoğun dokusuna ulaşarak Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi adını almıştır.

Fotoğraf 8. Hanlar Bölgesi (Kaynak: BBB Arşivi)

Çekirdek Alan: Kentsel sit alanı içerisinde bulunan, doğuda tarihi Belediye Binası ve Çömlekçiler Caddesi, batıda Cemal Nadir Caddesi, güneyde Atatürk Caddesi, kuzeyde Cumhuriyet Caddesi arasında yer almakta ve 2 çekirdek alandan oluşmaktadır. 1. Çekirdek alan; 106.802 m² olup Hanlar Bölgesini, 2. Çekirdek Alan; 7.385 m² olup Osmangazi ve Orhan Gazi Türbelerini kapsamakta olup toplamda 114.187 m² alana sahiptir.

Tampon Bölge Alanı: Kuzeybatıda Osman Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri'nden başlayıp, batıda Çakır Hamam binası dahil olmak üzere; güneyde İnebey Sokak, Akbıyık Caddesi, Behram Sokak, Taşkapı Caddesi ve Atatürk Caddesi'nde cadde ve sokaklara bakan binaların kadastr haritalarındaki mülkiyet çizgileri üzerinden geçerek; doğuda Tuzpazarı Sokak ve Hamam Sokak'ta sokaklara bakan binaların kadastr haritalarındaki mülkiyet çizgileri üzerinden geçecek şekilde Gümrük Sokak, Kümbet Sokak, Cumhuriyet Caddesi, Abdal Caddesi ve Yeni Sokak'tan geçerek; kuzeydoğuda Abdal Camisi ve Türbesi'ni kapsayacak şekilde kuzeyde İsmail Hakkı Caddesi'nde caddeye bakan binaların kadastr haritalarındaki mülkiyet çizgileri üzerinden geçecek şekilde, Reyhan Caddesi, Fevzi Çakmak Caddesi, Dinlendi Sokak ve Cemal Nadir Caddesi ile Tophane Parkı arasında kalan 368.236 m² alanı kapsamaktadır.

Hanlar Bölgesi'nin nüvesini oluşturan Orhan Külliyesi, Orhan Gazi zamanından başlayarak bir ticari merkez olarak geliştirilmiştir. Kentin odak noktalarında külliyelerini inşa ettiren Sultanlar, aynı zamanda ticari merkeze, han, hamam, bedesten, cami, imaret ve çarşılar inşa ettirerek, Bursa Hanlar Bölgesi'ni asırlarca önemini koruyan bir ticari merkeze dönüştürmüşlerdir.

Fotoğraf 9. Orhan Gazi Cami (Kaynak: BBB ve BAB Arşivleri)

Bursa'da ticari hayatın oluşumu ve gelişiminde Ahiler de etkin rol oynamıştır. O dönemde üretim ve ticaret, ağırlıklı olarak örgütlenmiş olan esnaf ve zanaatkar grupları tarafından yapılmaktaydı. Bu örgütler, giderek alanlarında ihtisaslaşmış loncalar tarafından idare edilmekteydi. Bu ticari örgütlenme, ticaretin belli bir disiplin içerisinde yapılmasını ve kentin ekonomik yaşantısının devlet tarafından denetlenmesini sağlamıştır. 15. yüzyılda altmış dolaylarında loncanın bulunuyor olması, Bursa kentinin büyüklüğünün ve refahının da göstergesidir.

Fotoğraf 10. Hanlar Bölgesi (Kaynak: www.bursahakimiyet.com.tr)

Hanlar Bölgesi içerisinde yer alan kamusal yapılar 14. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar geçen zaman dilimi içinde yapılmıştır.

Bölgedeki Orhan Gazi Külliyesi'nin bir parçası olan Emir Han, ilk yapılan handır. Kapan Han, 1. Murad döneminde Emir Han'ın güneybatısında yapılmıştır. Kapan Han, kentte ticari alana duyulan ihtiyaç yüzünden bir tarım pazarı olarak kurulmuş; burada çevre kırsal bölgelerin, özellikle Cumalıkızık'ın, sakinleri fazla ürünlerini satmışlardır. Hanlar Bölgesi'ni kuzeyden saran Bedesten de Yıldırım döneminde yapılmıştır. Çarşılar hanların etrafında kurulmuş olup benzer iş kolları belirli han ve çarşılarda toplanmıştır. Dükkânların üzerinde bulunduğu uzun ve dar sokak ağı çarşının kendisini oluşturmaktadır.

Ayrıca Yıldırım Bâyezid tarafından dönemin kent merkezine 1396-1400 yılları arasında inşa ettirilen, 20 kubbesi ve 2 anıtsal minaresi ile **Ulu Cami**, İslam dinindeki kutsal mekânlar içinde, dönemin âlimleri tarafından en önemli 5. Makam (Mekke, Medine, Kudüs ve Şam) olarak kabul edilir.

Bazı küçük olanlarla birlikte çarşı bölgesinde birkaç cami daha bulunmaktadır. Aynı zamanda bölge, birkaç hamam ve kapalı dükkâna da ev sahipliği yapmaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra da, Hanlar Bölgesi'nde imar çalışmaları devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan Fidan Han, Bali Bey Han ve Tuz Han; II. Bâyezid döneminde yapılan Koza Han ve Pirinç Han İstanbul'daki heybetli binaların yapılması için gerekli fonun oluşturulmasını sağlamıştır.

Bedestenler zor koşullarda kervanlarla getirilen kıymetli kumaş, yün, pamuklu, boya, sırma vs.'nin depolandığı; belli miktarlarda satışa sunularak, fiyatların dengede tutulduğu; bu nedenle sağlam, yangına karşı dayanıklı, özellikle taş yapılardır. Osmanlı mimarisi işlevsel yapıları içinde han adıyla anılan yapıların, erken Osmanlı dönemi'nde ortaya konan örnekleri, bu dönemde gelişmiş biçimleriyle, özgün yapılardır. Hanlar (kervansaraylar) kuruluşun itibaren menzillerde (bir günlük yol mesafesindeki konak) ve şehirlerde inşa edilen külliyelerde işlevsel bir yapı birimi olarak yer almaktadır. Erken Osmanlı ticari yapıları içinde menzildeki örnek İnegöl, Ortaköy'deki kervansaray (1410) olurken, şehrin hanı örneği de Bursa Orhan Külliyesi'nin ticari yapısı, Emir Hanı (1339) olmaktadır.

Fotoğraf 11. Emir Han (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)

Emir Hanı 14. yüzyılın ilk yarısında kervansaray planlaması açısından önemlidir. Bir avlu etrafında iki katlı revaklar gerisinde yer alan ocaklı, nişli odaları ve develiğiyle, bu erken örnekte gelişmiş bir plan uygulanmıştır. Doğu ve batı cephelerindeki birer sıra dükkanlar, yol ile alan ilişkisiyle, kale dışında menzil kuruluşu durumundadır. Yıldırım Vakfiyesi'nde belirtildiği gibi Ulu Cami'ye gelir vakfedilen Yıldırım Bedesteni (1400), camiden yol aşırı olarak inşa edilmiştir. Enine dikdörtgen plan şemasıyla konumlanmış olan yapı içindeki örme paye destek dizisi ve yüksek kemerlerle taşınan 14 kubbe ile örtülmüştür.

Bedesten'in dışında dükkân sıraları, içinde ise uzun kenarlar boyunca sıralanmış küçk mekânlar yer alır. Yıldırım Bedesteni'nin dış dükkanları tonoz örtülü olup, dört yöndeki giriş kapıları dükkân sıralarının arasında eyvan şeklinde dışa açılırlar.

Tarihi kayıtlara göre, zamanla büyüyen Hanlar Bölgesi, Osmanlı döneminde bir ticari alan (üretim ve pazarlar) ve aynı zamanda bir oturma bölgesidir. Ayrıca çarşı bölgesinin gelişimine ek olarak, günümüze kadar isimlerini muhafaza etmiş Alaca mescit, Selçuk Hatun, Hocaalızade, Tahtakale, Reyhan ve diğer mahalleler, merkezi ticari bölgenin çevresinde, Hanlar Bölgesi'nin tampon bölgesinde yayılmışlardır.

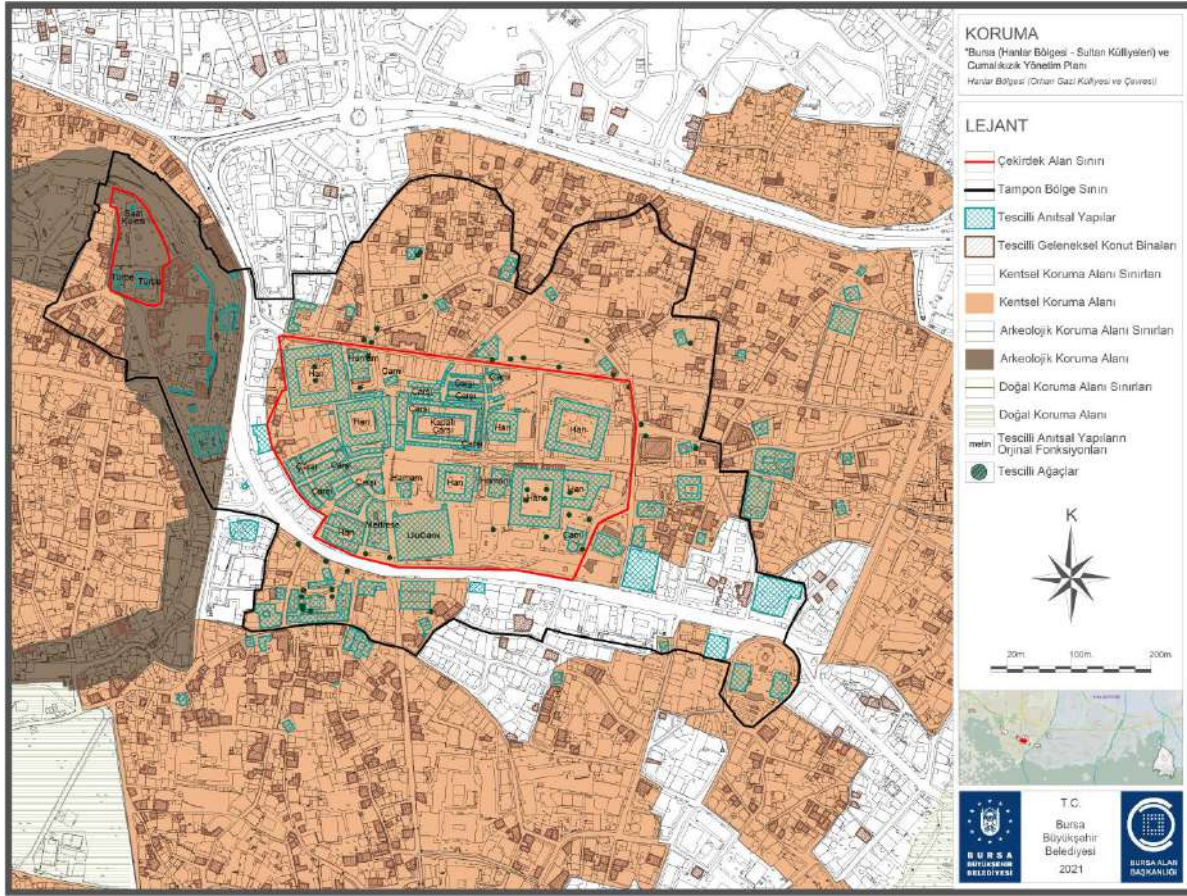
Bugün Tarihi Ticaret Merkezi olarak kabul edilen Hanlar Bölgesi, Osmanlı Şehrinin kalkınma merkezi olarak, değişen ve gelişen ticaret hayatıyla birlikte uyum içinde kentsel karakterini korumuştur.

Dünya Mirası Alanı'nın içinde bulunduğu Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi kentsel sit alanı sınırları Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 14.02.1986 tarihli ve 1918 sayılı kararıyla belirlenmiştir. Çekirdek alanın içinde bulunduğu, kentsel sit sınırlarını kapsayan, 1/1000 ölçekli Bursa Merkez Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı Bursa Koruma Kurulu'nun 27.10.1988 / 218, 01.03.1989 / 426, 01.04.1989 / 456, 04.06.1989 / 516 sayılı kararlarıyla uygun görülmüştür. Bu doğrultuda dijital olarak hazırlanan plan, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.04.2004 gün ve 10434 sayılı kararı ile uygun görülmüştür. Söz konusu koruma amaçlı imar planı kapsamında kalan alanda, yapılacak tüm proje ve uygulamalar için Koruma Kurulundan izin ve onay alınması gerekmektedir.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 1986 yılında alınmış olan 1918 sayılı karara göre Hanlar Bölgesi çekirdek alanı içerisinde toplam 21 adet tescilli anıt eser yer almaktadır. Tampon bölgede ise 60 adet tescilli anıt eser bulunmaktadır. Yönetim alanı içerisinde toplam 222 adet tescilli sivil mimarlık örneği yapı yer almaktadır. Ayrıca çekirdek alanı içerisinde toplam 19 adet, tampon alanda 27 adet tescilli anıt ağaç bulunmaktadır.

Korunmuşluk Durumu

Harita 14. Hanlar Bölgesi Korunmuşluk Durumu Haritası

Özgünlük

Bölgede yer alan hanlar, iki katlı inşa edilmiş, kare veya dikdörtgen plan özelliklerine sahip olup, bu form ve plan özellikleri ile mevcudiyetlerini korumaktadır. Bu plan tipi han yapılarının bugünkü ticari işlevini sürdürmesinde etkili olmuştur.

Orhan Gazi Külliyesi yapılarından olan Emir Han çevresinde gelişmeye başlayan tarihi ticaret aksının üzerindeki Hanlar bölgesini oluşturan yapılar, özgün mimari form ve malzeme bütünlüklerini de koruyarak ticaret fonksiyonları ile günümüzde de varlıklarını sürdürmektedir.

Çekirdeğinde ilk külliye barındıran Hanlar Bölgesi; Osmanlı dönemi esnaf kültürünü günümüze taşıyarak Osmanlı Çarşısını mekânsal olarak deneyimleyebilmemizi sağlamaktadır. Hanlar Bölgesi esnaf kültürünü ve geleneksel ticareti günümüze taşımakta ve ziyaretçilerin deneyimlemesine olanak sağlamaktadır. Hanlar Bölgesi'nde Osmanlı'nın geleneksel ticaret hayatının sifrah, pazarlık, usta-çırak ilişkisi, esnaflar arasındaki komşuluk ilişkileri gibi günlük yaşam pratikleri bugün de devam ettirilmektedir.

Kanunlarla düzenlenen günümüz ticaret hayatı dışında Osmanlı geleneksel ticari yaşamının bu pratiklerinin zamanımıza taşınmış olmaları sebebiyle Hanlar Bölgesi, 700 yıl sonra dahi canlılığını ve Osmanlı döneminin renklerini kaybetmemiştir.

Bursa'nın somut olmayan mirası, meşhur gölge oyunu kahramanları Karagöz ve Hacivat, ilk külliye olan Orhan Gazi Külliyesi inşaatında çalışan ustalardır.

Koza Han kültür ve tarih alanında Bursa'nın tanıtım mekânı olarak seçilmiştir.

Alanın şehir merkezinde tüm kentlilerin her türlü alışveriş ihtiyacını karşılayan bir mekân olarak yoğun kullanıcısı vardır. Alan tümüyle yayalaştırılmıştır. Ulaşım, alanın etrafındaki ana arterler ile, metro ve otobüs gibi toplu taşıma araçlarıyla sağlanmaktadır. Alanda trafik ile ilgili en büyük sorun otopark sıkıntısıdır.

Kentsel sit alanı içerisinde kalan tampon bölgede yeni yapılaşma ve koruma çalışmaları koruma amaçlı imar planları ile düzenlenmekte, ilgili kurumlarca takip edilmekte ve bu sayede tarihi çevreye uygun gelişme kontrol altında tutulmaktadır. Ancak, çevresinde yapılan kentsel dönüşüm uygulamalarının olumsuz etkileri yapılan iyileştirmelerin gözden kaçmasına neden olmaktadır.

Bütünlük

Hanlar Bölgesi'nin ticaret aksı Osmanlı döneminin kervan yolu üzerinde şekillenmiştir. Ulaşılabilen en eski kent dokusunu gösteren 1862 tarihli Suphi Bey Haritası'na göre bu dokunun büyük ölçüde günümüze ulaştığı görülmektedir.

Orhan Külliyesi'ne ait yapılardan cami, hamam ve han (Emir Han), özgün mimari form ve elemanları ile günümüzde ayakta. Cami dini, han ticari fonksiyonları ile yapıldıkları ilk zamandaki özgün işlevlerini günümüze taşımaktadır. Hamam ise, tarihi ticaret merkezinin içinde kaldığından, özgün işlevinden farklı olarak, kente özel kültürel değerleri yansıtan etnografik ürün ve objelerin alınıp satıldığı bir pazar olarak kullanılmaktadır.

Çarşılar ve hanlar çevresinde bulunan sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir.

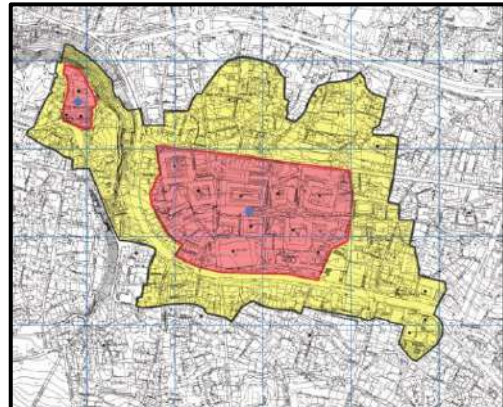
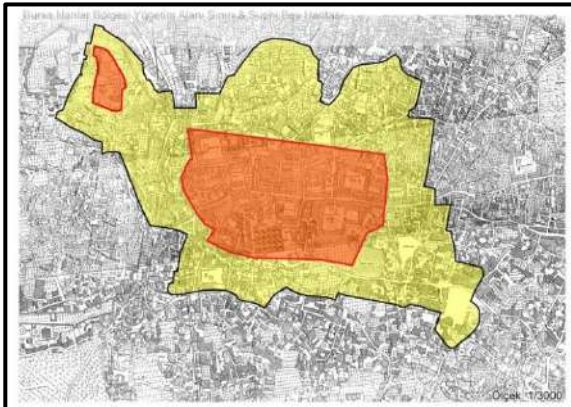
Bursa'nın yaşadığı sosyal ve ekonomik gelişmelerin fiziksel dokuya etkilerine bakıldığında, mevcut dokudaki kullanımların da belirli bir baskısı olduğu anlaşılmaktadır.

Hanlar Çarşılar Bölgesi çok kalabalık olup yönetilmekte zorluk çekilmektedir. Kültürel değerlerin korunması zorlaşmaktadır. Çekirdek alanlardaki mimari değişimlerde özellikle yenileme ve bakım çalışmalarında, yeterli denetim sağlanamamaktadır.

Günümüzde Hanlar Bölgesi'nin değişen yaşam koşullarına uyum sağlama noktasında bazı sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bölgede ticaretin çok yoğun, buna karşılık sosyal, kültürel ve turizm amaçlı kullanımların, bölgenin potansiyeli nazarında görece az olduğu görülmektedir. Bu durum ticaretin olmadığı akşam saatlerinde bölgenin yeterince kullanılmamasına neden olmaktadır. Önceden konut bölgesi olan Reyhan'da günümüzde ticaret birimleri, küçük imalathaneler ya da depolar ve boş parsellerde otopark kullanımları ortaya çıkmıştır. Tahtakale'nin ise Hanlar Bölgesi ile bağlantısı ve ticari değeri zayıflamıştır.

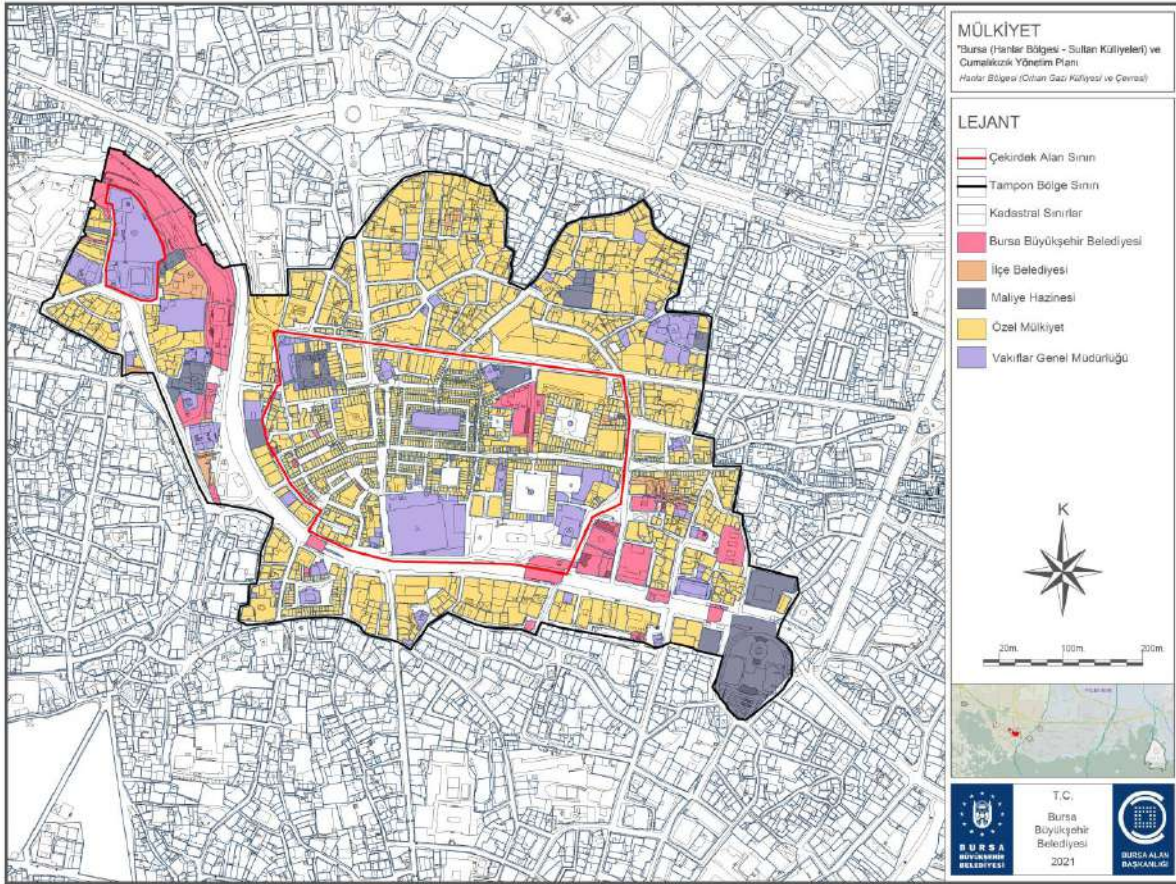
Alanda ziyaretçi baskısı bulunmakla birlikte, sit alanları taşıma kapasitesine ulaşmaktan çok uzaktır. Geleneksel olarak büyük bir çarşı niteliğindeki kamusal alanlar, aynı anda çok sayıda ziyaretçiye hizmet sunabilmektedirler.

Miras Alanları'nda bütünlüğü ve özgünlüğü korumada risk açısından önemli etkenlerden biri olan deprem konusunda Bursa, aktif deprem üreten önemli bir tektonik kuşakta, Kuzey Anadolu Fay sisteminin kollara ayrıldığı bir bölgede yer almaktadır. Bursa İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarihi merkezin önemini farkında olarak kent ölçeğinde "Afet Önleme ve Müdahale Planları" hazırlamaktadır. Çekirdek alanlar içinde araçlarla girilemeyecek yerler saptanmış, hidrantlar ve yangın dolapları yerleştirilerek gerekli önlemler alınmıştır. Ayrıca halka, acil durumlarda "riski önleme" amaçlı eğitimler verilmektedir.

Harita 15. 1862 tarihli "Suphi Bey Haritası" ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi

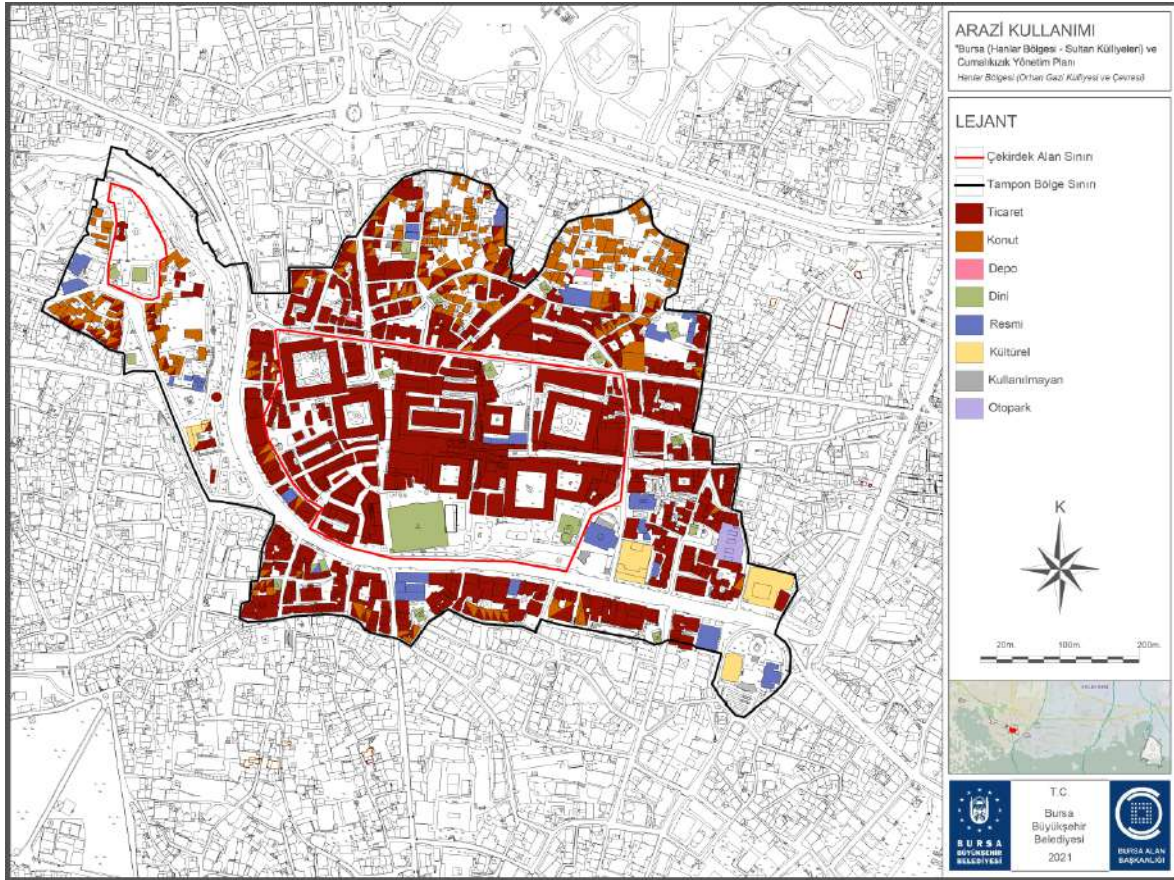
Mülkiyet Durumu

Harita 16. Hanlar Bölgesi Mülkiyet Haritası

Hanlar Bölgesinde mülkiyet çoğunlukla özel mülkiyettir. Alanın tamamında özel mülkiyet %77, vakıf mülkiyeti %10, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Osmangazi Belediyesi mülkiyeti %8 ve devlete ait mülkiyet %5 oranlarındadır. Özel mülkiyetten sonra en büyük pay vakıf mülkiyetine aittir. Vakıf mülkiyetinin %98'i çekirdek alan içerisinde yer almaktadır.

Arazi Kullanımı

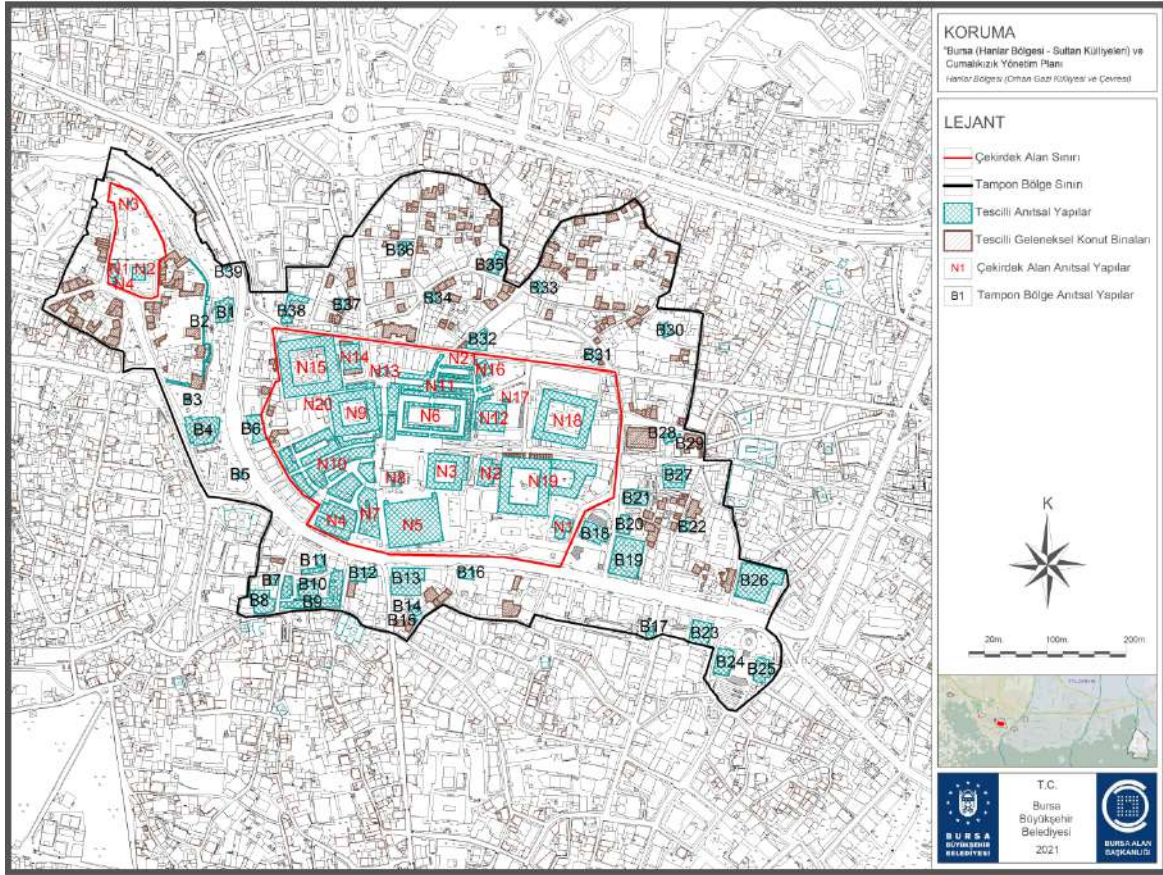

Harita 17. Hanlar Bölgesi Arazi Kullanım Haritası

Hanlar Bölgesinde, fiziksel ve işlevsel kullanım, geçmişten günümüze kadar gelen tarihi çarşı fonksiyonu nedeni ile ağırlıklı olarak ticarettir.

Çekirdek alanın %95'ini ticaret, %4'ünü dini tesisler ve %1'ini resmi kurumlar oluşturmaktadır. Tampon bölgenin ise, %50 ticaret, %30 konut, %10 resmi kurum, %5 dini tesis, %3 kültürel alan, %1 depo ve %1 otoparktan oluştuğu görülmektedir. Bu oranlar bize, Hanlar Bölgesi Yönetim Alanı'nın %62'si gibi büyük bir bölümünün ticaret işlevinde olduğunu göstermektedir. Özellikle çekirdek alan içerisinde yer alan hanlar ve tarihi çarşı kullanım açısından ticaretin oransal büyüklüğünün nedenidir.

ÇEKİRDEK ALAN ANIT ESER LİSTESİ

Harita 18. Hanlar Bölgesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası

1. ÇEKİRDEK BÖLGE		
N 1	ORHAN GAZİ CAMİİ	14. YY Orhan Gazi
N 2	ORHAN HAMAMI	14. YY Orhan Gazi
N 3	EMİR HAN	14. YY Orhan Gazi
N 4	KAPAN HAN	14. YY I. Murad
N 5	ULUCAMİ	14. YY Yıldırım Bayezid
N 6	BEDESTEN	14. YY Yıldırım Bayezid
N 7	VAİZİYE (MAHKEME) MEDRESESİ	14. YY Yıldırım Bayezid
N 8	ŞENGÜL HAMAMI	14. YY Yıldırım Bayezid
N 9	İPEK HAN	17. YY
N 10	BAKIRCILAR ÇARŞISI, ULU ÇARŞI	15. YY Çelebi Mehmed
N 11	İVAZ PAŞA, GELİNCİK, SİPAHİ, YORGANCILAR ÇARŞILARI	15. YY II. Murad
N 12	GEYVE HAN	15. YY Çelebi Mehmed
N 13	İVAZ PAŞA CAMİİ	15. YY II. Murad
N 14	MEYHANELİ (TAVUK PAZARI) HAMAMI	15. YY II. Murad
N 15	PİRİNÇ HAN	15. YY II. Bayezid
N 16	ERTUĞRUL BEY CAMİ	14. YY Yıldırım Bayezid
N 17	BURSA TÜMÜLÜSÜ	M.Ö. 2. YY
N 18	FİDAN HAN - İÇ FİDAN HAN	15. YY Fatih Sultan Mehmed
N 19	KOZA HAN - İÇ KOZA HAN	15. YY II. Bayezid
N 20	ESİR DEDE (SARICA SUNGUR) TÜRBESİ	17. YY
N 21	TRAFO	20. YY
2. ÇEKİRDEK BÖLGE		
N 1	OSMAN GAZİ TÜRBESİ	14. YY Mevcut Yapı:1863 Abdülaziz Dönemi
N 2	ORHAN GAZİ TÜRBESİ	14. YY Mevcut Yapı:1863 Abdülaziz Dönemi
N 3	SAAT KULESİ	19. YY : Mevcut Yapı 1905
N 4	ŞEHİTLİK ANITI	20. YY

1. ÇEKİRDEK BÖLGE	
	Orhan Gazi Camii Orhan Külliyesi'nin içindeki caminin kapısı üzerindeki kitabede binanın 1339 yılında Orhan Gazi tarafından yaptırıldığı, Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından 1413 yılında yaptırıldığı, Çelebi Sultan Mehmed döneminde 1417 yılında onarıldığı belirtilmektedir. 1855 depreminde büyük ölçüde tahrip olan Cami birkaç kez tamir edilmiş, 1905 yılında Vali Reşit Paşa dönemindeki tamir sırasında daha önce bulunmayan doğu kapısı açılmıştır. 2020 yılı itibariyle, restorasyon uygulaması başlamıştır. 2021 itibari ile çalışma devam etmektedir.
	Orhan Hamamı (Aynalı Çarşı) Orhan Gazi'nin Hisar dışında kurduğu Külliye'nin hamamı olan yapı, şehrin ilk çarşı hamamıdır. Yapım tarihi 1339 yılı olarak kabul edilmektedir. Yapı, 1584'te meydana gelen yangında hasar görmüştür. 1958 Çarşı yangınından sonra da onarım gören yapı, bugün Bursa'nın simgeleri haline gelmiş bazı turistik ürünlerin satıldığı bir çarşı olarak işlev kazanmıştır.
	Emir Han Ulu Camii'nin kuzeydoğu köşesindedir. Sultan Orhan tarafından külliye gelir getirmesi amacıyla inşa ettirilmiştir. Bursa'da inşa edilen Osmanlı hanlarının ilkidir. 14. yüzyıl sonunda, Yıldırım Bayezid yeni bir Bedesten inşa ettirdikten sonra Emir Han bir süre "Eski Bedesten" olarak anılmıştır. Emir Han birçok defalar yanmış ya da yıkılmış ve her defasında büyük masraflarla yeniden onarılmıştır. Günümüzde handa dini kitaplar ve hac malzemeleri satan dükkanlar bulunmaktadır.
	Kapan Hanı Kapan Hanı, Sultan I. Murad tarafından 14. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılmıştır. Ancak, Hükümet Caddesi'nin Reşit Mümtaz Paşa döneminde genişletilmesi sırasında yapının güneyi tamamen yıkılmıştır. Günümüzde tekstil ile ilgili esnaf tarafından kullanılmakta olan hanın, üzeri tonozla örtülü girişi ile kuzeyde birkaç odası özgündür.
	Ulu Camii Ulu Camii, Yıldırım Bâyezid tarafından 1396-1400 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimarının Ali Neccar olduğu düşünülmektedir. Camii, zaman içinde deprem, yangın, lodos ve bazı istilalardan zarar görmüş ve çeşitli onarımlar geçirmiştir. Ulu Camii'nin güneybatı köşesinde 1903 yılında yaptırılan Çinili Çeşme 1959 yılında Ulu Camii'de yapılan kapsamlı onarım sırasında yıkılmış, ancak 1993-1994 yıllarında aslına benzer bir biçimde yeniden inşa edilmiştir. 2014 yılında, Ulu Camii'nin rölöve projesi hazırlanmıştır. 2021 yılı itibariyle ise, restitüsyon proje temin işi devam etmektedir.

	Bedesten Yıldırım Bâyezid (salt.1389-1402) tarafından yaptırılan bankacılığın ve borsacılığın çekirdeğini oluşturan bu yapı, en değerli malların alınıp, satıldığı ve kıymetli eşyaların saklandığı bir yer olarak kullanılmıştır. Günümüzde bankaların üstlenmiş oldukları paranın ve değerli eşyaların güvenle saklanması görevi o dönemde bedestenler tarafından karşılanmıştır. Bedesten, 'Bezzazistân'dan galattır. Yani bez satılan yer demektir. İpekli bezler çok değerli olduğu o dönem böyle korunaklı bir çarşı yapılmıştır. Bedestene giriş, dört cephesinin ortasında bulunan kapılarla sağlanmaktadır. Yapı günümüzde Kuyumcular Çarşısı olarak kullanılmaktadır.
	Vaiziye (Mahkeme) Medresesi Ulu Cami'nin batısında Amcazade Hüseyin Çelebi tarafından yaptırılan bir medrese-çarşıdır. Yıldırım Bâyezid döneminde (salt.1389-1402) yaptırılan medrese, 1855 depreminde hasar görmüş, 1957 yılında yapılan çalışmalarda temelleri ortaya çıkarılarak, planına uygun bir biçimde rekonstrüksiyonu yapılmıştır. Günümüzde iş merkezi olarak kullanılmaktadır. 2016 yılı itibariyle, cephe sağlıklılaştırma, üst örtü ve zemin kaplamalarının yenilenmesi uygulaması tamamlanmıştır
	Şengül Hamamı Şengül Hamamı Ulu Cami'nin kuzey batısında Yıldırım Bâyezid döneminde (salt.1389-1402) Ulu Cami vakfı olarak yaptırılmıştır. Hamam, geçirdiği yangınlar nedeniyle tahrip olmuştur. Soğukluk bölümünün bazı duvarları yıkılmış, sekizgen kasnak üzerine oturmuş bir kubbe ile örtülü sıcaklık bölümü ise günümüze kadar ulaşabilmiştir. Halen Gümüşçüler Çarşısı olarak kullanılmaktadır.
	İpek Han (Arabacılar Hanı) İpek Han, Sultan Çelebi Mehmed tarafından Yeşil Külliye'ye gelir getirmesi için 15. yüzyılın ilk yarısında yaptırılmıştır. İpek Hanı'nın mimarının, Hacı İvaz Paşa olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. 19. yüzyıl sonlarında Vali Ahmed Vefik Paşa döneminde Mecidiye Caddesi'nin açılması sırasında hanın doğusundaki giriş cephesi yıkılmış, 1958'den sonra bu bölüm yeniden yapılmıştır. Günümüzde handa terzi atölyeleri ve giysi satan dükkanlar bulunmaktadır.
	Bakırcılar Çarşısı Bakırcı esnafının 1620'de Bursa'da Bit Pazarı ve Gelincik Çarşısı'nda alışveriş edip, her zaman bu çarşılarla yayılıp eski ve yeni bakır sattıkları Bursa sicil kayıtlarında belirtilmektedir. Bir dönem torna atölyeleri bu çarşıda yer almıştır. Kapan Han ile Bakırcılar Çarşısı arasındaki bölgede Türk hamamlarında kullanılan her türlü hamam malzemelerinin satıldığı Ulu Çarşı yer almaktadır. Çarşı, havlucuların çokluğu sebebi ile Havlucular Çarşısı olarak bilinir. 1958 yangınında çok zarar gören çarşı yangın sonrasında yeniden yapılmıştır. Günümüzde tekstil ağırlıklı ticaret yapılmaktadır. 2020 yılı itibariyle rölöve, restitüsyon, restorasyon ve mühendislik projelerinin hazırlanması işi tamamlanmıştır.

	İvaz Paşa Çarşısı II. Murad döneminde, Hacı İvaz Paşa tarafından yaptırılan ve vakfiyesinde "İmâdiye" adıyla anılan eski çarşı. Yıldırım Bedesteni'nin kuzeyinde, Batıda İvaz Paşa mescidine, doğuda da hana dayanmaktadır. Eski metinlerde zaman zaman "Kazzazîn" (ipekçiler) veya "Kazzazhane Çarşısı" ve "Kökçüler Çarşısı" adlarıyla anılmış; kapladığı geniş alan nedeniyle bir süre de "Büyük Çarşı" denilmiştir. Seksen odası bulunan bu han 1958 yılında cami ile birlikte yanmış, 1970'te onarılıp hizmete sunulmuştur. 2017 yılı itibariyle, restorasyon projesi tamamlanmış olup, 2018 yılında ise restorasyonu tamamlanarak hizmete açılmıştır.
	Geyve Hanı 15. yüzyılda Hacı İvaz Paşa'nın inşa edip Çelebi Mehmed'e hediye ettiği Geyve Hanı'nın yapılış amacı, Yeşil Külliye'ye gelir getirmektir. 2007 yılında Osmangazi Belediyesi'nce tamir görmüş ve önündeki bazı muhdes binalar kaldırılarak gün yüzüne çıkarılmıştır.
	İvaz Paşa Camisi Yeşil Cami ve Yeşil Türbe'nin mimarı ve iyi bir asker olan Hacı İvaz Paşa tarafından II.Murad döneminde (salt 1421-1451) yaptırılmıştır. 1958'deki Çarşı yangınından sonra cami 1967-1968 yıllarında yenilenmiştir. 1990'lı yıllarda tamir görmüş ve duvarları bir sıra kesme taş ve tuğla olarak örülmüştür. Yapı, 15. yüzyılda mescit olarak inşa edilmiş, 1642 yılında da Seyit Mehmed Efendi'nin vakfettiği bir minberle camiye dönüştürülmüştür.
	Meyhaneli (Tavuk Pazarı) Hamamı Sultan II. Murad tarafından 1426 yılında, Muradiye Camisi ve İmaretine gelir sağlamak amacıyla inşa ettirilmiştir. Meyhaneli Hamam ismini, bir dönem şaraphane olarak kullanıldığı için almıştır; Tavuk Pazarı ise içinde yer aldığı çarşı bölgesinin ismidir. Yol Yapımı sırasında kadın ve erkek bölümlerinin soğuklukları yıkılmıştır. Özel mülkiyette olan yapı, çarşı ve depo olarak kullanılmaktadır.
	Piriç Han II. Bâyezid tarafından İstanbul'daki cami ve imaretine gelir sağlamak amacıyla 1490-1508 yılları arasında yaptırılmıştır. Mimarları Sultan Şah oğlu Yakup Şah ve Abdullah oğlu Ali'dir. 1855 depreminde Han'ın özellikle üst katı hasar görmüş, zaman içinde binanın avlusunda ve içinde tahrip olmuş bölümleri kullanılır duruma getirmek için çeşitli ek yapılar yapılmıştır. Ayrıca, kuzeydoğu köşesi, 1903-1906 yıllarında Hamidiye Caddesi açılırken kesilmiştir. Han'ın doğusuna doğru uzanan tonozlarla örtülü iki sıra dükkan 1519 yılında yanmış ve daha sonra onarılmıştır. Piriç Han'da 1983 yılında başlayan restorasyon çalışmaları 2004 yılında tamamlanmıştır. Günümüzde alt kat çeşitli kafeler tarafından kullanılmakta olup, üst kat ise büyük oranda boştur.

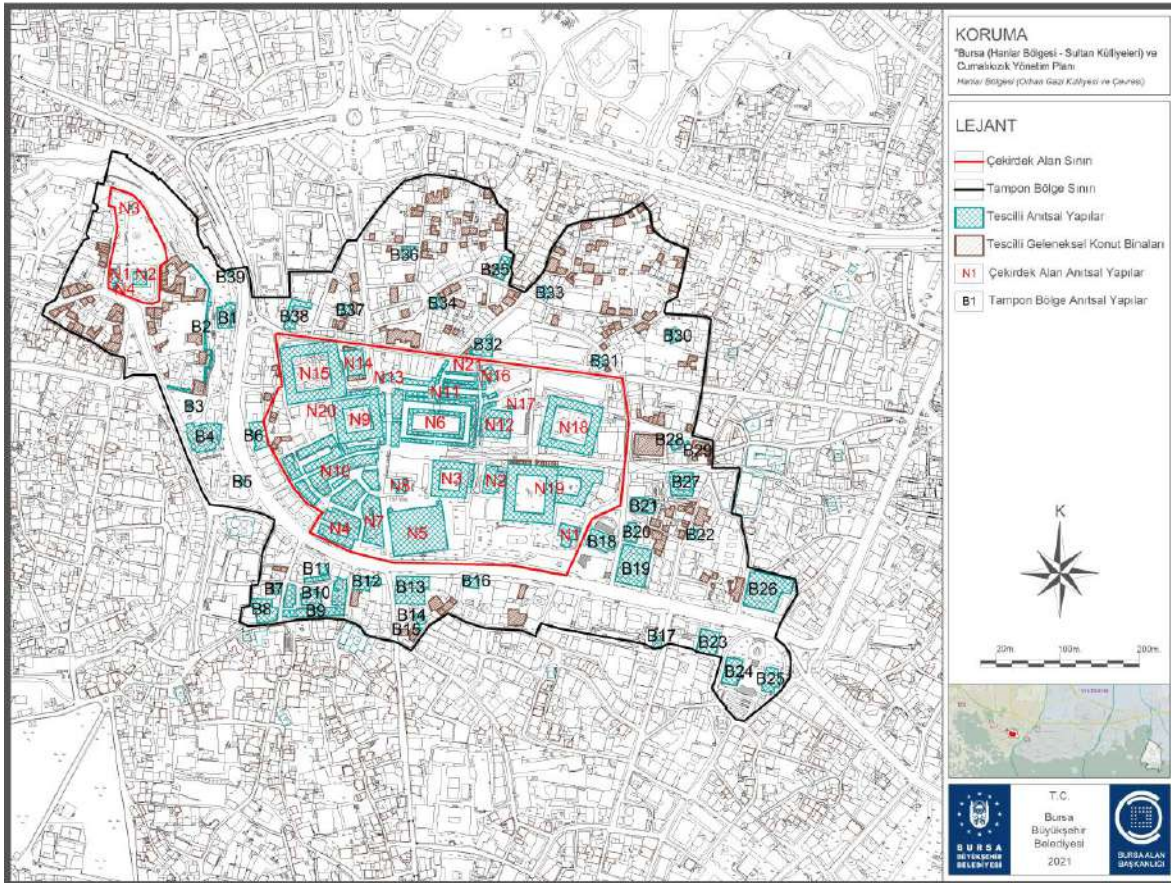

	Ertuğrul Bey Camisi Yıldırım Bâyezid döneminde (salt 1389-1402), oğlu Ertuğrul Bey adına yaptırılmıştır. Ertuğrul Bey Aydın Sancak Beyi iken 1398 yılında vefat etmiş ve naaşı Bursa'ya getirilerek bu caminin haziresine defnedilmiştir. Tarih içinde birçok defa yanarak onarılan ve değişikliğe uğrayan cami 1855 depreminden de az hasarlı olarak kurtulmuştur.
	Bursa Tümülsü Geyve Han'ın kuzeyindeki M.Ö. 2. yüzyıldan kalma tümülüs, 1969 yılında Bursa Ticaret ve Sanayi Odası binasının temel kazısında bulunmuş ve günümüzde yıkılmış olan bu binanın bodrumunda korunmuştur. Tümülüs, dromos ve mezar odası olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Tümülüste bulunan M.Ö. 2. yüzyıl Bithynia Krallığı dönemine ait 5 adet lagnos (testi), 5 adet çift kulplu urna (ölü külü kabı), 3 adet ufak kap, 16 adet koku kabı, 2 adet megara kase, 2 adet yağ kandili, 3 adet altın diadem parçası Bursa Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür.
	Fidan Hanı – İç Fidan Hanı 15. Yüzyılda Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamı Mahmud Paşa tarafından İstanbul'daki Mahmutpaşa Külliyesi'ne gelir getirmesi için inşa ettirilmiştir. Güneyde cümle kapısı, doğuda da ahırlar bölümünün kapısı yer alır. 2017 yılı itibariyle, rölöve güncelleme, restitüsyon ve restorasyon projeleri tamamlanmıştır. 2016 yılında araştırma kazısına başlanan, Fidan Han'ın doğusunda bulunan İç Fidan Han'da kazı çalışmaları devam etmekte olup; restitüsyon, avan ve uygulama projeleri devam etmektedir.
	Koza Han Koza Han 1490-1491 yılları arasında II. Bâyezid tarafından, İstanbul'daki cami ve medresesine gelir getirebilmek amacıyla, mimar Abdul-ula bin Pulad Şah'a yaptırılmıştır. Günümüzde ticari amaçlı olarak kullanılmaktadır. 2017 yılı itibariyle Koza Hanı cephe düzenleme, çatı kurşun kaplama, bebek emzirme odası ve tuvalet uygulamaları tamamlanmıştır. Koza Han avlu düzenleme uygulaması 2021'de tamamlanmıştır.
	İç Koza Han İç Koza Han denilen bölüm Koza Han'ın ahırlar kısmıdır. Koza Han'a doğudan bitişik olan tek katlı binanın avlusuna Koza Han'ın doğu duvarından 3.66 metrelik bir açıklıkla geçilmektedir. Günümüzde İç Koza Han yeme içme amaçlı kullanılmaktadır.

	Esir Dede (Sağrıci Sungur) Türbesi 1680 yılında inşa edilmiştir. Bir kaynağa göre türbenin yakınındaki Sağrıci Sungur Mescidi'ni Hoca Sungur yaptırmıştır. Bir başka kaynağa göre ise Şeyhülislam Esiri Mehmed Efendi Sağrıci Sungur Mescidi'ni tamir ettirmiş ve kendisi için bir türbe yaptırmıştır. Kendisi de 1692 de vefat ettiğinde buraya gömülmüştür. Türbede Şeyhülislam Esiri Mehmed Efendi'den başka annesi Fatma Hanım ve kardeşi Ali Efendi'nin mezarları bulunmaktadır. Esiri Mehmed Efendi adı sonradan halk arasında Esir Dede'ye dönüşmüştür.
	Trafo 1700'lerin başında Fransız bir bilim adamının elektrik üzerine önemli bir buluşundan sonra Avrupa ve Amerika'da, özellikle 1800'lerin başından itibaren, elektrikle ilgili hızlı gelişmeler olmuş; ancak, Bursa'da elektrik enerjisinin üretimi için girişimlere 1906'da başlanabilmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşunun ardından 1924 yılında, İtalyan ve Fransız şirketlerinin katkılarıyla Bursa'nın değişik mahallelerinde on iki adet trafo merkezi inşa edildikten sonra, daha sistemli olarak elektrik dağıtımı yapılan kentte 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında aydınlatma, yağ kandilleri ve mumlarla yapılmıştır. On iki adet trafodan biri de Cumhuriyet Caddesi'nde yer almaktadır.
2. ÇEKİRDEK BÖLGE	
	Osman Gazi Türbesi Osman Gazi Bursa'nın fethinden sonra vasiyeti gereği oğlu Orhan Gazi tarafından Saint Elia Manastırı'nın (Gümüşlü Kümbet) bir bölümü türbeye dönüştürülmüş ve bu yapının içerisine defnedilmiştir. 1801 yılında yangından zarar gören, 1855 depremi ile de tamamen yıkılan türbe Sultan Abdülaziz tarafından eski yapısına sadık kalınarak 1863 yılında bugünkü haline getirilmiştir. Günümüzdeki türbe sekizgen plânlıdır. Kesme küfeki taş ile duvarları örülen yapının üzeri kubbe ile örtülmüştür. Türbenin ortasında Osman Gazi'ye ait ahşap sandukanın etrafı sedef kakmalı piriç parmaklıklarla çevrilmiş, üzeri sırma işlemeli kadife ile örtülmüştür.
	Orhan Gazi Türbesi Orhan Gazi Türbesi, Bursa'nın fethinden önce şehrin manastırı olarak kullanılan Sainte Elie manastırının bir bölümü üzerine yapılmıştır. Bu sebeple türbenin zemininde, günümüzde dahi Saint Elias manastırına ait zemin mozaiklerini görmek mümkündür. İlk yapıldığı yıllarda Osman Gazi Türbesi ile aynı çatı altında yer alan Orhan Gazi Türbesi; 1801 yılında yangınla hasar görmüş, 1855 depremi sonrası türbenin önemli bir kısmı yıkılmıştır. 1863 yılında ise Sultan Abdülaziz tarafından eski haline sadık kalınacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. Kare planlı olan Orhan Gazi Türbesi'nin her cephesinde üçer pencere yer almakta olup türbenin güney cephesinde yer alan orta pencere ise kapıya dönüştürülmüştür. Birbirine kemerle bağlanan 4 sütun kullanılmış ve kubbe ile örtülmüştür. Orhan Gazi Türbesi'nin ortasında yer alan sanduka Orhan Gazi'ye ait olup sandukanın etrafı piriç korkuluklarla çevrilidir.

	Saat Kulesi Vali Mümtaz Reşid Paşa döneminde yaptırılmış ve Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının yirmi dokuzuncu yıldönümü olan 1905 yılında törenle açılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) aynı noktada kare planlı ve dört katlı olarak yaptırılan bir başka saat kulesi yıkıldıktan sonra yerine inşa edilmiştir. Eskiden hem yangın hem de saat kulesi işlevini görmekteydi. Kare planlı ve altı katlı kule, 33 metre yüksekliğindedir.
	Şehitlik Anıtı Şehitlik Anıtı, Osman Gazi Türbesi'ne bitişik alandadır. Türbe yanında 9 mermer kabir ile İstiklal Savaşı şehitleri olan 14 kişinin kabirleri ve İstiklal Savaşı Anıtı bulunmaktadır. 2013 yılında kaldırılmıştır.

HANLAR BÖLGESİ TAMPON BÖLGE ANIT ESER LİSTESİ

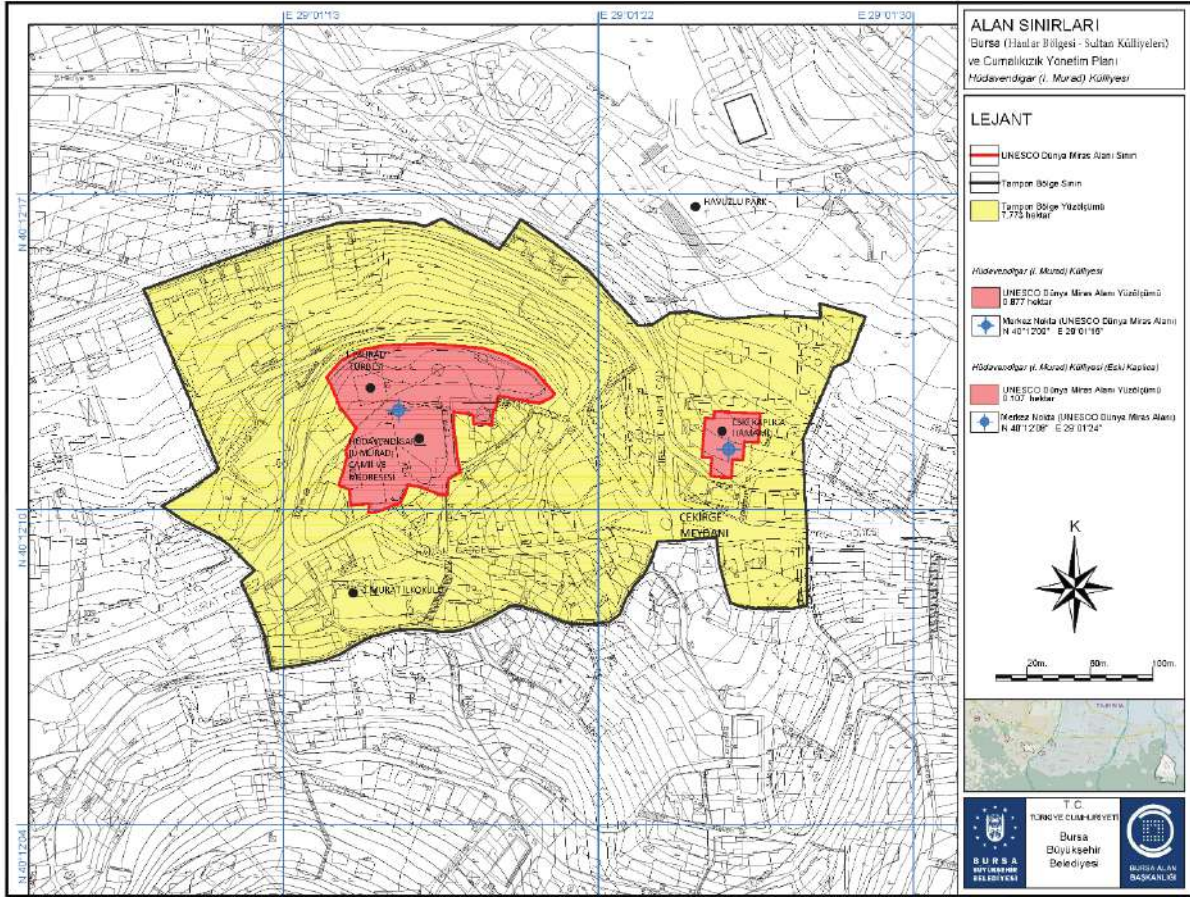

Harita 19. Hanlar Bölgesi Tampon Bölge Anıt Eser Haritası

TAMPON BÖLGE		
B 1	KİLİSE KALINTISI	19. YY
B 2	BURSA SURLARI	M.Ö 185 (M.Ö 2 YY)
B 3	OKÇU BABA TÜRBESİ	14. YY
B 4	BALİBEY HAN	15. YY
B 5	TİMURTAŞ PAŞA MEZARI	Mezar 1402-1403 Yapı 1940
B 6	MERKEZ BANKASI	20. YY (1967)
B 7	MECNUN DEDE CAMİİ	15. YY
B 8	AHŞAP HAN	? (15. - 18. YY)

B 9	TAHTAKALE HANI	15. YY Çelebi Mehmed
B 10	TAHTAKALE HAL BİNASI	?
B 11	GÜNGÖRMEZ CAMİİ	15. YY
B 12	EMLAK BANKASI (ZİRAAT BANKASI) BİNASI	20. YY
B 13	PTT BİNASI	20. YY
B 14	ŞEKER HOCA CAMİİ	15. YY
B 15	ŞEKER HOCA TÜRBESİ	15. YY
B 16	İŞ BANKASI BİNASI	20. YY
B 17	KARAŞEYH CAMİİ	15. YY
B 18	TARİHİ BELEDİYE BİNASI	19. YY
B 19	TAYYARE KÜLTÜR MERKEZİ	20. YY
B 20	YAPI KREDİ BANKASI	20. YY
B 21	SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ BİNASI	20. YY
B 22	SİMKEŞ CAMİİ	15. YY
B 23	HÜKÜMET KONAĞI	20. YY
B 24	ADLİYE BİNASI	20. YY
B 25	DEFTERDARLIK	20. YY
B 26	AHMET VEFİK PAŞA TİYATROSU	20. YY
B 27	TUZ HAN	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 28	TUZ PAZARI CAMİİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 29	TUZ PAZARI ÇEŞMESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 30	İSMAİL HAKKI BURSEVİ TEKKE VE CAMİİ	18 YY (1722)
B 31	YİĞİT CEDİD CAMİİ	15. YY
B 32	PERŞEMBE HAMAMI	15. YY
B 33	YENİ BEZZAZ CAMİİ	15. YY
B 34	VELEDİ ENBİYA CAMİİ	15. YY II. Murad
B 35	REYHAN PAŞA HAMAMI	15. YY II. Murad
B 36	MANTICI CAMİİ	15. YY II. Murad
B 37	TAVUK PAZARI MESCİDİ	15. YY
B 38	MUDANYA (APOLYONT) HAN	? (14. - 16. YY)

3.2. HÜDAVENDİGAR (I. MURAD) KÜLLİYESİ

Harita 20. Hüdavendigâr Külliyesi, Yönetim Planı Sınırları

Fotoğraf 12. Hüdavendigâr Cami (Kaynak: Osmangazi Bel. Arşivi)

Çekirdek Alan: Kentsel sit alanı içerisinde bulunan, kuzeyde Bağlan Caddesi, doğuda Armutlu Sokak, güneyde Çekirge Caddesi, Mustafa Sokak, batıda Askeri Hastane arasında yer almakta ve 2 çekirdek alandan oluşmaktadır. 1. Çekirdek alan; 8.769 m² olup Hüdavendigâr (1. Murad) Külliyesi'ni, 2. Çekirdek Alan; 1.068 m² olup Eski Kaplıca alanını kapsamakta olup toplamda 9.837 m² alana sahiptir.

Tampon Bölge Alan: 1. Murat Caddesi, Hamam Caddesi ve 1. Arka Sokak arasında kalan 87.570 m² alanı kapsamaktadır.

Orhan Bey'den sonra 1360 yılında tahta geçen **I. Murad (Hüdavendigâr)** tarafından 1363/66 yılları arasında-Bursa Çekirge'de yaptırılan Külliye, şehrin batı yönüne doğru gelişmesini sağlamıştır. Hüdavendigâr Külliyesi, cami, medrese, imaret, çeşme, hamam ve türbeden oluşur. Külliye'nin en önemli yapısı olan cami, ikinci katında bulunan medrese ile iki revağa sahip eşsiz bir Osmanlı camisi örneğidir. Külliye'de küçük bir girçik hamamının yer alması bu alanda mevcut kaplıcaların varlığıyla açıklanabilir.

Fotoğraf 13. Hüdevendigar Külliyesi (Kaynak: Hüdevendigar Dönemi Osmanlı Mimarisi, Hasan Yılmazyaşar, 2017)

Külliye, bulunduğu bölgedeki mahalleye de adını vermiştir. Ayrıca Külliye'nin bulunduğu alan, şifalı suların yer aldığı Kaplıca Bölgesi olup, bölge bu yönüyle günümüzde de kent için önemlidir. Orhan Gazi döneminde sur dışındaki en kapsamlı iskân ve yapılaşmaya sahne olan Aşağı Şehir'in, I. Murad döneminde de yeni yapıların inşası ile birlikte daha geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır.

Kent surları içinde Orhan Gazi döneminde, Orhan Gazi'nin kardeşi Alaaddin Bey tarafından yaptırılan Alaaddin Paşa Camisi'ne yaklaşık 3 km mesafede yer alan Çekirge semtindeki Hüdevendigar Külliyesi, kentin batısında yeni bir merkez oluşturma gayreti olarak karşımıza çıkar. I. Murad döneminde inşa edilmiş olan Kükürtlü Kaplıca'sının Hüdevendigar Külliyesi ile Bursa Kalesi arasındaki konumu, bölgedeki imar faaliyetlerinin yer seçiminin tesadüfi olmadığı ve bölgedeki sıcak su kaynaklarının değerlendirilmesi yönündeki bir tercihin yer seçiminde etken olduğunu düşündürmektedir.

Orhan Gazi döneminde Emir ve Bezir Hanları ile birlikte beyliğin en önemli ticaret merkezi durumunda olan Bursa'da, I. Murad döneminde de adı geçen hanlara yakın konumda, Kapan Hanı inşa edilmiştir. Yıldırım Beyazıt döneminde inşa edilen Bedesten ile birlikte Bursa, 14. yüzyıl sonunda Doğu-Batı ticaretinin en önemli ticaret merkezi haline gelmiştir. Kırsal kesimin özellikle de Cumalıkızık'ın artı ürününü kentte pazarladığı en önemli mekânın Kapan Hanı olduğu bilinmektedir. Ayrıca tarihi kaynaklarda Kapan Han'ın üst katlarının, 17. yüzyılda kente ziyarete gelenlerce veya yeniçerilerce konaklama amaçlı kullanıldığı da belirtilmektedir.

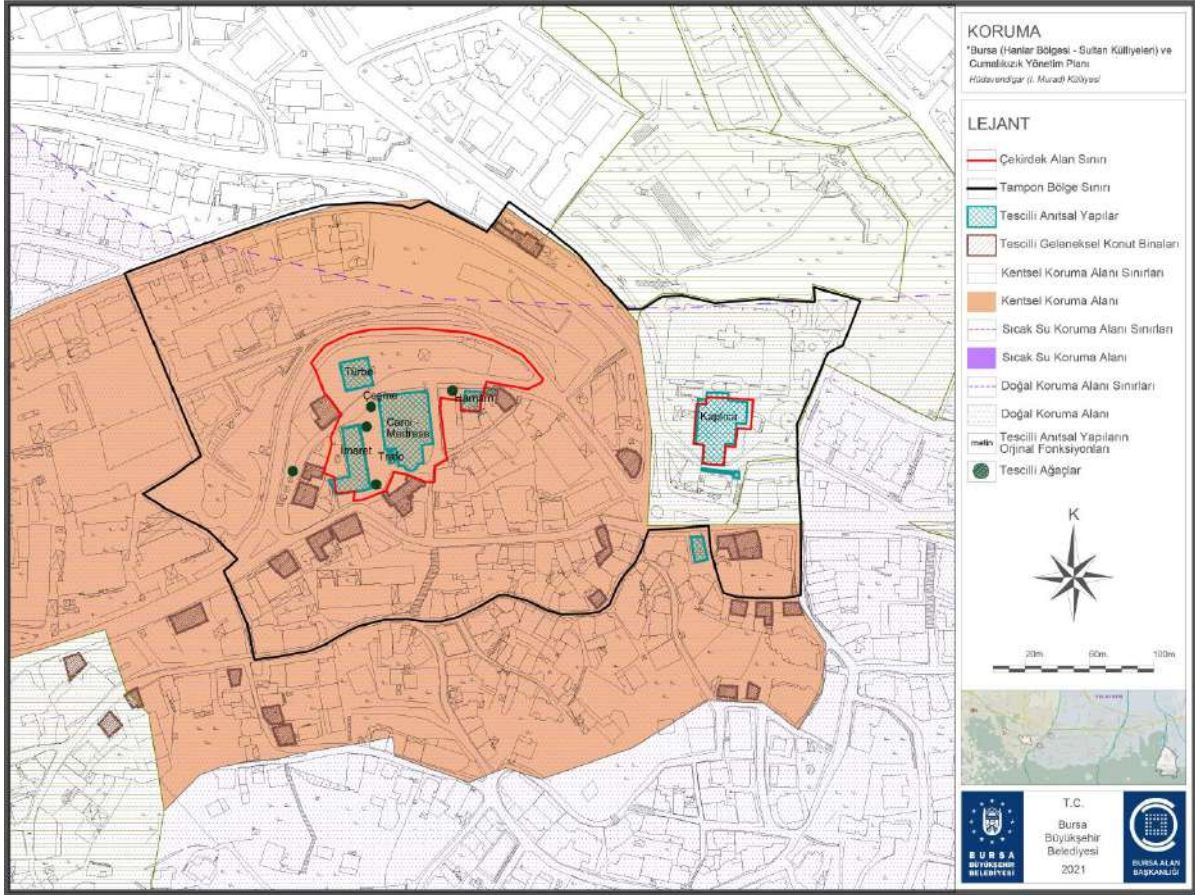
Külliye'nin en önemli yapısı olan cami, eşsiz bir Osmanlı camisi örneğidir. Hüdevendigâr Camisi, zorlu bir alanda, bir uçurum kenarında inşa edilmiştir. İki katlı inşaa edilen zaviyeli cami ve iki katlı anıtsal son cemaat yeri yapıya olağanüstü mimari görünüş sağlamıştır. Üst katta medrese odaları planlanmış, alt katta ise mihraplı mescit mekânı aynı zamanda dershane işlevini sürdürmüştür.

Bu dönem yapılarında önceki Orhan Gazi dönemi mimarisine göre, plan tiplerinde mimari geleneğe bağlı kalınmakla birlikte, anıtsallığın arttığı, taşıyıcı ve örtü sisteminde farklı çözümlerin üretildiği, oran ve simetri uygulamalarının öne çıktığı görülmektedir.

Çekirdek alan, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 14.02.1986 tarih ve 1918 sayılı kararı ile belirlenen Çekirge kentsel sit alanı içinde yer almaktadır. Ayrıca çekirdek alan, yoğunlukla sağlık ve turizm amaçlı kullanılmakta olan sıcak su kaynağı barındıran 'Çekirge Jeotermal Bölgesi' içinde bulunmaktadır. Bu bölge sıcak su koruma alanı olarak belirlenmiştir. 03.06.2007 tarih ve 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu'na istinaden arazi kullanımı ve yapılaşma ile ilgili kısıtlama ve koşullar, imar planlarında esas alınmaktadır. Çekirdek alanın içinde bulunduğu, 1/1000 ölçekli Çekirge Sıcaksu (Termal) Koruma Planı Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 11.07.1995 gün ve 4521 sayılı kararıyla uygun görülmüştür. Söz konusu koruma amaçlı imar planı kapsamında kalan alanda, yapılacak tüm projeler ve uygulamalar için Koruma Kurulu'ndan izin ve onay alınması gerekmektedir.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 1986 yılında alınmış olan 1918 sayılı karara göre Hüdevendigâr (Murad I) Külliyesi çekirdek alanı içerisinde toplam 6 adet tescilli anıt eser yer almaktadır. Tampon bölgede ise 3 adet tescilli anıt eser bulunmaktadır. Yönetim alanı içerisinde toplam 17 adet tescilli sivil mimarlık örneği yapı da yer almaktadır. Ayrıca çekirdek alan içerisinde toplam 5 adet tescilli anıt ağaç bulunmaktadır.

Korunmuşluk Durumu

Harita 21. Hüdavengidar (I. Murad) Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası

Özgünlük

Hüdavengidar Külliyesi, kent silüetine katkısı ile önemli bir yere sahiptir. Mimarlık tarihinde mimari tasarım ve kurgusu açısından benzerine rastlanılmayan camisi ve medresesi, imaret yapısı, hamamı ve türbesiyle kentsel peyzaj açısından özgündür. Külliye etrafında şekillenen mahalleler Osmanlı kent dokusu örneğidir.

Toplumun tüm değerlerini yansıtan, dini ve sosyal işlevi olan külliye, mahallenin merkezi konumundadır.

Bizans, Selçuklu, Arap, İran ve yerel etkileri yansıtan mimari gelenekleri yapı teknolojisinde, süslemelerde ve teknik ayrıntılarda görmek mümkündür.

Anıt eser listelerinde belirtilen bir kısım yapıların proje ve restorasyonu tamamlanmış olup çalışmalar devam etmektedir. Restore edilen yapılar işlevlendirilmektedir. Alan Başkanlığının yaptığı çalışmalarla Külliyelerin tanınırlığı artmıştır. Mahalle halkı da daha fazla kültürel, sosyal etkinliklere katılmaya başlamıştır.

Bütünlük

Hüdavengidar Külliyesi'ni oluşturan tüm yapılar; cami ve medrese, imaret, hamam ve türbe özgün mimari form ve elemanlarını koruyarak günümüze ulaşmışlar ve çoğu hala aynı, orijinal işlevleriyle hizmet etmektedir.

Türbe, tarihi teknikler ve detaylar kullanılarak, Sultan Abdülaziz tarafından 1863 senesinde eski temelleri üzerinde yeniden inşa ettirilmiştir. İmaret, 1855 depreminde ciddi şekilde zarar gördükten sonra 1906 yılında Sultan Abdülhamit tarafından restore ettirilmiştir. İmaret bugün sosyal-kültürel merkez olarak kullanılmakta ve hamam orijinal işlevini sürdürmektedir. Caminin doğusundaki Gir-Çık hamamının diğer külliye hamamlarına göre küçük yapılmış olması, külliye gereklilikleri fonksiyonel birimlere yer verildiğini, ancak yakındaki Eski Kaplıca'dan da yararlandığını açıklamaktadır. Hüdavengidar Külliyesi'nin yer aldığı Çekirge bölgesi termal kaplıcalarıyla dünya çapında öneme sahiptir.

Kent peyzajını oluşturan odak noktaları olarak külliyelerin çevreleri koruma amaçlı imar planlarında yeşil alan olarak tanımlanmış ve alanların bir kısmı araç trafiğine kapatılmıştır. Tüm çekirdek alanın trafikten arındırılması trafik kaynaklı bir çevre kirliliği ihtimalini azaltmış olacaktır.

Külliyelerde camiler ve türbeleri ziyaret eden yerli ve yabancıların sayısı giderek artmaktadır. Giriş ücreti alınmadığından ve tüm sit alanları kamuya açık olduğu için ziyaretçi sayısına ilişkin kesin veriler bulunmamakla birlikte ziyaretçi baskısı henüz sit alanlarının kültürel değeri için bir tehdit unsuru oluşturmamaktadır.

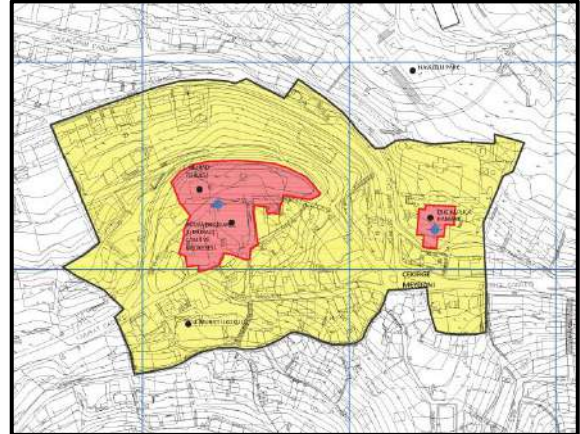
Külliye’de bulunan çeşitli yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmış ve uygulamaları yapılmıştır. Bütüncül çevre düzenlemesi, dış cephe taş temizliği, çatı kurşun yenilemesi, yeşil alanların periyodik bakımları yapılmaktadır. Sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir.

Kentsel sit alanı içerisinde kalan alanda yeni yapılaşma ve koruma çalışmaları koruma amaçlı imar planları ile düzenlenmekte, ilgili kurumlarca takip edilmekte ve bu sayede tarihi çevreye uygun gelişme kontrol altında tutulmaktadır.

Son yıllarda hava kirliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeni ise endüstri bölgelerinde yoğunlaşma ve şehrin genişleyerek endüstri bölgelerinin içerisinde kalmasıdır. Ayrıca motorlu taşıt sayısının giderek artması da nedenler arasında sayılabilmektedir.

Miras Alanların’da bütünlüğü ve özgünlüğü korumada risk açısından önemli etkenlerden biri olan deprem konusunda çalışmalar yapılmakta, kent ölçeğinde “Afet Önleme ve Müdahale Planları” hazırlanmaktadır

Tek yapı ölçeğinde yapılan restorasyon ve koruma çalışmalarında deprem ile ilgili güçlendirme gerekliliği araştırılmakta, bazı yapılarda nem-ölçerler, koruma yaklaşımının izin verdiği durumlarda yangın ve duman detektörleri yerleştirilmekte ve yangın çıkışları ile ilgili kaçış planları oluşturulmaktadır.

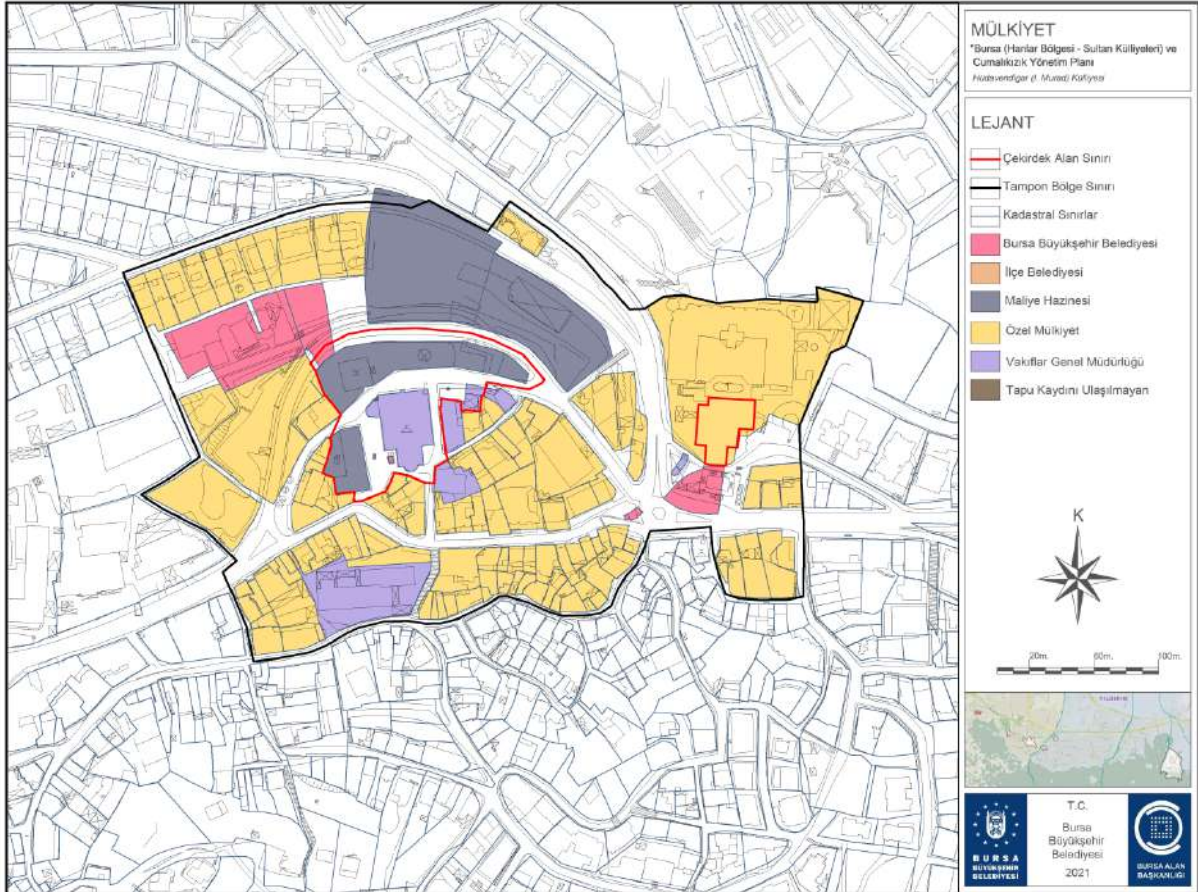

Harita 22. 1921 tarihli “Bursa Haritası” ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi

Mülkiyet Durumu

Hüdavendigâr Külliyesi yönetim alanının tamamında özel mülkiyet %73, vakıf mülkiyeti %20, Bursa Büyükşehir Belediyesi mülkiyeti %5 ve devlete ait mülkiyet %2 oranlarındadır. Özel mülkiyetin sahipliğinden sonra en büyük pay kamuya mülkiyeti sahipliğidir. Çekirdek alan içerisinde maliye hazinesi ve vakıf mülkiyeti ağırlıktadır. Tampon bölgede ise özel mülkiyete ait alanlar ağırlıktadır.

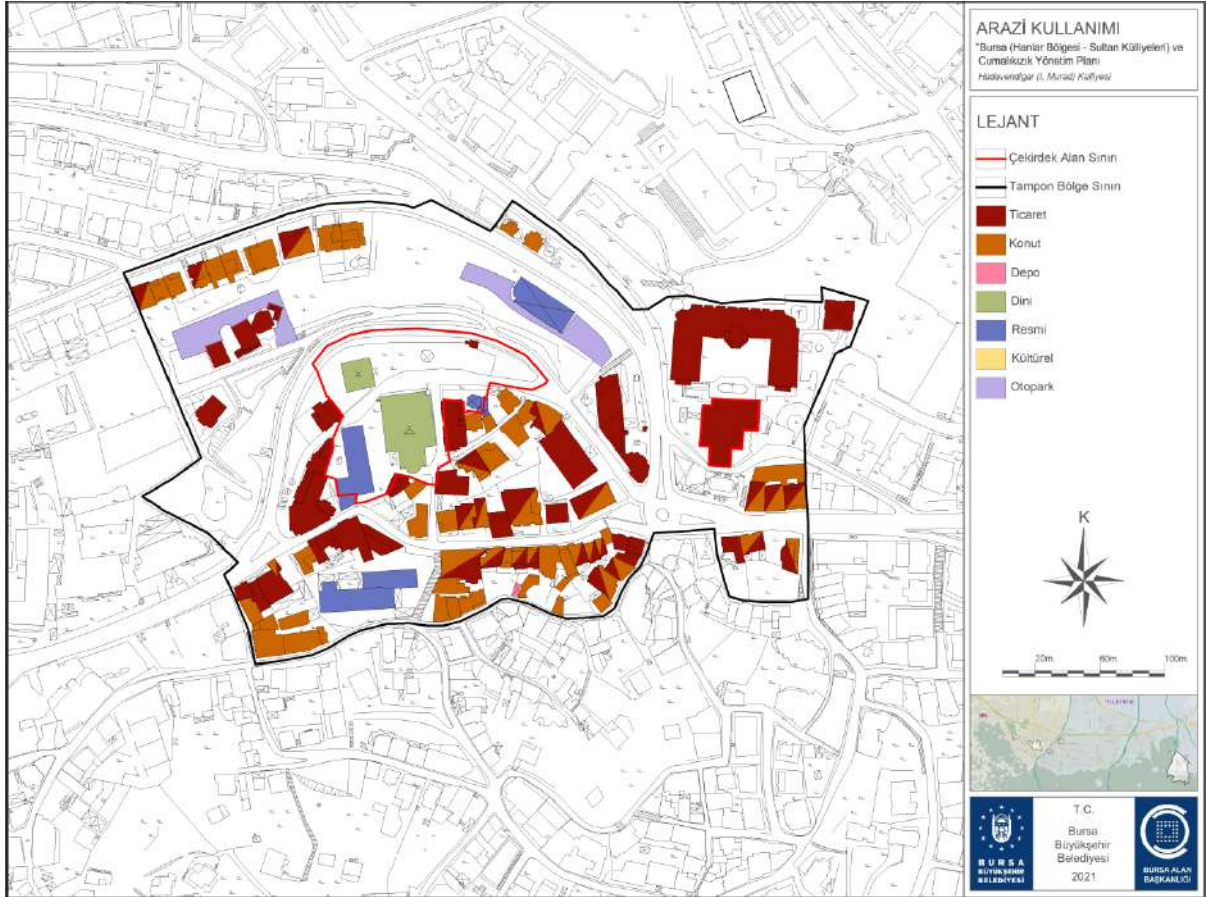

Harita 23. Hüdavendigâr Külliyesi – Mülkiyet

Arazi Kullanımı

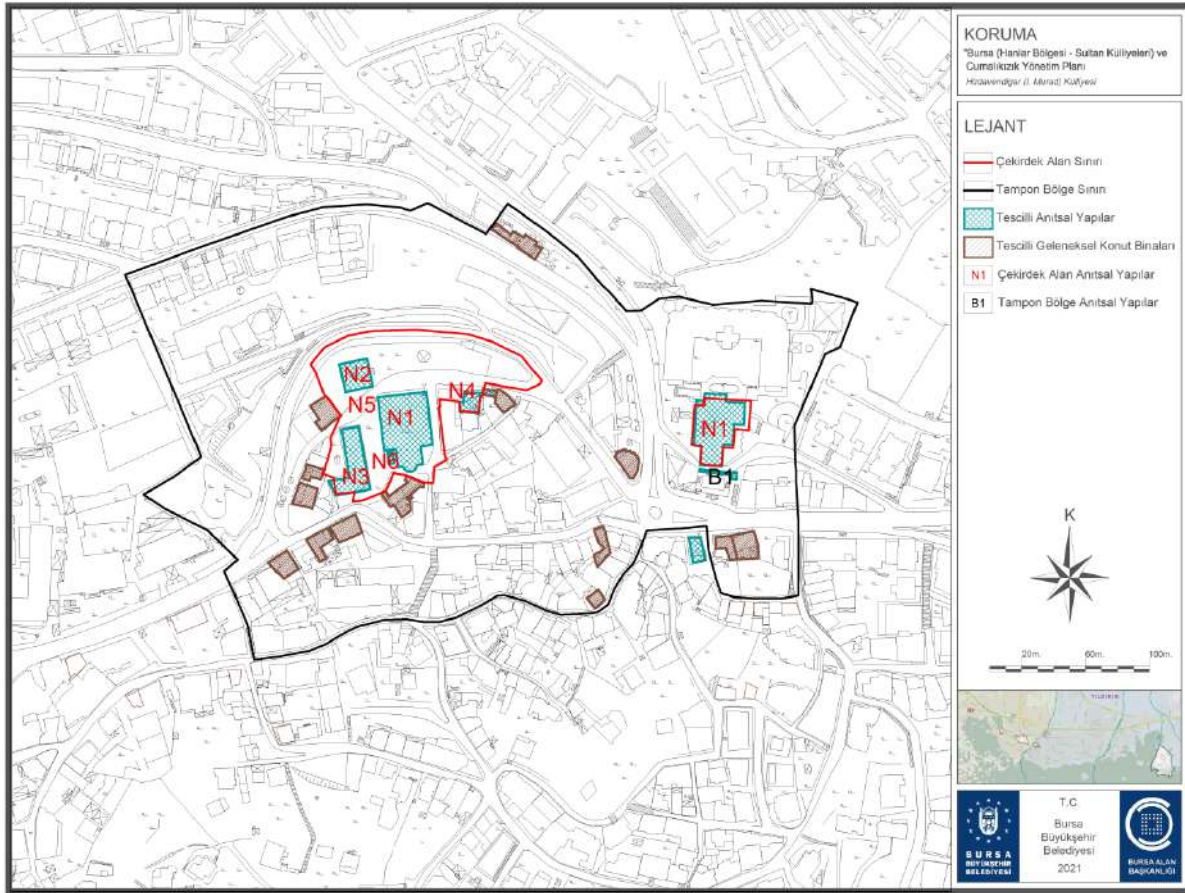
Hüdavendigâr Külliyesi, yönetim alanında yer alan yapıların %38'i ticaret ve ticaret-konut kullanımıdır. Çekirdek alan, külliye yapılarını kapsamakta olup bunların %40'ı dini amaçlıdır. Tampon bölgede, konut fonksiyonu yoğunlukta olup, konaklama ve otel alanlarının yer aldığı görülmektedir.

Çekirdek Alan'ın %40'ını ticaret, %40'ını dini tesis, %15'ini kamu hizmeti ve %5'ini konut işlevli yapılar oluşturmaktadır. Tampon bölgenin ise %55 konut, %32 ticaret, %5 kamu hizmeti, %5 otopark ve %3 dini tesisten oluştuğu görülmektedir.

Harita 24. Hüdavendigâr Külliyesi Arazi Kullanım Haritası

ÇEKİRDEK ALAN ANIT ESER LİSTESİ

Harita 25. Hüdavendigâr Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası

1. ÇEKİRDEK ALAN		
N 1	I. MURAD CAMİ ve MEDRESESİ	14. YY I. Murad
N 2	I. MURAD TÜRBESİ	14. YY I. Murad (Mevcut Yapı Yenilenmiş)
N 3	I. MURAD İMARETİ	14. YY I. Murad (Mevcut Yapı 1906' da Yenilenmiş)
N 4	ÇIK ÇIK (GİR ÇIK) HAMAMI	14. YY
N 5	I. MURAD ÇEŞMESİ	14. - 15. YY
N 6	TRAFO	20. YY
2. ÇEKİRDEK ALAN		
N 1	ESKİ KAPLICA	14. YY I. Murad

1. ÇEKİRDEK ALAN

I. Murad (Hüdavendigâr) Camisi ve Medresesi

1363- 1366 yılları arasında I. Murad Hüdâvendigâr tarafından yaptırılan camisinin en önemli özelliği binanın alt katında cami, üst katında ise medresenin düşünülmüş olmasıdır. Camide, Bizans yapılarından alınarak kullanılmış bazı mermer sütunlar ve sütun başlıkları görülmektedir.

	I. Murad Türbesi ve Haziresi Yıldırım Bâyezid tarafından 1389 yılında Kosova Savaşı'nda hayatını kaybeden babası, I. Murad için yaptırılmıştır. 1741 tarihinde yenilenmiştir. Bina, 1855 depreminde önemli hasara uğradıktan sonra eski temelleri üzerinde 1863 yılında Sultan Abdülaziz tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Türbe'nin ortasındaki piriç parmaklıklı I. Murad'a ait sandukanın etrafında I. Murad'ın oğlu Yakup Çelebi, Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi, Süleyman'ın oğlu Orhan Çelebi, Musa Çelebi ve II. Bayezid'in oğlu Mehmed Çelebi'nin sandukaları bulunmaktadır. Üç sandukanın sahipleri ise bilinmemektedir.
	I. Murad İmareti I. Murad tarafından 1367-1385 yıllarında yaptırılmış, ancak 19. yüzyılda büyük hasar gördükten sonra 1906 yılında Sultan Abdülhamid tarafından yenilenmiştir. I. Murad İmareti bir süre Turizm İl Müdürlüğü olarak değerlendirilmiş olup, halen bir vakıf tarafından kullanılmaktadır. 2017 yılı itibariyle, restorasyon projesi tamamlanmış olup, 2018 yılında ise restorasyonu tamamlanarak hizmete açılmıştır.
	Cık Cık (Gir Çık) Hamamı I. Murad Külliyesi içinde, Cami'nin doğusunda, Cami ile birlikte 1365-66 yılları civarında inşa edilen ve Bekarlar, Cıkçık veya Girçık Hamamı olarak bilinen bina yer almaktadır. Zaman içinde hamamın geçirdiği onarımlar sırasında çatıyı kiremitle kaplayabilmek için ikinci bir kasnak inşa edilmiş ve daha az eğimli bir kubbe elde edilmiştir.
	I. Murad Cami Çeşmesi Cami'nin duvarındaki çeşmede sivri kemerli, derin olmayan bir nişin içinde tek musluk ile bir yalak ve yalağın üzerinde iki sıra testere dişi kirpi saçak vardır.
	Trafo Bursa'da aynı dönemde yapılmış on iki adet trafodan biri, Çekirge Sempti'nde Hüdavendigâr Külliyesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

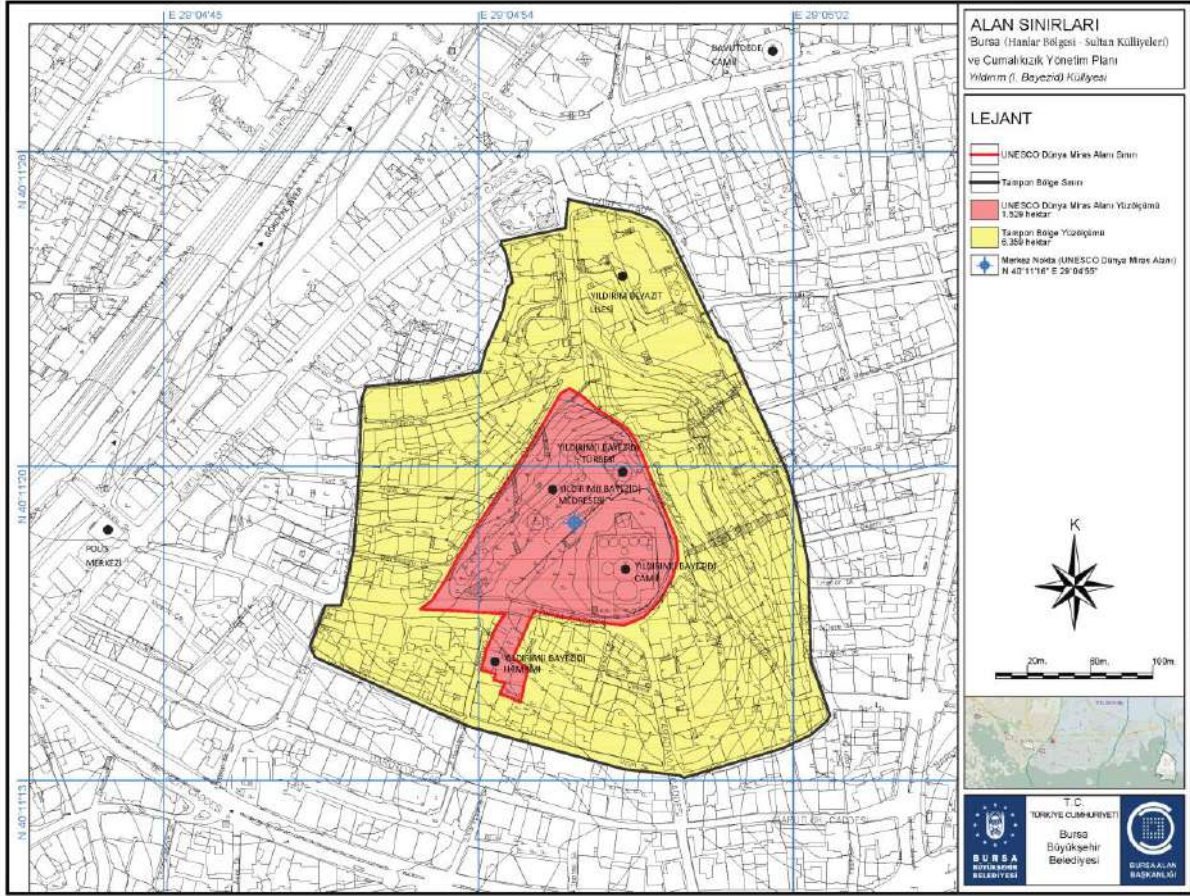
2. ÇEKİRDEK ALAN**Eski Kaplıca**

Sultan I.Murad tarafından 1385 yılında çifte hamam olarak yaptırılan bina, Bursa'nın en büyük kaplıcalarından biri olarak kabul edilmektedir. Armutlu Hamamı olarak da bilinen Eski Kaplıca'nın ilk yapılış tarihini bazı kaynaklar, Bizans Dönemine kadar götürmekte olup, bugünkü hamamın bu Bizans Hamamı kalıntıları üzerine inşa edildiğini belirtmektedir. Hamama II. Bayezid döneminde soğukluk bölümü eklenmiş ve kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklık bölümü kubbeleri kiremit ile soğukluk bölümü kubbesi ise kurşun ile kaplanmıştır. Merkezinde ufak bir şadırvan sağında küçük bir oda bulunan hamamın ılık bölümünde sekiz sütunu birbirine bağlayan yuvarlak kemerler kubbeyi taşımaktadır. Sıcaklık bölümünü örten kubbe ise yedi metre çapındaki havuzun çevresindeki sekiz sütunu birbirine bağlayan yuvarlak kemerlerin üzerine oturmaktadır. Bizans Dönemi sütun, sütun başlıkları yapıda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Bugün hamam; erkek ve kadınlar için ayrı hamamları içeren özgün işlevini sürdürmektedir

HÜDAVENDİGAR KÜLLİYESİ TAMPON BÖLGE ANIT ESER LİSTESİ

B 1	SU DEPOSU ve ÇEŞME	14. YY I. Murad

3.3. YILDIRIM (I. BAYEZİD) KÜLLİYESİ

Harita 26. Yıldırım Külliyesi, Yönetim Alanı

Fotoğraf 14. Yıldırım (I. Bayezid) Külliyesi (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi)

Çekirdek Alan: Kentsel Sit Alanı içerisinde yer alan doğuda Yardımcı Sokak, güneyde Yıldırım Caddesi (Yıldırım Hamamı ve bitişik parseller dahil), Hamam Sokak, batıda Cümlekapı Caddesi Sokak arasında kalan 15.295 m² alanı kapsamaktadır.

Tampon Bölge Alanı: Kısmen kentsel sit alanı içerisinde yer alan, batıda Çukur Sokak, Kamacı Sokak, Kurtuluş Caddesi, doğuda 1. Kumlu Sokak, Güreş Caddesi, güneyde Şen Sokak, Uzun Sokak arasında kalan 78.881 m² alanı kapsamaktadır.

Külliye'nin inşaatı Sultan Yıldırım Bayezid tarafından 1390 yılında başlatılmıştır. Bursa'nın en mükemmel mimari yapılarından biri kabul edilen Külliye, Osmanlı Beyliği'nden Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ye geçişini de simgeler. Medresesi ve darüşşifasıyla (hastane) dönemin önemli bir eğitim merkezi haline gelmiş ve kentin doğu sınırını çizmiştir. Darüşşifa, Osmanlı Devleti'nin hem ilk tıp fakültesidir, hem de pratik öğretim içinde hastalara hizmet verilen, zengin kaynaklara sahip önemli bir hastanedir.

Fotoğraf 15. Yıldırım Külliyesi (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)

Şehrin doğu sınırını belirleyen (ki İstanbul'a ulaşan yolun da başındadır) Yıldırım Külliyesi'nin topografyası elverişli olduğundan, külliye içinde zaviyeli cami, iki medrese (biri tıp medresesi), darüşşifa, türbe, hamam, imaret (yerinde ilkokul bulunmaktadır), Yıldırım'a ait köşk ile ahırlar yer almaktadır. Külliye içerisindeki cami, diğer Sultan Külliyesi'ndeki camiler gibi ters t plan tipinde inşa edilmiş olup, "Bursa Kemerî" olarak mimari literatüre geçmiş uygulamanın da ilk örneğinin görüldüğü yapıdır. Külliye'nin inşası öncesinde bölgeye getirilen su, çevrede yerleşimin yoğunlaşmasına da sebep olmuştur.

Ayrıca Yıldırım Bayezid, kent merkezine de pek çok kamusal yapı inşa ettirmiş şehirde en büyük gelişme bu dönemde gerçekleşmiştir. Kent merkezinde, Bursa Ulu Camisi ile Bedesten, Medrese ve Hamam yapıları inşa ettirmiştir.

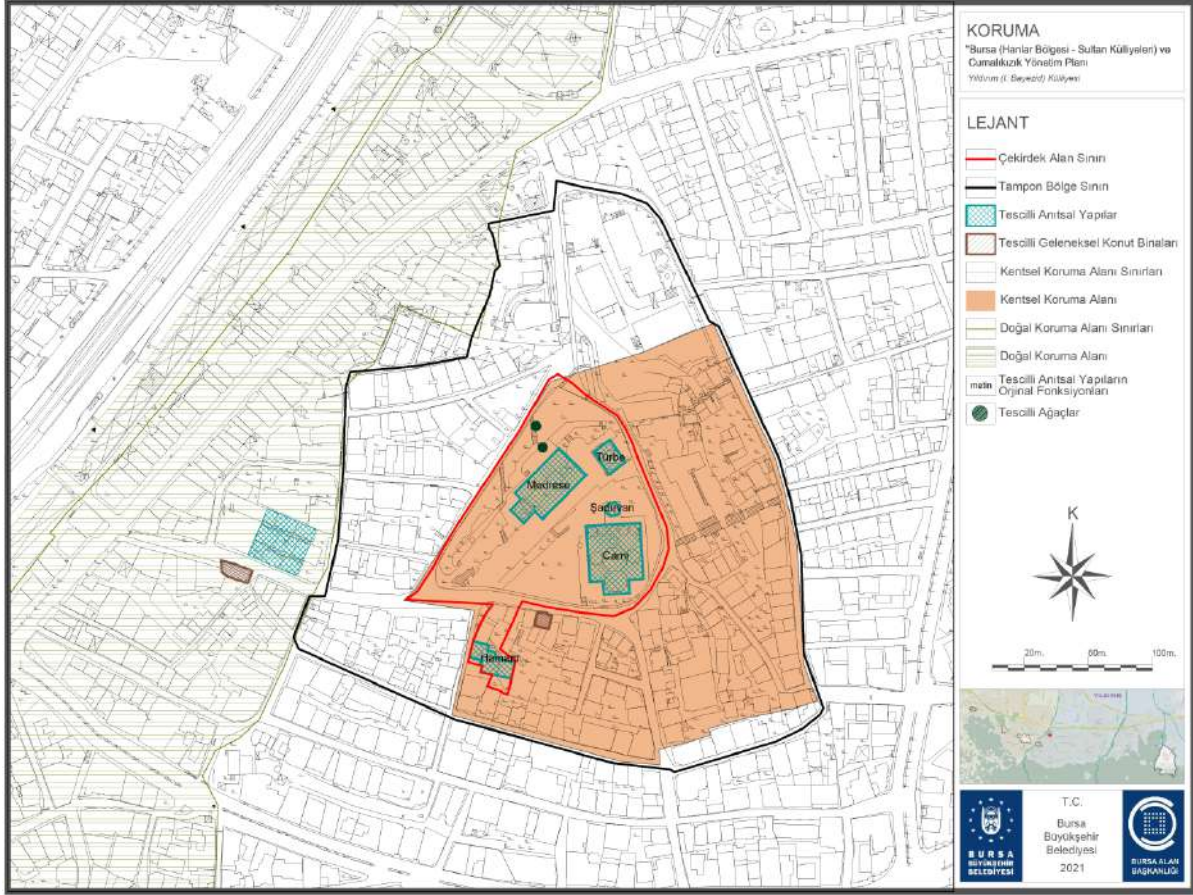
Bursa'nın önemli bir üretim ve ticaret merkezi olarak yükselişi aynı süreç içindeki dış boyutlu gelişmelerle de ilgilidir. Antalya ve Alanya'nın alınmasıyla birlikte bu kentlerde bulunan limanlar Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz tarafından gelen malların Bursa'ya yönelmesini sağlamıştır. Yine aynı dönemde, Kuzeybatı Anadolu'da Candaroğlu sahasında kurulan egemenlik, Tebriz üzerinden gelen transit kervan yolunun Tokat-Amasya bölümünün denetimini sağlamış böylece Bursa'ya ham ipek girdisi artmıştır. Bursa, aynı zamanda ticari malların aktarım merkezi haline gelmiştir. Ayasuluk, İzmir ve Foça gibi Batı Anadolu Limanlarıyla birlikte Saruhan ve Menteşe sahasının da denetim altına alınmasıyla Bursa'daki tekstil üretimi için gerekli pamuk ipliği kolayca sağlanmıştır. 1400'lere girerken Bursa; Bağdat, Musul ve Halep üzerinden gelen Güneydoğu Asya kökenli her çeşit Baharatın satış merkezi olmuştur. Biber, zencefil, tarçın, karanfil, safran ve Hindistan cevizi, özellikle Bursa-Braşov yoluyla Macaristan üzerinden Avrupa'ya pazarlanmıştır. Tuna limanları, Silistre, Ruscuk ve Niğbolu Bursa tekstil ürünlerinin ve baharatın aktarım noktaları konumunu kazanmıştır. I. Bayezid arda arda gelen zaferler neticesinde babasından devraldığı devletin sınırlarını kısa sürede iki katına çıkarmış ve Bursa'yı yeni uluslararası ticaretin merkezi haline getirmiştir. Emir Han çevresinde inşa edilmiş han ve onların etrafında oluşan çarşılar ile şekillenen ticari aks oluşmaya başlamıştır.

Başlangıçta bir cami, medrese, imaret ve hamam barındırdığı için şüphesiz en "eksiksiz" külliye'dir. Külliye'nin bütün yapı birimleri yerin topoğrafyasına uygun bir şekilde yapılmıştır. Özellikle külliye'nin inşası öncesinde bölgeye getirilen su, çevrede yerleşimin yoğunlaşmasına da sebep olmuştur.

Çekirdek alan, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 27.07.1984 tarih ve 347 sayılı karar doğrultusunda belirlenen Yıldırım- Davutkadı kentsel sit alanı içinde yer almaktadır.

Çekirdek alanın içinde bulunduğu, 1/1000 ölçekli Yıldırım Davutkadı Uygulama İmar Planı Kültür Bakanlığı'nın 03.01.1985/160132072-610 sayılı kararı ile onaylanmıştır. 2018 yılında plan yenilenmiştir. Söz konusu koruma amaçlı imar planı kapsamında kalan alanda, yapılacak tüm proje ve uygulamalar için Koruma Kurulundan izin ve onay alınması gerekmektedir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 1986 yılında alınmış olan 1918 sayılı karara göre Yıldırım (Bâyezid I) Külliyesi çekirdek alanı içerisinde toplam 5 adet tescilli anıt eser yer almaktadır. Tampon bölgede ise 1 adet tescilli anıt eser bulunmaktadır. Yönetim alanı içerisinde 1 adet tescilli sivil mimarlık örneği yapı yer almaktadır. Ayrıca çekirdek alan içerisinde toplam 2 adet tescilli anıt ağaç bulunmaktadır.

Korunmuşluk Durumu

Harita 27. Yıldırım Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası

Özgünlük

Yıldırım Külliyesi kent silüetinin özellikle doğusunda önemli bir yere sahiptir. Kentin doğusunda cami, medresesi, türbesi ve hamamı ile topoğrafyaya yerleşim özellikleri bakımından önemlidir. Külliye etrafında şekillenen mahalleler Osmanlı kent dokusu örneğini sergilemektedir.

Toplumun tüm değerlerini yansıtan, dini ve sosyal işlevi olan külliye, mahallenin merkezi konumundadır.

Oğuz boylarının göç yolları boyunca geçtikleri yerde tanıştıkları, İran, Arap, Selçuklu, Bizans medeniyetlerinin de etkilerini yansıtan detayları yapı teknolojisinde, süslemelerde ve teknik ayrıntılarda görmek mümkündür.

Anıt eser listelerinde belirtilen bir kısım yapıların proje ve restorasyonu tamamlanmış olup çalışmalar devam etmektedir. Restore edilen yapılar işlevlendirilmektedir. Alan Başkanlığının yaptığı çalışmalarla Külliyelerin tanınırlığı artmıştır. Mahalle halkı da daha fazla kültürel, sosyal etkinliklere katılmaya başlamıştır.

Bütünlük

Külliye başlangıçta cami, medrese, hastane, han, imaret ve hamam yapılarını içermektedir. Külliye'nin tek eksik parçası imaret olup, imaretin bulunduğu alanın üzerinde ilköğretim inşaa edilmiş olması sebebiyle alan günümüzde de kamusal hizmetini sürdürmektedir.

Darüşşifa ise fiziksel olarak varlığını sürdürmekle beraber son dönemde tamamıyla rekonstrüksiyon olarak ayağa kaldırıldığı için özgünlüğünü yitirmiştir.

Cami, hamam ve türbe özgün fonksiyonlarını sürdürmektedir. Medresenin restorasyon sonrasında kültür merkezi olarak kullanılması planlanmaktadır.

Külliyе’de bulunan çeşitli yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmış ve uygulamaları yapılmıştır. Külliye çevresinde bulunan sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir. Külliye’de bütüncül çevre düzenlemesi, dış cephe taş temizliği, çatı kurşun yenilemesi, yeşil alanların periyodik bakımları yapılmaktadır.

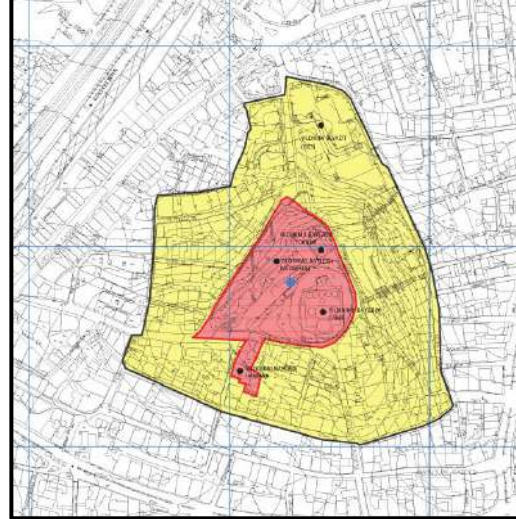
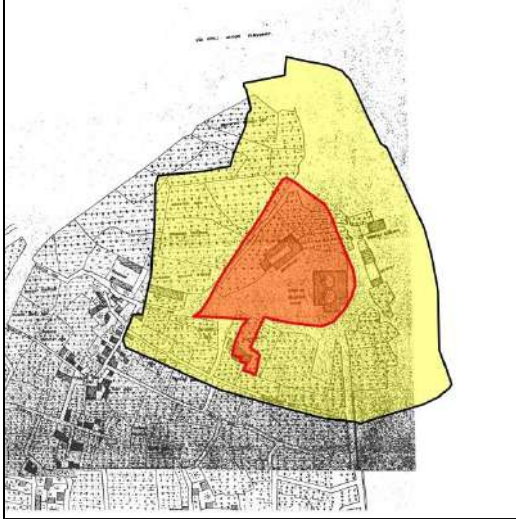
Kent peyzajını oluşturan odak noktaları olarak külliyelerin çevreleri koruma amaçlı imar planlarında yeşil alan olarak tanımlanmış ve alanlar araç trafiğine kapatılmıştır. Kentsel sit alanı içerisinde kalan alanda yeni yapılaşma ve koruma çalışmaları koruma amaçlı imar planları ile düzenlenmekte, ilgili kurumlarca takip edilmekte ve bu sayede tarihi çevreye uygun gelişme kontrol altında tutulmaktadır.

Külliyelerde camiler ve türbeleri ziyaret eden yerli ve yabancıların sayısı giderek artmaktadır. Giriş ücreti alınmadığından ve tüm sit alanları kamuya açık olduğu için ziyaretçi sayısına ilişkin kesin veriler bulunmamakla birlikte ziyaretçi baskısı henüz sit alanlarının kültürel değeri için bir tehdit unsuru oluşturmamaktadır.

Tüm çekirdek alanların trafikten arındırılmış olması trafik kaynaklı bir çevre kirliliği ihtimalini azaltmış olmasına karşın, son yıllarda hava kirliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Nedenleri; şehrin genişleyerek endüstri bölgelerinin içerisinde kalması ve motorlu taşıt sayısının giderek artması olarak sayılabilmektedir.

Bursa İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarihi merkezin önemini farkında olarak kent ölçeğinde “Afet Önleme ve Müdahale Planları” hazırlamaktadır. Çekirdek alanlar içinde araçlarla girilemeyecek yerler saptanmış, hidrantlar ve diğer konulara ait çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca halka, acil durumlarda “riski önleme” amaçlı eğitimler verilmektedir.

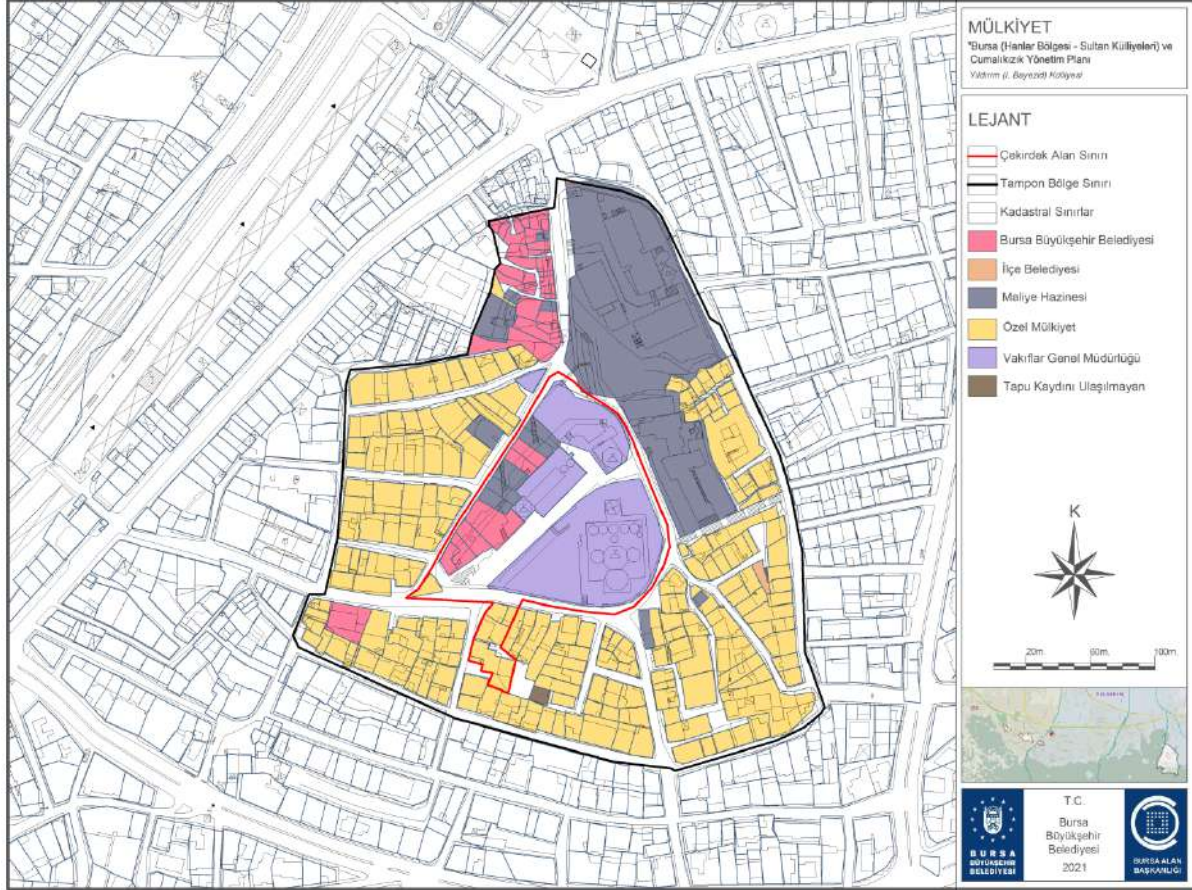
Tek yapı ölçeğinde yapılan restorasyon ve koruma çalışmalarında deprem ile ilgili güçlendirme gerekliliği araştırılmakta, bazı yapılarda nem-ölçerler, koruma yaklaşımının izin verdiği durumlarda yangın ve duman detektörleri yerleştirilmekte ve yangın çıkışları ile ilgili kaçış planları oluşturulmaktadır.

Harita 28. 1862 tarihli “Suphi Bey Haritası” ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi

Mülkiyet Durumu

Yıldırım Külliyesi yönetim alanının tamamında özel mülkiyet %66, vakıf mülkiyeti %10, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Yıldırım Belediyesi mülkiyeti %7 ve devlete ait mülkiyet %17 oranlarındadır. Özel mülkiyete ait alanların tamamı ile maliye hazinesi arazileri tampon bölge içinde kalmaktadır. Vakıf mülkiyetine ait alanların tamamı külliye yapılarının yer aldığı alanlardır ve çekirdek alan içerisinde yer almaktadırlar.

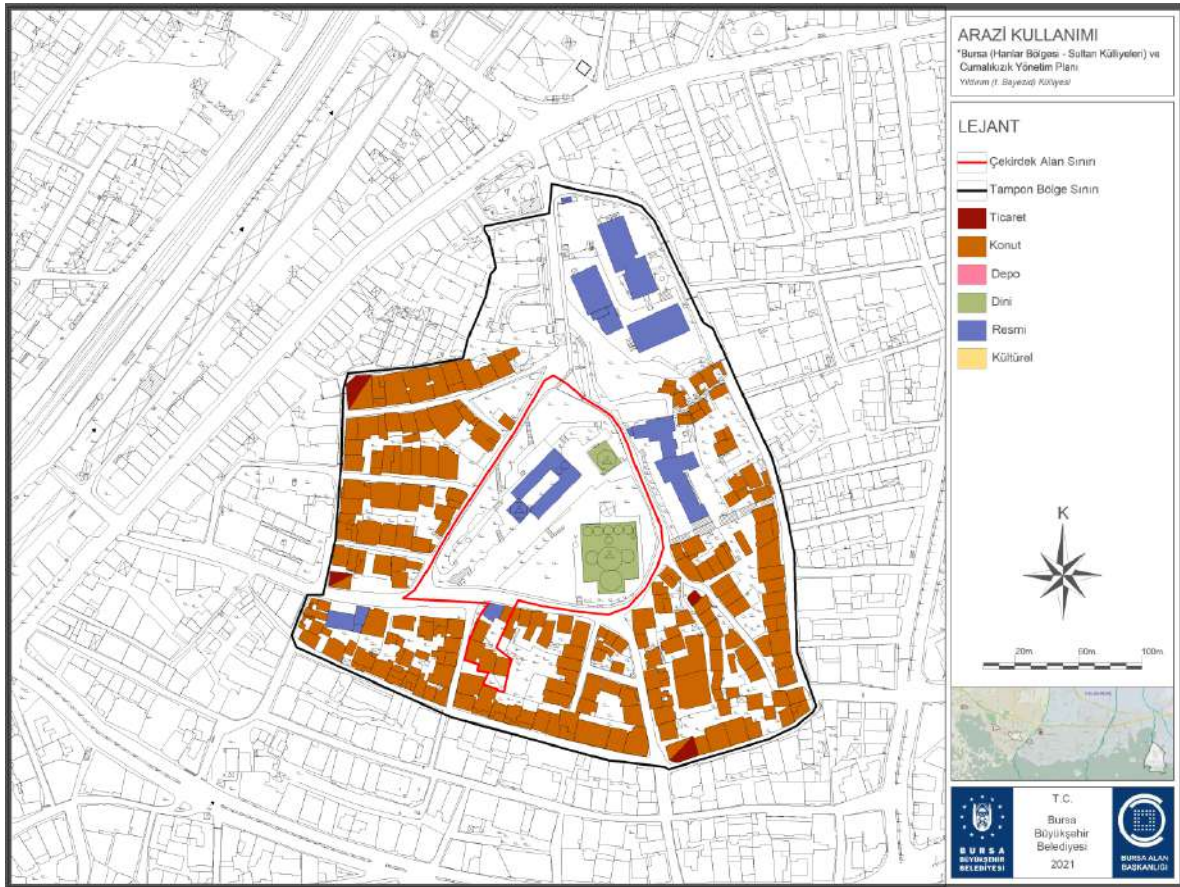
Harita 29. Yıldırım Külliyesi – Mülkiyet

Arazi Kullanımı

Yıldırım Külliyesi yönetim alanında yer alan yapıların %64'i konut kullanımıdır. Kurtuluş Caddesi boyunca konut-ticaret kullanımları görülmektedir. Alanda yer alan Yıldırım İlköğretim Okulu ve külliye içerisindeki Yıldırım Medresesi günümüzde Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restore edilmektedir. Medrese yapısının kültür merkezi olması planlanmakta olup, yine kamusal kullanımına devam edecektir.

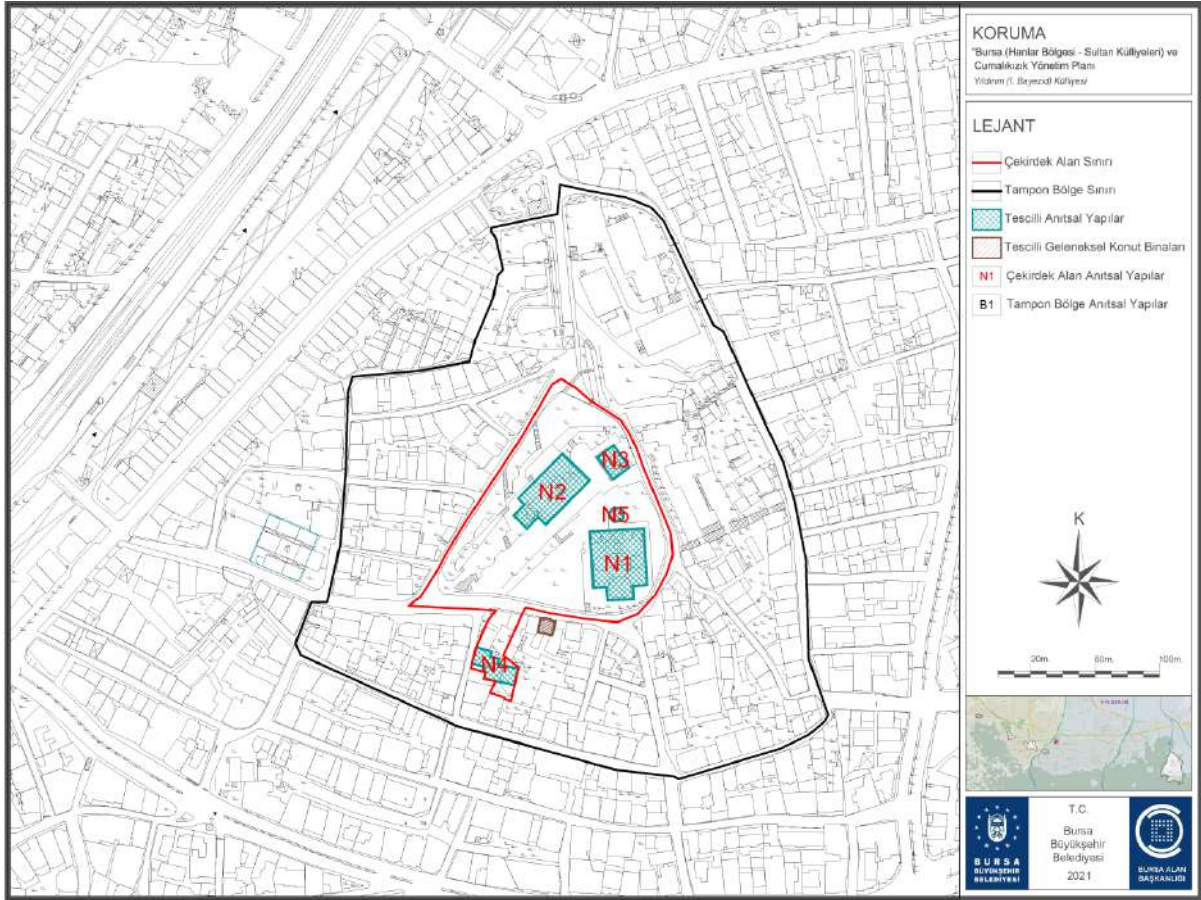
Çekirdek alanın %55'ini dini tesis, %45ini ise kamusal kullanım alanı bulunmaktadır.. Tampon bölgenin ise %70 konut, %20 ticaret ve %10 eğitim işlevli yapılardan oluştuğu görülmektedir.

Yıldırım Medresesi günümüzde Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce restore edilmektedir. Medrese yapısının kültür merkezi olması planlanmakta olup, yine kamusal kullanımına devam edecektir.

Harita 30. Yıldırım Külliyesi Arazi Kullanım Haritası

ÇEKİRDEK ALAN ANIT ESER LİSTESİ

Harita 31. Yıldırım Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası

N 1	YILDIRIM CAMİSİ	13. YY Sonu 14. YY Başı
N 2	YILDIRIM MEDRESESİ	13. YY Sonu 14. YY Başı
N 3	YILDIRIM BAYEZİD TÜRBESİ	15. YY Başı
N 4	YILDIRIM HAMAMI	13. YY Sonu 14. YY Başı
N 5	YILDIRIM CAMİSİ ŞADIRVANI	19. YY

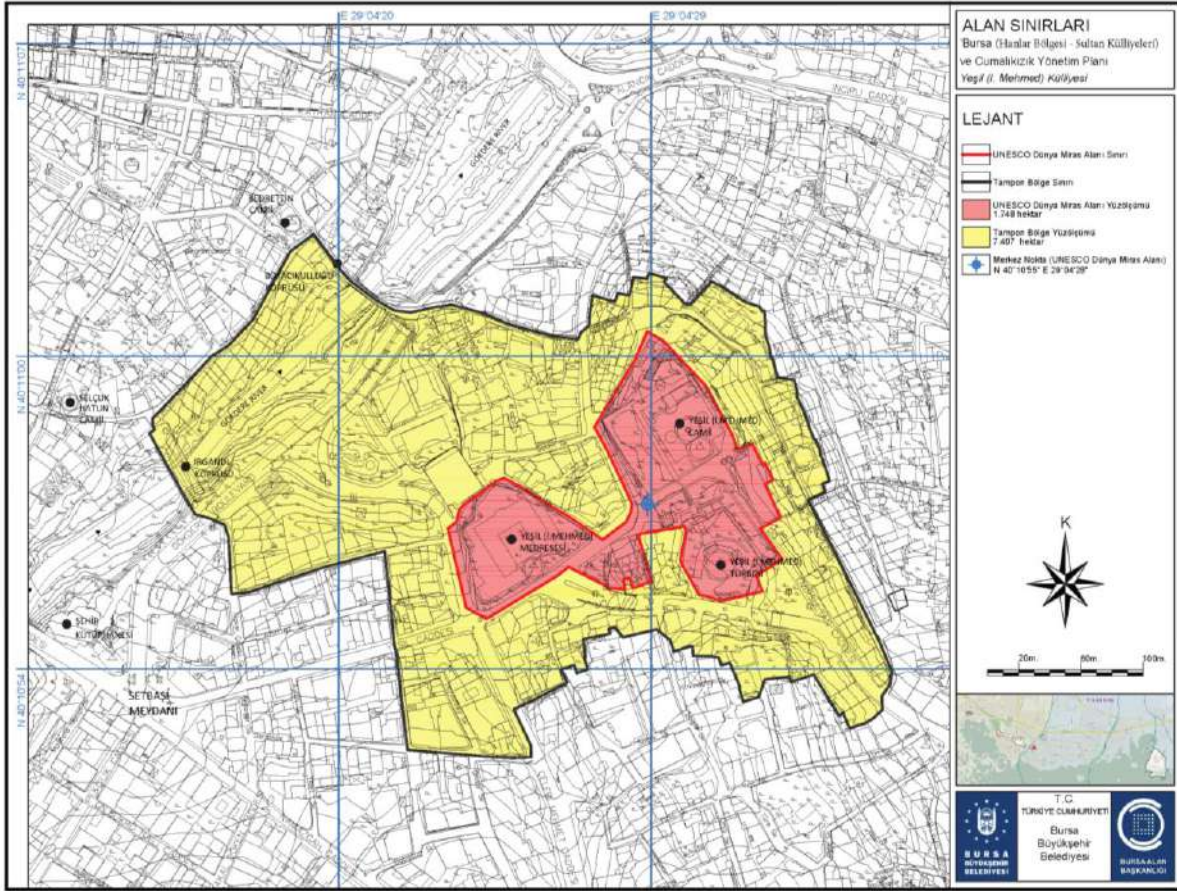
Yıldırım Camisi

Sultan I. Bâyezid'in Bursa'da 14. yüzyıl'ın sonunda inşa ettirdiği külliye de yer almaktadır. 1855 depreminde minaresi yıkılan Yıldırım Camisi'nde 1963 yılında binadan ayrı olarak bir minare yapılmıştır.

2019 yılı itibarıyla, restorasyon uygulaması devam etmektedir.

	Yıldırım Medresesi Yıldırım Külliyesi içinde Yıldırım Camisi'nin kuzeybatısında yer alan medrese, 1390 yılında, Yıldırım Bâyezid tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı mimarisinde, önü kapalı ilk medresedir. 1640,1649, 1671, 1825 ve 1953 yıllarında onarım gören medresede restorasyon uygulaması devam etmektedir. 2019 yılı itibariyle medresenin restorasyon uygulaması devam etmektedir. Restorasyon öncesinde dispanser olarak kullanılan Medrese'nin Kültür merkezi olması planlanmaktadır.
	Yıldırım Bâyezid Türbesi Yıldırım Türbesi, Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi tarafından Yıldırım Bâyezid Külliyesi'nde Yıldırım Camisi'nin kuzeyinde, Medrese'nin ise doğusunda 1406 yılında mimar Hüseyin oğlu Ali'ye inşa ettirilmiştir. 1402 yılında Timur'a Ankara Savaşı'nda yenildikten kısa bir süre sonra vefat eden Yıldırım'ın naaşı bir süre Akşehir'de kaldıktan sonra Bursa'ya getirilerek kendi külliyesindeki Türbe'ye gömülmüştür. Restorasyonda iç duvarlardaki kalemişi desenlerin yenilenmesi, dış cephe taş temizliği, çatı kurşun yenilemesi, dış duvarlarda taş çürütme ve yenilemeleri ile klasik üslupta zemin kaplamalarının değişimi yapılmıştır. 2019 yılı itibariyle, restorasyon uygulaması tamamlanmıştır.
	Yıldırım Hamamı Yıldırım Külliyesi'nde Yıldırım Camisi'nin batısındaki eğimli alanda ayrıca küçük bir hamam bulunmaktadır. Bu hamam Yıldırım Bâyezid tarafından 1390 yılında yapılmıştır. Uzun bir süre özel mülkiyete ait olarak, depo işleviyle kullanılan bina, günümüzde onarılmaktadır.
	Yıldırım Camisi Şadırvanı Şadırvanın yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1890 yıllarına ait bazı fotoğraflarda şadırvanın mevcut durumda olduğu görülmektedir. Şadırvan günümüzde kullanılabilir durumdadır.

3.4. YEŞİL (ÇELEBİ MEHMED) KÜLLİYESİ

Harita 32. Yeşil Külliyesi, Yönetim Alanı

Fotoğraf 16. Yeşil (I. Mehmed) Külliyesi (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi)

Çekirdek Alan: Kentsel sit alanı içerisinde yer alan, kuzeyde Alan Sokak, Akyokuş Sokak, doğuda İmaret Sokak, İnce Ardığı Sokak, Uğurlu Sokak, güneyde Emirsultan Caddesi, Yeşil Caddesi, batıda Çelebi Mehmet Bulvarı ve Salim Sokak arasında kalan 17.486 m² alanı kapsamaktadır.

Tampon Bölge Alanı: Kısmen kentsel sit alanı içerisinde yer alan, kuzeyde Boyacı Kulluğu Sokak, Yeşil Sokak, Yeşilalan Sokak, doğuda Şible Caddesi, Emirsultan Caddesi, güneyde Yan Sokak (Selami Dergahı ve Haziresi dahil), 3. Fırın Sokak, Çelebi Mehmet Bulvarı, Derebaşı Sokak, batıda Akdemir Sokak, Yeşil Caddesi, Namazgah Caddesi, Selçukhatun Sokak, 2. Yağız Sokak arasında 91.553 m² alanı kapsamaktadır.

Çelebi Mehmed zamanında 1419'da inşa edilmeye başlanıp 1430 yılında tamamlanan ve adını çevresindeki semte veren **Yeşil Külliye**, Bursa'ya hâkim bir tepe üzerinde yer alır. Yapı topluluğu cami, medrese, hamam ve türbeden oluşur.

Yeşil Külliyesi'nin topografyaya uygun yerleşimi, şehrin batı-doğu yönünde uzanan ana yolunun üzerinde ve bitiminde yer almaktadır.

Fotoğraf 17. Yeşil Cami (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)

Cami son cemaat yeri revaklarının yarım kalmış olması saltanat değişikliğini işaret etmekte; içerisinde bulunan bezeme ve süslemeler (tezyinat) o zamana kadar görülmeyen bir çini tekniği ile oluşturulmuş kompozisyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çiniler %80 oranında kuvars, diğer bir deyişle yarı değerli maden taşları içermekte olup, literatüre "üretimi imkânsız seramik" olarak geçmiştir. Mimarı ve süslemeleri yapan kişiler, zamanının en ünlü kişileridir. Yapıdaki süsleme elemanlarında sanatçı imzalarına yer verilmesi, Sultanın sanata ve sanatçıya verdiği değeri göstermektedir.

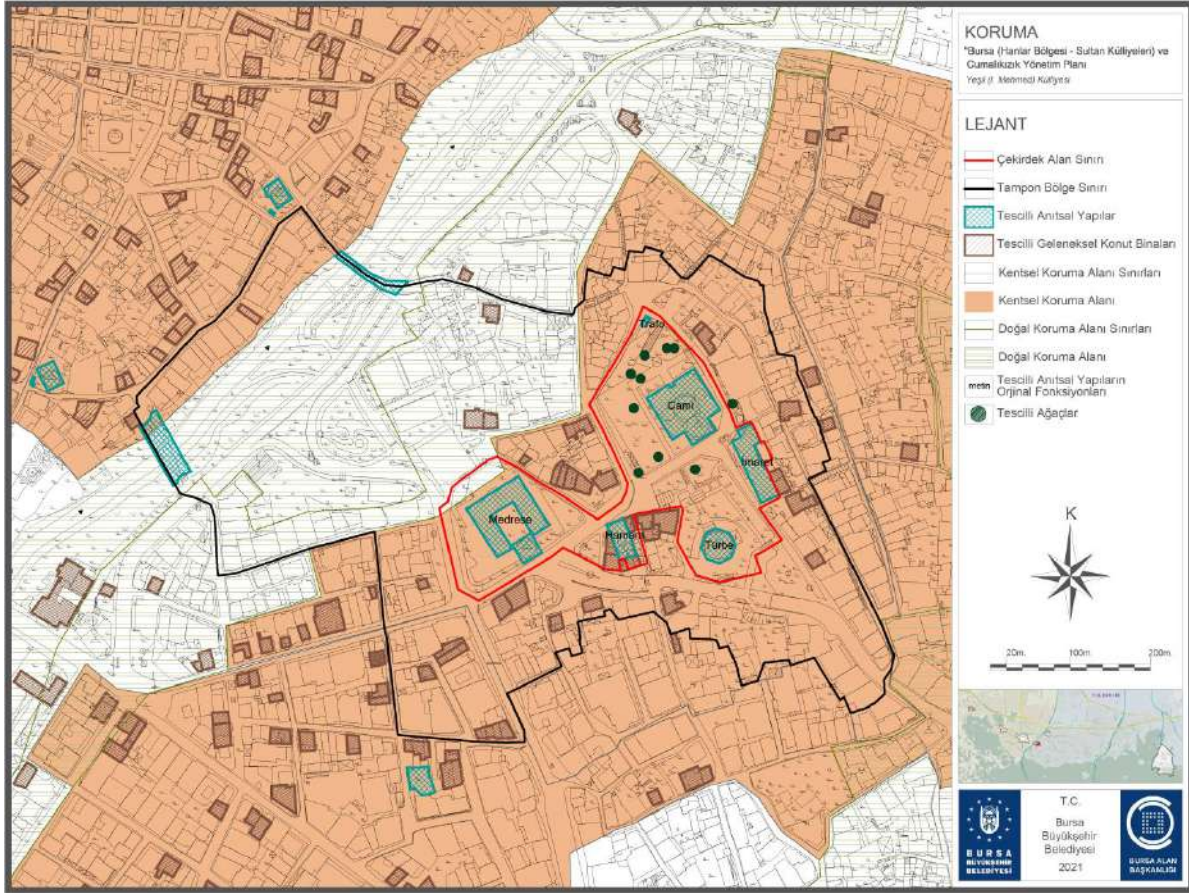
Çekirdek alan, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 11.06.1982 tarih ve 12954 sayılı karar doğrultusunda belirlenen Setbaşı- Yeşil- Emirsultan kentsel sit alanı içinde yer almaktadır. Çekirdek alanın içinde bulunduğu, 1/1000 ölçekli Yıldırım Setbaşı Emirsultan Uygulama İmar Planı Kültür Bakanlığı'nın 03.05.1983/160131009-512 sayılı kararı ile onaylanmıştır. Söz konusu koruma amaçlı imar planı kapsamında kalan alanda, yapılacak tüm projeler ve uygulamalar için Koruma Kurulundan izin ve onay alınması gerekmektedir.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulutarafından 1986 yılında alınmış olan 1918 sayılı karara göre Yeşil (I. Mehmed) Külliyesi çekirdek alanı içerisinde toplam 6 adet tescilli anıt eser yer almaktadır. Tampon bölgede ise 7 adet tescilli anıt eser bulunmaktadır. Yönetim alanı içerisinde toplam 55 adet tescilli sivil mimarlık örneği yapı yer almaktadır. Ayrıca çekirdek alan içerisinde toplam 10 adet tescilli anıt ağaç bulunmaktadır.

Bu dönemde ticari merkez olan Hanlar Bölgesi'nde çok sayıda han inşa edilmiş ve çarşı kurulmuştur. Batıdan doğuya yapılan Eski İpek Hanı, Geyve Han, Gelincik Çarşısı, Sipahi Çarşısı, Yorgancılar Çarşısı ile doğu-batı doğrultusunda, kuzeyden sınırlanmış bir "Uzun Çarşı" aksını oluşturmuştur.

Revaklı bir avlu etrafında iki katlı olarak külliye dışına inşa edilen İpek ve Geyve Hanları Yeşil Külliyesi'ne gelir amacını taşımaktadır.

Korunmuşluk Durumu

Harita 33. Yeşil Külliyesi Korunmuşluk Durumu Haritası

Özgünlük

Yeşil Külliyesi, camisi, türbesi, medresesi, imareti ve hamamı ile kentin silüetinde önemli bir konumdadır. Külliye; çok değerli anıt eserlere sahiptir. Yakın zamanda imaret, türbe ve caminin onarımları tamamlanmıştır.

Toplumun tüm değerlerini yansıtan, dini ve sosyal işlevi olan külliye, mahallenin merkezi konumundadır.

İran, Arap, Selçuklu, Bizans ve yerel etkileri yansıtan mimari gelenekleri yapı teknolojisinde, süslemelerde ve teknik ayrıntılarda görmek mümkündür.

Anıt eser listelerinde belirtilen bir kısım yapıların proje ve restorasyonu tamamlanmış olup çalışmalar devam etmektedir. Restore edilen yapılar işlevlendirilmektedir. Alan Başkanlığının yaptığı çalışmalarla Külliyelerin tanınırlığı artmıştır. Mahalle halkı da daha fazla kültürel, sosyal etkinliklere katılmaya başlamıştır.

Bütünlük

Külliye cami (Yeşil Cami), medrese, türbe (Yeşil Türbe), hamam ve imareten oluşmaktadır, Külliye'yi oluşturan yapıların çoğu hala aynı, orijinal işlevleriyle hizmet etmektedir.

Cami ve türbede kullanılan çiniler %80 oranında kuvars, diğer bir deyişle yarı değerli maden taşları içermekte olup, literatüre "üretilmesi imkânsız seramik" olarak geçmiştir. Camide hünkâr mahfili, mihrap ve yarı beden duvarları ile türbede mihrap, yarı beden duvarları ve sandukalarda uygulamalarını gördüğümüz çiniler, özgünlüklerini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır. Cami ve türbe bu süsleme özellikleri ile döneminin ve bugünün eşsiz yapıları olma özelliğini sürdürmektedir.

Günümüzde hamam bir turistik alış veriş yeri, medrese Türk İslam Sanatları Müzesi, imaret de halen benzer bir işlevle aşevi olarak faaliyet göstermektedir.

Sultan Külliyesi çevresinde bulunan sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir.

Külliye’de bulunan çeşitli yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmış ve uygulamaları yapılmıştır. Külliye çevresinde bulunan sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir. Külliye’de bütüncül çevre düzenlemesi, dış cephe taş temizliği, çatı kurşun yenilemesi, yeşil alanların periyodik bakımları yapılmaktadır.

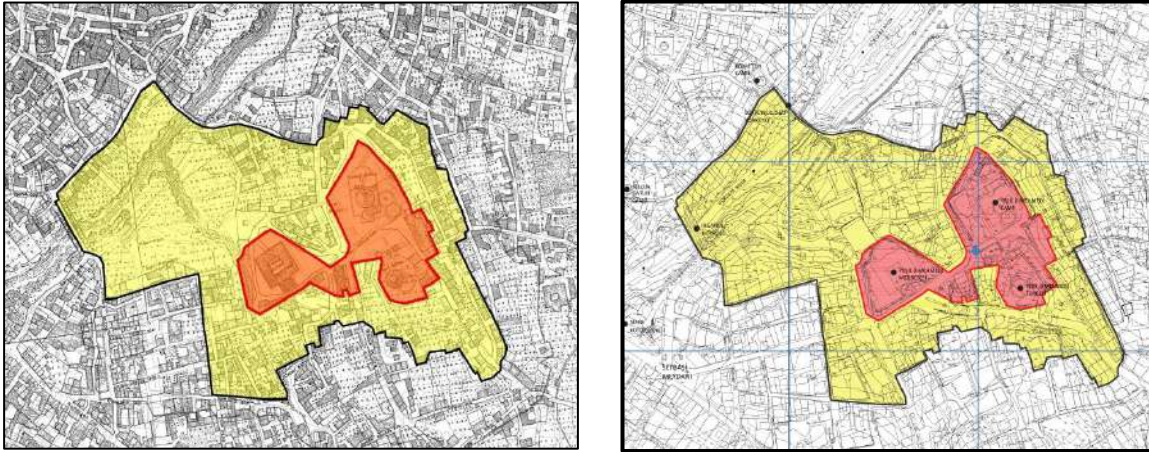
Kent peyzajını oluşturan odak noktaları olarak külliyelerin çevreleri koruma amaçlı imar planlarında yeşil alan olarak tanımlanmış ve alanlar araç trafiğine kapatılmıştır. Kentsel sit alanı içerisinde kalan alanda yeni yapılaşma ve koruma çalışmaları koruma amaçlı imar planları ile düzenlenmekte, ilgili kurumlarca takip edilmekte ve bu sayede tarihi çevreye uygun gelişme kontrol altında tutulmaktadır.

Külliyelerde camiler ve türbeleri ziyaret eden yerli ve yabancıların sayısı giderek artmaktadır. Giriş ücreti alınmadığından ve tüm sit alanları kamuya açık olduğu için ziyaretçi sayısına ilişkin kesin veriler bulunmamakla birlikte ziyaretçi baskısı henüz sit alanlarının kültürel değeri için bir tehdit unsuru oluşturmamaktadır.

Tüm çekirdek alanların trafikten arındırılmış olması trafik kaynaklı bir çevre kirliliği ihtimalini azaltmış olmasına karşın, son yıllarda hava kirliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Nedenleri; şehrin genişleyerek endüstri bölgelerinin içerisinde kalması ve motorlu taşıt sayısının giderek artması olarak sayılabilmektedir.

Aktif deprem üreten önemli bir tektonik kuşakta, yer alan Bursa için, Bursa İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarihi merkezin önemini farkında olarak kent ölçeğinde “Afet Önleme ve Müdahale Planları” hazırlamaktadır. Çekirdek alanlar içinde araçlarla girilemeyecek yerler saptanmış, hidrantlar ve yangın dolapları yerleştirilerek gerekli önlemler alınmıştır. Ayrıca halka, acil durumlarda “riski önleme” amaçlı eğitimler verilmektedir.

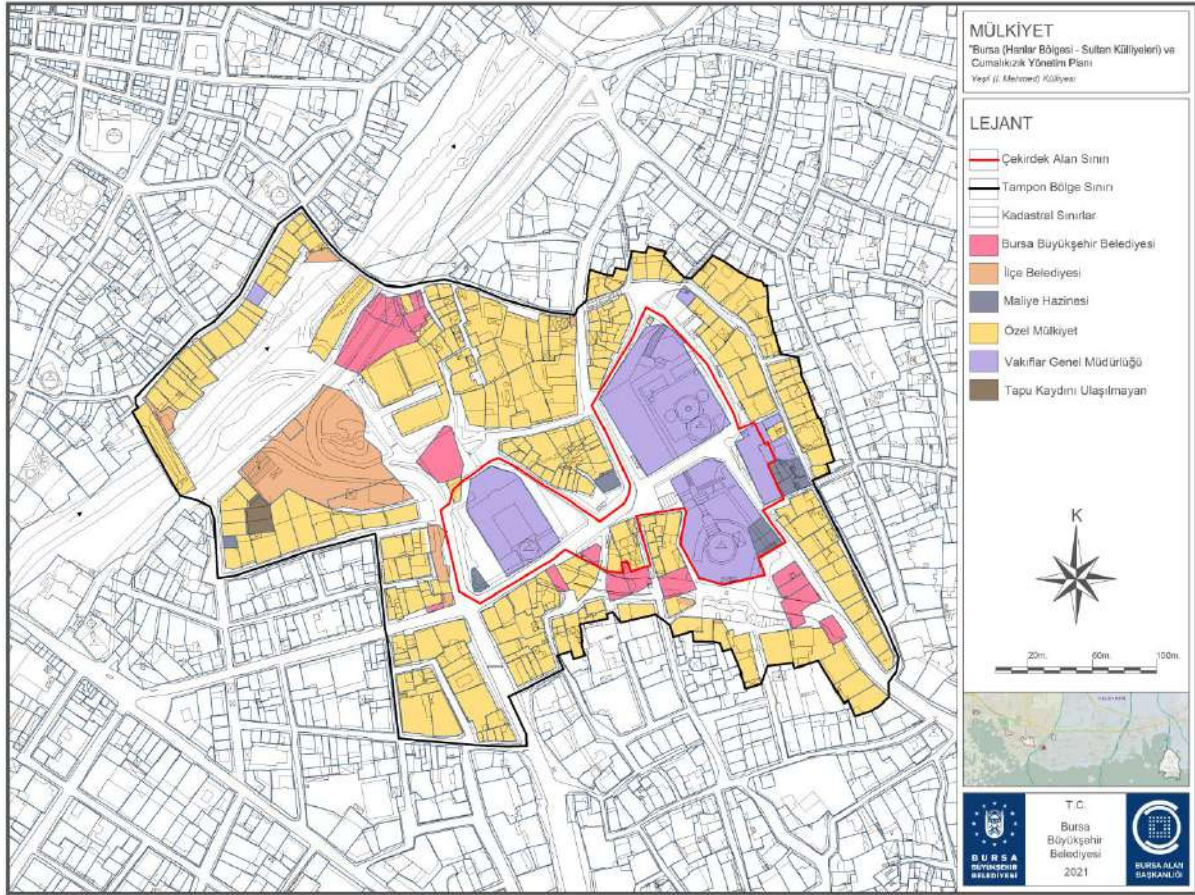
Tek yapı ölçeğinde yapılan restorasyon ve koruma çalışmalarında deprem ile ilgili güçlendirme gerekliliği araştırılmakta, bazı yapılarda nem-ölçerler, koruma yaklaşımının izin verdiği durumlarda yangın ve duman detektörleri yerleştirilmekte ve yangın çıkışları ile ilgili kaçış planları oluşturulmaktadır.

Harita 34. 1862 tarihli “Suphi Bey Haritası” ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi

Mülkiyet Durumu

Yeşil Külliyesi yönetim alanının tamamında özel mülkiyet %74, vakıf mülkiyeti %13, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Yıldırım Belediyesi mülkiyeti %11 ve maliye hazinesi mülkiyeti %2 oranlarındadır. Vakıf mülkiyetine ait alanların tamamı çekirdek alan içerisinde yer almıştır. Çekirdek Alan içerisinde vakıf mülkiyetine ait alanlarda külliye ait yapılar bulunmaktadır. Özel mülkiyet ile maliye hazinesine mülkiyetindeki alanlar tampon bölge içinde kalmaktadır.

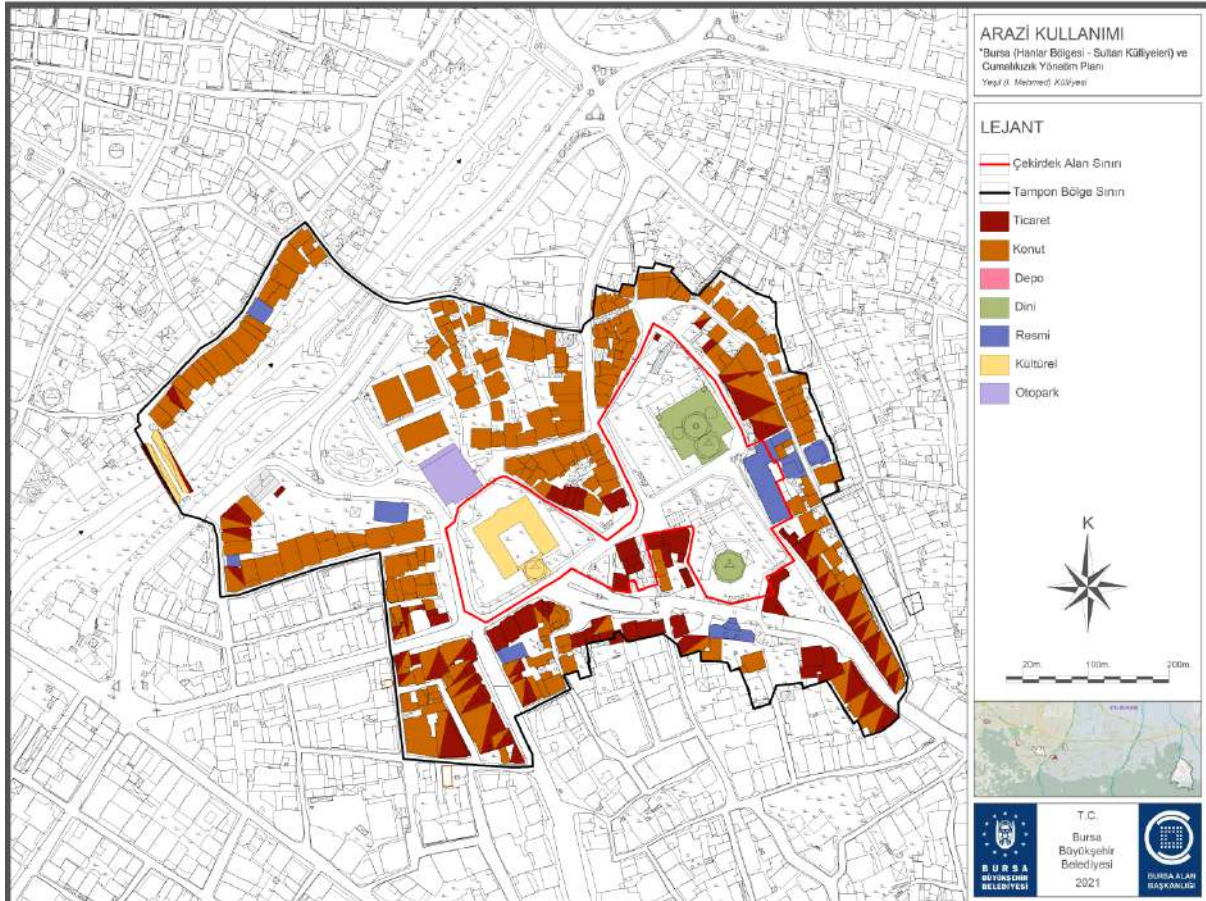

Harita 35. Yeşil Külliyesi – Mülkiyet

Arazi Kullanımı

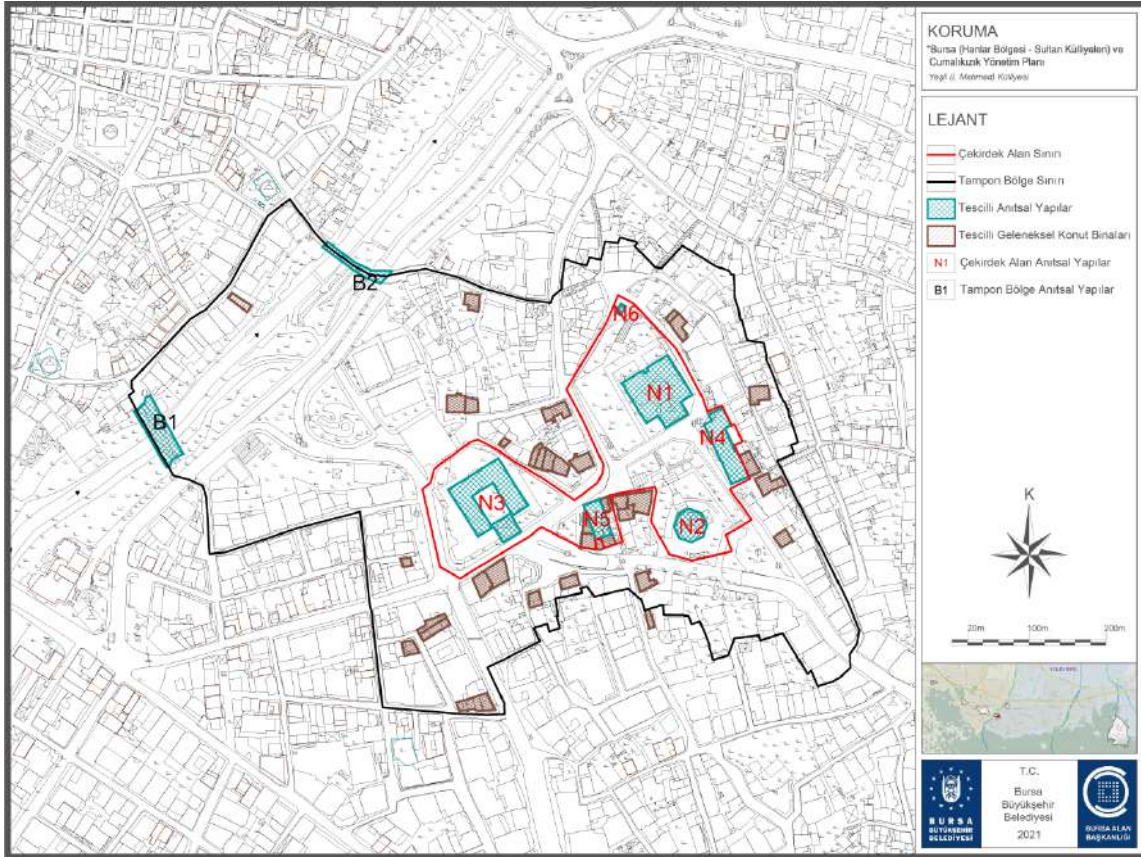
Yeşil Külliyesi, yönetim alanında yer alan yapıların %70'i konuttur. Çekirdek alan, külliye yapılarını kapsamaktadır ve %40 oranında dini tesis alanı, Yeşil Medresesi'nin müze kullanımı ile %40 oranında kültürel kullanım alanına sahiptir. Tampon bölgede Emir Sultan Caddesi, Yeşil Caddesi ve Çelebi Mehmet Bulvarı boyunca konut- ticaret alan kullanımları görülmektedir.

Çekirdek alanın %40'ını dini tesis, %40'ını kültürel alan, %10'unu ticaret, %5'ini konut ve %5'ini resmi kurum oluşturmaktadır. Tampon bölgenin ise %80 konut, %10 ticaret, %5 resmi kurum, %2 kültürel alan ve %1 dini tesisten oluştuğu görülmektedir.

Harita 36. Yeşil Külliyesi Arazi Kullanım Haritası

ÇEKİRDEK ALAN ANIT ESER LİSTESİ

Harita 37. Yeşil Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası

N 1	YEŞİL CAMİ	15. YY Çelebi Mehmed
N 2	YEŞİL TÜRBE	15. YY Çelebi Mehmed
N 3	YEŞİL MEDRESE	15. YY Çelebi Mehmed
N 4	YEŞİL İMARETİ	15. YY Çelebi Mehmed
N 5	HAMAM (YEŞİL HAMAMI)	15. YY Fatih Sultan Mehmed
N 6	TRAFO	20. YY

Yeşil Cami

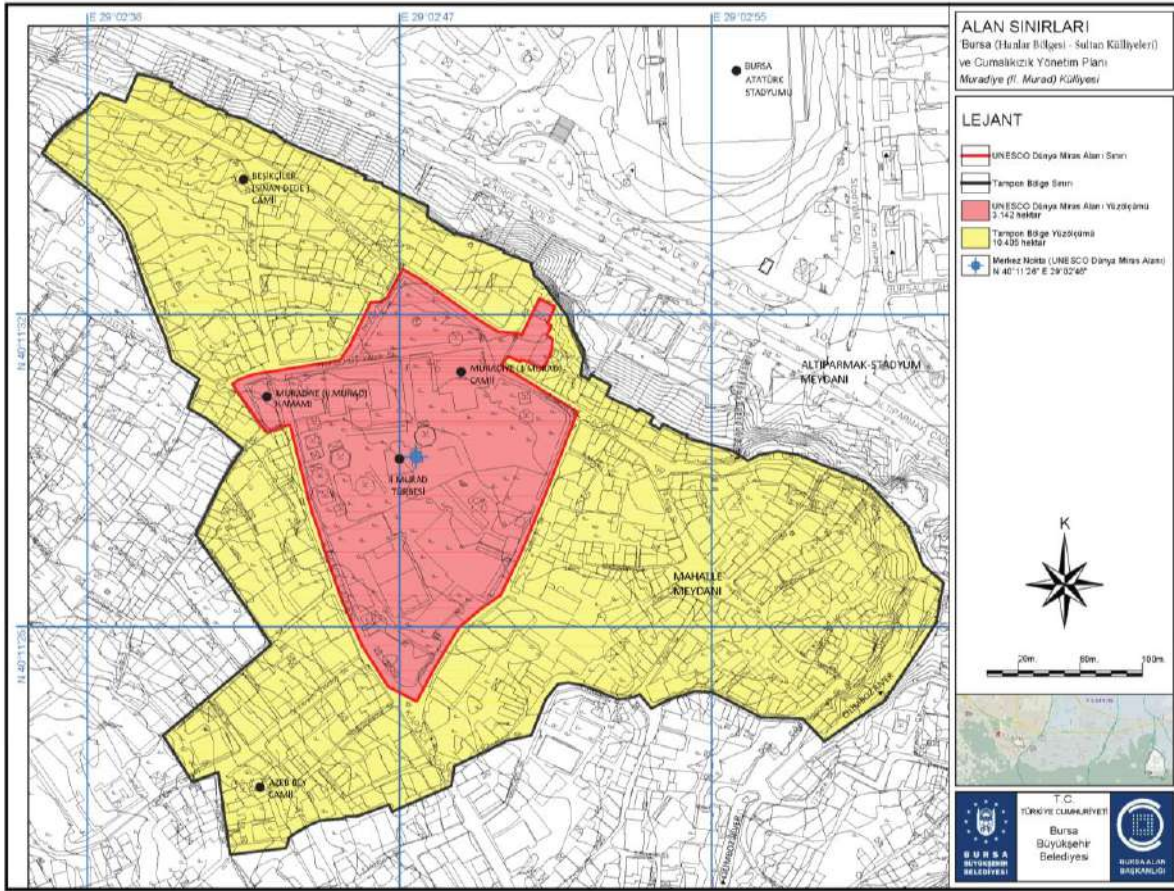
1414-1419 yılları arasında inşa edilen Yeşil Cami, Hacı İvaz Paşa'nın en önemli eserlerinden biridir "1" planlı caminin üzeri iki kubbe ile örtülmüştür. Yeşil Cami'nin son cemaat yeri Çelebi Sultan Mehmed'in vefatı nedeniyle tamamlanamamıştır. Caminin süslemeleri 1424'te tamamlanmıştır.

	Yeşil Türbe 1421 yılında Çelebi Sultan Mehmed tarafından Yeşil Cami'nin karşısındaki tepe üzerinde Hacı İvaz Paşa'ya yaptırılmıştır. Yeşil Türbe'nin içindeki Çelebi Mehmed'in sandukası çok görkemli bir çini işçiliğine sahiptir. Sultan'ın sandukasının yanı sıra Sultan'ın yakınlarının da sandukaları Türbe içinde bulunmaktadır, ancak gerçek mezarlar Türbe'nin bodrumunda beşik tonozla örtülü ve beş bölüme ayrılmış olan bir mezar dairesinde yer almaktadır.
	Yeşil Medresesi Günümüzde Türk-İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılan Medrese'nin yapımına 1414 yılında Çelebi Sultan Mehmed tarafından başlanmıştır, ancak Sultan'ın 1421 yılındaki vafatı dolayısıyla planlanan şekilde bitirilememişse de 1424 yılında kullanıma açılmıştır. Sultaniye Medresesi olarak da anılır. 2020 yılı itibarıyla, restorasyonu tamamlanarak açılışı yapılmıştır.
	Yeşil İmaret Çelebi Sultan Mehmed'in Yıldırım İlçesi'nde Hacı İvaz Paşa'ya 1414-1421 yıllarında yaptırmış olduğu Yeşil Külliye'nin bir bölümünü imaret oluşturmaktadır. Yeşil Külliyesi içinde yer alan imaret uzun bir süre harap durumdayken, Yeşil Külliyesi içinde yer alan imaret uzun bir süre harap durumdayken, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından onarılmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde olan yapı, halen Somuncu Baba Vakfı tarafından aşevi olarak hizmet vermektedir.
	Yeşil Hamamı Yeşil Caddesi üzerinde, Yeşil Türbe'nin batısında bulunan bu hamamı Fatih Sultan Mehmet döneminde, 1480 yılında Sofu Bedreddin ve Köse Bedreddin isimleri ile tanınan Türbedar Köse Ali Paşa yaptırmıştır. Tek hamam tipolojisinde olan bu hamamın soğukluk bölümü tek kubbe ile örtülüdür. Soğukluktan geçilen ılıklik bölümünden de sıcaklık bölümüne ulaşılır. Sıcaklık bölümündeki kurnaların arasından halvet odalarına ulaşılmaktadır.
	Trafo Bursa'da aynı dönemde yapılmış on iki adet trafodan biri de Yeşil Camisi'nin kuzeyinde yer almaktadır.

YEŞİL KÜLLİYESİ TAMPON BÖLGE ANIT ESER LİSTESİ

B 1	IRGANDI KÖPRÜSÜ	1443 – II. Murad
B 2	BOYACI KULLUĞU KÖPRÜSÜ	16. YY

3.5. MURADIYE (II. MURAD) KÜLLİYESİ

Harita 38. Muradiye Külliyesi, Yönetim Alanı

Fotoğraf 18. Muradiye Camii (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi)

Çekirdek Alan: Kuzeyde Beşikçiler Caddesi, 2. Murat Caddesi, doğuda 2. Murat Sokak, batıda Kaplıca Caddesi, 2. Murat Hamamı, Hamzabey Caddesi, Prof. Dr. Halil İnalçık Sokak arasında kalan 31.417 m² alanı kapsamaktadır.

Tampon Bölge Alanı: Kısım kentsel sit içinde bulunan, kuzeyde Çekirge Caddesi, doğuda Bozkurt Caddesi, Çarıklı Değirmen Sokak, güneyde 11. Yeni Sokak, Kayabaşı Sokak, 2. Şadırvan Sokak, 2. Hızalan Sokak, batıda Çifteçinar Sokak, Hızalan Sokak, Dr. Ekrem Paksoy Sokak, 2. Çatı Sokak, İslamoğlu Sokak, 5. Fırın Sokak, Hamzabey Caddesi, Postekiciler Sokak, Beşikçiler Camisi'nin batısında kalan isimsiz Sokak, Beşikçiler Caddesi arasında kalan 135.475 m² alanı kapsamaktadır.

II. Murad zamanında, 1426 yılında inşası tamamlanan külliye ilk başta bir cami, medrese, hamam, imaret ve sultan türbesi bulunmaktaydı. İyi bir asker ve devlet adamı olmasının yanı sıra şiir, müzik ve edebiyat yönü kuvvetli bir Sultan olarak tarihe geçmiştir.

Muradiye Külliyesi, Sultan II. Murad'ın Türbesi ile başlayan, Kanuni Sultan Süleyman dönemine (16. yüzyıl) kadar gelen 12 adet türbe yapıları ile ayrıca önem kazanmış, anıtsal türbe yapılarının meydana getirdiği bir hazire, ilk

olarak burada var olmuştur. Daha sonraki yıllarda, İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi bu geleneği yaşatan bir uygulama olacaktır.

Muradiye Külliyesi, Bursa'da sultanlar tarafından inşa ettirilen son külliye olarak da bilinmekte olup, Muradiye Mahallesi'nin oluşmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Külliye çevresinde Koca Naib, Yahşibey ve Hamzabey isimli mahalleler kurulmuş olup, bu mahalleler günümüzde de varlıklarını devam ettirmektedir.

II. Murad döneminde Hanlar Bölgesine inşa edilen Kütahya Han, bu dönemde Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi'nin doğu-batı aksını oluşturan önemli bir yapıdır.

Hüdavendigâr, Yıldırım, Yeşil ve Muradiye Külliyesi içerdikleri, sanat değeri yüksek kamu binaları yanında yeni mahallelerin kurulmasına yol açarak, kentin gelişmesine sağladıkları katkılar sebebiyle de değerlidir. Çünkü tarihi miras sadece tarihi eserlerle değil, somut olmayan kültürel miras bakımından da ele alınmalıdır.

Fotoğraf 19. Muradiye Külliyesi (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)

Çekirdek alan, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu' nun 14.02.1986 tarih ve 1919 sayılı karar doğrultusunda belirlenen Muradiye- Hisar- Maksem Batısı kentsel sit alanı içinde yer almaktadır. Çekirdek alanın içinde bulunduğu, 1/1000 ölçekli Muradiye Koruma Amaçlı İmar Planı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 26.10.2007 gün ve 3015 sayılı kararı ile uygun görülerek yürürlüğe girmiştir. Söz konusu koruma amaçlı imar planı kapsamında kalan alanda, yapılacak tüm projeler ve uygulamalar için Koruma Kurulundan izin ve onay alınması gerekmektedir.

Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu tarafından 1986 yılında alınmış olan 1918 sayılı karara göre Muradiye (Murad II) Külliyesi çekirdek alanı içerisinde toplam 20 adet tescilli anıt eser yer almaktadır. Tampon bölgede ise 10 adet tescilli anıt eser bulunmaktadır. Yönetim alanı içerisinde toplam 85 adet tescilli sivil mimarlık örneği yapı yer almaktadır. Ayrıca çekirdek alan içerisinde toplam 3 adet tescilli anıt ağaç bulunmaktadır.

Muradiye Medresesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilip, 2019 yılında Belediye tarafından Muradiye Kuran ve El Yazmaları Müzesi olarak işlevlendirilerek kamuya hizmet vermektedir ancak çatı yenilemesi ve yükseltme silüete zarar vermektedir.

İmaret bir Osmanlı mutfağı restoranı, hamam ise Valilik'e bağlı olarak kamusal yarara yönelik kullanılmaktadır

Sultan Külliyesi çevresinde bulunan sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir.

Külliye'de bulunan çeşitli yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmış ve uygulamaları yapılmıştır. Külliye çevresinde bulunan sokak ve caddelerin cephe sağlıklılaştırması projeleriyle ve uygulamalarıyla görüntü kirliliği engellenmektedir. Külliye'de bütüncül çevre düzenlemesi, dış cephe taş temizliği, çatı kurşun yenilemesi, yeşil alanların periyodik bakımları yapılmaktadır.

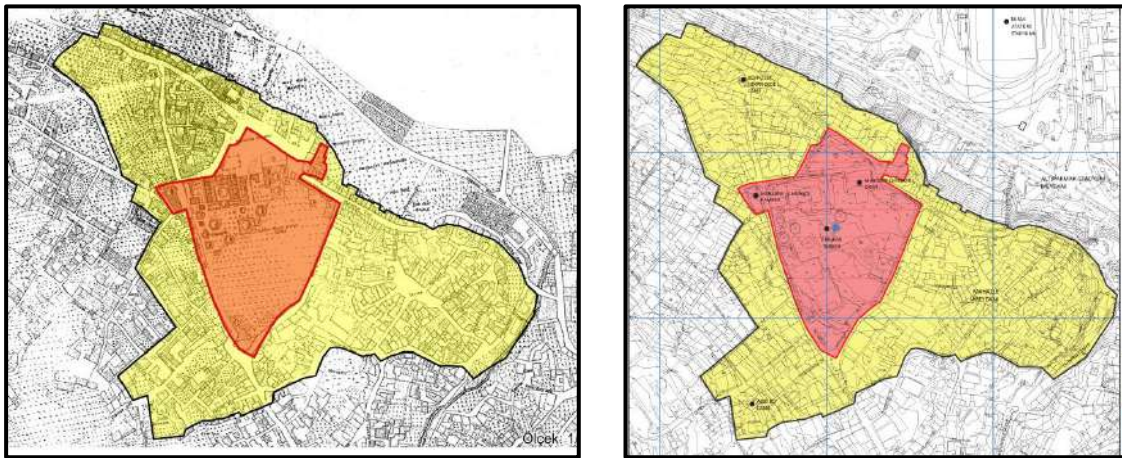
Kent peyzajını oluşturan odak noktaları olarak külliyelerin çevreleri koruma amaçlı imar planlarında yeşil alan olarak tanımlanmış ve alanlar araç trafiğine kapatılmıştır. Kentsel sit alanı içerisinde kalan alanda yeni yapılaşma ve koruma çalışmaları koruma amaçlı imar planları ile düzenlenmekte, ilgili kurumlarca takip edilmekte ve bu sayede tarihi çevreye uygun gelişme kontrol altında tutulmaktadır. Koruma Amaçlı İmar Planı'nda tescilli yapılara ait bilgiler, varsa öneriler rutin kontrollerle takip edilmekte ve güncellenmektedir. Tampon bölgede yer alan Şair Ahmet Paşa Medresesi günümüzde, Uluumay Halk Kıyafetleri ve Takıları Müzesi olarak kullanılmaktadır. Hüsnü Züher Yaşayan Müze Evi ve Osmanlı Evi Müzesi de tampon bölgede faaliyet göstermektedir.

Külliyelerde camiler ve türbeleri ziyaret eden yerli ve yabancıların sayısı giderek artmaktadır. Giriş ücreti alınmadığından ve tüm sit alanları kamuya açık olduğu için ziyaretçi sayısına ilişkin kesin veriler bulunmamakla birlikte ziyaretçi baskısı henüz sit alanlarının kültürel değeri için bir tehdit unsuru oluşturmamaktadır.

Tüm çekirdek alanların trafikten arındırılmış olması trafik kaynaklı bir çevre kirliliği ihtimalini azaltmış olmasına karşın, son yıllarda hava kirliliğinin arttığı gözlemlenmiştir. Nedenleri; şehrin genişleyerek endüstri bölgelerinin içerisinde kalması ve motorlu taşıt sayısının giderek artması olarak sayılabilmektedir.

Bursa, aktif deprem üreten önemli bir tektonik kuşakta, Kuzey Anadolu Fay sisteminin kollara ayrıldığı bir bölgede yer almaktadır. Bursa İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarihi merkezin önemini farkında olarak kent ölçeğinde "Afet Önleme ve Müdahale Planları" hazırlamaktadır. Çekirdek alanlar içinde araçlarla girilemeyecek yerler saptanmış, hidrantlar ve yangın dolapları yerleştirilerek gerekli önlemler alınmıştır. Ayrıca halka, acil durumlarda "riski önleme" amaçlı eğitimler verilmektedir.

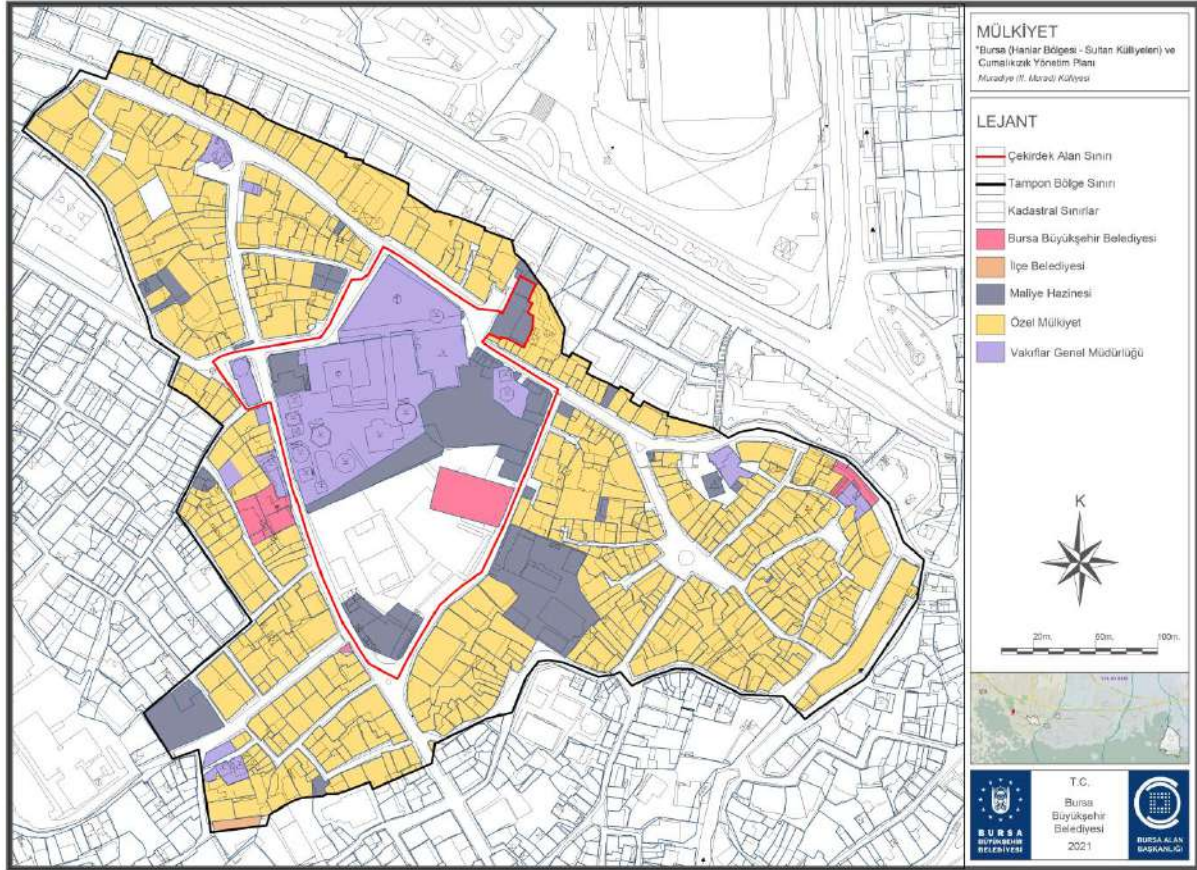
Tek yapı ölçeğinde yapılan restorasyon ve koruma çalışmalarında deprem ile ilgili güçlendirme gerekliliği araştırılmakta, bazı yapılarda nem-ölçerler, koruma yaklaşımının izin verdiği durumlarda yangın ve duman detektörleri yerleştirilmekte ve yangın çıkışları ile ilgili kaçış planları oluşturulmaktadır.

Harita 40. 1862 tarihli "Suphi Bey Haritası" ile halihazır harita üzerinde yönetim alanı gösterimi

Mülkiyet Durumu

Muradiye Külliyesi yönetim alanının tamamında özel mülkiyet %78, vakıf mülkiyeti %11, Bursa Büyükşehir Belediyesi mülkiyeti %2 ve maliye hazinesi mülkiyeti %9 oranlarındadır. Çekirdek alan içerisinde vakıf mülkiyetine ait alanların tamamında külliyeyle ait yapılar yer almaktadır. Özel mülkiyete ait alanların tamamı ile kısmen maliye hazinesi mülkiyetindeki alanlar tampon bölge içinde kalmaktadır.

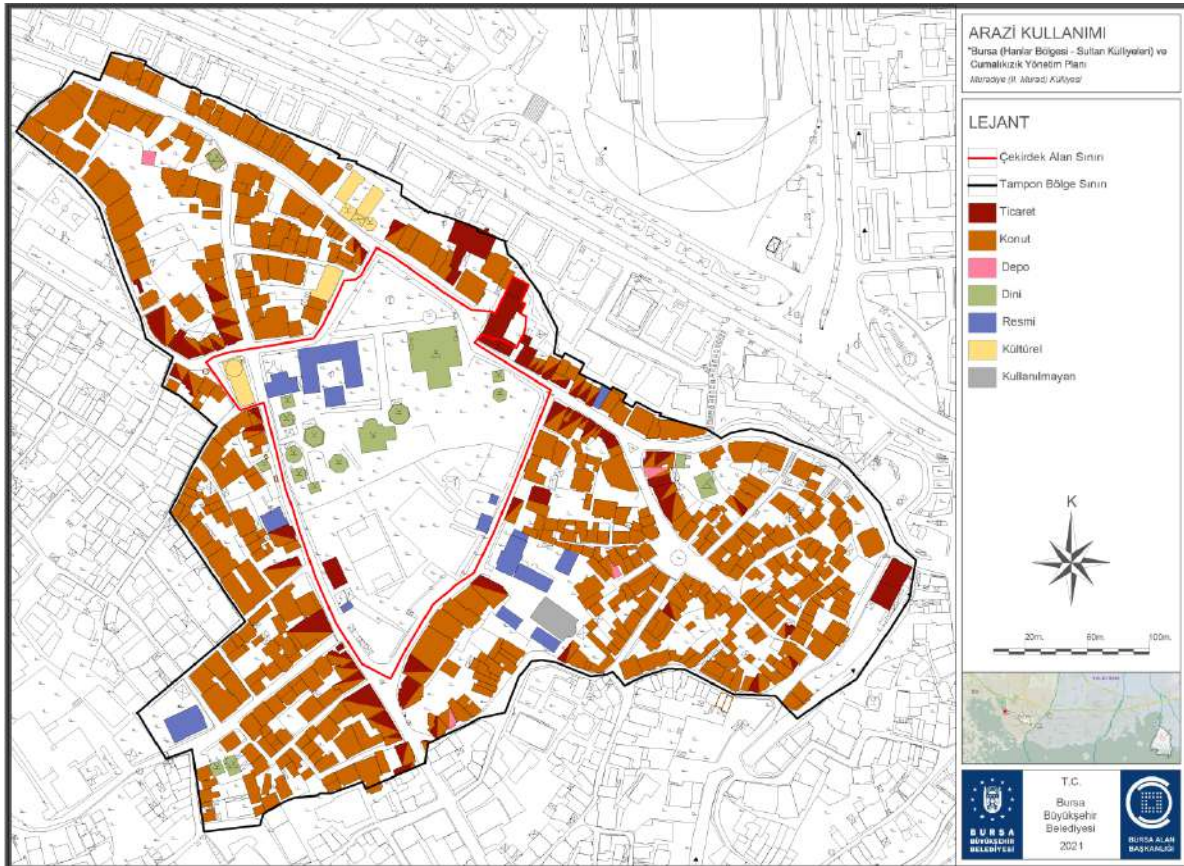

Harita 41. Muradiye Külliyesi – Mülkiyet

Arazi Kullanımı

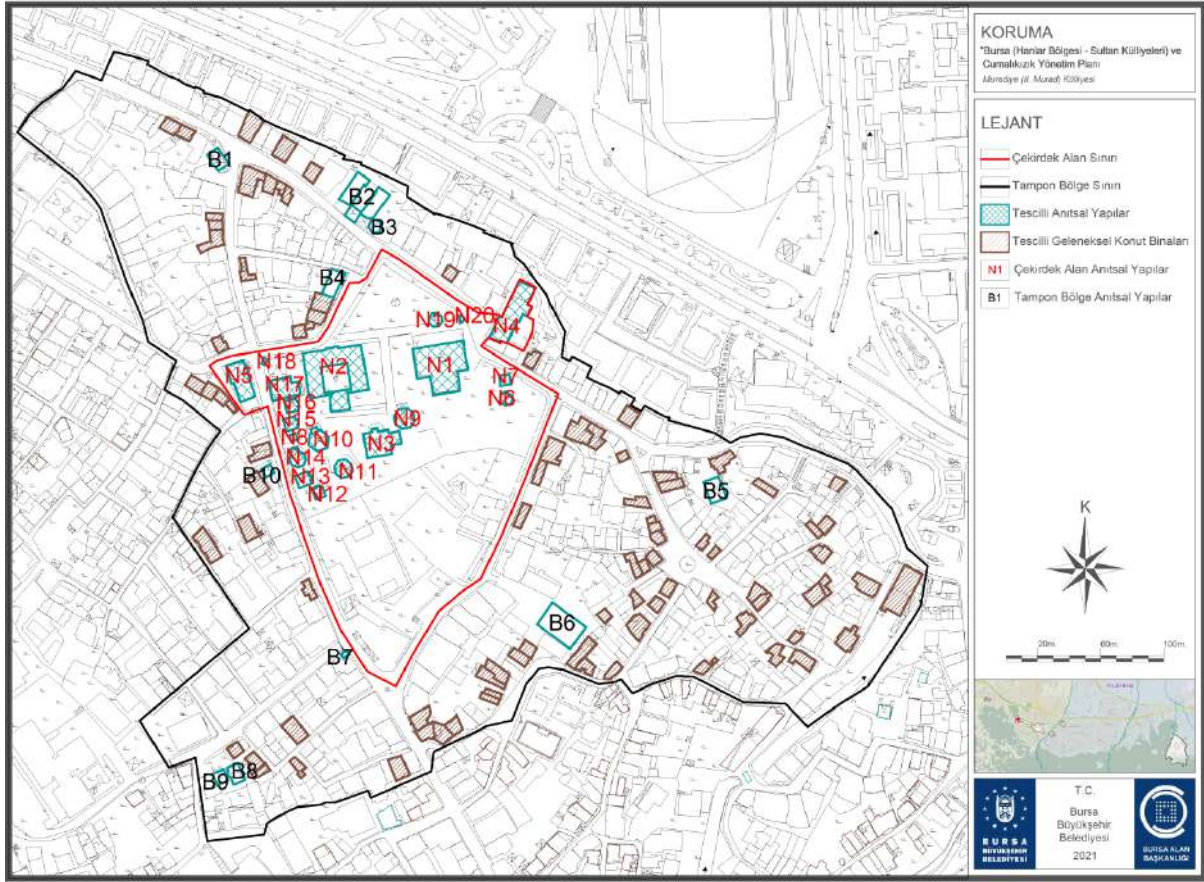
Muradiye Külliyesi yönetim alanında yer alan yapıların %70'i konuttur. Çekirdek alan külliye yapılarını kapsamaktadır ve %60 oranında dini tesis olarak kullanılmaktadır. Tampon bölgede konut fonksiyonu yoğunlukta olup alana hizmet eden ticaret kullanımları %12 oranında görülmektedir.

Çekirdek alanın %60'ını dini tesis, %30'unu resmi kurum, %5'ini ticaret ve %5'ini kültürel alanlar oluşturmaktadır. Tampon bölgenin ise, %75 konut, %12 ticaret, %8 resmi kurum ve %5 kültürel alanlardan oluştuğu görülmektedir.

Harita 42. Muradiye Külliyesi Arazi Kullanım Haritası

ÇEKİRDEK ALAN ANIT ESER LİSTESİ

Harita 43. Muradiye Külliyesi Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası

N 1	II. MURAD CAMİ	15. YY II. Murad
N 2	II. MURAD MEDRESESİ	15. YY II. Murad
N 3	II. MURAD TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
N 4	II. MURAD İMARETİ	15. YY II. Murad
N 5	II. MURAD HAMAMI	15. YY II. Murad
N 6	HUMA HATUN TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
N 7	SARAYLILAR TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
N 8	EBE HATUN TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
N 9	ŞEHZADE AHMED TÜRBESİ	1513 Yavuz Sultan Selim
N 10	CEM SULTAN ve ŞEHZADE MUSTAFA ÇELEBİ TÜRBESİ	15. YY
N 11	ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ	16. YY II. Selim
N 12	GÜLŞAH HATUN TÜRBESİ	15. YY
N 13	MÜKRİME HATUN TÜRBESİ	16. YY
N 14	ŞEHZADE MAHMUD TÜRBESİ	16. YY
N 15	GÜLRUH SULTAN TÜRBESİ	16. YY
N 16	ŞİRİN HATUN TÜRBESİ	16. YY
N 17	MURADIYE İLKÖĞRETİM OKULU	15. YY II. Murad
N 18	II. MURAD ÇEŞMESİ	15. YY
N 19	II. MURAD ŞADIRVANI	19. YY
N 20	II. MURAD CAMİSİ ÇEŞMESİ	19. YY

	II. Murad (Muradiye) Cami Muradiye semtinde II. Murad tarafından yaptırılan külliyein içinde yer alır. Bu külliye, İstanbul Osmanlıların başkenti olana kadar Bursa'daki tahta çıkan beş padişah tarafından kentte yaptırılan külliyelerin sonuncusudur. Kitabeden, cami inşaatının 1425 Mayıs ayında başlayıp 1426 Kasım ayında, yani bir buçuk yıldan az bir zamanda bittiği anlaşılır. 2014 yılı itibarıyla, restorasyonu tamamlanmıştır.
	II. Murad (Muradiye) Medresesi II. Murad tarafından 15. Yüzyılda yaptırılmıştır. Öğrencilerin kalabileceği ölçülerde 14 odası ve bir büyük dershanesi bulunan medresenin bir de kütüphanesi vardır. Muradiye Medresesi, 1951 yılında restore edilerek yakın zamana kadar Verem Savaş Dispanseri olarak kullanılmıştır. 2005 yılından bu yana "Döne Ocak Kanser Erken Tanı Merkezi" olarak kullanılmakta olup, içinde bir de Sağlık Müzesi bulunmaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilip, 2019 yılında Belediye tarafından Muradiye Kuran ve El Yazmaları Müzesi olarak işlevlendirilmiştir.
	II. Murad Türbesi Muradiye Külliyesi sınırları içinde 15. ve 16. yüzyıllarda değişik Sultanlar tarafından yakınları için yaptırılan on iki türbe ile külliyein batısından geçen yol nedeniyle külliyein ayrılmış bir adet türbe bulunmaktadır. Bu türbelerden en önemlisi Fatih Sultan Mehmed tarafından 1451 yılında vefat eden babası II. Murad için yaptırılan türbedir. II. Murad'ın vasiyeti üzerine türbe son derece sade bir şekilde yapılmış ve Sultan bir lahit içine değil, doğrudan toprağa gömülmüş, mezarının üzerine yağmurun yağabilmesi için Türbe'nin üzeri açık bırakılmıştır. 2014 yılında restorasyonu tamamlanmıştır.
	II. Murad (Muradiye) İmaret II. Murad tarafından 1425-1426 yıllarında yaptırılmıştır. 1994 yılında restore edilen bina 1995 yılından bu yana geleneksel Türk yemeklerinin sunulduğu bir lokanta olarak hizmet vermektedir.
	II. Murad (Muradiye) Hamamı 1425 yılında Sultan II. Murad tarafından Muradiye Külliyesi içinde yaptırılmış, ancak sonradan yapılan trafik düzenlemeleri sırasında bina Külliye bahçesinin dışında kalmıştır. Bina zaman içinde bakımsızlıktan harap olmuş, bir süre dökümhane olarak kullanıldıktan sonra restore edilerek yeniden hamam olarak işlevlendirilmiştir. Özel mülkiyette iken kamulaştırılan ve 2008-2010 yılları arasında Osmangazi Belediyesi tarafından restore edilen bina, "Engelli Kişisel Gelişim Merkezi" olarak kullanılmak üzere Bursa İl Özürlüler Kurulu'na tahsis edilmiştir.

	Hüma Hatun Türbesi Fatih Sultan Mehmed'in annesi Hüma Hatun için II. Murad tarafından Muradiye Camisi'nin doğusundaki bahçe içinde 1449 yılında yaptırılmıştır. Ak Türbe veya Hatuniye Türbesi olarak da bilinir. Türbede Hüma Hatun'dan başka bir sanduka daha bulunmaktadır. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Cariyeler(Saraylılar)Türbesi Muradiye Külliyesi'nde Muradiye Camisi'nin güneydoğusunda 15. yüzyılda yapıldığı düşünülen türbedir. Türbe içinde tam olarak kime ait olduğu bilinmeyen iki sandukanın saray kadınlarının olduğu düşünülmüştür. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Ebe Hatun (Gülbahar) Türbesi Muradiye Külliyesi'nde Fatih Sultan Mehmed'in ebesine ait olduğu iddia edilen türbe, kenarları açık bir şekilde inşa edilmiştir. İçinde bulunan Ebe Hatun'un mermer sandukası zeminden bir metre yüksekliktedir. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Şehzade Ahmed Türbesi Muradiye Külliyesi içinde II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Ahmed için yaptırılmıştır. Türbede altı adet sanduka bulunmaktadır. Duvarların bazı bölümleri ve kubbe beyaz badanalı olup, sade kalem işçiliğine sahiptir. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Cem Sultan – Şehzade Mustafa Çelebi Türbesi 1474 yılında ölen Şehzade Mustafa önce başka bir türbeye, 1479'da kendi türbesine gömülmüştür. Sonradan Sultan Abdullah, Sultan Cem ve Alem Şah da burada defnedildiği için Türbe, Cem Sultan Türbesi olarak da isimlendirilmektedir. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Şehzade Mustafa Türbesi Mustafa-i Cedid Türbesi olarak da bilinir. Şehzade Mustafa, Kanuni Sultan Süleyman ve Mahi Devran'ın oğludur. 1553'te öldürüldükten sonra kardeşi II. Selim tarafından yaptırılan türbede defnedilmiştir. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.

	Gülşah Hatun Türbesi Gülşah Hatun, Sultan Mustafa'nın annesi ve Fatih Sultan Mehmed'in eşi. Türbenin içinde iki sanduka mevcuttur. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Mükrim Hatun Türbesi Bu türbede II. Bâyezid'in çocuklarından Konya Sancak Beyi Şehinşah'ın eşi Mükrim Hatun'un mezarı vardır. Doğudaki girişte kesme taştan ufak bir eyvan bulunmaktadır. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Şehzade Mahmud Türbesi Sultan Mahmud II. Bâyezid'in oğludur. Türbe, annesi Bülbül Hatun tarafından Abdullah oğlu Ali ve Sultan Şahoğlu Üstad Yakub'a inşa ettirilmiştir. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Gülruh Sultan Türbesi Türbe'de 1502'de vefat eden II.Bâyezid'in eşi Gülruh Sultan gömülmüştür. Mermer söveli kapısının üzerinde basık bir kemer bulunan Türbe'nin kapı ve pencere kapakları orijinaldir. Türbe içinde Gülruh Sultan (1502), kızı Kamer Sultan (1520), oğlu Osman'la (1512) kızı Fatma'ya (1522) ait mermer sandukalar bulunmaktadır. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Şirin Hatun Türbesi Türbede, II. Bâyezid'in eşi ve Şehzade Abdullah'ın annesi Şirin Hatun'un mezarının yanı sıra, Ferahşah ve torunu Aynışah'ın da mezarları bulunmaktadır. Şirin Hatun Türbesi, avlunun kuzeybatısındaki sonuncu türbedir. 15. Yüzyıl sonlarında inşa edilmiştir. 2014 yılı itibariyle, restorasyonu tamamlanmıştır.
	Muradiye İlkokulu Okul Muradiye Külliyesi ve Muradiye Medresesi ile ilişkili olarak 15. yüzyılda Sultan II. Murad döneminde, Fatih Sultan Mehmed'in annesi Hüma Hatun tarafından Sıbyan Mektebi olarak yaptırılmıştır. 1855 yılındaki depremden sonra tekrar inşa edilmiştir. 1948'den itibaren de Muradiye İlkokulu adıyla faaliyetini sürdürmüştür. Birkaç defa restorasyon geçirmiştir. 2018 yılı itibariyle, rölöve, restitüsyon, restorasyon ve mühendislik projeleri tamamlanmıştır.

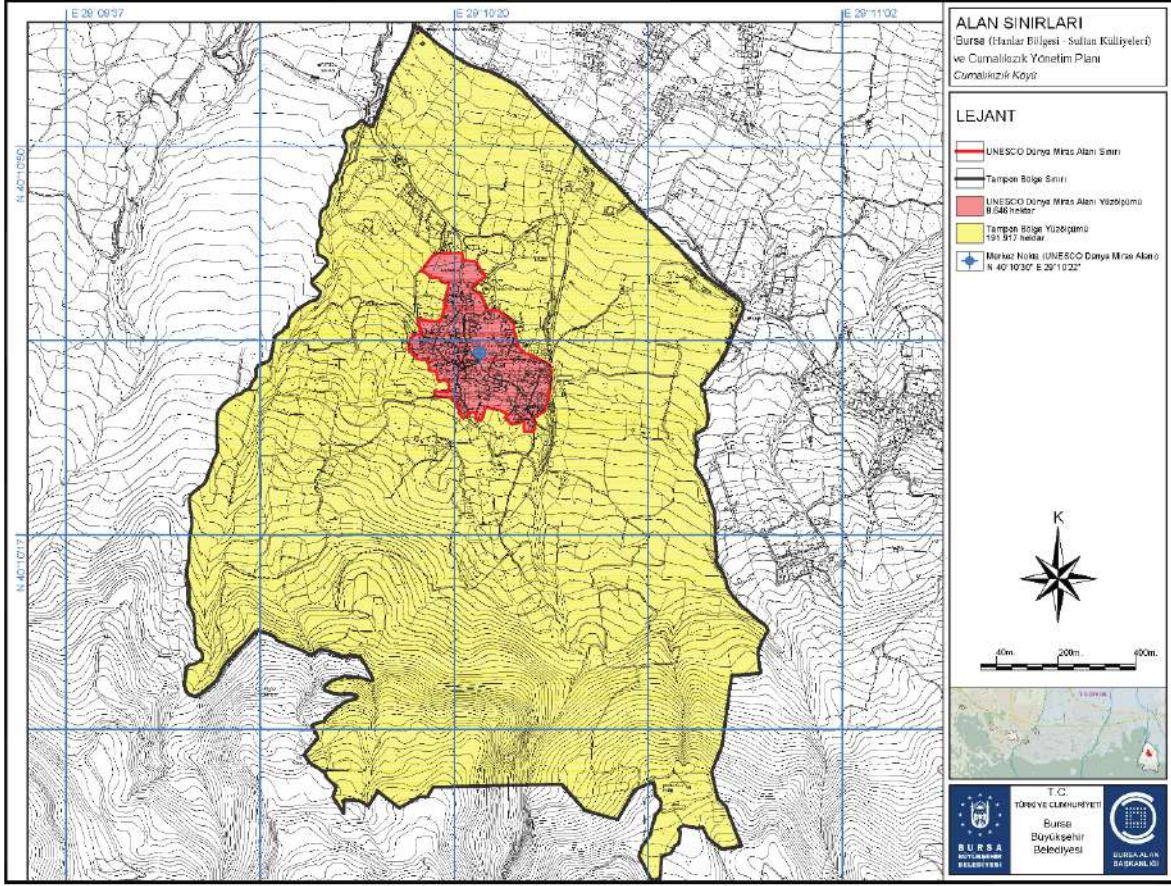
	II. Murad Çeşmesi (Kaplıca Cad. Osmangazi) Muradiye Medresesi'nin batısında, Kaplıca Caddesi'ne bakan köşede yer alan, tamamı tuğladan inşa edilmiş bir çeşmedir. Bir tek yalağı küfeki taşından yapılmıştır. Muradiye Medresesi Çeşmesi olarak bilinir. 2018 yılı itibarıyla, rölöve, restitüsyon, restorasyon ve mühendislik projeleri tamamlanmıştır
	II. Murad Camisi Şadırvanı Muradiye Camisi'nin kuzey avlusunda, namaz kılmadan önce insanların abdest alabilmesi için önce sivri çatılı ahşap bir şadırvan inşa edilmiştir. Ancak 1880'li yılların sonunda, sivri çatılı ahşap şadırvanın yerine, sekizgen ahşap ayağın desteklediği sekizgen bir kasnak üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüş şadırvan yapılmıştır.
	II. Murad Camisi Çeşmesi Muradiye Camisi avlusunun doğu girişi yanındadır. 19. Yüzyıl'da yapıldığı düşünülmektedir. Çeşmenin arka cephesi düz olup, ön cephesi ise üç bölüme ayrılmıştır. İki yanda yuvarlak kemerli küçük birer niş, ortada ise yuvarlak kemerli daha geniş bir niş içerisine su haznesi yerleştirilmiştir. Ahşap tavanı kurşun kaplı bir çatı ile örtülmüştür.

MURADIYE KÜLLİYESİ TAMPON BÖLGE ANIT ESER LİSTESİ

B 1	BEŞİKÇİLER (SİNAN DEDE)CAMİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 2	ŞAİR AHMED PAŞA MEDRESESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 3	ŞAİR AHMED PAŞA TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 4	17. YY OSMANLI EVİ MÜZESİ	17. YY
B 5	BAHRİ BABA MESCİDİ	16. YY Kanuni Sultan Süleyman
B 6	KİLİSE	19. YY
B 7	TRAFO	20. YY
B 8	AZEB BEY CAMİİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 9	AZEB BEY TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed
B 10	KARŞI DURAN SÜLEYMAN TÜRBESİ	15. YY Fatih Sultan Mehmed

3.6. CUMALIKIZIK KÖYÜ

Harita 44. Cumalıkızık Köyü, Yönetim Alanı

Cumalıkızık Köyü tarihi kentsel sit, tarihi kentsel sit koruma ve doğal sit alanlarının fiziksel, sosyal ve ekonomik özelliklerinin belirlenerek korunması, sağlıklılaştırılması, canlandırılması, geliştirilmesi, sorun ve olanakların tanımlanması ve değerlendirilmesine yönelik çekirdek ve tampon bölge sınırları belirlenmiştir.

Fotoğraf 20. Cumalıkızık Köyü (Kaynak: BBB Fotoğraf Arşivi)

Cumalıkızık Bursa'nın doğusunda, Uludağ'ın kuzey eteğinde yer alan bir Osmanlı köyüdür. 1339 tarihli Orhan Vakfiyesi'nde Orhan Gazi'ye ait külliye ve külliye içerisindeki imaretin varlığından söz edilmektedir. Bu imaretin varlığını sürdürebilmesi için kırsal alanlardan çeşitli tarımsal girdilerin akışı gerekmiştir. Orhan Gazi döneminden sonra Bursa'da hüküm süren diğer sultanlar tarafından da benimsenen bu kentleşme modeline göre inşa ettirilen külliyelerdeki imaretlerde de kırsal ürün akışı devam etmiştir. Bu ilişkiler Bursa'nın kentsel

Çekirdek Alan: Doğal ve Kentsel Sit içinde bulunan, Cumalıkızık 1/1000 ölçekli Kentsel ve Kırsal Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı sınırları içerisinde yer alan 86.468 m² alanı kapsamaktadır.

Tampon Bölge Alanı: Kuzeyde Hamamlıkızık yolu, batıda orman alanı sınırı, güneyde Uludağ Milli Parkı sınırı, doğuda Kir Dere arasında kalan 2.005.656 m² alanı kapsamaktadır.

gelişiminde kır-kent bütünleşmesinin önemini ortaya koymaktadır. 1400 tarihli Yıldırım Bayezid Vakfiyesi'nin sonunda yer alan bir ek belgede Cumalıkızık köyünün varlığından bahsedilmektedir. 1390'lı yıllarda Yıldırım Külliyesi, Orhan Gazi Vakfı'na ait araziye inşa edilmek istendiğinde, vakıf topraklarında imar hakkı olmaması sebebiyle tarım üretimi yapılan bu topraklara eş bir arazinin bulunması gerekmiştir. Bu nedenle Cumalıkızık Köyü, Yıldırım Külliyesi arazisinin karşılığı olarak Orhan Gazi Vakfı'na tahsis edilmiştir. Bu tarihten sonra Cumalıkızık köyü bir vakıf köyü olarak varlığını sürdürmüştür.

Kızık adı, 11. yüzyıla ait Divân-ı Lügati't-Türk'te geçmekte olup, Bursa'daki Kızık köylerinin 1300'lü yılların başında kurulduğu düşünülmektedir.

Cumalıkızık Köyü'nün kentsel değişim ve gelişime katkısı, külliye-köy bağlantısı içinde değerlendirilmelidir. Köylerin tarımsal vergi gelirleri, Orhan İmaretine ayrılmıştır. Vergi gelirlerini vakfa veren köy, artı ürününü (tereyağı, bal, un, meyve, meyve kuruları, et, kavurma gibi) vakfa pazarlamış, kendisinden bu ürünler satın alınmıştır. Bu da köylüyü ekonomik olarak güçlü kılmıştır. Ayrıca vakıflar anıtsal eserleri onarıırken, köylünün işgücünden de yararlanmıştır. Bu durum Cumalıkızık köyünün tarihsel kimliğini korunmasında halkın çalışarak elde ettiği kazanç sayesinde, gelişimini ve var oluşumunu koruyup bugünlere ulaşmasında etkili olmuştur. Vakıf gelirleri, Hanlar Bölgesi'nin ve diğer Külliyelerin gelişmesinde ve varlıklarını sürdürmesinde önemli bir etken olmuştur.

Fotoğraf 21. Cumalıkızık (Kaynak: Alan Başkanlığı Arşivi)

Köyün kendisi, yapısı, ortamı ve evleri orijinal planlarını ve yapıım tekniklerini muhafaza etmiştir ve köyün bütünü Erken Osmanlı Dönemi'ne en yakın "hava"yı yaratmaktadır. Köyün etrafındaki arazi, ilk başlarda olduğu gibi hala tarım ve ormancılık için kullanılmaktadır.

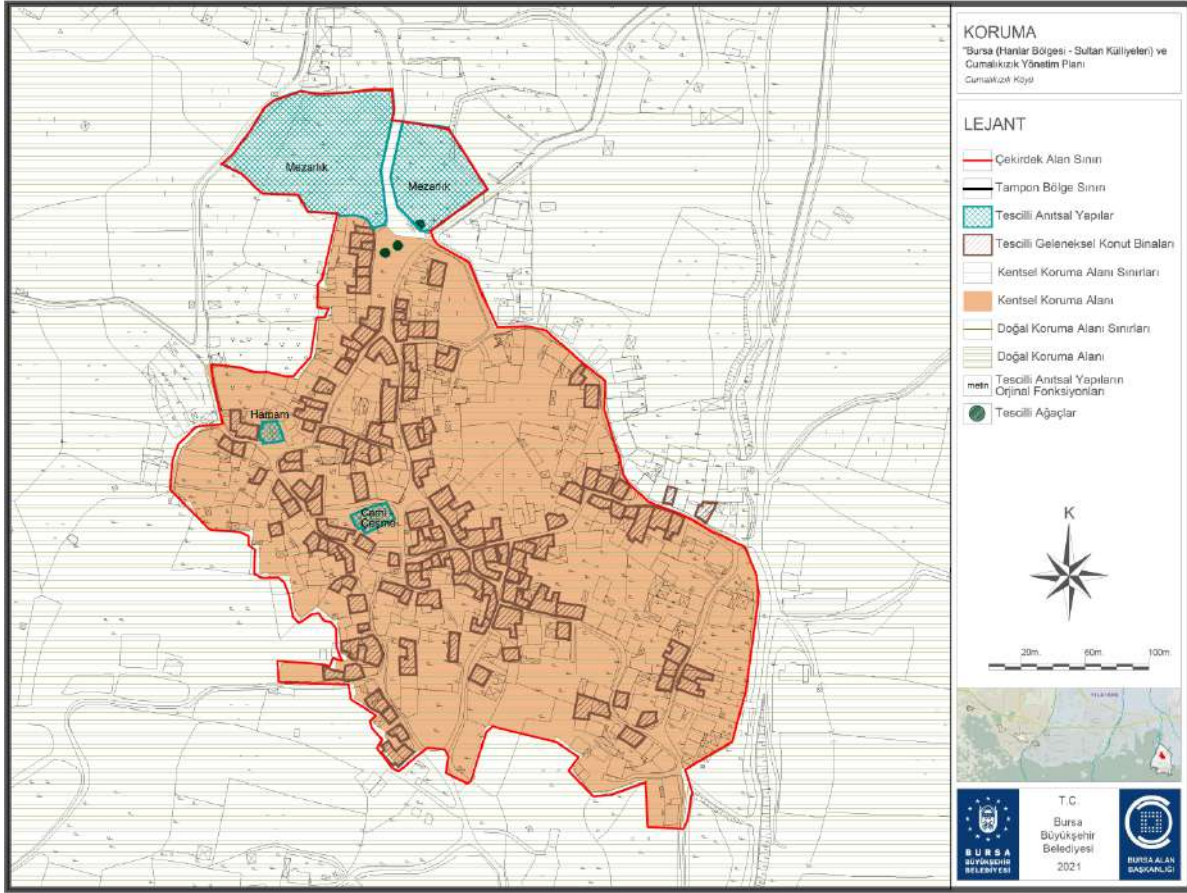
Köyün fiziksel dokusu, 700 yıllık tarihiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun en iyi şekilde muhafaza edilmiş kırsal mimarileri arasındadır. Bu eşsiz Osmanlı Köyü, insanla doğa arasında, orman arazisi ile geleneksel evler, kamu binaları ve açık alanlardan oluşan bir yerleşim yapısı arasındaki çeşitli ilişkilerin vücut bulduğu yerdir.

Çekirdek alan, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 14.03.1991 tarih ve 12730 sayılı kararı ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 25.02.1991 tarih ve 1624 sayılı kararı doğrultusunda belirlenen Cumalıkızık kentsel ve doğal sit alanı içinde yer almaktadır. 2863 sayılı yasanın 644 numaralı "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri" konulu kararıyla, doğal varlıklar ve sit alanlarına dair görev ve yetkiler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na verilmiştir. Doğal sitler ile ilgili koruma ve kullanma koşulları ise 19.06.2007 tarih ve 728 sayılı İlke Kararı ile belirlenmiştir.

Çekirdek alanın içinde bulunduğu, kentsel sit sınırlarını kapsayan, 1/1000 ölçekli Cumalıkızık Koruma Amaçlı İmar Planı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 24.10.1993 tarih ve 3508 sayılı kararıyla uygun görülmüştür. Planın, 2015 yılında revize edilerek yenilenmiştir. Söz konusu koruma amaçlı imar planı kapsamında kalan alanda, yapılacak tüm projeler ve uygulamalar için Koruma Kurulundan izin ve onay alınması gerekmektedir.

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınmış 1990, 1993, 2010 yılları 1372, 3508, 5640 sayılı kararlar doğrultusunda Cumalıkızık Köyü çekirdek alanı içerisinde toplam 5 adet tescilli anıt eser yer almaktadır. Yönetim alanı içerisinde toplam 123 adet tescilli sivil mimarlık örneği yapı mevcut olup, her bir yapıya ait envanter kaydı bulunmaktadır. Ayrıca çekirdek alan içerisinde toplam 3 adet tescilli anıt ağaç yer almaktadır.

Korunmuşluk Durumu

Harita 45. Cumalıkızık Köyü Korunmuşluk Durumu Haritası

Özgünlük

Cumalıkızık Köyü, tarihi kayıtlarda eski bir Osmanlı vakıf köyü olarak yer almakta olup, onu diğer vakıf köylerinden ayıran en önemli özelliği, dünün ve bugünün kent merkezine sadece 12km mesafe uzaklıkta olmasına rağmen tarımla geçinen köy halkıyla varlığını ve özgünlüğünü korumuş olmasıdır.

Organik sokak dokusu, anıtsal yapıları, tarihi evleri, tarım alanları ve en önemlisi bunlara sahip çıkan köy halkı ile Cumalıkızık halen köy vasfını taşıyan, Osmanlı kırsal mimarisinin en iyi korunmuş örneklerinden biridir. Köy içinde mevcut olan konut yapıları ahşap olmaları nedeniyle sürekli bakım ve onarım görmüş ise de asıl form ve malzemeleri özgün olarak günümüze ulaşmıştır. Köyün konumu itibari ile de çevresinde bulunabilecek ahşap yerel malzeme bu köy için hiçbir zaman sıkıntı oluşturmamıştır. Köyün Uludağ yamacında kurulu olması, dağ kaynaklı gelen suyun köyün ihtiyacına uygun olarak yönlendirilmesiyle gerek tarım alanlarının sulanması, gerekse köy halkının kullanım ihtiyacını karşılamaktadır.

Yerel etkileri yansıtan mimari gelenekleri yapı teknolojisinde, süslemelerde ve su kanalları gibi teknik ayrıntılarda görmek mümkündür. Köyün yer döşemeleri özgün olup, kaynaktan gelen suyun köyün içinde birikmesini engellemek adına içe eğimli olarak yapılmıştır. Ayrıca köyde mevcut su ve kanalizasyon sistemi ilk yapıldığı dönemdeki orjinalliğini korumakta ve bugün dahi ihtiyaca cevap vermektedir.

Cumalıkızık, geleneksel yaşam tarzını ve orijinal arazi kullanımını sürdürmektedir.

Bütünlük

Cumalıkızık Bursa'nın doğusunda, Uludağ'ın kuzey eteğinde yer alan bir erken Osmanlı köyüdür. Köyün girişinde köy mezarlığı ve ortasında 700 yıllık iki çınarın olduğu bir meydan vardır. Bu meydan, yoğun bir dokuya sahip olan köyün en geniş boşluğudur. Burası mezarlığa yakınlığı nedeniyle, ileride mezarlığın genişleyebileceği

düşünülerek boş bırakılmış bir kamu ortak alanı olmasına rağmen zaman içinde köylüler tarafından pazar alanı olarak değerlendirilmiştir. Köy sokaklarının tümü doğal taş ile kaplıdır ve sokak ortasına eğim verilerek, yağmur sularının sokağın ortasından akması sağlanmaktadır. Cumalıkızık köyünün su ve kanalizasyon sistemi özgün olup herhangi bir müdahale görmemiştir. Üç dar sokağın buluşarak oluşturduğu meydancıkların bazılarında yer alan çeşmeler sayesinde, yakındaki evlerin su gereksinimi karşılanmıştır. Cumalıkızık'ın ticaret merkezi köyün cami meydanıdır.

Köyün sokakları topoğrafyaya uygun olarak çeşitli perspektifler oluşturacak şekilde iç kısımlara doğru uzanır. Sokakların iki yanında yer alan evler, birbirlerine sırt vererek yoğun bir doku oluştururlar. Sokaklar geleneksel bir biçimde dardır. Özellikle Cin aralığı veya Şeytan çıkmazı olarak adlandırılan sokağın genişliği 65-90 cm arasında değişmektedir.

Köyün kendisi, yapısı, ortamı ve evleri orijinal planlarını ve yapım tekniklerini muhafaza etmiştir ve köyün etrafındaki araziler köyün kuruluşu sırasında olduğu gibi hala tarım ve ormancılık için kullanılmaktadır.

Cumalıkızık evlerinde çatı tipolojisi bakımından özgün iki plan şeması uygulanmıştır. İlk şemada evlerin avluları bulunmakta ve avluları çevreleyen yüksek duvarlar sayesinde kapalı bir ortam yaratılmaktadır. İkinci plan şemasında ise avluya direkt caddeden girmek mümkün olmayıp, önce bir giriş alanından geçmek gerekmektedir. Bu alan camı olmayan ahşap bir ızgara ile aydınlatılır.

Köydeki anıtsal yapılar eksiksiz olarak günümüze ulaşmıştır. Cami ve hamam, yapı tarzları bakımından ve içinde barındırdıkları yapı elemanları nedeniyle tarihi köy yerleşmesinin en eski yapılarıdır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivi'nde bulunan H.1236- M.1820 tarihli kaydın verilerine göre Cumalıkızık köyünün bu tarihte de Orhan Gazi Vakfı'na bağlı bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple köy, gerek tarım alanları, gerekse yaşam alanları ile mevcudiyetini koruyarak günümüze kadar ulaşmış, en erken ve en iyi korunmuş Osmanlı Köyü'dür.

Köy alanının çevre kalitesi kentin diğer kesimlerine göre daha iyi durumdadır. Kentsel sit alanındaki konutların bahçeler içinde yer alması, yapı ve nüfus yoğunluğunun fazla olmaması, kentin diğer kesimlerinde görülen trafik, hava ve gürültü kirliliğinin bu kesimde görülmemesi daha sakin bir yaşama ortamı ve kaliteli bir çevre mekânı sunmaktadır.

Diğer taraftan Köyün çevresindeki kaçak yapılaşma aynı zamanda tarım arazilerini de tehdit etmektedir

Doğal sitlerle çevrili olan ve kentsel sit alanı içerisinde bulunan köyde yeni yapılaşmaya izin verilmemekte, koruma çalışmaları ilgili kurumlarca takip edilmektedir. Köy içinde herhangi bir fiziksel gelişme baskısı bulunmamaktadır. Cumalıkızık'ta köyün girişinde bulunan otopark ile ziyaretçilerin araçlarıyla köy içine girmeleri engellenmiştir. Köy içine yalnızca köylülerin araçlarının girişine izin verilmektedir.

Yapılan restorasyonlarla dokunun daha fazla korunması sağlanmaktadır. Sosyal donatılar artmıştır.

Cumalıkızık'ta bulunan tescilli sivil mimarlık örneği yapıların rölöve-restitüsyon-restorasyon projeleri hazırlanmakta ve uygulanmaktadır.

Cumalıkızık'ta her yıl düzenlenen Ahududu Şenliği, uluslararası festival olarak ilgi çekmektedir.

Köy içinde ve çevresinde düzenlenmiş açık alan ve sağlık tesisi eksikliği bulunmaktadır. Özellikle çocuklar için oyun alanları, gençler için spor alanları oluşturulması gerekli görülmektedir.

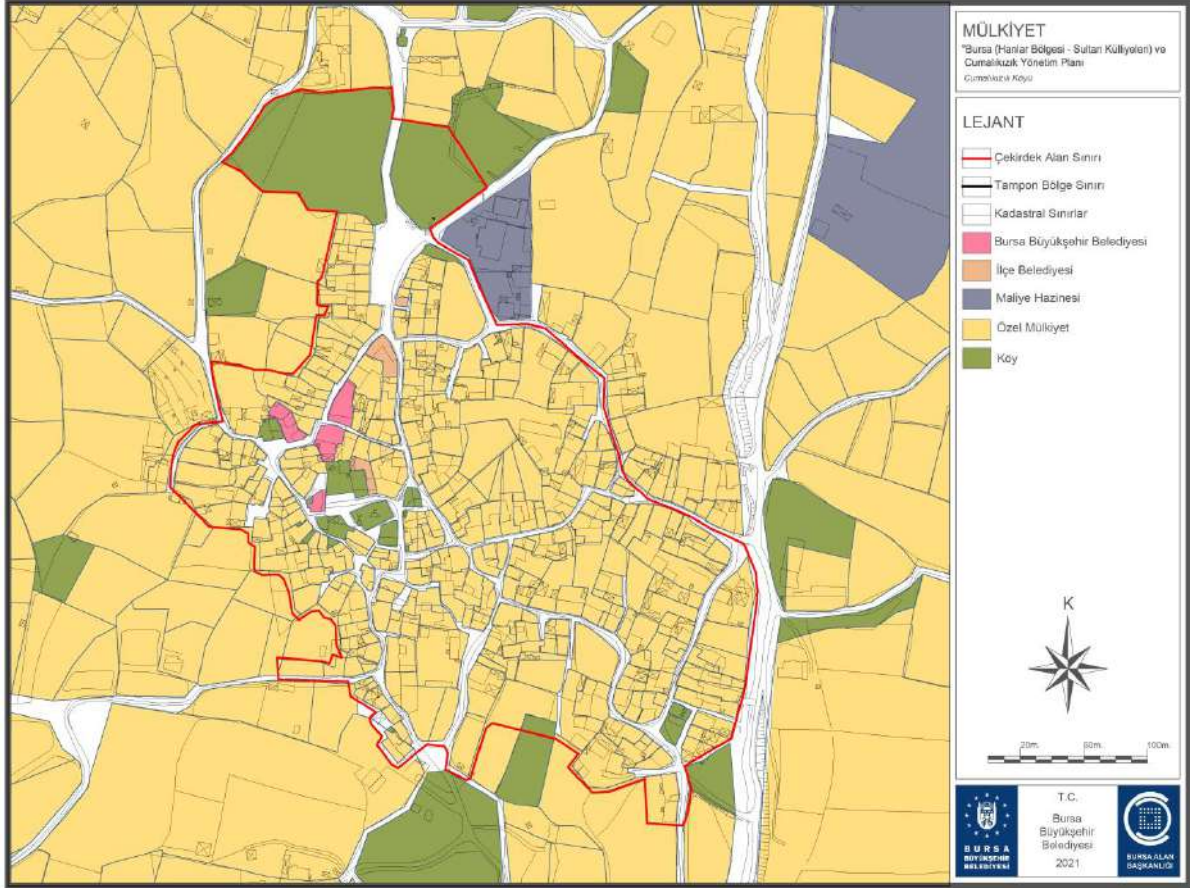
Son beş yılda tanınırlığın artmasıyla turizmden gelir beklentisi ve turizm baskısı artmaktadır. Sürdürülebilir koruma için; kontrol edilebilir bir turizm planlaması gerekmektedir.

Alanın uzak çevresinde görülen kentsel gelişmenin köye ulaşması doğal sit alanları ile engellendiğinden köyde herhangi bir çevre kirliliği riski bulunmamaktadır.

Bursa, aktif deprem üreten önemli bir tektonik kuşakta, Kuzey Anadolu Fay sisteminin kollara ayrıldığı bir bölgede yer almaktadır. Bursa İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü tarihi merkezin önemini farkında olarak kent ölçeğinde "Afet Önleme ve Müdahale Planları" hazırlamaktadır. Çekirdek alanlar içinde araçlarla girilemeyecek yerler saptanmış, hidrantlar ve yangın dolapları yerleştirilerek gerekli önlemler alınmıştır. Ayrıca halka, acil durumlarda "riski önleme" amaçlı eğitimler verilmektedir. Cumalıkızık'ta gönüllü köylülerden oluşan yangın müdahale ekibi oluşturulmuş ve yangın dolaplarının nasıl kullanılacağı ile ilgili eğitim almaları sağlanmıştır. Tek yapı ölçeğinde yapılan restorasyon ve koruma çalışmalarında deprem ile ilgili güçlendirme gerekliliği araştırılmakta, drenaj sistemlerinin sorunları giderilmektedir.

Mülkiyet Durumu

Cumalıkızık Köyü yönetim alanında özel mülkiyet %54, vakıf mülkiyeti %1, Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Yıldırım Belediyesi mülkiyeti %3, maliye hazinesine ait mülkiyet %41 ve köy mülkiyeti %2 oranındadır. Çekirdek alan içerisinde çoğunlukla özel mülkiyete ve köy mülkiyetine ait alanlar yer almaktadır. Tampon bölgede yine özel ve maliye mülkiyetine ait alanlar bulunmaktadır.

Harita 46. Cumalıkızık Köyü Mülkiyet Analizi

Planlama alanında toplamda 336 adet parsel bulunmaktadır. Parsellerin 26'sı kamu kurumlarına, kalan 310 adet ise özel mülkiyete aittir. Bu parsellerin %72 si tek hisseli, %24 ü 2-4 hisseli parseller, %4 ü 5-10 hisseli parsellerden oluşmaktadır.

Arazi Kullanımı

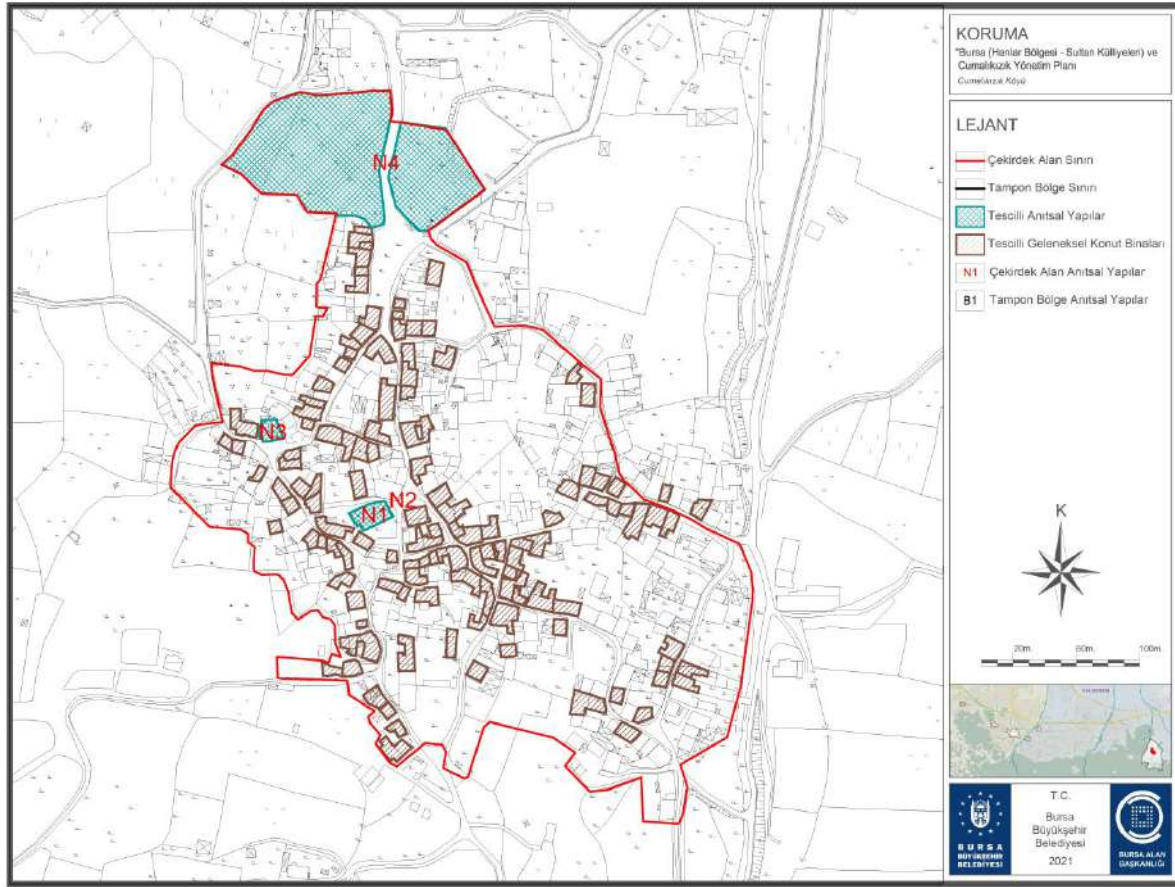
Cumalıkızık Bursa'nın doğusunda, şehir merkezine 15km uzaklıkta, Uludağ'ın kuzey eteğindedir. Bursa'yı Ankara'ya bağlayan yolun 10.km'sinden sonra sağa Uludağ yamaçlarına doğru 3 km. içeride, denizden 340 m yukarıda bulunmaktadır.

700 yıllık Osmanlı köyü olan Cumalıkızık 1980'de Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile koruma altına alınarak her türlü yapılaşma izne bağlanmıştır. Bunu takip eden yıl, köy merkezi ve etrafı "Kentsel ve Doğal Sit Alanı" olarak belirlenmiştir.

Alan içinde Osmanlı dönemine ait çok sayıda tescilli sivil mimari yapının bulunduğu köyde halen 180'i kullanılan, bazıları ise koruma ve restorasyon çalışmalarının yapıldığı toplam 270 ev Osmanlı dönemi konut dokusunu günümüze taşımaktadır. Bunun yanında cami, hamam ve çeşme ile tescilli anıt ağaçlar bulunmaktadır. Ayrıca yerleşimin güneydoğusunda İhlamurcu mevkiinde Bizans devrine ait bir manastır kalıntısı bulunmaktadır.

ÇEKİRDEK ALAN ANIT ESER LİSTESİ

Harita 48. Cumalıkızık Köyü Çekirdek Alan Anıt Eser Haritası

N 1	CUMALIKIZIK CAMİSİ	Mevcut Caminin 300 yıllık olduğu tahmin edilmektedir
N 2	ZEKİYE HATUN ÇEŞMESİ	19. YY
N 3	CUMALIKIZIK HAMAMI	Mevcut hamamın 400 yıllık olduğu tahmin edilmektedir
N 4	CUMALIKIZIK MEZARLIĞI	?

Cumalıkızık Camisi ve Zekiye Hatun Çeşmesi

Cumalıkızık'taki anıtsal yapılardan en önemli yerleşmenin üst meydanında yer alan camidir. Mevcut Caminin 300 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. Köyün ilk camisinin yerine yapıldığı belirlenmiştir. Doğu cephesinde 19. yüzyılın sonunda yapılmış olan Zekiye Hatun Çeşmesi bulunan caminin minaresi 1972 – 1973 yıllarında yapılmıştır.

Cumalıkızık Hamamı

Cumalıkızık'ta bulunan küçük ölçekli hamamın, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve traşlık bölümleri orijinal olup, soğukluk, külhan ve tuvalet kısımları sonradan yapılmıştır. Mevcut Hamamın 400 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. 1983 yılında restore edilen hamamın yapılış tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. 30 yıl öncesine kadar uzun süre haftada dört gün erkekler, üç gün de kadınlara hizmet etmiş, zaman içinde işlevini yitirerek kullanım dışı kalmıştır. 2016 yılı itibarıyla, restorasyonu tamamlanmış olup, Cumalıkızık Tarımsal Kalkınma Kooperatifi tarafından asıl işlevi olan hamam olarak köy halkına hizmet vermektedir.

Cumalıkızık Mezarlığı

Cumalıkızık Mezarlığı köy girişinin doğu ve batı yönünde yer almakta olup, Osmanlı Dönemi'ne ait tarihi mezar taşlarını barındırmaktadır.

4. MEVCUT YÖNETİM PLANININ (2013-2018) ALANA ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Alan Yönetimi, geçtiğimiz beş yılda, kentsel ve kırsal bir dokuda yer alan Dünya Miras Alanı'nın karşılaştığı zorlukları anlama ve müdahale etme konusunda deneyim kazanmıştır. Kazanılan en önemli deneyim, planın uygulanmasının ve izlenmesinin yalnızca alan yönetiminde çalışanların değil, en geniş anlamda bütün paydaşların etkin bir şekilde katılımıyla gerçekleştirilebileceğidir.

Bu nedenle kapsamlı bir paydaş katılımı programı gerçekleştirilmiştir. Program, önceki dönem uygulamalarının gözden geçirilmesi, mevcut durumun belirlenmesi, korumak, değerlendirmek, geleceğe iletmek için ortak kararlaştırılmış hedeflerin geliştirilebilmesi ve paydaş görüşlerini en iyi yansıtacak eylemleri oluşturacak şekilde tasarlanmıştır.

Önceki Yönetim Planı içinde yer alan, 2012 tarihli GZFT analizleri yeniden değerlendirilmiştir. Öncelik teşkil eden kilit zorlukları belirlemek için 5 yıl önce yapılan Yönetim Planı içinde yer alan bulgular referans alınmıştır. Geçmiş 5 yıl boyunca yapılan çalışmalar için paydaşların görüşleri alınmış, olumlu ve olumsuz, mevcut durum tespitleri yapılmış, sorunlar belirlenmiş, hedefler güncellenmiş ve hedeflere yönelik eylemler tespit edilmiştir.

Toplantılara katılarak değerli görüşlerini paylaşan tüm katılımcıların isimleri Bursa Alan Başkanlığı'nın web sitesinde yer almaktadır. Toplantılardan gelen geri bildirimler, Dünya Mirası Alanı Yönetimi ve yönetim planı hazırlanması işini yürüten firma tarafından analiz edilmiştir.

4.1. KATILIM VE KATKI: ARAMA TOPLANTILARI

Bir Yönetim Planı içinde ele alınan konuların sadece yerel ve ulusal değil, aynı zamanda uluslararası ve Avrupa düzeyindekiler de dahil olmak üzere diğer tüm belgeler ve stratejiler ile uyumlu halde yürütülmesi önemlidir. Kapsamlı yaklaşımı güvence altına almak için yeni yönetim planının geliştirilmesinde mevcut yedi ana eylem alanı (tema) ele alınmıştır. Her bir tema, kültürel mirasın ve doğal alanların daha iyi korunması amacıyla katkıda bulunmaktadır.

ARAMA TOPLANTILARI

Strateji Arama Toplantıları, 16-17 Ekim 2018 tarihlerinde Merinos Atatürk Kongre Kültür Merkezinde gerçekleştirildi.

Fotoğraf 22. 16-17 Ekim 2018, Strateji Arama Toplantıları

Arama toplantıları sorunların tespiti ve buna ilişkin çözümlerin bulunması, stratejik planların belirlenmesi için "ortak akıl" oluşturmaya yönelik bir katılım tekniğidir. "Beyin fırtınası" yapılarak "ortak akıl" ile "ortak görüş"lere ulaşılmaya çalışılır.

4.2. GZFT (Güçlü - Zayıf Yanlar, Fırsatlar, Tehditler) ANALİZLERİ

Güçlü, Zayıf, Fırsat, Tehdit (GZFT/SWOT) Analizi ile kısaca iç ve dış durum değerlendirilmesi yapılmaktadır. Önce “iç durum analizi” yapılarak güçlü ve zayıf yönler, daha sonra da “dış durum analizi” yapılarak fırsatlar ve tehditler tespit edilmeye çalışılmıştır. Paydaş kurum ve kuruluşların, kişilerin açıkladığı görüş ve öneriler doğrultusunda belirlenen tespitler ile eylem planı tabloları oluşturulmuştur.

Önümüzdeki yıllarda Bursa tarihi alanlarının korunma ve gelişme durumunu iyileştirmek için, dört kategoride (Güçlü Yanlarımız, Zayıf Yanlarımız, Fırsatlar ve Tehditler) araştırmalar yapılarak yönetim planına yansıtılmıştır. Alanların temel sorunları, kırılganlık unsurları, aynı zamanda değerlerinden kaynaklanabilecek fırsatlar belirlenmiştir. Odaklanılacak temaları, stratejileri ve eylem için önceliklerin tanımlanmasını kolaylaştırmak için sonuçlar genelleştirilerek, görsel olarak canlandırılması temin edilmiştir. Böylece kritik konuların ve potansiyellerin analizi, geliştirme ve iyileştirme üzerine bir takım kilit görüşlerin formülasyonu için bir temel oluşturulmuştur.

➤ GÜÇLÜ YANLARIMIZ

Osmanlı'nın ilk başkenti, ilk Osmanlı padişahlarının yaşadığı, ilk dini ve ilmi çalışmaların yapıldığı Bursa, “Osmanlı şehircilik anlayışının” ve “mimari üslubunun” ortaya çıktığı tarihi bir merkezdir.

Bu şehircilik anlayışının en önemli özelliği, vakıf geleneğinin yeni şehrin kuruluşunu ve varlığını destekleyecek şekilde kullanılmış olmasıdır; böylece sürdürülebilirliği sağlanmıştır.

Türk-İslam yaşantısının tüm yansımaları ile oluşmuş olan Bursa tarihi merkezi, kentsel morfolojinin en önemli etkenlerinden birinin topografya olduğuna, kentsel dokunun doğanın yönlendirmesi ile oluştuğuna bir örnektir.

Sultan Külliyesi şehrin farklı noktalarında yer almakta, özgünlüklerini ve bütünlüklerini korumaktadır. Külliye kavramı günümüzde de kullanılmakta, bu yapılar eğitim ve kültür faaliyetlerini devam ettirmektedir. Osmanlı kültürünü yansıtan Sultan Külliyesindeki hayat hikâyelerinin çeşitliliği ve güçlü olması ilgi çekmektedir. Bu açıdan Külliyelerin şehir turizmüne olan katkısı önemli olmaktadır.

Bursa aynı zamanda bir üretim ve iş şehridir. Osmanlı Döneminde özellikle kent içi hanlarına önem verilmiştir. Bursa'nın fethinden sonra yaygınlaşan hanlar, kent içinde ticaret ve geçici konaklama yapıları olarak inşa edilmiştir.

Hanlar ve çarşılar bölgesi, Osmanlı'nın ilk başkentinin merkezinde kurulduğundan beri önemini ve ticari özelliğini korumakta olup, geçmişi yüzlerce yıllık ahilik ve lonca teşkilâtlarına, usta çırak ilişkisine, müşteri ile güven ilişkisine dayanan, insani yönleri güçlü esnafın geçmişe ve çarşıya sahip çıkması ile her kesime hitap edilebilen özelliğini sürdürmektedir. Bu büyük alandaki esnaf örgütlenmiş, hatta tarihi çarşı ve hanların olduğu diğer şehirler ile işbirliğinin öncüsü olmuştur. Şehrin kamusal yönetimi ile iyi ilişkiler içindedir.

Erken Osmanlı Dönemi ticaret yapıları, günümüzde de benzer işlevleri sürdürebilecek, yapıldığı döneme göre gelişmiş planlara sahiptir. Mekânın çok sayıda küçük kubbe ile örtüldüğü, sade ancak işlevsel, abartılı süslemelere sahip olmayan ancak tasarım kompozisyonuna önem verilerek, bütünlük içinde çeşitlilik oluşturularak güzelleştirilmiş, açık, yarı açık ve kapalı alanlarıyla, avlularıyla, düzayak ve az katlı yapısıyla, anıtsal niteliğiyle şehrin belleği olan tarihi çarşı ve hanlar, tarihi ve huzurlu atmosferleriyle günümüzün post modern mimarlık örneği benzerlerinden oldukça farklıdır. Bölgenin hem ulusal ölçekte, hem de uluslararası alanda tanınırlığı yüksektir.

Hanlar ve çarşılar bölgesi Bursa'nın kimliğini oluşturan ana unsurlardan birisidir. Somut olmayan kültürel miras bu yapılarda ve buradaki ticari ve alışveriş faaliyetlerinde yaşamaktadır. Bölgenin ruhu korunarak ve şehrin yeni dinamikleri ile daha güçlü buluşturularak, turizme olan katkısı artırılmaktadır. Ticari malların çeşitliliği ve gerçekleştirilen iş türleri geçmiş zamanlardan farklı da olsa, var olan dükkânlar geleneksel faaliyetlerin sürekliliğini sağlamaktadır.

Diğer taraftan şehir çevresinde, topoğrafyaya ve iklim koşullarına uyan organik sokak dokusu, eğimli arazilerde birbirinin manzarasını kapamayacak ve birbirlerini rahatsız etmeyecek şekilde yerleştirilmiş evleriyle, şehrin varlığını destekleyen üretimin kaynağı olan vakıf köyleri, coğrafi sürekliliğin bir parçası, tamamlayıcısı halindedir.

Kırsal alanlardaki geleneksel mimari mirasın korunmasında, kültürel miras öğelerinin tamamı (somut, somut olmayan, taşınabilir ya da taşınmaz) dikkate alınmalıdır. Kırsal mimariyi de içeren çevresel değerler ve gelenekler yapıların karakteristiğidir. Geleneksel mimarinin özgünlüğünü belirleyen en önemli unsurlar bulunduğu coğrafyaya bağlı olarak kullanılan özgün yapı malzemesi ve yapım tekniğidir. Özellikle kırsal alandaki geleneksel mimari miras, içinde bulunduğu coğrafya ve yaşayan halkın tarihi, kültürü ve gelenekleri ile birlikte korunabildiğinde özgün değerini bütünsel olarak koruyabilmektedir.

Tescilli yapıların olmadığı köylerde köy evleri çok katlı yapılara dönüşmektedir. Evlerin taşınmaz kültür varlığı olarak tescillendiği köylerde ise köyü ekonomik olarak kalkındırarak yaşamı devam ettirmek; plan ve malzeme analizleri yapmak, bozulmuşluk durumlarını tespit etmek; evleri küçük müdahalelerle, tadilatlarla, restorasyonlarla bir bütün olarak korumak önemli olmaktadır.

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan Cumalıkızık köyünün tarihi Osmanlı öncesine dayanmaktadır. Yaşayanlar, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Oğuz'lardan günümüze gelen Kızık boyları olarak ana kültürünü sürdürmektedir. Evlerin yapım tekniğinin ve mimari elamanlarının özgünlüğü korunmuştur. Sivil mimarlık yapılarına yönelik rölevo ve restorasyon çalışmaları farklı kamu kurumlarının öncülüğünde, bir program dahilinde devam etmektedir. Evlerin içinde yaşanmakta ve yaşayanlar evlerinin korunması için yardım talep etmektedir. Köyde yaşayanlar ve kısmen de olsa yeni gelen nesil Cumalıkızık'ı sahiplenmekte, orada geleneklerini koruyarak yaşamaya devam etmek istemektedir.

Cumalıkızık aynı zamanda turistik bir çekim merkezidir. Bursa kültür turizmine çeşitlilik kazandıran bir alan haline gelmiştir. Bunun en önemli nedenleri özgün, tarihi, geleneksel kırsal mimarinin ve doku bütünlüğünün korunuyor olması, kültürel ve doğal peyzaj değerlerinin mevcut olması ve sürdürülüyor olması, şehre en yakın nefes alınabilecek turizm yeri olması, fotoğraflanabilir güzel bir estetik alan olması, her mevsim ziyaret edilecek alanlardan biri durumuna gelmesi olarak sıralanabilir. Sürekli turist akışı, yerel ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır.

Diğer taraftan yapalım, kullanalım, sürdürüelim, yaşatalım inancı ile yaşayanların alandan ekonomik kazanç elde ediyor olması, miras alanları-turizm-kalkınma ilişkisine de örnek olmaktadır. Bu durum köyün korunmasına da olumlu katkı yapmakta, Cumalıkızık'a gelen ziyaretçilerin artması ile Cumalıkızık evleri sahiplerinde kalmaya devam etmektedir.

Bursa'nın, il olarak topografik yapısındaki (dağlar, ormanlar, tepeler, ovalar, yaylalar, göller, vadiler, mağaralar, yamaçlar, vb) farklılıklar, şehrin tanıtımına, turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine ve kalkınmaya önemli faydalar sağlayabilecek güzelliklerdir.

Hem merkezde hem de il genelinde birçok kültürel ve doğal miras bulunmaktadır. Bursa, sayıları sürekli artan çok sayıda müzeye sahiptir. Önemli sanatsal faaliyetler düzenlenmektedir. Ayrıca, tanınmış bir mutfak geleneği bulunmaktadır.

Kültürel mirasın restorasyonu, bakımı ve korunması konusunda uzmanlaşmış teknik elemanlar yetiştiren yükseköğrenim kurumlarının varlığı da UNESCO Dünya Miras Alanlarına güç katmaktadır.

UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanlar yasal koruma altındadır. Bu alanlarda bulunan çok sayıda yapı da tarihi mirasa kazandırılmaya çalışılmaktadır. Ulusal ve uluslararası yasa ve sözleşmelere dayanarak çalışan Alan Başkanlığı, alana sahip çıkmakta ve korunmasının güvencesi olmaktadır.

➤ ZAYIF YANLARIMIZ

İlk Yönetim Planında da belirtildiği gibi alanların zayıf yönleri, geçtiğimiz dönemde kısmen azalmış olsa da, koruma ve diğer çalışmaları yürüten çeşitli kurumlar arasındaki yetki çatışması, koordinasyon eksikliği ve çok başlılık gerçeğiyle yakından ilişkilidir.

Alanlarda 24 saat koruma ve güvenlik eksikliği, trafik sorunu, Külliye'nin çevresinin yüksek yapılarla kapatılması, alanın içinde ve çevresinde izin verilen yeni yapılaşmanın niteliksiz olması, sayıları az da olsa yanlış restorasyon uygulamalarına engel olunamaması; Hanlar Bölgesinde koruma- kullanma dengesi ile ilgili sorunlar bulunması, bu bölgede zemin ve üst örtü uygulamalarında ortak bir dil kullanılmaması ve bütüncül olmaması, detayların özensizliği, akşam erken saatlerde kapıların kapanmasıyla ulaşılabilir ve geçilebilir olmaktan çıkması ayrıca bu nedenle ziyaretçilerin alışveriş ve yeme-içme faaliyetlerinde azalma olması önemli sorunlardır.

Şehir içindeki Miras Alanlarında özellikle ziyaretçileri etkileyen hususlardan bazıları ise turizm danışma merkezi yetersizliği, trafik yoğunluğu ve otopark alanlarının yetersizliği, tarihi alanlara engelli erişiminin olumsuz yol

yüzeyler nedeniyle zor olması, engelli wc-lavabolarının azlığı, Hanlar bölgesindeki tuvalet sorununun tam olarak çözülmemiş olması, tabela ve yönlendirme eksikliği, yerli ve yabancı turistlerin gezi güzergâhlarının tanımlanmamış olması, yürüyüş rotalarına erişilebilirlik sorunu, sosyal medya ve bilgi teknolojilerinin kullanılmaması olarak sıralanabilir.

Tarihi çarşı ve hanlar bölgesi için, yaptırım güçleri ve kaynak imkânları bulunmayan dernek ve yönetimlerin bu konuda yaşadığı sorunların giderilmesi için organize sanayi bölgeleri uygulama yönetmeliğinin veya kat mülkiyeti kanununun yönetim ile ilgili hükümlerine benzeyen özel bir yasanın olmayışı, en önemli sorunlardan birisidir.

Özellikle yeni esnafın ve çalışanların hanlar kültüründe bilinç ve farkındalık eksikliği olması, işportacılarla ve kural tanımayan esnaf ile mücadele edilememesi, yiyecek içecek sektörünün fazla öne çıkması, özel mülkiyetlerde yapılan koruma uygulamalarındaki denetim eksiklikleri, görsel kirliliğin artması, hanların ve çarşıların mimari özelliklerinin algılanamaması, bazı metruk binalarda suça eğilimli kişilerin varlığı alanı olumsuz olarak etkilemektedir.

Bursa için önemli potansiyellerden birisi olan sıcak suların insan sağlığına olan yararlarının araştırılarak ortaya çıkartılması ve sıcak suların yerinde değerlendirilmesi konusunda öngörülen çalışmalar yeterince yapılamamıştır.

Alanlarda yaşayanlarda, çalışanlarda ve gençlerde UNESCO Alanları ve yürütülen çalışmalar ile ilgili farkındalık oluşturacak eğitim çalışmaları yetersiz kalmıştır. Tarihi çarşı ve hanların kültürel miras değeri konusunda giderek artan farkındalığı destekleyici faaliyetler çoğaltılmalıdır.

Ülke genelindeki tarihi çarşıların Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tanıtımının artırılması, turizm gelirlerinin de artmasına yardımcı olacaktır.

Cumalıkızık ile ilgili en önemli sorunlar ise köyün kendine has estetiği ve görünüşü kapsamında ele alınabilir.

Ankara yolu üzerinde Cumalıkızık girişinin niteliksiz binalarla dolu olması ve girişin algılanamaması; hafta sonları artan otopark sorunu; köy içinde araç trafiğinin artması ve yayaları engellemesi, engelliler için dolaşımın sıkıntılı olması, köyde pazar kurulan alanın plansız olması, Osmanlı dönemi mezar taşlarının yer aldığı mezarlığın bakımsızlığı, köyün girişindeki mezarlık duvarlarının tezgâhlar ile kapanması, kişisel alanlar ile kamusal alanların karışmış durumda olması, evlerin önünde açılan tezgâhların silueti bozması bu kapsamda değerlendirilebilir.

Köydeki diğer bir sorun grubu yaşama şartları ile ilgilidir: Evlerin konfor koşullarındaki (özellikle mutfak, banyo gibi servis mekânları ve ısıtma açısından) sorunlar; turizm faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla tarımın geri planda kalması, köyde yaşayanların yenileme, tamir, restorasyona katılım konularında bilgi eksikliği olması, bunların başlıcalarıdır.

Diğer önemli sorunlar ise miras alanı olmasının da etkisiyle gelir getirici faaliyet olarak ön plana çıkan turizm ile bağlantılıdır.

Koruma ve yaşatarak faydalanma konusunda yaşayanların bilinçlendirilmesi, bilgi eksikliklerinin tamamlanması gerekmektedir. Köyün tanıtım çalışmaları ve sosyal medya kullanımı daha kontrollü olmalıdır. Ziyaretçi yönetiminin planlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Cumalıkızık ürünlerinin markalaşması ve tanıtımı yapılamamaktadır. Cumalıkızık ahududusu ve yerel organik tarım ürünleri satılamamaktadır. Tezgahlarda Çin malı ürünler sunulmaktadır. Köye ait özgün hediyelik eşyalar yoktur.

Bursa Miras Alanları Yönetimi, köyde faaliyet gösteren diğer kurumlar arasında iletişimi ve koordinasyonu geliştirerek, yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik girişimlerin teminatını oluşturabilir.

➤ FIRSATLARIMIZ...

Miras Alanları, UNESCO Dünya Mirası olarak onaylanmasını takip eden geçmiş dönem boyunca şehrin içinde odak noktaları haline gelmiş, somut ve somut olmayan kültürel mirasa olan sevgi ve ilgi, yaşayanlarda ve ziyaretçilerde Bursa'nın tarihi hakkında bilgilendirme arzusu ile tarihsel farkındalık ve yerel idarelerin eski eserler hakkındaki duyarlılığı artmıştır.

Farkındalık ve ilginin artması, çevresel duyarlılığın ve kamu yararının ön koşul olarak ele alındığı, kent kimliğinin ortaya çıkarıldığı, sürdürülebilir kentsel tasarım konusunda yerel yönetimlerin de duyarlılığını arttırmıştır. Mevcut ve devam eden planların (1/100 000 çevre düzeni planı, ulaşım ve turizm master planları)

tamamlanması ve uygulanmasıyla tarihi, kültürel ve doğal değerlerin koruma kullanma dengesi gözetilerek, sürdürülebilir kalkınma amaçlanmaktadır.

Külliyeler içerisindeki faaliyetler toplumun her kesimine açıktır. Külliye çevresindeki geleneksel konutların varlığı korunmaktadır.

Hanlar ve çarşılar bölgesinin bilinirliği artmıştır. Bölgenin somut olmayan kültür varlıklarını da içermesi ve mevcut anıtsal yapılar nostalji duygusu yaratmakta, eskiye yönelik ilgiyi arttırmaktadır. Kültür turları artmıştır. Geçmiş ve güncel birlikte sunulmaktadır. Ulu Cami'nin yakınında olması da önemli bir fırsattır.

Bölgenin sıcak atmosferi alana yakın AVM'lerle ilişkilendirilebilmektedir. Çekilişler düzenlenmesi ve reklam yapılması da farkındalığı arttırmıştır. Hizmet grubu çeşitlenmektedir.

Bu bölgede değerlendirilemeyen fırsatlardan birisi de, etkinlikler yapmak için uygun alanların kullanılmamasıdır. Ayrıca sosyal iletişim ağlarının da daha fazla kullanılması, tanıtımda fark oluşturacaktır. Bölgenin yayalaştırma çalışmaları devam etmektedir. Yeşil'den başlayıp, Çarşı Bölgesi ve Muradiye'ye devam eden bir yaya aksı bulunmaktadır.

Cumalıkızık ile ilgili en önemli fırsat, yerel yöneticilerin yerel duyarlılığının, köy halkının ve insanların alanla ilgili farkındalığının artmasıdır.

Köyün, orman ve tarım alanlarının ortasında yer alması, tarihi ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamaktadır. Tarım faaliyetleri tampon bölgede devam etmektedir. İyi tarım uygulamaları konusunda güçlü bir potansiyel bulunmaktadır. Tarımdaki ürün çeşitliliğine önem verilmesiyle arttırılabilir organik tarım, tıbbi aromatik bitkiler, böğürtlen ve kestane gibi ürünler.

Köyün özellikle gününbirlik ziyaret edenlerin yol açtığı sorunlar, turizm hizmetlerinin güçlendirilmesiyle (örneğin köyün ana giriş meydanına) alternatif pazar alanı oluşturularak ve dönüşümlü faydalanma düzeni oluşturularak ev önlerinde tezgâh açılmasının engellenmesi, restoran ve lokanta amaçlı yerlerin sınırlandırılması, yayalara yönelik çevreye uyumlu yönlendirme tabelaları geliştirilmesi, ziyaretçilere ait özel araçların kullanımının, köy yakınlarından itibaren engellenmesi, köy içinde alternatif ve çevre dostu ulaşım araçlarının kullanılması, Köyü temsil işlevi olan meydanın ve anıtsal yapıların görsel olarak algılanabilmesi, kamusal alanların serbest kullanımı ile ticari kullanımları arasında bir denge kurulması, köy kimliğinin bir parçası olan geleneksel üretim ve ticari faaliyetlerin korunması ile aşılması amaçlanmaktadır.

Cumalıkızık, UNESCO Dünya Mirası olarak onaylanmasını takip eden süreçte dünyada da tanınır hale gelmiştir. Yerli ve yabancı turist sayısı artmıştır. Yöresel kıyafetleri ve geçmişte kullanılan alet edevat vb. içeren kendisine ait müzesi bulunmaktadır. Sayıları azalsa da, köyün geçmişini anlatacak insanlar yaşamaktadır. Butik pansiyonlar açılmıştır. Yenileme ve tamir konularında kısıtlamalar devam etmektedir. Çevresinde, diğer Kızık köylerini içeren potansiyel bir rota mevcuttur. Köyün diğer tarafı da ziyaretçiler için değerlendirilebilecek bir fırsat alanıdır. Yeni bir kadın üretim evi, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilen bir tarihi binada çalışmaya başlayacaktır.

Doğaya ve doğala merakın artması, Uludağ, alternatif turizm imkânı olması, fotoğrafçılıkla ilgilenenler için manzaraların çokluğu, turizmde pek çok fırsat olduğunu göstermektedir.

Termal su kaynaklarının mevcudiyeti, sağlık turizminin gelişmesi için önemli bir fırsattır. Osmangazi Köprüsü İstanbul ve Sabiha Gökçen Havalimanı ile yaklaşma fırsatı ortaya çıkarmıştır. Çok sayıda müze, Bursa'daki somut olmayan kültürel mirasın daha iyi anlaşılmasına ve fark edilmelerine yardımcı olmaktadır. Büyük etkinliklerin ve kongrelerin organizasyonu şehir için önemli bir turizm kaynağıdır. Çağdaş ve geleneksel sanatla bağlantılı etkinliklerin ve geçici sergilerin düzenlenmesi, şehri ziyaret etmek için daha zengin ve daha ilginç güzergahlar yaratma fırsatı sağlayabilecektir.

Üstün Evrensel Değerin zaman içinde korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak için, yüzlerce yıllık geleneksel ve yerel işçiliğin ve işletmelerin korunması, teşvik edilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. El sanatları dükkanları geçmişin somut bir referansı niteliğindedir. Hanlar bölgesinde ve Cumalıkızık köyünde bu yönde yapılacak girişimler önemli fırsatlar oluşturacaktır.

Geleneği araştırarak özgün, yenilikçi ve etkileyici ürünler geliştirmek, en önemli fırsatlardan birisi olacaktır. Bu fırsatın değerlendirilmesindeki en önemli çalışma, yerel olarak üretilmeyen ve yerel olmayan hediyeelik eşyaların köyde satılmasının ve satın alınmasının nasıl engellenebileceği hususundadır.

Bursa, daha iyi yaşanabilirliği sağlamak için “yeşil” bir şehir olmalıdır. Otomotiv sektörünün gelişmişliği dikkate alınarak, elektrikli araçların kullanımında öncü olunabilir. Bisiklet yolu ağı genişletilebilir.

Miras alanlarındaki konut sorunlarıyla ilgili olarak, kentsel dönüşüm yerine mevcut kentsel peyzajı ve yapılanmayı koruyacak projelerin uygulanması gerekmektedir.

Temel amacı Bursa'nın Tarihi Merkezlerinin Üstün Evrensel Değerlerini korumak olan Alan Yönetiminin ve yönetmenin stratejik bir aracı olan Yönetim Planı'nın varlığı, yerel ve ulusal boyutta kabul edilmesi, UNESCO tarafından tanınması en önemli fırsat olarak görülmektedir.

➤ TEHDİTLER...

Bursa'nın tarihi merkezini oluşturan Külliyelerin ve Hanların kültürel, tarihi ve sanatsal mirasına olan tehditlerin başında dış etkiler gelmektedir.

Külliye çevresindeki ticari müesseselerin çevreye ve tarihi eserlere saygısızlığı, güvenlik sorunları, özellikle ağır vasıtalar olmak üzere aşırı trafiğin yaratmış olduğu sarsıntı ve titreşimlerin külliye zararı verebilme olasılığı, yanlış imar uygulamalarıyla şehir silüetinin bozulması, iklim değişikliği kaynaklı tehditler bu etkilerin en önemlileridir.

Hanlar ve çarşılara rakip AVM'lerin hızla çoğalması, iklim değişikliği kaynaklı tehditler ile birlikte, bu bölgeyi etkileyen en önemli dış etkilerdir.

Ancak, Hanlar ve çarşılar bölgesi, dış tehditlerden de etkilenmektedir: Yapıların mimari özelliklerine önemin verilmemesi, restorasyon ve onarım çalışmaları sırasında görülen uygulama hataları, bazı iç ve dış cepheler tarihi kimliği yansıtamayacak duruma gelmiş olması, sosyal alanların sıkışık ve boğucu hale gelmiş olması, gençlere hitap edilmesindeki eksiklikler, geleneksel kimliğin ve huzur atmosferinin bozulması, dükkanların kural dışı davranışları, işletme tarzının sürdürülebilir olmaması, kayıt dışı ticaretin (kermesler, işportalar) artması, özgün ve yerli ürünlerin azalmaya, Çin mallarının artmaya başlaması, kültürel hediyelik eşyaların yetersizliği, mal sahiplerinin işlettiği dükkanların azalması, kiracıların çoğalması gibi...

Külliyeerde önemli bir risk, semt sakinlerinin, ekonomik sorunlar nedeniyle, farkındalık eksikliği ve tarihi merkezden yeni yerleşim alanlarına taşınması sürecidir. Tarihi alanda yaşayan halkın bulunduğu yerin öneminin bilincine sahip olmamaları, yeni yerleşim alanlarının cazibeli hale gelmesine yol açmaktadır. Bilinçli yerel halk ise şehrin batıya ya da doğuya doğru genişlemesiyle kent ekonomisinin de giderek bu alanlara kayması ile taşınma ihtiyacı duymaktadır. Yerel halkın gitgide azalması sebebiyle de tarihi alanlara farkındalığı eksik kitlelerin taşınma riski ortaya çıkmaktadır. Külliye, şehrin kültürel hayatı içerisinde yeterince yer almaması, çevrenin gelişmesini geciktirmektedir. Hanlar bölgesinin sosyo-kültürel özelliklerinin yeterince ön plana çıkartılmaması kültürel birikimin korunmasında ve aktarılmasında tehdit oluşturabilecektir.

Cumalıkızık ile ilgili en önemli tehditler tampon bölge çevresinin aşırı göç nedeniyle plansız bir şekilde genişlemesi ve kaçak yapılaşmaya göz yumulması; restorasyonların gecikmesi ve yenileme sürecinde yapılan yanlış müdahalelerle binaların özgünlüğünü yitirmesi; mevcut binaların periyodik bakım ve onarımlarının yapılmıyor olması; tarım alanlarının yok olma tehlikesi bulunması hatta tarım alanlarının, kaçak prefabrik binalar yapılarak işgali ve talan edilme tehlikesi, sondajların plansız ve yoğun şekilde yapılması nedeniyle yeraltı sularının kaybolma tehlikesi olması şeklinde sıralanabilir.

Koruma amaçlı imar planının tam olarak uygulanamaması, denetimlerdeki eksiklikler, zabıta ve koruma yetersizliği bu sorunların artmasına yol açmaktadır.

Turizm faaliyetlerini olumsuz etkileyen etmenler ise mirasın korunması, turizm ve kalkınma arasındaki ilişkinin doğru yönetilemiyor olması, turizmin örgütlü şekilde yapılmaması, özellikle Hanlar bölgesinde ve Cumalıkızık köyünde taşıma kapasitesi sorunlarının üzerinde çalışılmaması, ulusal ve uluslararası tanıtımın yetersizliği, rehberlik hizmetlerinde ve rehberlerin denetiminde eksiklikler bulunması olarak sıralanabilir.

Tescilli anıtsal yapıların ve sivil mimarlık örneklerinin programlı bakımlarının yapılmaması, tarihi kimliğin parçası olan kaliteli ticaret ve zanaat işletmeleri yok olması alan ile ilgili önemli tehditlerdir.

➤ GZFT/SWOT MATRİSİ

GZFT/SWOT matrisi bir uyumlaştırma tekniğidir ve en iyi stratejiyi seçmek için değil, uygulanması mümkün olan strateji seçeneklerini geliştirmek için kullanılır. Fırsatlar da güçlü yönlermiş gibi görülmelidir. Fırsatların geliştirip geliştiremeyeceği değerlendirilmelidir. Zayıf yönler ortadan kaldırılarak bunların fırsata dönüştürülüp dönüştürülemediği belirlenir.

GÜÇLÜ YANLAR	ZAYIF YANLAR
1. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde yer alan alanların yasal korumaya sahip olması 2. Bir dünya devletinin ilk başkenti, Osmanlı şehircilik anlayışının ortaya çıktığı tarihi merkez oluşu 3. Özgünlüğü ve bütünlüğü korunmuş anıtsal miras yapılarının varlığı 4. Kurulduğundan beri eğitim ve kültür faaliyetlerine devam eden miras alanları olmaları 5. Geleneksel, tarihi ve huzurlu atmosferleriyle alışverişin sürdüğü çarşı ve hanlar, tarihi dükkanların varlığı 6. Yaşayan halkın tarihi, kültürü ve gelenekleri ile birlikte korunduğu kırsal ve geleneksel miras 7. Kültürel, doğal ve estetik peyzaja sahip olması 8. Turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine ve kalkınmaya önemli faydalar sağlayabilecek güzelliklere sahip olması 9. Kültürel ve sanatsal faaliyetler, müzeler ve geleneksel mutfağın varlığı 10. Sivil ve gönüllü, kültürel kuruluşlar, derneklerin desteği	1. Kurum ve kuruluşlar arasındaki ilişkinin zayıflığı 2. Turizm faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan sorunlar ve turistlere yönelik hizmetlerde yetersizlik 3. Miras alanlarının fiziksel, sosyo-ekonomik, biçimsel ve işlevsel imkânlarındaki yetersizlikler 4. Miras Alanlarındaki restorasyon uygulamalarında çalışacak tecrübeli ve sertifikalı ustaların olmaması 5. Geleneksel üretim ve ticari faaliyetlerdeki yetersizlikler 6. Tanıtım, markalaşma konusunda yapılan çalışmaların yetersizliği 7. Özgün hediyelik eşya üretimindeki yetersizlik
FIRSATLAR	TEHDİTLER
1. Alan Yönetiminin ve Yönetim Planının varlığı 2. UNESCO Dünya Mirası farkındalığının güçlenmesi 3. Miras alanlarının kullanılması, bilinirliğinin artması 4. Yöneticilerde, yaşayanlarda ve ziyaretçilerde kültürel mirasın korunması konusunda duyarlılığının artması 5. Çeşitli türleriyle turizm imkânı, bu türlerin entegrasyonu 6. Faklı etkinlikler ve organizasyonlar düzenleme imkanlarının var olması 7. Miras alanlarının gelir arttırıcı ve gelişme sağlayıcı etkisinin varlığı 8. Geleneksel ve yerel işçilik ile özgün, yenilikçi ve etkileyici ürünler geliştirebilme potansiyeli	1. Kurumsal koordinasyondaki zafiyet 2. Dış kaynaklı etkiler (Trafik, hava kirliliği, güvenlik, gibi..) 3. Miras alanlarının imajını etkileyen olumsuz fiziksel, sosyo-ekonomik, biçimsel ve işlevsel etkenler 4. Hanlar ve çarşılara rakip AVM'lerin hızla çoğalması 5. Yanlış imar uygulamaları 6. Kitle turizminin olumsuz etkisi 7. Yerel işçilik ve tarihi üretim ve ticaret maddelerinin azalması

ARAMA TOPLANTILARI (16-17 EKİM 2018) KATILIMCI LİSTESİ (alfabetik düzende)

ADI SOYADI	KURUMU - GÖREVİ
AHMET GEDİK	Bursa İl Kültür ve Turizm Müdürü
ARZU KUTUCU ÖZENEN	Yeşil Valiz Derneği Başkanı
ASUMAN KIZILKAN POLAT	Yıldırım Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü, İnşaat Mühendisi
AYLA DURAN	BBB Hukuk Müşavirliği
AYNUR BALKAN	Kükürtlü Mahallesi Muhtarı
AZİZ ELBAS	Bursa Büyükşehir Belediyesi, Daire Başkanı
BERKAY ÇIVİCİOĞLU	Dizayn Turizm, Yüksek İnşaat Mühendisi
BESTE AKKOYUNLU	Dizayn Turizm, Yüksek Mimar
BİRGÜL YILDIRIR	Fotoğraf Sanatçısı
CİHAT OVALISOY	Yıldırım Mahallesi Muhtarı
COŞKUN ALINTAŞ	Çekirge Mahallesi Muhtarı
DİDEM GÜNEŞ YILMAZ	BTÜ Mimarlık Bölümü Başkanı
DİLEK YILDIZ KARAKAŞ	Bursa Kent Müzesi, Sanat Tarihçisi
Doç.Dr. GÜL ATANUR	BTÜ, Peyzaj Mimarlığı Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. NURAY AKBUDAK	BUÜ Ziraat Fakültesi, Bahçe Bitkileri Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. SELEN DURAK	BUÜ Mimarlık Fakültesi - Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Doç.Dr. SİBEL POLAT	BUÜ Mimarlık Fakültesi - Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Z. SEVGEN PERKER	BUÜ Mimarlık Fakültesi - Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Dr. ARZU ERDİ	Bursa Valiliği, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Bürosu, Proje Koordinatörü
Dr. Öğr.Üyesi ASUTAN SARP YALÇIN	BTÜ Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Dr.Öğr. Üyesi DOĞAN YAVAŞ	BUÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi
ECE ŞAHİN	BUÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
ELİF ŞEHİTOĞLU	Bursa Mimarlar Odası Yönetim Kurulu Üyesi
EMİN YAVUZ	Cumalıkızık Köyü Muhtarı
ERHAN ÖZTÜRK	BEBKA Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
ERKAN YASLIOĞLU	Ziraat Mühendisleri Odası Bursa Şubesi Başkanı
ESER CEYHAN	Eser Mimarlık, Y. Mimar
ESER ÇALIKUŞU	BBB Tarihi Kültürel Miras Şb. Müdürlüğü, Y. Sanat Tarihçisi
ESRA ÇOBANOĞLU	BBB Tarihi Kültürel Miras Şb. Müdürlüğü, Sanat Tarihçisi
FARUK IŞIK	Cumalıkızık Değirmenci Kahvaltısı
FARUK ÖZGÖKÇE	BBB Tarihi Kültürel Miras Şb. Müdürlüğü, Mimar

FATİH AKA	Yıldırım İlkokulu Müdürü
FERHAN YOLDAŞ	Cumalıkızık Köyü Kadınları Eğitim, Dayanışma ve Kalkındırma Derneği
FİGEN BOYNIKOĞLU	Yıldırım Belediyesi, Şehir Plancısı
FUNDA DEMİRDAĞ ATILLA	BBB Tarihi Kültürel Miras Şb. Müdürlüğü, Mimar
FUNDA ÖZEN	Yıldırım Belediyesi, Şehir Plancısı
GÜLAY TOPKIRAN	Ulu Çarşı Başkanı
GÜLŞEN ERİCE	TÜRSAB Güney Marmara Bölgesel YK Üyesi
HASAN BASRİ YEKİN	Yeşil Mahallesi Muhtarı
HASAN BULUT	Kent Konseyi
HASAN EKER	BURSA Turizm Platformu Başkanı
HÜSEYİN ALTUN	Apolyonhan Başkanı
İBRAHİM SÖNMEZ	Bursa Kent Konseyi, Engelliler Meclisi Başkanı
İLKER ÖZASLAN	BUMİAD Kurucu Başkanı, Bursa Unesco Derneği Başkan Yardımcısı
İPEK YİĞİT TÜRKKAN	TÜRSAB Güney Marmara Bölgesel YK Üyesi
İZZET GÜNGÖR	Tarihi Bursa Kızıklar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
JÜLİDE ALAN	BEBKA-Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, Mali Ve İdari İşler Birimi Başkanı
KADİR YILDIZ	Uzun Çarşı Dernek Başkanı
KENAN YETİŞEN	Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu
KIVANÇ ÇAKALIOĞLU	Bursa Kent Konseyi Gençlik Meclisi Başkanı
KÜRŞAT ÇAPAR	BURULAŞ Genel Müdürü
LEYLA DOĞAN	BBB İmar Şeh. Dai. Başk., Şehir Plancısı
M. LEVENT SEVİK	Bursa Unesco Derneği
METEHAN İHTİYAR	BUSKİ, Arkeolog
MEVLÜT ÇİÇEK	BTÇH (Bursa Tarihi Çarşı Ve Hanlar Birliği)
MUHAMMED EMİN TARIM	Bursa Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı, Daire Başkanı
MUHSİN ÖZYILDIRIM	BTÇH (Bursa Tarihi Çarşı Ve Hanlar Birliği) Başkanı / Türkiye Tarihi Çarşılar Federasyonu Başkanı
MUHTEREM ÇEVİK	BBB- Müzeler Şb. Müdür V.
MURAT ASLAN	Muradiye İlkokulu Müdürü
MUSTAFA EMEK	Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü - Vakıflar Bölge Müdürü
MUSTAFA KAHYA (yerine Uygur Umur)	Bursa İl Milli Eğitim Müdür V.
NECAT SEZER	Cumalıkızık Köyü Eski Aza
NECLA YÖRÜKLÜ	Peyzaj Mimarları Odası Bursa İl Temsilcisi

NESRİN ÇİDAM	Bursa İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü
NİZAMETTİN İLERİ	Okçular Çarşısı Başkanı
NURTEN YAVUZ	Cumalıkızık Köyü Kadınları Eğitim, Dayanışma ve Kalkındırma Derneği
Öğr.Gör. SALİHA TUPAL YEKE	Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Prog.
ÖMER FARUK ŞAHİN	TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi Başkanı
ÖZCAN BAYRAK	BBB İtfaiye Müdahale Şb. Müdürlüğü
Prof. Dr. ASIM YEDİYILDIZ	BUÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr. HANDAN ASUDE BAŞAL	BUÜ Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi
Prof. Dr. İCLAL DİNÇER	YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü
Prof. Dr.MURAT TAŞ	BUÜ Mimarlık Fakültesi - Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Prof. Dr.NESLİHAN DOSTOĞLU	Bursa Alan Başkanlığı - Alan Başkanı
Prof. Dr. NİLÜFER AKINCITÜRK	BUÜ Mimarlık Fakültesi Dekanı
Prof.Dr.TÜLİN VURAL ARSLAN	BUÜ Mimarlık Fakültesi - Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
Prof.Dr . ULVİYE ÖZER	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof.Dr.ZEYNEP AHUNBAY	İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
RECEP PEKER	BBB Tarihi Kültürel Miras Şb. Müdürlüğü, Kültürel Mir. ve Turizm Sor
RECEP ŞİNASİ ÇELİKKOL	Kapalıçarşı - Eski Aynalı Çarşı
RIDVAN ÇİÇEK	BTÇH (Bursa Tarihi Çarşı Ve Hanlar Birliği) Yönetim Kurulu Üyesi
SABRİ BAYRAM	BEBKA Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı
SEDA BAL	BBB Tarihi Kültürel Miras Şb. Müdürlüğü, Sanat Tarihçisi
SELDA SAVCI	Osmangazi Belediyesi, Restoratör
SEVİLAY SARIN	GÜMTOB - Güney Marmara Turistik Oteller ve İşletmeciler Birliği Derneği
SERPİL ARIK	Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürü
SONGÜL TARHAN	Cumalıkızık Köyü Kadınları Eğitim, Dayanışma ve Kalkındırma Derneği
SÜLEYMAN ZAFER ÜNVER	Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Başkanı
ŞERİFE ULUDAĞ	Cumalıkızık Köyü Kadınları Eğitim, Dayanışma ve Kalkındırma Derneği Başkanı
ŞULE ÖLÇER	Dizayn Turizm, Yüksek Şehir Plancısı
ŞÜKRÜ AVCI	BTÇH Fidan Han Başkan Yardımcısı / BTÇH Yönetim Kurulu Üyesi
TANJU VERDA AKAN	Dizayn Turizm, Mimar - Yönetim Planı Uzmanı
TARIK ERDEM (yerine Tuğba Kılıç)	Yıldırım Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü
TUĞBA SARI	BTÜ Mimarlık Bölüm Başkan Yardımcısı
ÜMMÜHAN ALPTEKİN	TMMOB Mimarlar Odası Bursa Şubesi
VURAL YALÇIN	Peyzaj Mimarları Odası Bursa İl Temsilciliği Yürütme Kurulu Üyesi

YAŞAR ELMAS	Bursa Kent Müzesi Müdürü
ZEDAL KONDAKÇI	İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Folklor Araştırmacısı
ZEHRA SÖNMEZ	BBB Başkan Vekili, BBB İmar Komisyonu Üyesi, Mimar

4.3. İLK YÖNETİM PLANI İLE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ FAALİYETLER

2013-2018 Yönetim Planı kapsamında günümüze kadar gerçekleştirilen faaliyetler aşağıda açıklanmıştır.

ALAN YÖNETİMİ

- Dünya Miras Alanlarımızın tanıtımına yönelik, UNESCO'nun web sitesinde yayımlanmak üzere "Özet"imiz geliştirilerek, Kasım 2014 tarihinde Bakanlık vasıtasıyla Dünya Miras Merkezi'ne iletilmiştir.
- 38. Dünya Miras Komite Toplantısı'nda alınan karar doğrultusunda geliştirilmesi talep edilen "İzleme Göstergeleri" tüm paydaş kurumlarımız ve Bakanlık önerileri ile hazırlanarak Ocak 2015 tarihinde Bakanlık vasıtasıyla Dünya Miras Merkezi'ne iletilmiştir.
- 39. Dünya Miras Komite Toplantısı'nda kesin olarak kabul edilmesi beklenen "Üstün Evrensel Değer Beyanımız (OUV)" ile ilgili ICOMOS tarafından oluşturulan belge incelenerek, değerlendirilmiş ve revizyon önerilerimiz Dünya Miras Merkezi'ne iletilmiş ve değişiklik gerçekleşmiştir.
- 40. Dünya Miras Komite Toplantısı'nın İstanbul'da gerçekleştirilmesi münasebeti ile ülkemize gelen çeşitli UNESCO uzmanlarından oluşan 10'u büyükelçilik düzeyinde olmak üzere 23 ülkenin temsilcileri 18-19 Temmuz 2016 tarihlerinde Bursa'da ağırlanmıştır.
- Yönetim Planında belirlenen hedef ve eylemlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla her yıl alanlarda aktif olarak faaliyette bulunan kurum ve kuruluşların çalışma programları incelenmekte ve Dünya Miras Alanlarımıza özel olarak, planın yedi ana temasının değerlendirilmesiyle genel "Çalışma Programı" hazırlanmıştır.
- UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne iletilen "İzleme Göstergeleri" tablosu üzerinden tüm paydaş kurumlarla koordineli olarak periyodik raporların üretilmesi sonucunda, o yılın değerlendirilmesinin yapıldığı "Faaliyet Raporu" hazırlanmıştır.

**TEMA 1: YÖNETİM
(YETKİ, MEVZUAT, ORGANİZASYON,
EŞGÜDÜM, KATILIM)**

- Kurumlar arası koordinasyonu sağlamak için periyodik olarak çeşitli toplantılar yapılmaktadır.
- 19-20 Ekim 2017 tarihinde Kültürel Mirasın Korunması Uluslararası Bursa Sempozyumu yapılmıştır.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan Dünya Miras Alanlarını içeren konuların görüşüldüğü BKVBK toplantılarına gözlemci olarak katılım sağlanabilmesi için izin alınmıştır. Konuyla ilgili Bakanlık, yasal anlamda gerekli çalışmaları yapmaya devam etmektedir.
- 27.12.2017 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı ile BBB arasında Miras Alanını korunması ve yönetilmesi konusunda işbirliği protokolü imzalanmıştır.
- Valilik tarafımdan hazırlanan Tarihi Çarşılar Kanun Taslağı çalışması tamamlanmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen "Tarihi Kent Merkezinde Turizm Altyapısının İyileştirme Projesi" için BEBKA ortak hizmet protokolü yapılmış, hibe sağlanmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi ile BTO arasında ortak hizmet protokolü imzalanmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında "Okçubaba Türbesi", "II. Murad Medresesi" ve Padişah Türbelerinin" bakım, onarım, ihyasına yönelik ortak hizmet protokolleri imzalanmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi ile Tarihi Çarşı Dernekleri Federasyonu arasında proje odaklı işbirliği protokolü imzalanmıştır.
- Bursa Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan dünya miras alanlarımızla ilgili dosyaların taranması için Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan izin doğrultusunda önce hizmet alımı yapılmasına karar verilmiş, ancak Kurul Arşivi'nin bir bütün olarak Ankara'da bilgisayar ortamına aktarılması nedeniyle ilgili dosyalar Bursa Kültür Varlıkları Koruma Kurulu'ndan alınmıştır. Dünya Miras Alanlarımızda bulunan 72 adet tescilli anıtsal yapıdan 20 tanesinin rölövesi olmadığı tespit edilmiş, rölöve çalışmalarına başlanması için kurumlarla iletişime geçilmiştir.
- UNESCO Dünya Mirası Zabıta Ekibi oluşturulabilmesi için Büyükşehir Belediye Meclisi'nde karar alınmıştır. Ancak uygulamaya geçilememiş, daha sonra Belediye tarafından öncelikle Hanlar Bölgesi'nde ve Yeşil Külliye'de Turizm Zabıta Ekibi kurulmuştur.
- Cumalıkızık'taki kaçak yapılaşmaya müdahale edilmesi için Yıldırım ve Büyükşehir Belediyelerinin ilgili birimlerine bilgi verilmekte, konu takip edilmektedir.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı tarafından tüm Dünya Miras Alanlarındaki anıtsal yapıların yangına karşı korunmasına yönelik tespit, tedbir ve denetleme çalışmaları tamamlandı. Hazırlanan raporlar mülk sahiplerine (kurum ya da özel şahıs) resmi yazı ile iletildi. Uygulamaların takibi yapılmaktadır.
- İlgili tüm kurumlardan, bir sonraki yıl için planlanan koruma ve bakım çalışmalarına ait ayrılan bütçeler istenmiştir.

**TEMA 2: KÜLTÜREL DEĞERLER,
KORUMA ve PLANLAMA**

- Miras Alanlarımızda; 40 adet esaslı onarım (restorasyon) projesi tamamlanmıştır.
- İlgili kurum ve kuruluşlarca kültürel değerler, koruma ve planlamaya yönelik yıllık olarak gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili raporlar alınmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Orhan Gazi Türbesi rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, Osman Gazi – Orhan Gazi türbelerinin basit bakım ve onarımı, İvazpaşa, Yorgancılar, Sipahi Gelincik çarşıları rölöve, restitüsyon, restorasyon ve mühendislik projeleri, Bakırcılar çarşısı rölöve, restitüsyon, restorasyon ve mühendislik projeleri, Muradiye İlkokulu ve II. Murad çeşmesi rölöve, restitüsyon, restorasyon ve mühendislik projeleri, Muradiye Medresesinin “Kur’anı Kerim ve Hat Müzesi” olarak işlevlendirilerek uygulamanın yapılması, Yıldırım Bayezid Türbesi Restorasyon Projesi, Yıldırım Bayezid Türbesi iç duvarlarındaki kalemşi desenlerin yenilenmesi, dış cephe temizliği, çatı kurşun yenilemesi, dış duvarlarda taş çürütme ve yenilemeleri ile klasik üslupta zemin kaplamalarının değiştirilmesi, Yıldırım Bayezid Türbesi Restorasyon uygulaması, II. Murad Medresesi Restorasyon Uygulaması, Reyhan Paşa Hamamı Restorasyon Uygulaması, Cumalıkızık Ortak Üretim Evi Uygulaması, Cumalıkızıkta 18 ve 19 envanter nolu sivil mimari örneği yapıların projeleri, Cumalıkızık Köy Müzesi bakım ve onarımı, Tayyere Kültür Merkezi restorasyon ve onarımı,
- Osmangazi Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Osmanlı'nın kuruluş dönemini anlatan Panoramik Müze Projesi, Fidan Han rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, İç Fidan Han rekonstrüksiyon, restitüsyon projeleri, Fidan Han doğusu avan ve uygulama projeleri, Abdal Kültür Evi restorasyonu uygulaması, I. Murad Hüdavendigar İmaret restorasyonu uygulaması, Tahtakale Çarşısı tadilat ve bakım onarımı.
- Yıldırım Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Cumalıkızık Köyü Kentsel Ve Doğal Sit Alanları 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu ve kentsel tasarım projesi, Cumalıkızık Ortak üretim Evi rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, 3 Bin yılda yaşayan Osmanlı Köyü (Cumalıkızık) evleri restorasyonu projesi uygulamaları, Cumalıkızık Hamam ve 15 adet sivil mimari örneği yapının restorasyon uygulaması
- Vakıflar Genel Müdürlüğüne tamamlanan faaliyetler;
Yıldırım Beyazıt Cami, medrese ve türbe rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, II. Murad Cami restorasyon uygulaması, II. Murad Medresesi rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi, Muradiye Külliyesinde bulunan türbelerin restorasyonu (Bursa Büyükşehir Belediyesi proje ortaklığı ve Uludağ üniversitesi Sanat Tarihi bölümü danışmanlığında), Yeni Bezzaz Cami ve Mantıcı Cami restorasyon projeleri, Orhan Cami rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri,
- Valilikçe tamamlanan faaliyetler;
Heykel Valilik Binasının (Hükümet Konağı)rölöve, restitüsyon, restorasyon projesi ve uygulaması, 3 Bin yılda yaşayan Osmanlı Köyü (Cumalıkızık) evleri restorasyonu projesi, Ulu Cami rölöve projesi
- Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğüne tamamlanan faaliyetler;
Osmanlı Evi Müzesi restorasyonu projesi, Türk İslam Eserleri Müzesi Restorasyon Projesi ve Uygulaması
- Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından Dünya Miras Alanlarında periyodik tespitler yapılmakta ve düzeltilmesi gereken konular ilgili kurumlara bildirilmektedir.

**TEMA 3: SOSYAL, EKONOMİK,
ÇEVRESEL DÜZEN ve YAŞAM
KALİTESİ**

- Tüm Dünya Miras Alanlarımızda, anıtsal yapılardan sorumlu kurumların çalışanlarına yönelik bilinçlendirme toplantıları yapılmıştır.
- Cumalıkızık'ta sorumlu turizm anlayışı oluşturulmaya çalışılmaktadır (çeşitli konferanslar verilmiş, ayrıca köylülerin Beypazarı'na ziyareti gerçekleştirilmiştir)
- Tüm çarşılarda kuralların oluşturulabilmesine destek olunmuştur. Çarşı esnafı tarafından doldurulan "bilgi ve talep toplama formları" değerlendirilmiştir.
- İlgili kurum ve kuruluşlarca çevresel düzen ve yaşam kalitesine yönelik yıllık olarak gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili raporlar alınmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Orhan Gazi meydanı kentsel tasarım projesi ve çevre düzenleme uygulaması, Tahtakale Çarşısı çevresi sokak ve caddelerde cephe sağlıklılaştırma uygulamaları, Bakırcılar Çarşısı cephe sağlıklılaştırma projesi, Hanlar bölgesinde; Ertuğrul Camisi ve Koza Han kuzey girişi arası cephe düzenlemesi, Bursa Saat Kulesi restorasyonu, Koza han iç avlu düzenleme, çatı kurşun kaplama, bebek emzirme odası ve tuvalet uygulamaları, İvazpaşa, Yorgancılar, Sipahi Gelincik çarşıları cephe sağlıklılaştırma ve çatı örtüsü uygulamaları, Balibey Han kayrak taşı kaplama ve çevre düzenleme uygulaması, Yeşil, Cemal Nadir, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Altıparmak caddeleri, Armutlu Meydanında yer alan 46 yapının cephe sağlıklılaştırma uygulaması, Sahaflar çarşısı cephe sağlıklılaştırma projesi, Tuzpazarı ust örtü uygulaması, Ertuğrul Bey meydanı kentsel tasarım, mimari ve mühendislik projesi, Tophane Sultan Türbeler bölgesi yeşil alan yenileme uygulaması, Kaplıca ve Beşikçiler caddeleri Cem ve II. Murad sokakları cephe sağlıklılaştırma ve cadde düzenleme projeleri (Valilik desteği ile) Muradiye cephe sağlıklılaştırma ve kentsel tasarım uygulaması, Muradiye Parkı Sosyal alan ve çevre düzenleme uygulaması (Yeşil alan miktarı 3000 metrekareden 5000 metrekareye çıkarılmıştır), Yeşil türbesi yeşil alan yenileme çalışması, Muradiye Külliyesi mezar taşları düzenlemesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi Park Bahçeler Müdürlüğü tarafından miras alanları içinde yer alan yeşil alanların periyodik bakımlarının yapılması, Cumalıkızık meydan düzenleme ve kent mobilyaları uygulaması, Tophane Yamaçları çevre düzenleme projesi, Muradiye Külliyesi, I. Murad Hüdavendigâr Külliyesi, Yıldırım Külliyesi çevre düzenleme projeleri.
- Osmangazi Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Şekreküstü mahallesi cephe cephe sağlıklılaştırma, zemin kaplama uygulamaları, Vaziye medresesi cephe sağlıklılaştırma, üst örtü, zemin kaplama uygulamaları (Valilik desteği ile), Ulu Cami caddesi cephe sağlıklılaştırma, üst örtü, zemin kaplama uygulamaları, Tahtakale Çarşısı iç avlu cephe sağlıklılaştırma ve zemin kaplamalarının yenilenmesi, Hüdavendigâr Külliye çevresinde yer alan Armut parkı alanının yenilenmesi
- Yıldırım Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Cumalıkızık çevre düzenleme projesi, Cumalıkızık çocuk oyun alanı düzenlemesi ve periyodik bakımlarının yapılmış, Yeşil külliyesi yenileme alan sınırlarının tespiti, Yıldırım Külliyesi çevresinde muhtelif yeşil alanların düzenlenmesi, Türk İslam Eserleri müzesi yeşil alan düzenlemesi. Miras alanları içinde ve çevresinde yer alan muhtelif parkların peyzaj düzenleme uygulamaları, Cumalıkızık köylü kadın çiftçilere gıda muhafaza ve değerlendirilmesi ile beslenme ve gıda hijyeni konularında teorik ve pratik eğitimler.
- Valilikçe tamamlanan faaliyetler;
Tahtakale Çarşısı çevresi sokak sağlıklılaştırma projeleri ve ilgili kamusal alanların düzenleme projeleri, Gıda Tarım Hayvancılık Müdürlüğü ile Yıldırım Belediyesi ve Cumalıkızık Kadınlar derneğinin işbirliği ile, köydeki kadınlara verilen hijyen ve reçel üretimi hakkında eğitim,
- Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünce tamamlanan faaliyetler;
Türk İslam Eserleri Müzesi Çevre Düzenleme Projesi

TEMA 4: EĞİTİM VE BİLİNÇLENDİRME

- Dünya Mirası logo uygulamaları:
Tüm alanlarımızı UNESCO Dünya Mirası Anıtları yerleştirilmiştir. Çeşitli altgeçitlerde kent estetiği çalışmaları kapsamında DM logo uygulaması yapılmıştır. Tüm taksi-dolmuş-minibüs-servis araçları ve resmi-özel toplu taşıma araçlarında DM logo kullanımı sağlanmıştır. Büyükşehir Belediyesi'nin tüm resmi yazılarında, tüm etkinliklerinde, web sitesinde DM logo kullanımı sağlanmıştır. Dünya Miras alanlarındaki yeşil alanlardaki peyzaj düzenlemelerinde DM logo uygulaması yapılmıştır. Dünya Miras alanlarımızdaki tüm anıtsal yapılarda DM logosunu içeren İngilizce ve Türkçe Bilgilendirme Levhaları yerleştirilmiştir.
- Periyodik olarak uzmanlarında katılımıyla alanda yaşayanlarla, ilgili meslek gruplarıyla ve kentteki farklı gruplarla UNESCO Buluşmaları düzenlenmektedir.
- Bursa Alan Başkanlığı web sitesi (<http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/>) Türkçe ve İngilizce versiyonlarının aktif olarak güncellenmesi ve geliştirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir.
- Bursa Alan Başkanlığı ekibinin üyeleri tarafından, çalışmaları ile ilgili makaleler yazılmakta, kongrelerde bildiriler sunulmaktadır.
- Bursa'nın Dünya Miras Alanları'nda Bursa Alan Başkanlığı tarafından periyodik olarak 'UNESCO Buluşmaları' başlığı altında uzman konuşmacıların katıldığı seminerler düzenlenmektedir.
- Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından 2015, 2017, 2018, 2019 yıllarında ilkököl, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde binlerce öğrenciye, 2016 yılında çeşitli okullardan görevlendirilen öğretmenlere ve idarecilere, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları kapsamında "UNESCO Dünya Mirası ve Bursa" konusunda eğitim verilmiştir. Okullarda öğrencilere dağıtılmak üzere kitapçık, broşür, yap-boz, Dünya Mirasları haritası, boyama kitabı gibi çeşitli materyaller hazırlanmıştır. Eğitim sonunda ise öğrencilere katılım belgesi verilmiştir. Hazırlanan materyallerin kullanıldığı eğitimlerle 2019 yılı itibarıyla toplam 56 okulda, 5188 öğrenciye ulaşıldı. Okullardan ve öğrencilerden olumlu yönde geri dönüşler alındı. Bazı okullar Bursa Alan Başkanlığı ekibinin eğitim çalışmalarından sonra okullarında «Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kulübü» kurmaya başladılar.
- Mayıs 2017'de UNESCO Dünya Miras Alanlarında veya yakınında yer alan Muradiye İlkokulu, İ.Murat İlkokulu, Tophane İlkokulu, Setbaşı Ortaokulu, Hoca İlyas Ortaokulu, Yıldırım İlkokulu ve Cumalıkızık İlkokulu'ndan seçilen öğrencilere Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından eğitim verilmiştir. Genç Dünya Miras Koruyucuları (Patrimonitolar) eğitimi verilen öğrenciler etkinlik günü Hanlar Bölgesi, Tophane-Orhan Gazi ve Orhan Gazi Türbeleri, Hüdavendigar Külliyesi, Yıldırım Külliyesi, Yeşil Külliyesi, Muradiye Külliyesi ve Cumalıkızık alanlarındaki stantlarda faaliyetlerde bulunmuştur. Öğrenciler Dünya Miras Alanları konulu boyama etkinliği gerçekleştirip, ziyaretçilere kitapçık ve broşür dağıtmıştır. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin oldukça ilgisini çeken etkinlikle Bursa'nın UNESCO Dünya Miras Alanları ile ilgili farkındalık yaratılmıştır.
- Ulusal ve uluslararası olarak gerçekleştirilen tüm davetli organizasyonlara iştirak edilerek bilgi verilmektedir. Bu kapsamda üniversitelerde, sivil toplum kuruluşlarında birçok konferans, oturum, çalıştay, seminer, sunum, bilgilendirme toplantısı, koordinasyon toplantısı ve etkinliğe katılım sağlanmıştır. Ayrıca alan yönetimi konusunda çalışan, yurtdışından ve yurtiçinden gelen ve teknik bilgi talep eden birçok kişi ya da ekiplere bilgi verilmektedir.
- Bursa'nın UNESCO Dünya Mirası İlan Edilişinin Yıldönümü için ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü etkinliği kapsamında Bursa Alan Başkanlığı tarafından her yıl panel ve çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bu kapsamda 20 Haziran 2015'te ICOMOS 50. yıl etkinlikleri kapsamında "Dünya Mirası Olmak: Beklentiler ve Sorumluluklar Paneli", 25 Haziran 2016'da "Kültürel Rotalar İçerisinde UNESCO Dünya Mirası Kentler Paneli", 16 Mayıs 2017'de "UNESCO Dünya Miras Alanları ve Kültür Turizmi Paneli", 20 Haziran 2018'de "Nesiller Boyu Kültürel Miras: Fırsatlar ve Sorumluluklar Paneli", 21 Haziran 2019'da "Mirası Korumak: Kırsal Peyzaj Alanlarında Güncel Yaklaşımlar Paneli", 30 Haziran 2020'de "Hızla Değişen Dünyamızda Kültürel Mirasın ve Sorumluluklara Ortak Olmanın Anlamı Paneli" düzenlenmiştir. Ayrıca etkinlikler kapsamında Türkiye'nin ve dünyanın UNESCO Dünya Mirasları konulu gezici fotoğraf sergileri ve öğrenci çalışmalarını içeren sergiler de düzenlenmiştir.

TEMA 4: EĞİTİM VE BİLİNÇLENDİRME

- Nisan 2018’de Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından Muradiye Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Tophane Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Yıldırım Beyazıt Anadolu Lisesi öğrencilerine UNESCO Dünya Mirası Bursa sunumu gerçekleştirilmiştir. Sonrasında aynı öğrencilerden Dünya Miras Alanları’yla ilgili resim yapmaları istenilmiştir. 20 Haziran 2018’de ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü 2018 etkinliği kapsamında öğrencilerin resimleri bir hafta süreyle sergilenmiştir. 14 Eylül 2018 tarihinde Dünya Mirası alanlarında veya yakın çevresinde bulunan okullarda, ilgili branşlardaki öğretmenlere Bursa Alan Başkanı tarafından “UNESCO Dünya Miras Alanları” başlıklı sunum gerçekleştirilmiştir. Mayıs 2019’da Bursa Zeki Müren Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerine Dünya Mirası Bursa sunumu gerçekleştirilmiştir. Sonrasında aynı öğrencilerden Dünya Miras Alanları’yla ilgili resim yapmaları istenilmiştir.
- 21 Haziran 2019’da ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü 2019 etkinliği kapsamında öğrencilerin resimleri bir hafta süreyle Tayyare Kültür Merkezi’nde sergilenmiş, “Mirası Korumak: Kırsal Peyzaj Alanlarında Güncel Yaklaşımlar Paneli” gerçekleştirilmiştir. Ayrıca “Dünyada ve Türkiye’de UNESCO Dünya Miras Listesindeki Kültürel ve Doğal Miras Alanları” Öğrenci Resim Sergisi (Bursa Zeki Müren Güzel Sanatlar Lisesi katkılarıyla) ve “Studio-Sustain Bursa-Heritage Endüstri Ürünleri Tasarımı” Öğrenci Sergisi’nin (İstanbul Bilgi Üniversitesi katkılarıyla) açılışı yapılmış sergiye katılan öğrencilere sertifika töreni düzenlenmiştir. Etkinlik kapsamında Bursa Zeki Müren Güzel Sanatlar Lisesi Acapella Korosu ise konser vermiştir.
- 2015-2016-2019 yıllarında Çekül Akademi, Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Belediyeler Birliği tarafından ortaklaşa yürütülen, “Alan Yönetimi: Deneyim ve Paylaşımlar Eğitim Programı” kapsamında İstanbul’da Bursa Alan Başkanı tarafından Türkiye’nin çeşitli belediyelerinden gelen uzmanlara “UNESCO Dünya Mirası Bursa” konulu eğitimler verilmiştir.
- Çekül Akademi, Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Belediyeler Birliği tarafından ortaklaşa yürütülen, “Alan Yönetimi: Deneyim ve Paylaşımlar Eğitim Programı”nın 5. Modülü 13-14 Ekim 2015 tarihlerinde Bursa’da gerçekleştirilmiştir. Eğitim Programı, ÇEKÜL Akademi alan yönetim uzmanı moderatörlüğünde, Bursa Alan Başkanlığı ekibinin Bursa’nın Alan yönetimi bilgi ve deneyimlerini Türkiye’nin çeşitli belediyelerinden katılan uzmanlara aktarmalarıyla gerçekleşmiştir.
- 4-6 Mayıs 2016 tarihlerinde Çekül Akademi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Alan Yönetimi Eğitim Programının Bursa’da gerçekleştirilen 3. modülünde Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından Türkiye’nin çeşitli belediyelerinden gelen uzmanlara Bursa’daki UNESCO çalışmalarında edinilen tecrübeler ile ilgili eğitim verilmiştir.
- 10 Eylül 2019 tarihinde Çekül Akademi tarafından düzenlenen ve Tarihi Kentler Birliği üye belediyelerinin koruma alanında çalışan ekiplerini hedefleyen “Alan Yönetimi; Deneyim ve Paylaşımlar Eğitim programı”nın ilk modülü olan “Alan Yönetimi: Kavramlar, İlkeler ve Kriterler” programında Bursa’nın UNESCO Dünya Miras Listesi’ne Giriş Süreci ve “Bursa Alan Başkanlığı”na yürütülen çalışmalar hakkında Bursa Alan Başkanlığı ekibi İstanbul’da ÇEKÜL Vakfı’nda sunum gerçekleştirmiştir.
- 17 Mart 2021 tarihinde Çekül Akademi’nin düzenlediği UNESCO Dünya Mirası ve Yerel Yönetimler Eğitim Programı (UYEP) 2021’in 2. Modülü olan “Kentlerin Paylaşımıyla Dünya Mirası; Türkiye’den Örnekler, Yaklaşımlar” programı kapsamında Bursa Alan Başkanı tarafından Türkiye’nin çeşitli belediyelerinden katılan uzmanlara online olarak “UNESCO Dünya Mirası Bursa” konulu sunum yapılmıştır.

TEMA 5: ERİŞİLEBİLİRLİK, ULAŞIM

- Dünya Miras Alanlardaki otopark kapasitelerini saptamak için araştırma yapılmış, bölgeler için yeterlilikleri kontrol edilmiştir.
- Dünya Miras Alanlarında trafik düzenleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda çekirdek alanlarda bulunan, tarihi dokunun algılanabilirliğini olumsuz yönde etkileyen parklanmaların kaldırılması yönünde kararlar alınmıştır. Hanlar Bölgesi özelinde çarşı esnafının araç giriş-çıkışlarının belirli saatlerle kısıtlanması, Cumalıkızık Cami Meydanı'na köy halkını ilgilendiren özel durumlar dışında araç parkının engellenmesi gibi hususlar öngörülmüştür. Çalışmalar devam etmektedir.
- Kent Konseyi Engelli Meclisi ile alanlarda erişilemeyen anıt tescilli binalar ve kamu binaları saptanarak planlama yapılması süreci devam etmektedir. Engelli Meclisi bu konuda bir rapor hazırlamış olup alanlarda istenilen taleplerin uygulanabilirliğini tespit etme çalışmaları devam etmektedir.
- İlgili kurum ve kuruluşlarca erişilebilirlik, ulaşımaya yönelik yıllık olarak gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili raporlar alınmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Kent meydanı- heykel (T1) raylı sistem hattının açılması, Koruma kurulundan; Cumalıkızık bahçe mobilyaları, çocuk bahçesi mobilyaları, bariyer, uyarı, tabela, otobüs durağı gibi projeler için onay alınması, Geyve Han girişi, Orhan Gazi Cami girişi ve Müradiye Medresesindeki rampaların yapımı, Muradiye Külliyesi önündeki Kaplıca caddesi'nin, Orhan Gazi Külliyesi önündeki Atatürk caddesi'nin ve Hüdavendigar Külliyesi önündeki 1. Murad caddesi'nin muhtelif bölümlerinde asfalt yapım, bakım ve onarımlar, Balibey Hanı yanı yürüyen merdiven, Ulu Cami engelli rampası, Miras Alanlarında engellilere yönelik rampa, asansör uygulamaları, BBB hizmet binalarında engellilere yönelik tadilat inşaatı yapımı, Kapalı Çarşı yürüyen merdivenler ve çevre düzenleme inşaatı.
- Osmangazi Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Alacamescid mah. Koca Ahmet 500 araç kapasiteli katlı otopark, Miras alanlarında dezavantajlı gruplara yönelik olarak kaldırımların tekrar düzenlenmesi, belediye ait araçlarda engelli basamağı yapılması.

TEMA 6: TURİZM, TANITIM ve ZİYARETÇİ YÖNETİMİ

- Bursa Alan Başkanlığı tarafından Bursa'nın üstün evrensel değerini açıklayan tanıtım materyalleri broşür ve kitapçık olarak hazırlanıp ziyaretçilere dağıtılmıştır.
- Bursa'nın turizm ile ilgili kamu ve STK yöneticilerinden oluşan ve 2017 yılında kurulan Bursa Turizm Platformu'na Bursa Alan Başkanlığı tarafından üye olunmuştur. Bursa Alan Başkanı ve ekibi tarafından periyodik olarak gerçekleştirilen Bursa Turizm Platformu toplantılarına katılım sağlanmaktadır.
- Hazırlanan tanıtım filmleri BursaRay istasyonları, altgeçitlerdeki ekranlar ve fuarlarda belirli zamanlarda gösterilmektedir.
- UNESCO tarafından da tanınan organizasyonlarla bağlantı kurulmuş, OWHC (Organization of World Heritage Cities)'e üye olunmuştur
- Miras Alanlarında ilgili kurumlarca kamuya açık, 472 etkinlik, 14.388 Bursa Tarihi şehir turu gerçekleştirilmiş, ulusal ve uluslararası medyada tüm miras alanlarıyla ilgili 2515 haber yayınlanmış olup periyodik olarak devam etmektedir.
- İlgili kurum ve kuruluşlarca turizm, tanıtım ve ziyaretçi yönetimine yönelik yıllık olarak gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili raporlar alınmıştır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
BEBKA tarafından desteklenen Tarihi Kent Merkezinde Turizm Altyapısını İyileştirme Projesi, BEBKA tarafından ortaklaşa yürütülen Bursa 3 Boyutlu Mobil Turizm Atlası Projesi, Genç Dünya Miras Gönüllülerinin yaz tatilinde alanlarda görevlendirilmeleri, Periyodik devam eden kamuya açık etkinlik, uluslararası festival ve yarışmalar (Unesco Dünya Mirası Bursa Günü Etkinlikleri, Bursa Festivali, Altın Karagöz Halk Dansları Yarışması, Bursa Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali, Bursa Uluslararası Fotoğraf Festivali, Bursa Çocuk ve Gençlik Tiyatroları Festivali, Bursa, Şehimi Tanıyorum çünkü geziyorum projesi kapsamında yapılan etkinlikler), Yayınlanan kitap, tez, makale ve bildirimler (Bursa Rehberi, Türk Dünyasının Kültürel Mirası ve Müzeler, Doğal ve Kültürel Rotalar, Sultan Murad Hüdavendigâr ve Balkanlarda Osmanlı Türk Medeniyeti İzleri, Mekanların Diliyle 1830 Bursa kütüğü, Manzum Osmanlı Tarihi, Kültürel Mirası koruma çalışmalarında kentel tasarımın rolü; Bursa Tophane ve Çevresi Örneği, 16. Yy Aadolu'sunda kırsal ekonomi ve vakıf maliyesi; Bursa Çelebi Sultan Mehmed Vakfı üzerine bir çalışma, Bursa Hanlar Bölgesi'ndeki kentsel dış mekanların kalite açısından değerlendirilmesi, Bursa'da İpekçilik vb.),
- Osmangazi Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Osmanlı'nın kuruluş dönemini anlatan Panoramik Müze'nin faaliyete geçmesi, Oaman Gazi'yi anma Bursa Fethi Şenlikleri kapsamında düzenlenen sempozyum, fetih yürüyüşü, köy düğünü, rahvan atları koşusu, fotoğraf yarışması, Yayınlanan kitap, tez, makale ve bildirimler (Sultan Çelebi Mehmet Dönemi Sempozyum Kitabı, Tarihi Miras Kitapçığı – Tarihi Çarşılar, Sultan II. Murad Dönemi Sempozyum kitabı),
- Yıldırım Belediyesince tamamlanan faaliyetler;
Cumalıkızık'da periyodik olarak gerçekleştirilen Uluslararası Ahududu festivali, Oryantiring şenlikleri, şehir pasaportu projesi kapsamında öğrencilere yönelik düzenlenen şehir turları, İKADER yaz okulu öğrencileriyle birlikte düzenlenen Cumalıkızık'ta kültür turu, Uludağ Üniversitesi gençlik grupları işbirliği Cumalıkızık Kültür gezisi, Farklı dillerde basılan Cumalıkızık Tanıtım broşürü,
- Valilikçe tamamlanan faaliyetler;
Unesco Dünya Miras Alanlarının yurtiçi ve yurtdışı fuarlarda tanıtmak amacı ile farklı dillerde hazırlanan Unesco Dünya Mirası kitabı, Basılmış diğer yayınlar; Bursa Doğa Kitabı, Unesco Dünya Mirası, Kent Rehberi, Termal Turizm, Bursa Müzesi, Alanlarda gerçekleştirilen periyodik devam eden kamuya açık etkinlikler (Hidrellez bayramı, Nevruz bayramı, Ahilik haftası, Esnaf bayramı, Turizm haftası, Müzeler günü, Kütüphane haftası),

**TEMA 7: ACİL DURUM VE AFET
YÖNETİMİ**

- Tüm Dünya Miras Alanlarında yangın hidrantlarının bakım ve onarımları sağlanmıştır.
- Öncelikle Hanlar Bölgesi olmak üzere tüm alanlar için acil durum eylem planı hazırlanması için araştırma yapılmaktadır.
- Cumalıkızık'ta yerel halktan oluşan bir yangın ekibi kurulmuştur. Ayrıca köyde bahsedilen ekibin kullanacağı yangın söndürme malzemeleri hazır bulundurulmaktadır.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı tarafından tüm Dünya Miras Alanlarındaki anıtsal yapıların yangına karşı korunmasına yönelik tespit, tedbir ve denetleme çalışmaları tamamlandı. Hazırlanan raporlar mülk sahiplerine (kurum ya da özel şahıs) resmi yazı ile iletildi. Uygulamaların takibi yapılmaktadır.
- Miras Alanlarında ilgili kurumlarca kamuya açık, acil durumlarda yapılacak müdahalelerle ilgili 2156 adet eğitim programı düzenlenmiş olup periyodik olarak devam etmektedir.
- İlgili kurum ve kuruluşlarca, acil durum afet yönetimine yönelik yıllık olarak gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili raporlar alınmıştır.
- Bursa Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğüne, okullarda afet eğitim programları düzenlenmiş olup, periyodik olarak devam etmektedir.
Okul afet eğitim içeriği; afet ve acil durum tanımı, afet çeşitleri ve korunma yöntemleri, afet öncesi ve sonrası ile afet sırasında doğru davranışların anlatılması, okulda yaşanacak bir afette bulunulan yere göre korunma yöntemleridir.
Müdürlükçe okullarda periyodik olarak ilkyardım bilgilendirme eğitimleri de verilmektedir.
- Bursa Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Daire Başkanlığı tarafından, yapılmış ve periyodik devam etmekte olan faaliyetler; alanlarda görevli resmi ve özel kurum personellerine teorik ve uygulamalı olarak temel yangın ve arama kurtarma eğitimleri, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık Alanlarında baca temizliği alanlarda yaşayanlar bilinçlendirilerek gerekli önlemlerin alınması yönünde bina tahliye ve uygulamalı yangın söndürme tatbikatı eğitimleri verilmiştir. Yangın önlemleri yönünden yerinde incelemeler yapılarak başvuruda bulunan işletmelere itfaiye raporları onaylanmıştır.

5. 2021 – 2026 YÖNETİM PLANI

5.1. MİRAS ALANLARININ KORUNMASI VE GELİŞMESİ

2021- 2026 Yönetim Planı, 2013-2018 yönetim planının güncellenmesi ve gözden geçirilmesi konusunda devamı niteliğinde önemli bir bağlantı oluşturmaktadır.

İlk Yönetim Planındaki mevcut her bir tematik konu başlığı altında yer alan hedef ve eylemler gözden geçirilmiş; mevcut durum tespitleri bugünün şartlarına göre tekrar analiz edilmiş, her bir tematik konu başlığında gerçekleşen ve gerçekleşmeyen projelerin ve eylemlerin alana getirdiği olumlu-olumsuz etkiler değerlendirilerek yeni Yönetim Planında dikkat edilmesi gereken hususlar belirlenmiş, paydaşlardan yeni hedef ve eylemler hakkında öneriler alınmıştır.

Yönetim Planı'nın vizyonu olan, somut ve somut olmayan tüm değerleri korumak, yaşatmak ve dünyaya miras bırakmak; misyonu olan, somut ve somut olmayan tarihi, kültürel ve doğal mirasın, paydaşların da etkin katılımıyla planlanması, korunması, kullanılması, geliştirilmesi, stratejik önceliklerin de dikkate alınarak kaynak tahsis süreçlerinin yönetilmesi, uygulamaların koordine edilmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesi, alanlarda yaşayanların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin yönlendirilmesi, alan için dengeli ve sürdürülebilir bir koruma sistemi kurulması; temel ilkeleri olan etkin, planlı, bütüncül ve doğru uygulanması hususları dikkate alınmıştır.

Somut ve somut olmayan tarihi, kültürel ve doğal mirasın korunma ihtiyaçlarını miras alanlarının kullanıcılarının sosyo-ekonomik ve ekolojik ihtiyaçları ile ilişkilendirmek, dengelemek ve koordine etmek yönetim planının amacıdır. Bu yaklaşım kültürel mirasın, bölgenin sürdürülebilir kalkınması için bir araç olarak kullanılmasının planlı bir şekilde yönetilmesine de hizmet etmektedir. Bu konu ayrı bir başlık altında kapsamlı olarak incelenmiştir.

Yeni yönetim planı, alanları tüm boyutları ile koordine edecek; yaşanacak, çalışılacak, rahatlanılacak, alışveriş yapılacak, yatırım yapılacak, kültürel miras değerlerini bugün ve gelecek nesiller için koruyacak eylemler içermektedir. Bu nedenle bu Yönetim Planı'nda, farklı ihtiyaçları dengelemek ve kültürel mirası kalkınma varlığı olarak kullanmak için uygun stratejiler, hedefler ve eylemler belirlenmiştir. Plan, Şehrin tarihi alanlarını ve kültürel mirasını yönlendiren veya etkileyen yatırım planlarını, sektörel politikaları, kamusal ve özel projeleri, birbirlerini destekleyecek şekilde koordine etme işlevi görecektir.

Yeni yönetim planında, ilk yönetim planında göz önünde tutulan temalara da atıfta bulunularak, kaynakların öncelikli sorunlara yönlendirilmesini temin edecek ortak hedefler ve eylemler geliştirebilmek için aşağıdaki faaliyet alanları belirlenmiştir:

- *Etkili ve katılımcı yönetim, kurumsal yeterliliğin geliştirilmesi;*
- *Alanların tehditlerden korunması ve gözetimi, onarımı ve iyileştirilmesi,*
- *Geleneksel yaşam ve kültür tarzını koruyarak alanların sürdürülebilir kullanımı;*
- *Eğitim, bilinçlenme, farkındalık, önem ve değer algılanması;*
- *Erişebilirlik ve ulaşımın planlanması;*
- *Kültür mirasını turizm ve ilişkili ekonomik sektörlerin kontrollü geliştirilmesi, sunum ve ziyaretçi yönetimi;*
- *Acil durum, afet önlemleri;*

İlgili kurumların devam eden ve planladığı faaliyetler tablolarda verilmiştir. Ayrıca faaliyetlerin gerçekleşmeleri için beklenen süreleri tanımlanmıştır.

Kısa	: Bir yıl içerisinde başlaması ve tamamlanması planlanan faaliyetler
Orta	: Üç yıl içerisinde başlaması ve tamamlanması planlanan faaliyetler
Uzun	: Beş yıl içerisinde başlaması ve tamamlanması planlanan faaliyetler
Periyodik	: Düzenli olarak belirli aralıklarla devam etmesi planlanan faaliyetlerdir

2013- 2018 YÖNETİM PLANI PERFORMANS DEĞERLENDİRİLMESİ

Arama toplantılarında son 5 yılda Yönetim Planı kapsamında yapılan proje/eylemlerin alana getirdiği olumlu ve olumsuz etkiler tartışılmıştır. Katılımcıların görüşlerine göre, önceki Yönetim Planı döneminde birçok konuda alanda önemli ilerleme kaydedildiği ve genel olarak Planın etkili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda kurumlardan alınan bilgilerle oluşturulan gerçekleştirilmiş faaliyetlerle (eylemlerle), alanın korunmasına katkı sağlanmıştır.

Hanlar Bölgesi ve Külliye için gerçekleştirilen eylemler %50,

Cumalıkızık için gerçekleştirilen eylemler %35,

Tüm Miras alanları için gerçekleştirilen eylemler **%42** oranında olduğu tespit edilmiştir.

Alanın korunmasında orta vadeli hedefler, devam etmekte olan projelerle ilişkili olduğundan sonuçları yeni plan döneminde izlenecektir.

5.2. İLGİLİ KURUMLARIN PLANLADIĞI FAALİYETLER

-1- Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI MAHALİ İDARELER GENEL MD. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNEP), Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP), İsveç Büyükelçiliği, Gıda Tarım Ve Hayvancılık İl Müd	1	İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu(UNEP), Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP), İsveç Büyükelçiliği Ortaklarından Oluşan "Kadın Dostu Kentler" Programı 2. Aşaması Bursa'nın da içinde bulunduğu Yedi İlin Katılımıyla Devam Etmektedir.	Uzun	
BEBKA	1	Tarihi ve kültürel varlıkların tespiti, restorasyonu ve korunması ile ilgili bir mali destek programı	Orta	
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Cumalıkızık ve Hanlar Bölgesindeki tabela kirliliği, kaçak yapılaşma ve görsel kirliliğin engellenmesi için ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından bir komisyon kurulması	Kısa	
BBB	1	UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Kayıtlı Alanlarla İlgili (Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi, Cumalıkızık) Koordinasyon, Bilinçlendirme Toplantıları Düzenlenmesi ve Raporlar Hazırlanması	Periyodik Uzun	200.000 TL
	2	Yıllık Bina Yükseklik Taraması Yaparak Kaçak Yapıların Belirlenmesi (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Periyodik Kısa	421.000 TL
BBB – BİLGİ İŞLEM DAİRESİ BŞK.	1	Kent Bilgi Sisteminin Güncellenmesi	Orta	
	2	Web Üzerinde Yayınlanan 3 Boyutlu Kent Rehberinin Geliştirilmesi	Orta	
	3	Merkezi Veri Tabanı Oluşturulması	Orta	
	4	Bursa Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemleri Bütünleşik Sistem Altyapı Oluşumu Mal ve Hizmet Alımı İşi	Orta	

-1- Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Endüstri Standardı Profesyonel GIS Yazılımı Temini, Kurulması ve Eğitimi	Kısa	
	2	Tüm binaların Fotoğraflarının Çekilip KBS deki verilerle ilişkilendirilerek Adres Bilgi Sisteminin Kurulması	Uzun	
	3	Kaçakların Belirlenmesi Amacı ile Adres Bilgi Sistemi (ABS) ile Emlak ve Çevre Beyanlarının Birebir ABS ile ilişkilendirilmesi, Karşılaştırılması	Orta	
	4	Hâlihazır Harita uydu Foto. Yenilenmesi	Orta	

-2- Kültürel Değerler, Koruma ve Planlama				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB - ÇEVRE ve ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI	1	Ertuğrul Meydanı Uygulaması	Orta	4.000.000 TL
	2	Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Uygulamaları	Uzun	16.000.000 TL
BURSA VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ	1	Tuzpazarı Cami Restorasyonu	Orta	
RÖLÖVE VE ANITLAR MÜD.	1	Osmanlı Evi Müzesi için ödenek gelmesi halinde restorasyon uygulamalarının yapılması	Kısa	
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmaları	Periyodik	
	2	Hanlar Bölgesi'nde Yemek Kültürü konusunda alan araştırması yapılması (esnaf lokantaları ve seyyar satıcılar)	Kısa	
	3	Cumalıkızık Halk Mutfağı konusunda alan araştırması yapılması	Kısa	
BBB	1	Dünya Miras Alanları ile ilgili Master Plan yapılması	Orta	700.000 TL
	2	Sivil Mimari Örneği Yapıların Projelerinin Hazırlanması ve Uygulanması	Periyodik Orta	2.289.000 TL
	3	Muhtelif Tarihi Kültürel Yapıların Yapım, Bakım ve Onarım Uygulaması	Periyodik Orta	500.000 TL
	4	Müze Eserlerinin Restorasyon Ve Konservasyon İşlemlerinin Gerçekleştirilmesi	Periyodik Kısa	1.100.000 TL
	5	Tescilli ya da Tarihi Nitelik Taşıyan Muhtelif Çeşmelerin Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon / Rekonstrüksiyon ve Mühendislik Uygulama Projeleri Hazırlanması	Periyodik Kısa	50.000 TL
	6	Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Projesi kapsamındaki Sivil Mimarlık Örneği Yapıların Projelerinin Hazırlanması ve Uygulanması	Orta	400.000 TL
	7	Tarihi Mekânların 3 Boyutlu Modellerinin Oluşturulması	Kısa	100.000 TL

-2- Kültürel Değerler, Koruma ve Planlama				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB – TARİHİ KÜLTÜREL MİRAS ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ	1	Kapan Han Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri yapılması	Orta	
	2	Tahtakale Han Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri	Orta	
	3	Yıldırım Bayezid Hamamı Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri yapılması	Orta	
	4	Sivil Mimari Örneği Yapıların Envanter Kitabı	Orta	
	5	Doğal Anıtların Tespiti ve Envanter Kitabı	Orta	
	6	Tahıl Han Kentsel Tasarım Projesi	Kısa	
BBB – FEN İŞLERİ DAİRESİ BŞK.	1	Çeşmelerin Bakım ve Onarımı	Kısa	
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Ertaş-Bakırcılar Çarşıları Bakım Onarım İşleri	Kısa	100.000 TL
	2	Sümbüllü Bahçe Konağı Bakım-Onarım İşleri	Kısa	200.000 TL
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Bursa Valiliği işbirliği ve kaynak desteği ile muhtelif yerlerde restorasyon uygulamalarının yapılması	Kısa	
ULUDAĞ ÜN. MİMARLIK BÖLÜMÜ	1	Bursa Kent Merkezine Yönelik Kentsel Tasarım Rehberi Modeli	Kısa	

-3- Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Gastronomi alanında Bursa'da Hanlar Bölgesi'nin merkez olarak alındığı çalışmada Yaratıcı Şehirler Ağı'na başvuru yapılması	Kısa	
BBB	1	Muhtelif Cephe Sağıklaştırma Çalışmalarının Yapılması (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Orta	1.060.000 TL
	2	Muhtelif Mahalle ve İlçelerde Park Yapım ve Çevre Düzenlemesi (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Periyodik Kısa	2.000.000 TL
	3	Yeşil Külliyesi Meydan Düzenleme Uygulaması	Orta	3.000.000 TL
	4	Sosyal Tesis ve Spor Tesislerinin Bakım ve Onarımının Yapılması (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Kısa	8.528.400 TL
	5	Muhtelif Okullarda Bakım ve Onarımların Yapılması (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Kısa	7.750.000 TL
	6	Mevcut Yeşil Alan ve Parkların Bakım, Onarımının Yapılması (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Periyodik Kısa	105.742.000 TL
	7	Kent Mobilyaları Temini, Montajı ve Bakım Hizmetlerinin Yapılması (BBB sınırları içindeki yerler için)	Periyodik Kısa	22.500.000 TL
	8	Mezarlık, Çevre Düzenleme ve Bakım Onarımlarının Yapılması (BBB sınırları içindeki yerler için)	Periyodik Kısa	6.300.000 TL
BBB – TARİHİ KÜLTÜREL MİRAS ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ	1	Maksem Caddesi Cephe Sağıklaştırma Projesi	Kısa	
	2	Yıldırım Caddesi Cephe Sağıklaştırma Projesi	Kısa	124.000 TL
BBB- ÇEVRE KORUMA ve KONTROL DAİRESİ BŞK.	1	Görüntü Kirliliği Yaratan Kaynakların Tespit Çalışması	Kısa	
	2	Çevre Kirliliği ile ilgili Tedbirleri Almak veya Aldırmak(Mobese Kameraları, Gürültü Monitörleri)	Kısa	

-3- Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB- PARK VE BAHÇELER DAİ. BŞK.	1	Anıt Ağaç ve Kent İçi Ağaçlarının Bakım Ve Onarım İşi	Periyodik	
	2	Yeşil Camii Ve Yeşil Türbesi Bahçeleri Bakımı	Periyodik	
	3	I.Murat Türbesi Bahçesi ve Çevresi Bakımı	Periyodik	
	4	Yıldırım Külliyesi Bahçesi Bakımı	Periyodik	
	5	Orhangazi Parkı, Cumhuriyet Cad.Atatürk Cad. Bakımı	Periyodik	
	6	Ertuğrul Bey Meydanı Yeşil Alanların Bakımı	Periyodik	
	7	Tarihi Eserlerin Rölöve Çalışması Kapsamında Temizlik İşlerinin Yapılması	Periyodik	
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Fidan Han, İpek Han, Pirinç Han, Ulucami Batı kapısı önündeki yeşil alanların bakımı	Periyodik	
	2	Uzun Çarşı Üst Örtü Tadilatı	Orta	3.000.000 TL
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Cumalıkızık Yöresel Ürünler Çarşısı Yapılması	Orta	
	2	Cumalıkızık Çocuk Parkı Bakımı	Periyodik	
	3	Yıldırım Külliyesi Cümlekapı ayağında yeşil alanların bakımı	Periyodik	
	4	Cumalıkızık Pazaryeri Proje Çalışması ve Uygulama İşi (Köy sakinleri ile istişare edildikten sonra netlik kazanacaktır)	Orta	3.000.000 TL

-4- Eğitim ve Bilinçlendirme				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BAB	1	UNESCO Dünya Mirası Bursa Günü' programının yapılması.	Periyodik	
	2	Çekül Akademi, Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Belediyeler Birliği tarafından ortaklaşa yürütülen, "Alan Yönetimi: Deneyim ve Paylaşımlar Eğitim Programı"larının yapılması.	Periyodik	
	3	Çekül Akademi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Alan Yönetimi Eğitim Programının yapılması.	Periyodik	
	4	"UNESCO Dünya Mirası ve Bursa" konusunda okullarda eğitimler verilmesi, çeşitli materyaller hazırlanması. Bazı okullarda kurulan «Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kulübü»nün desteklenmesi.	Periyodik	
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Her yıl Mart ayının son Pazartesi günü "Kütüphane Haftası" kutlanmaktadır. Öğrencilere Bursa'yı tanıma ve sahiplenme bilincinin, tarihi çevreyi koruma bilincinin kazandırılması amaçlanmaktadır.	Periyodik	
	2	Cumalıkızık Ev Pansiyonculuğu ve Sosyal Davranışlar Eğitimi verilmesi	Kısa	
	3	Cumalıkızık ve Hanlar Bölgesi esnafına; mevzuat, uygulama, turizm, sosyal davranışlar ve etik konularında bilgilendirme ve bilinçlendirme eğitimlerinin verilmesi için komisyon kurulması	Kısa	
BURSA İL GIDA TARIM VE HAYVANCILIK MÜD.	1	Etkin ve Verimli Sulama Sistemleri (Kuraklık İle Mücadele), Gübreleme için Toprak Örneği Alma ve Doğru Gübreleme Tekniği, Doğru Hasat Tekniği, Soğuk Zincir ve Depolama v.b. Konularda Toplantı ve Bahçe Ziyaretleri	Periyodik	

-4- Eğitim ve Bilinçlendirme				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BURSA İL AFET VE ACİL DURUM MÜD.	1	Toplumun tüm kesimlerine Temel Afet Bilinci Eğitimlerinin verilmesi, farkındalık yaratılması	Periyodik	
	2	Bursa İl Afet Müdahale Planı kapsamında hasar tespit çalışmalarında görev yapacak personelin eğitiminin koordine edilmesi	Periyodik	
	3	Afet ve acil durum hallerinde, arama kurtarma çalışmalarında görevli personele, afet anında kültürel miras için ilkyardım eğitimi verilmesi	Periyodik	
BBB	1	Okullarda sanal ortamda gösterilmek üzere Bursa Alan Başkanlığı tarafından UNESCO Dünya Mirasları hakkında sunum videosu hazırlanması.	Periyodik	
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Yunus Emre Yılı Anısına Yazarlık Atölyesi	Kısa	40.000 TL
BTSO	1	Tüm Hanlar bölgesi paydaşlarına ürün hizmet kalitesi, turizm ve vizyoner işletmecilik eğitimlerinin verilmesi.	Kısa	

-5- Erişilebilirlik, Ulaşım				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB	1	Muhtelif Yerlerdeki Bisiklet Yollarının Yapılması (BBB sınırları içindeki yapılar için)	Orta	639.000 TL
	2	Ana Arterlerin Temizlenmesi (BBB sınırları içindeki yerler için)	Kısa	12.925.000 TL
	3	Yaya Alt-Üst Geçit Projelerinin Yapılması Ve Uygulanması	Kısa	800.000 TL
	4	Belediyeye Yeni Kara Taşıtları Ve İş Makineleri Alımlarının Yapılması (BBB sınırları içindeki yerler için)	Kısa	19.000.000 TL
	5	Asfaltlama çalışmalarının Yapılması (BBB sınırları içindeki yerler için)	Kısa	195.255.000 TL
	6	Bordür Tretuvar Çalışmalarının Yapılması	Kısa	3.000.000 TL
	7	Muhtelif Yerlerdeki Küçük Ve Büyük Sanat Yapıları'nın Yapılması (BBB sınırları içindeki yerler için)	Orta	20.400.000 TL
	8	Yol Yapım - Bakım İşlemlerinin Yapılması	Kısa	500.000 TL
BURULAŞ, Raylı Sistemler Ulaşım Daire Başkanlığı, Fen İşleri Müdürlüğü	1	Altıparmak, Atatürk Caddelerinin yayalaştırılması	Uzun	

-6- Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB – KÜLTÜR ve SOSYAL İŞLER DAİ. BŞK.	1	Uluslararası Bursa Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali Düzenlenmesi	Periyodik	
BBB – YAZI İŞLERİ ve KARARLAR DAİRESİ BŞK. – BURSA KENT KONSEYİ	1	Bursa Uluslararası Fotoğraf Festivali FOTOFEST	Periyodik	
BBB – ETÜD PROJELER DAİ. BŞK.	1	Bursa Alan Başkanlığı web sitesi güncellenmesi (İngilizce ve Türkçe)	Periyodik	
BBB	1	Yurtiçi ya da yurtdışı fuarlarında Bursa'nın UNESCO Dünya Miras Alanları'nı tanıtımına yönelik faaliyetler yapılması	Periyodik Kısa	
	2	Bursa Alan Başkanlığı tarafından düzenlenen "Bursa'nın UNESCO Dünya Mirası İlan Edilişinin 7.Yıldönümünde ICOMOS Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü 2021 Etkinliği"	Periyodik	50.0000 TL
	3	Hakkı Paşa Otel Proje hazırlanması	Orta	124.000 TL
BEBKA	1	"Bursa Turizm Tanıtım ve Marka Stratejisi" Çalışmasının yol haritası ve eylem planlarının oluşturulması, iletişim ve tanıtım stratejilerinin hazırlanması, kurumlarla işbirliği içinde lansmanın gerçekleştirilmesi	Orta	1.000.000 TL
	2	"Bursa Turizm Tanıtım ve Marka Stratejisi" Çalışması kapsamında 2021 yılı mali destek programının tasarlanması	Kısa	8.000.000 TL
	3	Hedef pazarlara yönelik famtrip ve infoturların düzenlenmesi	Kısa	200.000 TL
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Turizm Geliştirme Ajansı (TGA) tarafından UNESCO Dünya Mirası alanlarının tanıtımı	Periyodik	
	2	Turizm Haftası Etkinlikleri	Periyodik	
	3	Sivil Toplum Kuruluşları ile birlikte "Nevruz Bayramı" Nevruz Yürüyüşü etkinliği	Periyodik	
	4	İç ve mahallelerinde çeşitli etkinlikler ve Hayır günleri olarak bolluk ve bereketin simgesi olan "Hıdırellez Bayramı" kutlanmaları	Periyodik	
	5	"Müzeler Haftası" kutlanmaktadır.	Periyodik	
	6	Ahilik Kültürü ve Esnaf Bayramı etkinliklerin yapılması	Periyodik	

-6- Turizm – Tanıtım – Ziyaretçi Yönetimi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
KÜLTÜR SANAT VE TURİZM VAKFI	1	Uluslararası Bursa Festivali	Periyodik	
BTSO	1	Hanlar Bölgesinin tanıtılması ve perakende ticaretin arttırılması için festival ve kampanyaların yapılması.	Periyodik	3.500.000 TL
	2	Tüm Hanlar Bölgesi paydaşlarına ürün hizmet kalitesi, turizm ve vizyoner işletmecilik eğitimlerinin verilmesi	Periyodik	500.000 TL
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Osman Gazi'yi Anma ve Bursa'nın Fethi Şenliklerini düzenlemek (Sempozyum, Fetih yürüyüşü, Köy düğünü, Rahvan atları koşusu, Fotoğraf yarışması)	Periyodik	
	2	I.Murad Hüdavendigar'ı Bursa'da Kabri başında Anma töreni düzenlemek	Periyodik	
	3	Tarihi Kent Koşusu ve Yarı Maraton düzenlemek (Osman Gazi'yi Anma ve Bursa'nın Fethi Şenlikleri kapsamında)	Periyodik	
YILDIRIM BELEDİYESİ	2	Yapılan Tüm Çalışmaların Yayına Dönüştürülmesi	Periyodik	
	3	Yıldırım Bayezid Anma Günü (2007'den beri)	Periyodik	
	4	Cumalıkızık Ahududu Şenlikleri(Ahududu Festivali) &Uluslararası Cumalıkızık Festivali (Her yıl Haziran ayında)	Periyodik	50.000 TL
	5	Kestane ve Kestane Şekeri Festivali(2012'den beri) ve Kestane Üretimi Paneli	Periyodik	
	6	Uluslararası Aşıklar ve Şairler Şöleni (2004'den beri)	Periyodik	
	7	Dede Günü(Anma Günleri Kapsamında) (2009'dan beri)	Periyodik	
	TARİHİ BURSA KIZIKLAR KÜLTÜR DAYANIŞMA ve YARDIMLAŞMA DERNEĞİ	1	Tarihi Pilav Günleri	Periyodik
KÜLTÜR TURİZM TANITMA BİRLİĞİ	1	"Bursa.com.tr – Bursa parmaklarınızın ucunda" projesi kapsamında kapsamlı web sitesi güncellenmesi (11 dilde) (BBB ve BEBKA İşbirliği ile)	Periyodik	
	2	İpek,Baharat Ve Kadife Merkezi Olan Bursanın Orjinal Kimliğini Korumak Ve Tanıtmak.	Kısa	
	3	Bursayı Bursa Yapan Kültürel Değerlerimiz Olan Mehter,Kılıç-Kalkan,Hacivat-Karagöz Gibi Değerlerimizi Geliştirmek Ve Tanıtmak.	Kısa	

-7- Acil Durum ve Afet Yönetimi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BURSA İL AFET VE ACİL DURUM MÜD.	1	Hazırlıkları başlayan "Bursa İl Risk Azaltma Planı" için gerçekleştirilecek çalışmalarda Unesco Dünya Miras Alanları'nın özellikle etüd edilmesi ve gündem oluşturması	Uzun	
BBB – DESTEK HİZMETLERİ	1	Kamera, Yangın Ve Hırsız Alarm Sistemlerinin Dijital Sistemlere Dönüşümünün Sağlanması	Orta	
	2	Canlı Yayın Kamera Sayısının Arttırılması	Kısa	289.000 TL
	3	Muhtelif Birimlerden/Kurumlardan Gelen Güvenlik (Kamera, Yangın, Hırsız Vb.) Sistemleri Taleplerinin Karşlanması	Kısa	100.000 TL
BBB – İTFAİYE DAİRESİ BAŞKANLIĞI	1	Yangın ve Afet Hizmetleri için yeni personel alımı	Uzun	
	2	Gönüllü İtfaiyecilik Teşkilatı Kurmak	Uzun	

5.3. İLGİLİ KURUMLARIN DEVAM EDEN FAALİYETLERİ

-1- Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI MAHALİ İDARELER GENEL MD. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNEP), Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP), İsveç Büyükelçiliği, Gıda Tarım Ve Hayvancılık İl Müd	1	İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNEP), Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu (UNDP) ,İsveç Büyükelçiliği Ortaklarından Oluşan "Kadın Dostu Kentler" Programı 2. Aşaması Bursa'nın da İçinde Bulunduğu Yedi İlin Katılımıyla Devam Etmektedir.	Uzun	
	1	"Tarihi Çarşı Başkanlıkları Hakkında Kanun Taslağı" çalışmaları tamamlanmış olup, 2021 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanması beklenmektedir.	Orta	
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	2	Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nce tescilli yapılar ve sit alanlarındaki izinsiz uygulamalara ilişkin yapılan suç duyurusu sonucu, açılan soruşturma ve davaların, İl Kültür Müdürlüğü'nün Hukuk birimi tarafından takibi.	Periyodik	
	1	Vakıflarla Selatin Türbeleri'nin İhyasına Yönelik Protokol	Uzun	
BBB	2	Tarihi Çarşı dernekleri Federasyonu ile Proje Odaklı İşbirliği Protokolü	Uzun	
	3	Kültür Bakanlığı ile Dünya Miras Alanı'nın Korunması ve Yönetilmesi Konusunda İşbirliği Protokolü	Uzun	
	4	Kamulaştırma Faaliyetlerinin Yürütülmesi	Uzun	5.000.000 TL
	5	Miras Alanlarında, Yıllık Bina Yükseklik Taraması Yaparak Kaçak Yapıların Belirlenmesi	Kısa	100.000 TL

-1- Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
MİMARLAR ODASI BURSA ŞUBESİ	1	Tarihi Kent Merkezi İle İlgili Konularda Görüş Oluşturulması-Rapor Haline Getirilmesi Çalışmaları Devam Etmektedir.	Orta	
	2	Hanlar Bölgesi Yarışması ile ilgili İşbirliği Protokolü	Kısa	
	3	BBB İle İmzalanan Hanlar Bölgesi İşbirliği Protokolü Kapsamında Oluşturulan Komisyon Çalışmalarına Devam Etmektedir.	Uzun	
	4	Yıldırım Belediyesi ile imzalanan “ 3. Bin Yılda Yaşayan Osmanlı Köyü – Cumalıkızık” işbirliği protokolü devam etmektedir.	Uzun	
İNŞAAT MÜH. ODASI BURSA ŞUBESİ Uludağ Üniversitesi, TÜBİTAK, Vakıflar Bölge Müdürlüğü	1	Betonarme Ve Yiğma Minarelerin Dinamik Davranışların Ve Deprem Performanslarının İncelenmesi, Bilimsel Araştırma Projesi	Orta	
	2	Minarelerin Deprem Hasar Düzeyinin Belirlenmesi İçin Hızlı Değerlendirme Yöntemi Geliştirilmesi, Tübitak, 1001 Projesi	Orta	

-2- Kültürel Değerler, Koruma ve Planlama				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BURSA VAKIFLAR BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ	1	Yıldırım Beyazid Cami Restorasyonu devam etmektedir. (Minber Konservasyonu)	Orta	387.097,52 TL
	2	Yıldırım Medresesi Restorasyonu devam etmektedir.	Orta	636.928,89 TL
	3	Ulucami Restitüsyon Projeleri Temini İş'i devam etmektedir.	Kısa	81.700 TL
	4	Orhan Cami Restorasyonu İş'i devam etmektedir. (Harput Holding ile protokol)	Orta	1.250.000 TL
	5	Tuzpazarı Cami Restorasyonu	Kısa	
RÖLÖVE VE ANITLAR MÜD.	1	Koruma Bölge Binası Onarımı yapılması devam etmektedir.	Orta	
	2	Bursa Ahmet Vefik Paşa Hizmet Binası Restorasyon, Statik, Elektrik, ve Mekanik Tesisat Projeleri Hazırlanması İş'i	Orta	479.613,75 TL
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Somut Olmayan Kültürel Miras çalışmaları	Periyodik	
BBB	1	Tarihi Hanlar Bölgesi Kentsel Yenileme Projeleri	Kısa	700.000 TL
	2	Yönetim Alanlarında Tarihi Nitelik Taşıyan Yapıların Proje ve Uygulamalarının Yapılması	Orta	200.000 TL
	3	Yönetim Alanlarındaki Tescilli Tarihi Yapıların Basit Bakım Onarımlarını Yapmak	Periyodik	1.000.000 TL
	4	Anıtsal Yapıların Projelerinin Hazırlanması ve Restorasyonunun Yapılması	Orta	600.000 TL
	5	Koza Han Avlu Düzenleme Uygulaması	Kısa	293.000 TL
BBB – TARİHİ KÜLTÜREL MİRAS ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ	1	Osmangazi Defterdarlık Binası Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projeleri	Orta	124.000 TL
BBB – İMAR VE ŞEHİRCİLİK	1	1/100000 Ölçekli Bursa İl Çevre Düzeni Planı çalışmaları devam etmektedir.	Uzun	
BBB – FEN İŞLERİ DAİRESİ BŞK.	1	Çeşmelerin Bakım ve Onarımı	Periyodik	
	2	Muhtelif Mezarlıklar Bakım Onarım Hizmeti İnşaatı İş'i	Periyodik	
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Tahtakale Çarşısı 5550 ada- 11,12,13,25,26 parsellerdeki SMÖ Yapıların (5 adet bina) Restorasyonu İnşaatı	Orta	2.000.000 TL

-2- Kültürel Değerler, Koruma ve Planlama				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Cumalıkızık Restorasyon Uygulamaları ve İmar Planı ile Kentsel Tasarım Danışmanlığı (İTÜ Uygulama Araştırma Merkezi İşbirliği ile)	Kısa	
	2	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesinin yaptırılması (2008)BKVKBK'nca onaylanması	Kısa	
	3	Cumalıkızık Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonunun yaptırılması (2010) BKVKBK'nca onaylanması	Kısa	
	4	Cumalıkızık Müze İhtiyaçlarının Belirlenmesi ve Temin Edilmesi	Orta	
	5	Restorasyon Projeri onaylı S.M.Ö yapıların öncelik sırasına göre Restorasyon Uygulamalarına devam edilmesi	Orta	
	6	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine göre Bakım-Onarım Atölyesi Projesi Hazırlanması	Orta	

-3- Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB	1	Yönetim Alanlarındaki Tarihi Sokak Dokusu Bulunan Alanlarda Cadde/Cephe Sağlıklaştırma Projelerinin Hazırlanması ve Uygulamaların Yapılması	Orta	500.000 TL
	2	Yönetim Alanlarında Tescilli Yapılar ve Ören Yerlerinin Çevre Düzenlemesi, Meydan Projeleri ve Kentsel Tasarım Projelerinin Hazırlanması ve Uygulamalarının Yapılması	Uzun	1.000.000 TL
	3	Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Proje Yarışması ve Hanlar Bölgesi Çarşıbaşı Kentsel Tasarım Projeleri	Orta	1.416.000 TL
	4	Mezarlık, Çevre Düzenleme ve Bakım Onarımlarının Yapılması	Orta	600.000 TL
	5	Yönetim Alanlarındaki Mevcut Yeşil Alan ve Parkların Bakım, Onarımının	Periyodik	5.000.000 TL
	6	Görüntü ve Çevre Kirliliği Oluşturan Unsurların Denetlenmesi ve Kaldırılması	Kısa	400.000 TL
	7	Sanatsal Çalışmalar ve Bakım Onarım Yapılması	Kısa	800.000 TL
BBB – TARİHİ KÜLTÜREL MİRAS ŞUBE MÜD.	1	Yeşil Caddesi Meydan Düzenlemesi, Cephe Sağlıklaştırma Projesi devam etmektedir.	Kısa	
BBB- PARK VE BAHÇELER DAİ. BŞK.	1	Anıt Ağaç ve Kent İçi Ağaçlarının Bakım Ve Onarım İşi	Periyodik	
	2	Yeşil Camii Ve Yeşil Türbesi Bahçeleri Bakımı	Periyodik	
	3	I.Murat Türbesi Bahçesi ve Çevresi Bakımı	Periyodik	
	4	Yıldırım Külliyesi Bahçesi Bakımı	Periyodik	
	5	Orhangazi Parkı, Cumhuriyet Cad.Atatürk Cad. Bakımı	Periyodik	
	6	Ertuğrul Bey Meydanı Yeşil Alanların Bakımı	Periyodik	
	7	Tarihi Eserlerin Rölöve Çalışması Kapsamında Temizlik İşlerinin Yapılması	Periyodik	

-3- Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Fidan Han, İpek Han, Piriç Han, Ulucami Batı kapısı önündeki yeşil alanların bakımı	Periyodik	
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine göre Gençlik Merkezi Projesi Hazırlanması	Orta	
	2	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Kütüphane Projesi Hazırlanması	Orta	
	3	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Çok Amaçlı Salon Projesi Hazırlanması	Orta	
	4	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Sağlık Birimi Projesi Hazırlanması	Orta	
	5	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Kestane Ağacı Uygulama ve Geliştirme Alanı Projesi Hazırlanması	Orta	
	6	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Tarımsal Uygulama Alanları Projesi Hazırlanması	Orta	
	7	Cumalıkızık Pazar Alanı Düzenlemesi Yapılması	Orta	
	8	Cumalıkızık Çocuk Parkı Bakımı	Periyodik	
	9	Yıldırım Külliyesi Cümlekapı ayağında yeşil alanların bakımı	Periyodik	
TARİHİ BURSA KIZIKLAR KÜLTÜR DAYANIŞMA ve YARDIMLAŞMA DERNEĞİ	1	Tarihi Kızıklar İpek Yolu Projesi (BBB işbirliği ile)	Uzun	
	2	Kestane Islah Ve İhya Projeleri	Uzun	

-4- Eğitim ve Bilinçlendirme				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BAB	1	UNESCO Dünya Mirası Bursa Günü' programının yapılması.	Periyodik	
	2	Çekül Akademi, Tarihi Kentler Birliği ve Türkiye Belediyeler Birliği tarafından ortaklaşa yürütülen, "Alan Yönetimi: Deneyim ve Paylaşımlar Eğitim Programı"larının yapılması.	Periyodik	
	3	Çekül Akademi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Alan Yönetimi Eğitim Programının yapılması.	Periyodik	
	4	"UNESCO Dünya Mirası ve Bursa" konusunda okullarda eğitimler verilmesi, çeşitli materyaller hazırlanması. Bazı okullarda kurulan «Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kulübü»nün desteklenmesi.	Periyodik	
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ve Cumalıkızık'ta kaçak tur, belgesiz rehberlik faaliyeti ve hanuçluğun engellenmesi için, denetim ve eğitim faaliyetleri 2021 yılında devam edecektir.	Periyodik	
	2	Her yıl Mart ayının son Pazartesi günü "Kütüphane Haftası" kutlanmaktadır. Öğrencilere Bursa'yı tanıma ve sahiplenme bilincinin, tarihi çevreyi koruma bilincinin kazandırılması amaçlanmaktadır.	Periyodik	
BBB	1	Şehir içi ya da şehir dışından talep edildiğinde Bursa Alan Başkanlığı tarafından UNESCO Dünya Mirası hakkında bilinçlendirme sunumu yapılması.	Periyodik	
BTSO	1	Tüm Hanlar bölgesi paydaşlarına ürün hizmet kalitesi, turizm ve vizyoner işletmecilik eğitimlerinin verilmesi.	Periyodik	500.000 TL
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Çok Amaçlı Eğitim Birimleri Projesi Hazırlanması	orta	

-5- Erişilebilirlik, Ulaşım				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB – ULAŞIM DAİRESİ BŞK.	1	Cemal Nadir Caddesi Trafik Düzenlemesi devam etmektedir	Kısa	
	2	Haşim İşçan Caddesi Kent Bulvarı Düzenlemesi devam etmektedir	Kısa	
	3	Bursa Ulaşım Ana Planı Çalışmalarının Tamamlanması	Orta	
BURULAŞ	1	Çağrı Merkezi (Call Center) İşletimi	Kısa	
	2	Web Sitesi İyileştirme (Türkçe- İngilizce)	Kısa	
	3	Network Ağ Haritası (Otobüs - Tren Olmak Üzere Web Sitesinde Yayınlanabilir Ve Download Edilebilir.)	Orta	
	4	Siemens B80 Tipi Raylı Sistem Araçları İçerisine İstasyon İsimlerini Gösteren Display Yerleştirilmesi İşi	Orta	
BURULAŞ, Raylı Sistemler Ulaşım Daire Başkanlığı, Fen İşleri Müdürlüğü	1	İstasyonlarda Fiziki İyileştirme Çalışmaları	Kısa	
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Cumalıkızık Yönlendirme ve Bilgilendirme Tabelalarının Yapımı ve Asımı	Kısa	

-6- Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB	1	Turizm Tanıtım Faaliyetlerinin Yürütülmesi	Kısa	400.000 TL
	2	Engelsiz Turizm Projesi Yürütülmesi	Orta	300.000 TL
BBB – KÜLTÜR ve SOSYAL İŞLER DAİ. BŞK.	1	Uluslararası Bursa Karagöz Kukla ve Gölge Oyunları Festivali Düzenlenmesi	Periyodik	
BBB – YAZI İŞLERİ ve KARARLAR DAİRESİ BŞK. – BURSA KENT KONSEYİ	1	Bursa Uluslararası Fotoğraf Festivali FOTOFEST	Periyodik	
BBB – ETÜD PROJELER DAİ. BŞK.	1	Bursa Alan Başkanlığı web sitesi güncellenmesi (İngilizce ve Türkçe)	Periyodik	
BURSA İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜD.	1	Turizm Haftası Etkinlikleri	Periyodik	
	2	Sivil Toplum Kuruluşları ile birlikte "Nevruz Bayramı" Nevruz Yürüyüşü etkinliği	Periyodik	
	3	İçe ve mahallelerinde çeşitli etkinlikler ve Hayır günleri olarak bolluk ve bereketin simgesi olan "Hidirellez Bayramı" kutlanmaları	Periyodik	
	4	"Müzeler Haftası" kutlanmaktadır.	Periyodik	
KÜLTÜR SANAT VE TURİZM VAKFI	1	Uluslararası Bursa Festivali	Periyodik	
OSMANGAZİ BELEDİYESİ	1	Osman Gazi'yi Anma ve Bursa'nın Fethi Şenliklerini düzenlemek (Sempozyum, Fetih yürüyüşü, Köy düğünü, Rahvan atları koşusu, Fotoğraf yarışması)	Periyodik	
	2	I.Murad Hüdavendigâr'ı Bursa'da Kabri başında Anma töreni düzenlemek	Periyodik	
	3	Tarihi Kent Koşusu ve Yarı Maraton düzenlemek (Osman Gazi'yi Anma ve Bursa'nın Fethi Şenlikleri kapsamında)	Periyodik	
YILDIRIM BELEDİYESİ	1	Cumalıkızık Kentsel Tasarım Projesine Göre Doğa Sporları Dağılım Merkezi Projesi Hazırlanması	Orta	
	2	Yapılan Tüm Çalışmaların Yayına Dönüştürülmesi	Uzun	
	3	Yıldırım Bayezid Anma Günü (2007'den beri)	Periyodik	

-6- Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
YILDIRIM BELEDİYESİ	4	Cumalıkızık Ahududu Şenlikleri(Ahududu Festivali)&Uluslararası Cumalıkızık Festivali(Her yıl Haziran ayında)	Periyodik	
	5	Kestane ve Kestane Şekeri Festivali(2012'den beri) ve Kestane Üretimi Paneli	Periyodik	
	6	Uluslararası Aşıklar ve Şairler Şöleni (2004'den beri)	Periyodik	
	7	Dede Günü(Anma Günleri Kapsamında)(2009'dan beri)	Periyodik	
TARİHİ BURSA KIZIKLAR KÜLTÜR DAYANIŞMA ve YARDIMLAŞMA DERNEĞİ	1	Tarihi Pılav Günleri	Periyodik	
KÜLTÜR TURİZM TANITMA BİRLİĞİ	1	"Bursa.com.tr – Bursa parmaklarınızın ucunda" projesi kapsamında kapsamlı web sitesi güncellenmesi (11 dilde) (BBB ve BEBKA İşbirliği ile)	Periyodik	

-7- Acil Durum ve Afet Yönetimi				
KURUM ADI	NO	PROJE/FAALİYET ADI	SÜRE	PROJE/FAALİYET BÜTÇESİ
BBB	1	Acil Durum Planlarının Güncellenmesinin Sağlanması	Uzun	500.000 TL
	2	Kentin Tarihi Ve Kültürel Prestij Meydanlarında Her Türlü Olumsuzluğa Anında Müdahale Edilmesi, Yerli Ve Yabancı Turistlere Her Türlü Yardım Hizmetinin Sunulması	Periyodik	600.000 TL
BURSA İL AFET VE ACİL DURUM MÜD.	1	Dünya Miras Listesi'ndeki alanların bulunduğu bölgelerde afetlerin tesbiti ve tedbirine yönelik güncel çalışmalar devam etmektedir.	Uzun	
BBB - DESTEK HİZMETLERİ	1	İtfaiye Hizmetleri İçin Araç Alınması	Kısa	2.000.000 TL
	2	İtfaiye Araçlarının Giremediği Cadde Ve Sokaklar İle Merkeze Uzak Köylere Yangın Dolabı Tesis Edilmesi,	Uzun	
BBB - İTFAİYE DAİRESİ BAŞKANLIĞI	1	Gönüllü itfaiye teşkilatı kurulması ve gönüllü itfaiyeci yetiştirilmesi projesi (Hedef 200 kişi) (BBB, ORSAT, AKUT, MAK, NAK, KÖYLER faaliyet ortaklığı ile)	Orta	
	2	İtfaiye Ön Olur Görüşü verilmesi (yeni yapı ve tescilli yapı rekonstrüksiyon projelerinin incelenmesi)	Uzun	
BUSKİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	1	İhtiyaça Duyulan Bölgelere Yangın Hidrantları Yaptırılması	Uzun	
	2	Demirtaş İtfaiye Hizmet Binası	Uzun	

5.4. EYLEM PLANI TABLOLARI (HEDEFLER, EYLEMLER, SORUMLU KURUM VE PAYDAŞLAR, GÖSTERGELER)

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nda; planının vizyonu ve temel ilkeleri doğrultusunda eylem planı tabloları yedi tema altında ele alınmıştır. Temalar sırasıyla şöyledir:

1. Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)
2. Kültürel Değerler, Koruma ve Planlama
3. Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi
4. Eğitim ve Bilinçlendirme
5. Erişilebilirlik, Ulaşım
6. Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi
7. Acil Durum ve Afet Yönetimi

Eylem planı tablolarında hedefler ve eylemler tanımlanırken benimsenen yaklaşım her temada öncelikle yönetim alanının bir "dünya mirası" olarak bütünlüğünün ve özgünlüğünün gelecekte de devam ettirilmesi ve geliştirilmesinin istenilen düzeye ulaşmasını sağlamaktır. Bu kapsamda her **temada** koruma yaklaşımı çerçevesinde hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için eylemler tanımlanmıştır.

Yönetim Planı hedefleri ve eylemleri arasındaki bağlantıları takip etmek için bir kodlama sistemi geliştirilmiştir. Bu kodlama sistemi; alanların baş harfleri ile Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık (**BC**) ile başlamaktadır. Planın yedi temasını temsil eden rakamlar (1,2,3,4,5,6,7) belirtilmiştir. Her temaya ait hedeflere kendi içinde sıra numarası verilmiştir.

(Örnek; **BC2.1**), Bursa ve Cumalıkızık için Tema 2 Hedef 1

(Örnek; **BC5.4**), Bursa ve Cumalıkızık için Tema 5 Hedef 4

Aynı hedeflere bağlı eylemlere de kendi içinde eylem sıra numarası verilmiştir.

(Örnek; BC2.1.1), Bursa ve Cumalıkızık için Tema 2 Hedef 1 Eylem 1

(Örnek; BC5.4.3), Bursa ve Cumalıkızık için Tema 5 Hedef 4 Eylem 3

Renksiz olan eylemler tüm Miras Alanları için **genel eylemleri**,
Yeşil renkli eylemler Cumalıkızık Miras Alanını için **özel eylemleri**,
Sarı renkli eylemler Hanlar ve Külliye için **özel eylemleri** ifade etmektedir.

Tablolarda tanımlanan eylemlerde, öncelik sıralaması dikkate alınmıştır. Finans kaynağı sütunu boş bırakılmıştır. "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş Ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" kapsamında "Madde 13: Yönetim planının uygulanması ve denetlenmesi" başlığında "Alan başkanınca, yönetim planı kapsamında belirlenen yönetim hedef ve politikaları doğrultusunda alana yönelik yapılan çalışmaların yıllık performans değerlendirmeleri ve bir sonraki yılın çalışma programı ile bütçe taslağı bir raporla birlikte hazırlanır" denilmekte olup Finans Kaynağı eylemin gerçekleşeceği zamanda belirlenecektir.

İzleme sürecinde, eylemlerin gerçekleşme takibinin yapılması için göstergeler tanımlanmıştır.

Tanımlanan bu eylemleri kimlerin gerçekleştireceği, iki seviyede tespit edilmiştir; tablo içerisinde "sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar" sütununda kırmızı ile belirtilenler sorumlu olan kurumlardır. Planın izlenebilmesi için göstergelerin yer aldığı sütun ilave edilmiştir. Ayrıca eylemlerin gerçekleşmeleri beklenen süreleri tanımlanmıştır.

Kısa	: Bir yıl içerisinde başlaması ve tamamlanması planlanan eylemler
Orta	: Üç yıl içerisinde başlaması ve tamamlanması planlanan eylemler
Uzun	: Beş yıl içerisinde başlaması ve tamamlanması planlanan eylemler
Kısa-devam eden	: Bir yıl içerisinde başlaması ve düzenli olarak devam etmesi planlanan eylemler
Orta-devam eden	: Üç yıl içerisinde başlaması ve düzenli olarak devam etmesi planlanan eylemler
Uzun-devam eden	: Beş yıl içerisinde başlaması ve düzenli olarak devam etmesi planlanan eylemler

5.4.1. YÖNETİM (YETKİ, MEVZUAT, ORGANİZASYON, EŞGÜDÜM, KATILIM)

Yönetim Planı “Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık” Miras Alanı’nda “Yönetim (Yetki, Mevzuat, Organizasyon, Eşgüdüm, Katılım)” başlığı altında genel olarak Yönetim Planı’nın hazırlanması, uygulanması, uygulamanın izlenmesi ve denetlenmesi süreçlerini içeren yönetim sistemini, Plan Yapım ve Uygulamada yetkili kurumlar ve kurumlar arası eşgüdümü, organizasyonu etkileyen ve tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

1. Yönetim (Yetki ,Mevzuat ,Organizasyon,Eşgüdüm, Katılım) Eylem Planı Tablosu – 1/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC1.1- Alanda yetkili kurumların yasal yetkilerinin kullanılmasının, Yönetim planı izleme ve denetleme mekanizması ile <u>işlerliğinin</u> artırılması	BC1.1.1. Kurumlararası eşgüdümü artırıcı, eksiklikler, uyumsuzluklar ve çakışmalar gibi amaca yönelik tespit ve önerilerin geliştirilmesi,	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Valilik, Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Yıldırım Belediyesi, Osmangazi Belediyesi, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Koruma Bölge Kurulu, Üniversiteler, Meslek Odaları	- Kurumlararası toplantı, protokol, etkinlik vb. çalışmaların amacı, sayısı, katılımcılar ve sonuçların yer aldığı çizelgelerin oluşturulması -Kültür Bakanlığı ile yapılan toplantı sayısı, mevzuat değişikliği ile ilgili ilettilen öneriler		Kısa Devam Eden
	BC1.1.2. Alan Başkanlığı yapılanmasının 2863 sayılı kanun ve ilgili yönetmelik kapsamında tanımlanmasına yönelik çalışmaların yapılması.			- Organizasyon şemasının ve yetki sınırlarının oluşturulmasına yönelik toplantı sayısı - Alan Başkanlığı teknik personel sayısı artış oranı/ Yıllık performans değerlendirmeleri		
	BC1.1.3. Cumalıkızık'ta Yönetim Planı uygulamaları ile ilgili olarak yerel halk ve paydaşların görüşlerinin alınması, taleplere ve şikayetlere cevap verilebilmesi, sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla bir birimin oluşturulması.	Yıldırım İlçesi		- Planlanan ve tamamlanan koruma ve bakım çalışmalarının bütçesi - Kurul onaylı restorasyon projeleri ile uygulanmasından sonra kuruldan uygundur görüşü alınan projelerin listelenmesi (Tamamlanan)		Kısa
	BC1.1.4. Ulusal, uluslararası merkezi ve yerel kurum -kuruluşlardan finansal ve teknik desteğin sağlanması					Orta
	BC1.1.5. Korumaya ilişkin basit bakım ve onarım çalışmaları izinlerinin verilebilmesi için ilçe belediyeleri bünyesinde (KUDEB) oluşturulması	Bursa Genel		- İzleme ve Denetleme mekanizmasının <u>işlerliğinin</u> artırılabilmesi için eylemlerde önerilen birimlerin oluşturulması, toplantılar düzenlenmesi, çalışmalar yapılması.		Kısa Devam Eden

1. Yönetim (Yetki ,Mevzuat ,Organizasyon,Eşgüdüm, Katılım) Eylem Planı Tablosu – 2/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
	BC1.1.6. Restorasyon, basit onarım, bakım ve temizlik uygulamaları, Koruma Kurulu karar ve çalışmalarının denetlenebilmesi için, bağımsız denetleme birimi kurulmasına yönelik mevzuat çalışması yapılması. BC1.1.7. Tüm proje başvurularının, bu konuda ilçe belediyeleri arası oluşturulacak estetik kurulu tarafından, kentsel tasarım rehberine uygunluğu görüşü alınarak, Belediye İmar Müdürlüğü'ne iletilmesinin koordinasyonlu olarak gerçekleşmesini sağlamak.	Bursa Genel	BAB, BBB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Valilik, Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Yıldırım Belediyesi, Osmangazi Belediyesi, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Koruma Bölge Kurulu, Üniversiteler, Meslek Odaları	- Birimlerin oluşturulmasından sonra alandaki uygulamaların takip edilerek, çizelgelerin oluşturulması - Bağımsız denetleme birimi kararlarının sayısı - Estetik kurulunun uygunluk görüşü verdiği proje sayısı		Kısa Devam Eden
BC1.2- Miras alanlarının korunmasında <u>Alan Yönetiminin öneminin</u> algılanmasını arttırmak.	BC1.2.1. Alan başkanlığı tarafından periyodik olarak paydaşlarla yapılacak toplantılarla, alanların korunması ile ilgili yapılan çalışmaların ve dökümanların paylaşılması, öneriler alınması.	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Valilik, Yıldırım Belediyesi, Osmangazi Belediyesi, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Koruma Bölge Kurulu, Üniversiteler, Meslek Odaları	- Öneriler ve değerlendirmeler sonucu; Yıllık çalışma programlarının oluşturulması - Toplantı Sayısı		Kısa Devam Eden
	BC1.2.2. Restorasyonlarla ilgili etaplamalar konusunda öncelikli alanların belirlenmesi.			- Öncelikli alanların belirlenmesi için yapılan Toplantı Sayısı		
	BC1.2.3. Alan Başkanlığı tarafından, yanlış uygulama ve müdahale yapılmış alanların belirlenmesi			- Yanlış uygulama, müdahale yapılmış yapıların sayısı		
	BC1.2.4. Öncelikli alanlarda, koruma kullanma dengesi içinde restorasyonu gerçekleştirilecek yapıların işlevinin katılımcı yöntemlerle belirlenmesi ve karar için Koruma Kurulu'na sunulması.			- Toplantı Sayısı - Koruma Kuruluna sunulan proje ve karar sayısı		
	BC1.2.5. Denetlenebilir bir sürecin oluşturulması için web sitesinin, medyanın, sosyal medyanın kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar yapmak.			- Kurumların davet edildiği etkinlik sayısı - Web sitesi ziyaretçi sayısı - Sosyal medya takipçi sayısı - Medyada çıkan haber sayısı - Sergi sayısı - Toplantı sayısı - Çalıştay sayısı		

5.4.2. KÜLTÜREL DEĞERLER, KORUMA VE PLANLAMA

Yönetim Planı “Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık” Alanı’nda “Kültürel Değerler - Koruma ve Planlama” başlığı altında genel olarak Restorasyon proje ve uygulama standartları, somut ve somut olmayan kültürel miras ve değerleri, Üst Ölçekli Planlar ve planlama çalışmalarında standartlar konularında korumayı etkileyen ve tespit edilen mevcut durum analizlene bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

2. Kültürel Değerler , Koruma ve Planlama Eylem Planı Tablosu – 1/3		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC2.1- Çağdaş koruma yaklaşımlarına, ulusal ve uluslararası koruma prensiplerine uygun olarak, restorasyon projelerinin hazırlanması ve uygulamaların gerçekleştirilmesini sağlamak.	BC2.1.1. Devam etmekte olan Koruma Kurulu arşivinin ve tescil işlerinin güncellenmesi ve dijital ortama aktarılması çalışmalarının tamamlanması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Üniversiteler, Meslek Odaları	- Yapılan çalışmalara ait çizelgenin ve tamamlanma oranının tespit edilip, takip edilmesi		Kısa Devam Eden
	BC2.1.2. Alanlar içinde yer alan yıkılmış SMÖ'ler için her yıl periyodik olarak tespit çalışması yapılması					
	BC2.1.3. Kurumlarca alanlarda yürütülen her türlü güncel esaslı onarım ve restorasyon uygulama çalışmalarının, geleneksel yapı detaylarının da bulunduğu Alan Başkanlığı'nca oluşturulan dijital arşiv sistemi üzerinden takip edilerek herkesin ulaşabilmesi ve kullanması için gerekli çalışmaların yapılması.			- Tamamlanan esaslı onarım ve restorasyon projeleri - Tamamlanan esaslı onarım ve restorasyon uygulama projeleri - Devam eden esaslı onarım ve restorasyon projeleri - Devam eden esaslı onarım ve restorasyon uygulama projeleri		Kısa Devam Eden
	BC2.1.4. Kamu kurumlarında ve koruma ile ilgili alanlarda iş yapan firmalarda sanat tarihçisi, arkeolog, mimar, restorasyon uzmanı, restoratör gibi uzman sayılarının artırılması ve uygulamada yerel işgücünden yararlanmak için tecrübeli ve usta sertifikalı kişilerin çalışması yönünde önerilerin geliştirilmesi			- Kurum uzman ve ilgili kişi listelerinin oluşturulması		Kısa Devam Eden
	BC2.1.5. Teşvik amaçlı iyi restorasyon uygulamalarının tanıtımının yapılması ve çalışmaların ödüllendirilmesi			- Yapılan sergi, tören vb faaliyetlerin sayısı		Kısa Devam Eden

2. Kültürel Değerler , Koruma ve Planlama Eylem Planı Tablosu – 2/3			BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE	
BC2.2- Tarihi çevreyi bütüncül olarak sürdürülebilir bir yaklaşımla korumak, planlamak ve yaşatmak	BC2.2.1. Alanlarla ilgili Master Plan yapılması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Koruma Bölge Kurulu, Bursa Müze Müdürlüğü	- Tamamlanan, Restorasyon, Peyzaj, Çevre Düzenleme ve Cephe Sağlıklaştırma uygulamalarının belgelenmesi. arşivin oluşturulması. - Tamamlanan koruma ve bakım çalışmalarının bütçesi (bir önceki yıl)		Orta	
	BC2.2.2. Alanlarla ilgili Koruma Amaçlı İmar Planlarının, Yönetim Planı kararları ile uyumunun sağlanması için revize edilmesi					Orta	
	BC2.2.3. Köy çevresinde bütünlüğü etkileyen bölgelerde plan kararlarının, tarım alanlarının devamlılığına ilişkin hedefleri içerecek şekilde şeffaf ve katılımcı ilkelere göre revize edilmesi.	Yıldırım İlçesi				Orta	
	BC2.2.4. Tarihi çevrenin kentsel peyzajının yeni yapılaşmalar ile tahrip edilmemesi için kent içi maksimum yapı yüksekliği analizinin yapılmasının sağlanması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi				Kısa	
	BC2.2.5. Kurumlarca alanlarda yürütülen her türlü uygulama çalışmasının interaktif harita üzerinde periyodik olarak, çalışma programlarına göre işlenmesi için GIS veri tabanlı sistem kurulması					Kısa Devam Eden	
	BC2.2.6. Kültürel, arkeolojik ve doğal değerlerin ve kaynakların korunmasına yönelik çalışmaların yapılması	Osmangazi İlçesi				- Projelendirilen arkeolojik ve doğal alanların sayısı	Orta Devam Eden
	BC2.2.7. Hanlar Bölgesinde yer alan Tümülüs'ün (M.Ö. 2. yy'a ait mezar odası) korunması ve alanda algılanabilirliğinin sağlanması için Ertuğrulbey Meydan Projesi kapsamında projelendirilmesi					- Uzman görüşleri alınarak kentsel tasarım rehber modelinin belirlenmesi.	
	BC2.2.8. Cumalıkızık ile ilgili Kentsel Tasarım Rehberi hazırlanması	Yıldırım İlçesi				- Yıkılmış tescilli bina parselerinin sayısı	Orta
	BC2.2.9. Cumalıkızık ve çevresindeki farklı kültürel katmanların (Bizans Manastır kalıntıları) ortaya çıkartılması için yüzey araştırmalarının yapılması					- Projelendirilen tescilli bina parselerinin sayısı -Köydeki boş ev sayısı	
	BC2.2.10. Yönetim Alanında yıkılmış tescilli bina parselerinde koruma amaçlı projeler üretilmesi	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi				BAB, BBB, Koruma Bölge Kurulu	Orta

2. Kültürel Değerler , Koruma ve Planlama Eylem Planı Tablosu – 2/3			BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK			
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC2.3- Somut ve somut olmayan kültürel mirasa yönelik tarihi ve kültürel değerleri ortaya çıkarmak, araştırma ve arşiv çalışmalarını arttırarak kent belleğini geliştirmek	BC2.3.1. Tarihi miras alanları için ortak bilgi sisteminin kurulması. Bu sistem ile ilgili kurumların mülkiyet, imar durumu, fotoğraflar, envanter föyü, ilgili kurul kararları ve planlanan, devam eden, tamamlanmış projeler ile ilgili bilgilere ulaşılablmesinin sağlanması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Osmangazi Belediyesi Yıldırım Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Bölge Koruma Kurulu, Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Üniversiteler	-Verilerin dijital ortama aktarılma oranı/kurum sayısı		Orta
	BC2.3.2. Dünya Miras Alanları öncelikli olmak üzere, üretilen kentsel tasarım rehberine ve işlev haritasına uygun olarak alanlara ait tüm sokak rölövelerinin ve 3D modellerinin hazırlanmasının sağlanması					Orta
	BC2.3.3. Kültürel mirasın daha iyi anlaşılmasına, değerlendirilmesine katkıda bulunmak için barındırdıkları anılar ve soyut geleneklerinde anlatım bulan, kuşaklar arası kültür transferinin desteklediği ve kültürel önemlerinin birlikte değerlendirildiği, özel gösteri sanatları, el sanatları gibi envanter çalışmalarının, Bursa Alan Başkanlığı kütüphanesinden yararlanılarak hazırlanması	Yıldırım İlçesi		-Dünya Mirası Alanı'na özel gösteri sanatları, el sanatları gibi somut olmayan kültürel mirasın tespitine yönelik yapılan toplantıların sayısı		Orta
	BC2.3.4. Köy içerisinde müze ile ilişkili bir kütüphane bünyesinde, Envanter föyleri, mevcut projeler, yazılı literatür, sözlü tarih, koruma tarihi, fotoğraf arşivi vb çalışmaların toplanması.			-Yapılan çalışmaların paylaşımı ve duyurulması için bilgi sisteminin kurulması		Orta
	BC2.3.5. Simgesel esnaf gruplarının çarşıda temsil edilebilmesinin desteklenmesi ve varlıklarını sürdürebilmeleri için bu işyerlerinin ödüllendirilmesi, bölgenin turistik harita vb. dokümanlarda buraların tanıtımının yapılması, söz konusu işyerlerinde bilgilendirici dokümanların bulunmasının sağlanması	Osmangazi İlçesi		-Hazırlanan yayınların sayısı		Orta

5.4.3. SOSYAL, EKONOMİK, ÇEVRESEL DÜZEN ve YAŞAM KALİTESİ

Yönetim Planı “Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık” Alanı’nda “Sosyal, Ekonomik,Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi” başlığı altında genel olarak Korumanın sürdürülebilirliğini; sosyal, ekonomik ve mekânsal konularında korumayı etkileyen ve tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

3. Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi Eylem Planı Tablosu – 1/3			BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE	
BC3.1- Alanların geleneksel kültürünü ve karakterini sürdürülebilirliği için sosyal ve kültürel etkinliklerle sosyal - kültürel amaçlı kullanımının geliştirilmesi.	BC3.1.1. Kurumsal işbirliği ve halkın aktif katılımı ile mahalle kültürünü ön plana çıkaracak ve kültürel değerlerin diğer kaynakların kullanılması (termal-kaplıca suları vb) ile bütünleştirilmiş sürdürülebilirliğin sağlanacağı çalışmaların yapılması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Bursa İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, Meslek Odaları, Üniversiteler, STK'lar	-Sosyal ve kültürel donatı alanlarının tespiti -İhtiyaçların belirlenmesi ve ifarkındalık yaratmak ile ilgili yapılan toplantıların sayısı		Orta Devam Eden	
	BC3.1.2. Hanlar Bölgesi içerisinde yer alan çarşı ve hanların açılış ve kapanış saatlerinin düzenlenmesine yönelik sosyal donatı alaları ile ulaşım kademelenmesi dikkate alınarak çalışmaların yapılması.	Osmangazi İlçesi					
	BC3.1.3. Çarşı’da alışveriş şenliklerinin geliştirilmesi, BTO’nun alışveriş şenlikleri, temalı defile vb. etkinliklerin sosyal medya aracılığı ile duyurulması.						
	BC3.1.4. Kültürel ve folklorik değerlerin (kına, nişan, düğün vb) yaşatılması için kamu kurumu yöneticilerinin maddi ve manevi teşvikinin sağlanması (geleneksel etkinliklerin teşvik edilmesi, sembolik olarak bu amaçla belirli aralıklarla bu ritüellerin gerçekleştirilmesi)	Yıldırım İlçesi			- Bakımı yapılan yeşil alan miktarı -Yeşil Alan miktarındaki artış oranı - Afiş, broşür ve rehber bulunan yer sayısı		Kısa Devam Eden
	BC3.1.5. Cumalıkızık Köyünün, Türkmen- Oğuz-Yörük kimliğini, diğer Kızık köyleri ile bağlantısını ifade edecek programların(yıllık şenlik, arma üretme etkinlikleri gibi)oluşturulması						
	BC3.1.6. Bursa genelinde Kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması için (web sitesi, yerel medya, sosyal medya vb). medya kanallarının daha etkin kullanılabilmesinin sağlanması	Bursa Genel		BAB, BBB Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı	-Hazırlanan / dağıtılan bilgi belge broşür sayısı -Dernekler vb kurumların sosyal yardım amaçlı faaliyet sayıları		Kısa Devam Eden

3. Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi Eylem Planı Tablosu – 2/3			BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK			
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
	BC3.1.7. Güzel sanatlarla ilgili organizasyonların, kültürel ve sosyal etkinlik konseptine uygun eylemlerin teşvik edilmesi, uygun alanların belirlenmesi, kentsel hizmet ve sosyal donatı alanlarının çeşitlenmesi, kalitenin artması yönünde çalışmaların yapılması.	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, Meslek Odaları, Üniversiteler, STK'lar	-Kültürel (sergi, fuar, sokak şenliği, dinleti, yazlık sinema vb.) ve sanatsal (Edebiyat, resim, müzik, moda gibi) etkinlik sayısı		Orta
	BC3.1.8. Kültürel miras kullanıcı profilinin tespiti ve çeşitlendirilmesi ile ilgili yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi, üniversite öğrencilerinin alana ilgisinin artırılması için sosyal ve kültürel etkinliklerin, eğitim ve seminer programlarının düzenlenmesi, çalışmaların koordinasyonu.	Osmangazi İlçesi	BAB, BBB, Valilik Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, Meslek Odaları, Üniversiteler, STK'lar	-Bölge sakinlerinin sayısı -Eğitim ve seminer programları sayısı (Geleneksel el sanatları ve zanaatlar, mesleki beceri kazandıran kurslar, vb.)		Kısa
BC3.2- İlgili kurum ve kuruluşların eşgüdümü ile katılımlı ve sürdürülebilir bir finans modelini oluşturmak.	BC3.2.1. Bölgenin, ekonomik yapısının düzenlenmesi amacı ile kurumsal anlayışın, müşteri güveninin artırılmasına ve sektörel dağılıma yönelik geliştirilen yapılanmanın işlerliğinin , esnafla işbirliği içerisinde uygun ticari hizmetlerin, ürün - hizmet standartlarının, satış ve pazarlama alanlarının belirlenmesi, kalitenin kontrol altına alınması için çalışmaların koordinasyonu.	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, BESO, BESOB, Üniversiteler STK'lar	- İlke ve standart belirleme toplantı sayısı -Belirlenen standartlara göre yapılan uygulama sayısı		Orta
	BC3.2.2. Ürün verimliliğini ve marka ürün çeşitliliğini artırıcı uygulamaların (organik tarım ve iyi tarım uygulamaları, yetiştirme tekniklerinin damla sulama sistemi uygulaması vb.) geliştirilmesi, yönünde çalışmaların yapılması	Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, BESO, BESOB, Üniversiteler STK'lar	- Uygulamalara yönelik eğitim ve seminer programlarının sayısı - Gastronomik toplantı ve çalıştay sayısı		Orta
	BC3.2.3. Üretilen tarımsal ürünün işlenmesini ve muhafazasını sağlayacak, yerel halkın katılımı ile oluşturulan tesisin uzmanlar kontrollüğünde. hijyen ve kalite denetiminin sağlanması, periyodik raporların hazırlanması.			- Köyde satılan tarım ürünleri miktarı		Kısa Devam Eden

3. Sosyal, Ekonomik, Çevresel Düzen ve Yaşam Kalitesi Eylem Planı Tablosu – 3/3			BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK			
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
	BC3.2.4. Cumalıkızık markası ürünlerinin tek elden pazarlanması, sponsorluk, hibe imkanlarının araştırılması	Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, BTSO, BESOB, Üniversiteler STK'lar	-Çalıştay ve toplantılar ve katılımcıların sayısı		Kısa Devam Eden
	BC3.2.5. Köy halkının, sosyo - ekonomik durumunu düzeltmek ve göçün engellenmesi için, ekonomik model oluşturmak amacı ile, gelir analizinin yapılması, bölgeye özel ayrıcalıkların tanınması (emeklilik, sağlık sigortası, tarım - turizm teşvikleri vb.)			--Miras alanlarında sosyo-ekonomik yapı ile ilgili yapılan araştırmaların sayısı		Kısa
	BC3.2.6. Yerel üretimi arttırmak için E-ticaret'in geliştirilmesi ve tanıtımının sağlanması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Valilik, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, BTSO, BESOB, Üniversiteler STK'lar	- E – ticaret'in tanıtımı ve kullanımı için yapılan seminer ve toplantıların sayısı		Kısa
	BC3.2.7. Oluşturulacak finans modeli içinde, kültürel ve sanatsal etkinlikler ile pazarlamada sürekliliğin sağlanacağı imkanların araştırılmasına yönelik çalışmaların yapılması.			-Finans desteği sağlanması için hibe ve sponsorluk imkanlarının araştırılmasının yapılması		Kısa Devam Eden
BC3.3- Koruma-kullanma dengesi kurularak, sürdürülebilir kentsel çevre hizmet sunumu etkinliğini arttırmak	BC3.3.1. Yönetim Alanı'nda alt yapı sorunlarının, çevre kirliliğinin ve donatı eksikliklerinin (kent mobilyaları, sağlık kabini, güvenlik, bebek bakım ünitesi, wc vb.) tespit edilmesi, estetik görünümü engelleyen fiziksel ve yapısal eklerden arındırma çalışmalarının yapılması.	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Çevre Koruma Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Meslek Odaları, Üniversiteler, STK'lar	- Tamamlanan ve Devam Eden Peyzaj, Çevre Düzenleme ve Cephe Sağlıklaştırma projelerinin ve uygulamalarının sayısı		Orta
	BC3.3.2. Sürekli ve etkin denetim mekanizmasının oluşturulması için önerilerin geliştirilmesi, alanlara özel sağlıklı kent parametrelerinin takibinin yapılması			- Gezici sağlık üniteleri gibi ihtiyaca yönelik yetişkinler, yaşlılar, engelliler,kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal tesislerin sayısı		Orta
	BC3.3.3. Çevre bilincinin geliştirilerek, çevre kirliliğini önleyici programların oluşturulması			- Çevre kirliliğini önleyici bilimsel çalışmaların sayısı		Kısa Devam Eden
	BC3.3.4. Sürdürülebilir ve ekolojik enerji kaynaklarının ulaşım, ısıtma, aydınlatma vb. sistemlerde kullanımı, için ARGE çalışmaları ile desteklenecek geri kazanılabilir ve özel atıklar için geri dönüşüm projelerinin hazırlanması			- Geri kazanılabilir ve özel atıklar için geri dönüşüm projelerinin sayısı		Orta Devam Eden

5.4.4. EĞİTİM VE BİLİNÇLENDİRME

Yönetim Planı “Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık)” Alanı’nda “Eğitim ve Bilinçlendirme” başlığı altında genel olarak Korumada farkındalığı etkileyen, eğitim ve bilinçlendirme konularında tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

4. Eğitim ve Bilinçlendirme Eylem Planı Tablosu – 1/1		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC4.1- Yönetim Alanı nın tarihi ve kültürel değerlerinin korunması ve yaşatılmasını sağlamak amacıyla alanda yaşayan, çalışan, alanı ziyaret eden ve alanla ilgili çalışmalarda bulunanlarda her seviyede bilinç oluşturmak ve farkındalığı arttırmak	BC4.1.1. Kurumsal işbirliği ile farkındalığı arttırmaya yönelik yöntem ve ilkelerin , genel bir planlamada, kaynak ve fon belirtilerek oluşturulması, takibinin yapılması.	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi	-Kurumların planladıkları çalışmalara ait toplantı sayısı -Seminer, ve bilgilendirme toplantıları sayısı		Kısa Devam Eden
	BC4.1.2. Koruma ile ilgili kurum ve kuruluşlarda görevli personel için, Ulusal ve uluslararası düzeyde koruma konusundaki etkinliklere kurum düzeyinde katılımın artırılması			-Uluslararası etkinliklerde kurumların görevlendiği personel sayısı -Yayımlanan kitap makale ve bildiri sayısı		
	BC4.1.3. Yönetim Alanı ndaki kültürel mirasların korunması ve aidiyet duygusunu sağlamak için mahalle, semt ve ilçe düzeyinde seminer ve bilgilendirme toplantıları düzenlenmesi, okullarda kentlilik kulübü kurulması, yapıları tanıtan ve örnek uygulamalarla desteklenmiş ilgili bilgi, belge, broşür hazırlanması.			- Seminer ve bilgilendirme toplantı sayısı - Kentlilik kulubu kurulması yönünde yapılan seminer ve toplantıların sayısı - Finansal destek verilen yapı sayısı - Hazırlanan / dağıtılan bilgi belge broşür sayısı		
	BC4.1.4. Kültürel mirasın belirlenen yöntemlerle korunması ve farkındalığın artırılması için hedef kitle ve yaş grupları belirlenerek, tespit edilen Hibe, fon, sponsorluk vb kaynaklarla oluşturulacak bütçe ile eğitim ve bilgilendirme programlarının hazırlanması.	Bursa Genel	BAB, BBB, Valilik, İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Bursa Kent Konseyi Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Müdürlüğü, Vakıflar Bursa Bölge Müdürlüğü, Meslek Odaları, Üniversiteler, STK'lar	-Düzenlenen kültür turları sayısı -Seminer ve bilgilendirme toplantı sayısı -Müzelere gelen ve tarihi şehir turlarına katılan öğrenci sayısı -Eğitim atölyeleri katılım sayısı		Kısa Devam Eden
	BC4.1.5. Toplumun her kesimi için “ yaşam boyu eğitim ” yaklaşımı ile görsel ve yazılı materyallerin uzmanların görüşü ile hazırlanmasının yerel televizyonlarda kültür programlarının daha cazip hale getirilmesi, desteklenmesi			- Yapılan ve yayınlanan film sayısı -Basılan kitap sayısı -Basılan broşür sayısı -Uluslararası sergi sayısı		Orta Devam Eden

5.4.5. ERİŞİLEBİLİRLİK, ULAŞIM

Yönetim Planı “Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık” Alanı’nda “Erişilebilirlik, Ulaşım” başlığı altında genel olarak Koruma ve kullanma dengesi bütününde, erişilebilirliği etkileyen konularda tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

5. Erişilebilirlik, Ulaşım Eylem Planı Tablosu – 1/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC5.1- Bursa'ya şehirler arası ulaşım noktalarının, Bursa kent içi toplu ulaşım sistemine daha iyi entegre edilmesi ve geliştirilmesinin sağlanması (toplu taşıma ağırlıklı)	BC5.1.1. Devam etmekte olan Ulaşım master planı çalışmalarında, Yönetim Alanlarının tamamı için hızlı, kolay ve erişilebilir bir toplu taşıma sisteminin kent ölçeğinde kurgulanması ve geliştirilmesinin sağlanması, erişilebilirliğin ana kararlarının belirlenmesi.	Bursa Genel	BAB, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Koruma Bölge Kurulu, Üniversiteler, Meslek Odaları	-Toplu taşımayı kullanan kişi sayısı -Hızlı ve kolay erişim sistemi kararlarının belirlenmesi için yapılan atölye çalışmalarının sayısı		Orta
	BC5.1.2. Cumalıkızık Köyü, Ulaşım master planı çalışmalarına dahil edilerek ana kararların belirlenmesi.	Yıldırım İlçesi				
	BC5.1.3. Şehirlerarası ulaşım noktalarından kent merkezine toplu taşıma hat sayılarının artırılmasının sağlanması. "Erişilebilirlik" konusunda çalışma yapan kurumlar, müdürlük / birimler ile koordinasyon sağlanarak transfer merkezleri oluşturulması, düzenleme ilkelerinin belirlenmesi.	Bursa Genel	BAB, BBB, BBB Raylı Sistem Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, BURULAŞ	- Transfer merkezi oluşturulması ve miras alanlarına erişilebilirlik kararlarını belirleyecek toplantıların sayısı - Toplu ulaşım sisteminde gece hat / güzergâh sayısı -Toplu Ulaşımı kullanan kişi sayısı		Kısa
	BC5.1.4. Ulaşımla ilgili interaktif kullanıcı sistemin geliştirilmesi, transfer noktalarında yönlendirme için, dijital ortam, akıllı uygulamalar, basılı materyal, pano ve tabelalar vb. erişilebilirlik sistem araçlarının yer alması.					Orta
BC5.2- Şehir içi ulaşım sisteminde Dünya Miras Alanları ve bu alanlar arasındaki ulaşım olanaklarının artırılması, yaya öncelikli ve her kesimin erişilebilirliğinin sağlandığı düzenlemelerin yapılması	BC5.2.1. Dünya Mirası Alanı içinde bütüncül yaya yolu, meydan ve bisiklet yolu güzergahlarının belirlenmesi alanlar arasında yaya bağlantılarının kurulması, diğer sistemler (teleferik sistemi, telesiyer ve/veya nostaljik tren/tramvay) ile bağlanması.	Bursa Genel	BAB, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi Üniversiteler	- Yayalaştırılan yol sayısı ve uzunlukları -Yapılan meydan düzenlemesi sayısı -Alanlara özgü araç tipi geliştirilmesine yönelik teknik çalışma ve araştırma raporu - Dezavantajlı gruplara yönelik erişilebilirlikle ilgili müdahale sayısı		Orta

5. Erişilebilirlik, Ulaşım Eylem Planı Tablosu – 2/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
	BC5.2.2. Yönetim Alanlarında yaya öncelikli erişilebilirliği sağlamak için; yaya ve yeşil aksları bağlantısının kurulması, tematik kültür akslarının belirlenmesi, özel tasarlanacak ring seferi yapacak kamu araçları ve kiralanabilir bisikletlerle gezinilebilmesi için rotaların belirlenmesi, aplikasyon uygulamaları ile destekli kullanıma yönelik çalışmaların yapılması.	Bursa Genel	BAB, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi Üniversiteler	-Herkes için erişilebilir nitelikte yaya yolu sayısı ve uzunlukları -Tematik harita sayısı -Erişilebilirlik bilgilerinin yer aldığı tanıtım, bilgilendirme ve yönlendirme araçları sayısı		Kısa
	BC5.2.3. Yaya, taşıt, ulaşım güzergahı ile sinyalizasyon sistemlerinin toplumun her kesiminin gereksinimleri göz önünde bulundurularak, evrensel tasarım ve sağlıklı kent ilkeleriyle geliştirilmesi	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi		-UKOME kararları ve uygulama sayısı -Bakımı yapılan yol uzunluğu		Kısa
BC5.3- Yönetim Alanı içinde kullanıcı ve ziyaretçilere yönelik otopark sorunlarının çözülmesini sağlamak	BC5.3.1. Yönetim Alanındaki otopark ihtiyacının, turizm potansiyeli dikkate alınarak, tespit çalışmalarının yapılması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Koruma Bölge Kurulu	-Turist otobüslerine yönelik park yeri sayısı		Kısa
	BC5.3.2. -Turist otobüslerine yönelik denetlenebilir rota ve parklanma kurallarının tanımlanması, uygulanmasının sağlanması ve denetlenmesi			-Turist otobüslerine yönelik belirlenen rota sayısı		Kısa
	BC5.3.3. Alan içinde ve yakın çevresinde kullanılan otoparkların kapasitesi dikkate alınarak ihtiyaçta uygun, öncelikli olarak zemin altı olmak üzere kapalı ve/veya açık otoparkların geliştirilmesi için stratejiler belirlenmesi, etütlerin yapılması			-Otoparkları kullanan toplam araç sayısı -Yönetim Planı Alanı denetimli otopark sayısı artış oranı		Orta
	BC5.3.4. Yıkılmış tescilli bina parsellerinde otopark kullanımının önlenmesi amacıyla çalışmalar yapılması.			- Finans desteği sağlanması için araştırmaların yapılması		Kısa
	BC5.3.5. Yönetim Alanına yönelik özel ulaşım analizlerinin yapılması ve analizlere göre yol kademelenmesinin ve yolların hangi saatlerde kullanıma açık olacağına yeniden değerlendirilmesi			-Yol üstünde verilen yükleme-boşaltma alanı / sayısı		Kısa
	BC5.3.6. Yönetim Alanındaki otoparkların ve otopark olarak kullanılan yolların denetlenmesinin sağlanması			- İşbirliği toplantıları ve yapılan protokol sayısı		Kısa Devam Eden

5.4.6. TURİZM, TANITIM ve ZİYARETÇİ YÖNETİMİ

Yönetim Planı “Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık” Alanı’nda “Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi” başlığı altında genel olarak Koruma ve kullanma dengesinin sürdürülebilirliğini, tanıtım ve turizm faaliyetleri ile ziyaretçi yönetimi konularında tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlara ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

6. Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi Eylem Planı Tablosu – 1/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC6.1- Dünya Miras Alanlarını birer çekim merkezi haline getirmek ve ziyaretçilerin alanlarda kaliteli zaman geçirmelerini sağlamak	BC6.1.1. Çalışmaları devam etmekte olan Turizm Master Planının Yönetim Alanına yönelik olarak irdelenmesi ve geliştirilmesi	Bursa Genel	BAB, BBB, BEBKA, Valilik, Turizm Tanıtım Birliği, BTSO Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Kültür Turizm Müdürlüğü Üniversiteler	- Bilgilendirme Toplantılarının Sayısı - Konaklama sayısı		Orta
	BC6.1.2. Dünya Miras Alanlarına yönelik ziyaretçi yönetim planı çalışmalarına başlanması, bu konuda paydaşların belirlenmesi.					
	BC6.1.3. Tarihi aksları, iyileştirme, yenileme sürecine ait çalışmaların yapılması			- Tarihi akslar ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı Toplantı sayısı		Kısa
	BC6.1.4. Köy içinde yer alan ziyarete açılacak yapıların tepit edilmesi ve özel itasırım levhalarıyla güzergahların belirlenmesi	Yıldırım Belediyesi		- Ziyaretçilere yönelik düzenleme yapılan yapı sayısı		Kısa
	BC6.1.5. Yöreye özgü etkinliklerin çeşitlendirilmesi, eko turizmin geliştirilmesinin sağlanması			- Turizm çeşitliliğine bağlı olarak, ziyaret amacına göre kalış sürelerinin periyodik olarak takip edilmsi		Kısa Devam Eden
	BC6.1.6. Nitelikli butik otel, aile pansiyonculuğunun desteklenmesi, maddi destek sağlayacak kurum ve kuruluşların tespit edilmesi	Bursa Genel		- Konaklama sayısı		
	BC6.1.7. Ziyaretçi memnuniyetine ilişkin araştırmaların yapılması			- Anket sonuçları - Ziyaretçilere yönelik yapılan anket / araştırma sayısı		
BC6.2- Ulusal ve Uluslararası düzeyde etkin tanıtım stratejilerini belirlemek, tanıtım ve bilgi merkezleri oluşturmak	BC6.2.1. Yönetim Alanının geniş kitlelere tanıtılmasını sağlamak amacıyla ulusal / uluslararası medyada yayınlanacak şekilde tanıtım materyallerinin (görsel ve yazılı) hazırlanması	Bursa Genel	BAB, BBB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür ve Turizm Bakanlığı, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi	- Medyada çıkan haber sayısı		Kısa Devam Eden

6. Turizm, Tanıtım ve Ziyaretçi Yönetimi Eylem Planı Tablosu – 2/2			BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK			
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
	BC6.2.2. Miras alanları içinde ve kentin odak noktalarında kolay ulaşılabilir "ziyaretçi merkezlerinin", turizm ofislerinin oluşturulması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, BBB, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi	- Türbe ziyaretçi sayısı - Müze ziyaretçi sayısı - Bursa rehberler odası tarafından raporlanan tur sayısı - Dünya Mirası Alanı özelinde eğitilmiş tur rehberi sayısı		Kısa Devam Eden
	BC6.2.3. Turist yönlendirme sistemlerinin teknolojik gelişmeleri takip edecek şekilde geliştirilmesi		Yıldırım Belediyesi, Kayakamlı Kültür ve Turizm Bakanlığı	- Tanıtım araçları sayısı (basılı dokümanlar, harita, telefon uygulaması, bilgi pano vb). -Faaliyete giren web sitesi sayısı -Tanıtım araçlarının periyodik güncelleme sayısı		Kısa Devam Eden
	BC6.2.4. Yerel ürünlerin ve yok olmaya yüz tutmuş zanaatların canlandırılması, tanıtım objeleri ve yerel ürünlerin sunumu için yarışmalar, çeşitli etkinlikler düzenlenmesi		BAB, BBB, Valilik, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, Kalkınma Ajansı, BTO, BESOB, STK'lar	- Alanda gerçekleşen kamuya açık etkinlik sayısı (Festival vb.) - Düzenlenen yarışmaların sayısı -Özel tasarım ürünlerinin sayısı		Kısa Devam Eden
	BC6.2.5. Kaybolmaya yüz tutmuş olan zanaatların, kültürel niteliği olan ürünlerin satıldığı dükkanların sürdürülebilirliğinin sağlanması için, beklentilerin araştırılması, öneriler geliştirmeye yönelik çalışmaların koordinasyonunun yapılması.	Bursa Genel		-Geliştirilen kurs programı sayısı - İşbirliği toplantılarının sayısı - Pazar araştırması, teşvik, hibe sponsorluk imkanlarının tespiti		Kısa Devam Eden

5.4.7. ACİL DURUM ve AFET YÖNETİMİ

“Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık” Alanı’nda “Acil Durum ve Afet Yönetimi” başlığı altında genel olarak risk faktörlerinin Korumayı ve sürdürülebilirliği etkileyen tüm konularda tespit edilen mevcut durum analizlerine bağlı olarak geliştirilen hedefler, eylemler ve bu eylemleri gerçekleştirmesi öngörülen sorumlu kurumlar ve diğer ilgili kurumlar ele alınmakta, izleme süreci ile ilgili göstergeler tanımlanmaktadır.

7. Acil Durum ve Afet Yönetimi Eylem Planı Tablosu – 1/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK					
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE	
BC7.1- Yönetim Alanında risk ve tehlikeleri belirlemek, kurumlar arası eşgüdümü sağlayarak politikalar oluşturmak	BC7.1.1. Risk ve tehlikelerin belirlenmesi, eksikliklerin tespit edilmesi, analiz haritalarının hazırlanması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, Valilik, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü, BBB Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Dairesi Başkanlığı, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi	-Sentez haritası -Etaplama haritası - Risk altındaki kültürel miras haritası -Zarar gören kültürel miras envanterinin tespiti - Ahşap yapı yoğunluğunun /tarihi yapılarda malzemelerin analizi		Kısa Devam Eden	
	BC7.1.2. Acil durum müdahale planlarının hazırlanması			-Periyodik toplantı sayısı -Hazırlanan rapor standardizasyonu sağlanan veri sayısı			
	BC7.1.3. Acil durumlarda alanlara kolay ulaşımın sağlanacağı bir rota belirlenmesi, alternatif güzergahların oluşturulması			BAB, Valilik, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi			- Verilerin dijital ortama aktarılma oranı
	BC7.1.4. Araçlarla girilemeyecek yerlerde vatandaşların da müdahale edebilmesi için yapılan çalışmaların geliştirilmesi (Yangın Dolabı Projesi, Hidrantların Yerleştirilmesi vb.) Küçük ebatlı araçların temin edilmesi, Deprem ve afetlerden korunma ile ilgili her türlü alanda bilinçlendirme eğitimlerinin düzenlenmesi			BAB, Valilik, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi			- Acil durumla ilgili verilen eğitim sayısı - Müdahale için gerekli donanımların sayısı
	BC7.1.5. Madde bağımlılığı konusunda tehdit ve risklere ilişkin önlem alınması için gerekli birimlerle çalışma yapılması,	Yıldırım İlçesi	BAB, Valilik, İl Sağlık Müdürlüğü, İl Emniyet Müdürlüğü, Yıldırım Belediyesi	- Rehabilitasyon merkezi kurulmasına yönelik çalışmaların yapılması	Kısa Devam Eden		

7. Acil Durum ve Afet Yönetimi Eylem Planı Tablosu – 2/2		BURSA (HANLAR BÖLGESİ - SULTAN KÜLLİYELERİ) ve CUMALIKIZIK				
HEDEFLER	EYLEMLER	BAĞLI OLDUĞU İLÇE	SORUMLU KURUM VE DİĞER İLGİLİ KURUMLAR	GÖSTERGE	FİNANS KAYNAĞI	SÜRE
BC7.2 -Kültür varlıklarında acil durum ve afetler konusunda önlemler alınmasını sağlamak.	BC7.2.1. Tarihi yapılarda acil çıkış ve tahliye planlarının disiplinlerarası yaptırılmasının sağlanması	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BAB, Valilik, Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi AKOM AYKOME	- Risk altındaki kültürel miras haritası referans alınarak yapılan iyileştirme uygulama sayısı / oranı		Kısa Devam Eden
	BC7.2.2. Acil durumlarda uluslararası platformda tarihi eserlere yapılan müdahale tekniklerinin araştırılması, acil müdahale biçimlerinin belirlenmesi			-Afet sonrası müdahale iş planı		
	BC7.2.3. Yerleşim yerleri yakınında bulunan baz istasyonları, trafolar, yüksek gerilim hatlarından kaynaklanan yoğun elektromanyetik kirliliğin önlenmesi ve risk değerlerinin tespiti için projelerin geliştirilmesi ve eşgüdümlü karar mekanizmalarının oluşturulması		BAB, BBB, AKOM, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi, UEDAŞ, İl Sağlık Müdürlüğü, Üniversiteler	- Desantralize edilen fonksiyonların sayısı		Uzun Devam Eden
	BC7.2.4. Sürecin etkin bir şekilde devam etmesi için denetimlerin sağlanması		BAB, BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi	- Hazırlanan değerlendirme raporları sayısı		Kısa Devam Eden
	BC7.2.5. Altyapıya ilişkin risk haritalarının hazırlanması		BAB, BBB, BUSKİ AYKOME			Uzun Devam Eden
BC7.3 - Güvenliğin sağlanması için politikalar geliştirmek	BC7.3.1. Güvenlik kontrolü için proje geliştirilmesi (Kameralı güvenlik sistemi vb.)	Osmangazi İlçesi, Yıldırım İlçesi	BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi	- Periyodik toplantı sayısı		Kısa
	BC7.3.2. Olası afet durumunda görevlendirilecek güvenlik altyapısının geliştirilmesi, uzmanlaşmış çalışanlar ile desteklenmesi		Valilik, İl Emniyet Müdürlüğü	- Güvenlik kontrolü için kullanılan sistemler		Orta
	BC7.3.3. Yönetim Alanı içerisinde yangın riski bağlamında işletmelerin işletme ruhsatlarının denetimi için koordinasyonun sağlanması.		BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi Valilik, İl Emniyet Müdürlüğü	- İtfaye Raporları hazırlanan işletme sayısı - Baca temizliği yapan vatandaş, resmi ve özel kurum sayısı		Kısa
	BC7.3.4. Güvenlikte kamu sorumluluğunun artırılmasına yönelik mevcut sistemin irdelenmesi eksikliklerin belirlenmesi		BBB, Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi Valilik, İl Emniyet Müdürlüğü	-Hazırlanan rapor/ araştırmaların sayısı		Kısa

5.5. UYGULAMA SÜRECİ VE ARAÇLAR

5.5.1. BURSA ALAN YÖNETİMİ

Bursa Dünya Miras Alanları Yönetimi, miras varlıklarından sorumlu kurum ve kuruluşların faaliyetlerini koordine eder; kültürel, sanatsal ve anıtsal miras ile peyzaj ve çevreyi korur ve iyileştirir; sürdürülebilir kalkınmayı destekler ve yayılmasını teşvik eder. Alanın korunması ve sürdürülebilir yönetimi ile ilgili üstlenilen yükümlülükler ile çeşitli kurum ve kuruluşların planlama ve programlama araçları arasındaki uyumu temin eder, izler ve yönetim planı ile yapılan taahhütlerin gerçekleştirme durumunu periyodik olarak doğrular, raporlar. Alanın korunma durumunu izler, değerlendirir ve önceden belirlenmiş hedeflerin gerçekleştirilmesi için düzeltici önlemlerin hazırlanmasına katkıda bulunur.

Dünya Miras Alanı Yönetiminin diğer görevleri şunlardır:

- Projelerin tasarımı ve uygulanması için ortaklıklar oluşturulması;
- Yönetim Planının izlenmesi / güncellenmesi / uygulanması;
- Sorumlu resmî kurumların, özel ve kamusal paydaşların periyodik olarak harekete geçirilmesi ve koordinasyonu;
- Mirasa konu alanların ve yapıların korunma durumuna ilişkin raporların hazırlanması;
- Yönetim Planında programlanan (zamanlanan) eylemlerin ve/veya mevcut planlara dâhil edilmemiş olan eylemlerin/projelerin yönetimi, finansmanı ve uygulanması için koordinasyon yapılması;
- Alanın kültürel, çevresel ve sosyoekonomik yönleriyle ilgili araştırmaların ve etütlerin geliştirilmesi, yürütülmesi ve koordinasyonu;
- Doğal ve kültürel mirasın korunması, projelerin uygulanması ve alanların yönetimi hususlarında UNESCO ve Avrupa Birliği ile iş birliği ve faaliyetlere katılım.

Alan yönetimi, 27.11.2005 tarih ve 26006 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren “Alan Yönetimi İle Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri İle Yönetim Alanı’nın Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hükümlerine göre çalışmakta; Alan Yönetim Planı’nın uygulanması ve denetlenmesi bu yönetmeliğin 13. maddesi’ne göre yapılmaktadır.

Yönetim planıyla belirlenen yönetim, koruma, sunum, tanıtım ve ziyaretçi yönetimi stratejileri doğrultusunda alana yönelik yapılan çalışmaların ve faaliyetlerin raporlanması, planda belirlenmiş olan izleme göstergeleri doğrultusunda yıllık performans değerlendirmeleri ve bir sonraki yılın çalışma programı ile bütçe taslağı yapılmakta; hazırlanacak raporlar Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu’nca değerlendirilmekte; bir sonraki yılın çalışma programı ve bütçesi onaylanmakta; beş yılda bir vizyon, amaçlar, politikalar ve eylemler gözden geçirilerek güncellenen yönetim planı taslağı 11 inci ve 12 nci maddelerde tanımlı süreç doğrultusunda değerlendirilerek ve onaylanmaktadır.

5.5.1.1. EŞGÜDÜM VE ÖRGÜTSEL YAPI

Alan Yönetimi, yetkili kamu kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında eşgüdümü sağlayacak bir araç, Yönetim Planı ise bu eşgüdümü somutlaştıracak eylemleri aynı hedefe odaklayan paydaş eksenli bir rehberdir.

Söz konusu eylemlerin hayata geçirilmesi için, uygulamadan sorumlu kurum ve kuruluşların yedi başlık altında ele alınan sorun ve hedeflere bağlı olarak oluşturulan eylemleri sahiplenmesi ve kurumlar arası işbirlikleri (ortak hizmet protokolleri vb.) çerçevesinde uygulama adımlarını tanımlaması gerekmektedir.

Özellikle birden fazla ilçe ve yerleşim birimine yayılan tarihsel alanlarda bulunan kültür varlıklarının korunması, değerlendirilmesi ve yönetiminde, geleneksel yönetim ve örgütlenme anlayışı yeterince etkili olamamaktadır. Örgütsel, teknik ve kültürel altyapıda yaşanan sorunlar; bilgi, veri, proje, program, eleman, mali kaynak, uygulama, yöntem paylaşımını ve birbirinden farklı niteliklere sahip mevcut örgütlerin ortak hedef doğrultusunda birlikte hareketini engelleyici nitelik göstermektedir. Bu nedenle, dinamik, katılımcı, hedeflere odaklı, ikna ve uyum yeteneği yüksek bir örgütlenme anlayışına sahip, paydaşlar arası koordinasyon ve işbirliğini sağlayacak, bağlı olduğu yerel yönetimin (Bursa Büyükşehir Belediyesi) bir uzantısı olarak hareket edecek alan yönetimi organizasyonu oluşturulmuştur. Alan yönetimi aynı zamanda, ortak hedeflere ulaşmak için kritik öneme sahip merkezi ve yerel yönetim kurum ve kuruluşları ile sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarının

katılımcılık, algının artırılması, bilinçlendirme, bütünleşme ve uyumlu çalışma kapasitelerin geliştirilmesini temin etmiş olacaktır.

Bursa Alan Başkanlığı, mevzuat gereğince alan başkanı, koordinatör, uzmanlardan oluşan çalışma ekibi ve ilgili kurullardan oluşturulmuştur. Bu kurullar, Danışma Kurulu ile Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'dur. (Kurullarda yer alan üyelerin listesi sayfa 7-8-9'da yer almaktadır) Yönetim Planı hazırlanması kapsamında hem şeffaflık gereği hem de alandaki tüm paydaşların sürece katılımını sağlamak amacıyla ulusal ve yerel katılımlı arama toplantıları yapılmıştır. Yönetim Planı, kültürel mirasın korunması konusunda ilgili kurumlar arasında ki bunlar kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri, meslek odaları, hak sahipleri ve bölgenin kullanıcılarıdır, ortaklaşa yürütülmesi gereken çalışmalarda eşgüdümü sağlamaya yönelik önemli bir araçtır.

Şekil 1. Bursa Alan Başkanlığı Organizasyon Şeması

5.5.1.2. FİNANSAL KAYNAKLAR

İlgili mevzuata göre ("2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" ve "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik") kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler ile gerçek ve tüzel kişiler, Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nca onaylanan Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı'na uymak zorundadırlar. Yetkili idareler, plan kapsamındaki hizmetlere öncelik vermek ve bu amaçla bütçelerine gerekli ödenekleri ayırmakla yükümlüdürler. Yönetmelikte ayrıca Alan Başkanı'nın, uygulamadan sorumlu kurum ve kuruluşların ve yetkili idarenin bu konuda eşgüdüm içinde çalışması gerektiğini de vurgulanmaktadır.

Bursa (Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Dünya Mirası Alanı 2021-2026 Dönemi Yönetim Planı çalışması ile ortaya çıkan her bir eylemin uygulanmasına ilişkin kaynaklar sadece finansal değil, aynı zamanda ilgili kurumların sahip oldukları bilgi birikimi, insan kaynağı, teknoloji ve benzeri proje deneyimi kapasitelerinin kullanılmasını da içermektedir.

Alan Yönetiminin ilk döneminde kamu finansmanı özellikle önemliydi. Önceki planın ömrü boyunca, Alan Yönetimi işlevini destekleyen kaynakların çoğunluğu, başta Büyükşehir ve İlçe Belediyeleri ile Vallik olmak üzere, kamudan gelmeye devam etmiştir ve edecektir. Bununla birlikte, öngörülen eylemlerin bu plan dönemi boyunca yürütülebilmesi için kaynak seçenekleri bulunması zorunlu olmaktadır. Eylemlerin yürütülmesinde Kurumların yatırım programı ile kuruluş amacı ve etkinlik kapsamı çerçevesinde bütçesinden mali kaynak tahsisi yapılabileceği buradaki temel belirleyici unsurdur. Her bir eylemin finansmanının hangi kurum tarafından karşılanacağı eylem planında belirtilmelidir.

Bu planda yer alan birçok eylem için finansman kaynaklarının belirlenmesi, eylemlerin gerçeğe dönüştürülmesine yardım edecektir. Kaynak sağlayıcılar, kamu kurumu veya yerel yönetim birimi olabileceği gibi kamu özel-sektör ortaklığı, ajanslar, sivil toplum, gönüllü katılım ve özel sektör olabilecektir. Hangi kaynaklara başvurulacağı, kurumların yatırım programı ve kuruluşların amaçları doğrultusunda bütçesinden mali kaynak tahsisi yapabilme koşulları dikkate alınarak, eylemin içeriğine göre alan yönetimi tarafından

belirlenecek ve koordine edilecektir. Yönetim Planı projelerine özel kişi ve kuruluşların katkısının sağlanabilmesi, Alan Başkanlığı tarafından yürütülecek önemli çalışmalardan birisidir.

Yatırım ağırlıklı bir sektör olan turizm sektörü ile bağlantılı olarak doğrudan veya dolaylı sağlanan devlet teşviklerinin etkisi önemli olmaktadır. Sağlanan teşvikler nakdi veya nakdi olmayan unsurlardan oluşabilmektedir. Turizm ve turizmi esas alan kalkınma ve ilintili olarak kültürel, tarihi, doğal alanlar ile ilgili teşviklerin farklı mevzuat türünde ve farklı kurumlar tarafından düzenlenmiş olması işletmeler açısından bürokratik süreci uzatmakta, teşviklerin etkinliğini ve verimliliğini azaltmaktadır. Bu teşviklerinin koordinatör bir kurum tarafından düzenlenmesi teşviklerden sağlanacak faydayı artıracaktır.

5.5.2. UYGULAMA, İZLEME, DENETLEME, GÖZDEN GEÇİRME ve GÜNCELLEME SÜRECİ

İzleme işlevi Dünya Mirası varlıklarının mevcut ve planlanan durumları hakkında nesnel veriler sunar. Bu veriler çeşitli amaçlar için kullanılır:

- UNESCO uyumlu izleme
UNESCO rehberine göre izleme raporlarının hazırlanması...
- Sürekli izleme
Sorunlu gelişmeleri erken tespit etmek ve nedenlerini belirlemek için UNESCO Dünya Mirası varlıklarının korunma durumlarının ve Dünya Mirası alanının gelişiminin sürekli izlenmesi...
- Başarı değerlendirmesi
Yönetim Planı başarısının yanı sıra yapıların ve prosedürlerin işlevsel kapasitesinin izlenmesi ve ölçülmesi...
- Yönetim Planının Güncellemesi
Yönetim Planının güncellenmesi gerekliliği, UNESCO önerilerine göre dönemsel olarak veya izleme sonuçları (örneğin ilkelerin, hedeflerin, önlemlerinin ve hatta kurumların ve prosedürlerin yeniden uyarlanması ihtiyacı) esas alınarak belirlenecektir.
- Veri kayıt alanları
UNESCO'ya göre en önemli hususlar, olağanüstü evrensel değerlerin, özgünlüğün ve bütünlüğün şartları ve gelişimidir. Bu hususlar sürekli izlenecek ve kaydedilecektir.

5.5.2.1. YILLIK RAPORLAMA

Bursa (Hanlar Bölgesi – Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı'nın uygulama sürecinde her yıl gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu sayede her yıl, finans kaynaklarının kullanımı ve eylemlerin uygulanmasına yönelik güncellemeler bir sonraki yılın çalışma programına yansıtılabilecektir.

Performans bazlı yönetimin bir unsuru olarak hedef ve eylemlerin göstergeler yardımı ile gözden geçirilmesi, bu konudaki koordinasyon maliyetlerini düşüreceği gibi güncelleme kalitesini ve verimliliğini de arttıracaktır.

Bu bağlamda, uygulama, gözden geçirme ve güncelleme sürecinin en önemli aşamalarından biri rapor elde etmektir. Rapor elde etme bir kavramdan ziyade bir yöntem olup; uygulama sürecinin tüm aşamalarında rapor elde edilmek suretiyle gelişmelerin takip edilmesi ve denetlenmesi mümkün olacaktır.

Söz konusu raporların uygulama sürecinde yer alan ilgili tüm taraflarla paylaşılmasının sürece olumlu katkısı olacağı, taraflar arasında bilgi ve deneyim paylaşımı yaratacağı ve güncelleme süreci açısından ortak çalışma kültürüne katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Yönetim planının uygulanması ve denetlenmesi ile ilgili olarak, 26006 sayılı Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 13. Maddesinde "Alan Başkanınca, yönetim planı kapsamında belirlenen yönetim hedef ve politikaları doğrultusunda alana yönelik yapılan çalışmaların yıllık performans değerlendirmeleri ve bir sonraki yılın çalışma programı ile bütçe taslağı bir raporla birlikte hazırlanır. Hazırlanan raporlar eşgüdüm ve denetleme

kurulunca değerlendirilir ve bir sonraki yılın çalışma programı ve bütçesi onaylanır. Yıllık incelemenin dışında alan başkanı ve Bakanlık koordinasyonunda beş yılda bir vizyon, hedefler ve politikalar gözden geçirilerek güncellenen yönetim planı taslağı 11 inci ve 12 nci maddelerde tanımlı süreç doğrultusunda değerlendirilir ve onaylanır. Planın, beş yıl sonunda kapsamlı olarak güncellenmesi sürecinde gerekli görülmesi halinde Bakanlıkça ilgili tarafların katılımıyla koordinasyon toplantıları düzenlenebilir.” hükmü yer almaktadır.

17. Maddeye göre Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'nun bu denetim görevini yerine getirebilmesi amacıyla bir Denetim Birimi kurulabilir. Kurulmasının uygun görülmesi halinde Denetim Birimi'nce ya da Denetim Birimi kurulmaması halinde Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından yıllık denetim raporlarının hazırlanması ve bu raporların Bakanlığa sunulması da ilgili yönetmeliğin 14. Maddesine istinaden “Alan Başkanı”nın görevleri arasında sayılmaktadır.

Ayrıca, Yönetim planının uygulama sürecinde Alan Başkanı, “Yönetim planının yıllık hedeflerinin gerçekleşmesi için Bakanlık ve ilgili diğer idareler ile birlikte çalışma programlarını hazırlamak ve kaynak araştırması yapmak” görevini yönetmeliğin 14. Maddesine istinaden yürütür.

2021 Mayıs ayında "Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı" uygulanmaya başlanır	Ocak-Mart	Bir önceki yılın "Faaliyet Raporu" hazırlanır
	MAYIS	Bursa Alan Başkanlığı Eşgüdüm Denetleme Kurulu'na sunulur
	Temmuz- Aralık	Bir sonraki yılın "Çalışma Programı ve Bütçe Taslağı" hazırlanır
	ARALIK	Bursa Alan Başkanlığı Eşgüdüm Denetleme Kurulu'na sunulur

Şekil 2. 2021-2026 yılları arasında izleme ve denetleme süreci takvimi

5.5.2.2. YÖNETİM PLANI YILLIK ÇALIŞMA PROGRAMI

Alanda çalışma yürüten kurumların bir sonraki yıla ilişkin çalışma programlarını hazırlama süreçleri her yıl haziran-temmuz aylarında başlar ve ocak ayında kesinleştirilerek kurumlarca onaylanır.

Yönetim planında belirlenen hedef ve tanımlanan eylemler kurumların çalışma programlarında yer alabilmesi için her yıl haziran ayından itibaren kurumlarla koordinasyon toplantıları düzenlenmesi gerekmektedir. Yönetim planında genellikle proje paketi tanımlar nitelikte olan eylemlerin; söz konusu koordinasyon toplantılarında proje isimleri olarak kesinleşmesi hedeflenmektedir.

Kurumlar kendi çalışma programlarını onayladıktan sonra; Denetim Birimince ya da Denetim Biriminin kurulmaması durumunda Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından alanlara ilişkin eylemler süzülerek “yönetim planının bir sonraki yıla ilişkin çalışma programı” oluşturulacak ve her yıl aralık ayında Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu'na sunulacaktır.

5.5.2.3. YÖNETİM PLANI YILLIK BÜTÇE TASLAĞI

Çalışma programlarında yönetim planının yol göstericiliği ile yer alacak proje isimleri belirlendiğinde bütçe taslağının da oluşturulabilmesi mümkün olacaktır.

Eylem planı tablolarında Bursa (Hanlar Bölgesi ve Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Köyü'ne yönelik olarak her eylem özelinde sorumlu kurum ve paydaş tanımlamaları yapılmıştır. Bu tanımlar, ağırlıklı olarak eylemin yürütülmesinde her türlü kaynağın hangi kurum/kurumlardan karşılanabileceğini açıklamaktadır.

Kurumların yatırım programlarında, kuruluş amaçları ve etkinlik kapsamı çerçevesinde bu konuda bütçelerinden mali kaynak tahsisi yapmaları öngörülmektedir. Bu çerçevede her eylemin özelinde tanımlanan “sorumlu kurum ve paydaşların” konuya ilişkin bütçeleri belirlenebilecektir.

Eylemlerin projeler olarak gerçekleştirilmesinde ihtiyaca göre oluşacak personel ihtiyacı, donanım/cihaz ihtiyacı ve danışmanlıklar, tasarım ve uygulama maliyetleri ana maliyet kalemlerini oluşturacaktır. Buna göre eylemlerin yürütülmesinde üç ana maliyet kalemi olacaktır:

- Hazırlık ve tanıtım giderleri
- Uygulama giderleri
- Yönetim giderleri.

5.5.2.4. YÖNETİM PLANI YILLIK FAALİYET RAPORU

Alanda çalışma yürüten kurumların bir önceki yıla ilişkin faaliyet raporlarından yönetim alanına ilişkin verilerin süzülmesi gerekmektedir. Kurumların faaliyet raporları Ocak ve Mart ayları arasında hazırlanıp kurumlar tarafından Nisan ayında onaylanır. “Yönetim planı yıllık faaliyet raporu” da kurumların faaliyet raporlarının incelenmesi sonucunda oluşturulur.

Alanın koruma ve yönetimi için her türlü uzun vadeli sorunun, kültürel mirasa yönelik tehditlere, kültürel mirasın özgünlük ve/veya bütünlüğündeki hassas/zayıf noktalara ve olumsuz değişikliklere, koruma ve yönetimin bu hassas/zayıf noktaları ve tehditleri nasıl düzenlediğine ve her türlü olumsuz değişikliği nasıl azaltacağına değinen bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.

Bu değerlendirme; yetkin kurumlar ve uzmanlardan yararlanılarak, Danışma Kurulu ile ortaklaşa çalışmalar yapılarak oluşturulabilir. Değerlendirmelerde mümkün olduğu durumlarda sayısal ifadelerin kullanılacağı göstergelerin tanımlanması gerekmektedir. “Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı” alanının büyüklüğü ve çeşitliliği göz önünde bulundurularak hedefler altında tanımlanan eylemlerin gerçekleştirilme oranları olarak değerlendirilmelidir. Göstergelerin, uygulama sürecinde kazanılacak deneyimle çeşitleneceği öngörülmektedir. Sonuç olarak, ilgili Mevzuata istinaden kurulmasının uygun görülmesi halinde Denetim Birimi’nce ya da Denetim Birimi kurulmaması halinde Bursa Alan Başkanlığı ekibi tarafından hazırlanan “yönetim planı yıllık faaliyet raporu”; her yıl Mayıs ayında Eşgüdüm ve Denetleme Kurulu’na sunulur.

5.5.2.5. YÖNETİM PLANI’NIN REVİZYONU

Yönetim planının etkin şekilde uygulanması bir planlama, uygulama, gözlem, değerlendirme ve geri bildirim döngüsü gerektirmektedir. Bu döngünün sürekliliği; eylem planları, yıllık çalışma programları ve bütçe taslakları, yıllık faaliyet raporları, değerlendirme raporları, EDK kararları ve yönetim planı revizyonu ile sağlanacaktır.

Bu döngünün amaçları:

- a) Paydaşların yönetim planı uygulamasını değerlendirmesini sağlamak;
- b) Yönetim alanı kültürel mirasının zaman içinde sürdürülüp sürdürülmediğinin değerlendirilmesini sağlamak;
- c) Değişen koşulları ve varlıkların muhafaza durumunu kaydetmek üzere kültürel miras hakkında güncel bilgi sağlamak;
- d) Paydaşlar arasında işbirliği, bilgi ve tecrübe alış veriş için bir mekanizma oluşturmak.

Bursa ve Cumalıkızık Yönetim Planı’nda kurumların 2021 itibarıyla tamamlanmış, devam eden, yapılması planlanan ve periyodik olarak yürüttükleri çalışmaların tabloları raporda yer almaktadır. Bu tablolar ve yönetim planının birinci bölümündeki tüm bilgiler; yönetim planı uygulanmaya başladıktan sonra sürecin değerlendirilmesi için başlangıç noktası olarak kabul edilebilecek mevcut durumu oluşturmaktadırlar.

Yönetim planının uygulama sürecinde her yıl “bir sonraki yılın çalışma programı ve bütçe taslağı” ile “bir önceki yıla ilişkin faaliyet raporu” ayrıca “değerlendirme raporu” hazırlanarak Eşgüdüm Denetleme Kurulu’na sunulacak ve bu sayede sürecin izlenmesi ve denetlenmesi sağlanacaktır.

Eşgüdüm Denetleme Kurulu’nun periyodik raporların sunduğu bilgiler sonucunda aldığı kararlara göre yönetim planının beş yılda bir gözden geçirilerek güncellenmesi öngörülmektedir.

Yeni Plan, 2021 yılı ile 2026 yılı arasındaki beş yılı kapsamaktadır. Önceki planlardan hala geçerli olan konu, tema, hedef veya eylem yeni plana da dahil edilmiştir.

Yönetim Planı değişen şartlar neticesinde kısa ve orta vadeli aralıklarla izlenecek ve revize edilecektir. Bu, yeni fırsatlar ve mevcut zorluklarla ilgili yeni bakış açıları sunacaktır. Plan, yürürlükte olduğu sürece, gerektiği şekilde uyum sağlama esnekliğini korumalıdır. Gözden geçirme ayrıca, Yönetim Planında yer alan tema ve hedeflerin etkinliğini veya başka kıstaslara göre değerlendirmesini yapma imkânı sağlar; tanımlanan eylemlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin ve ileride yapılması gerekip gerekmediğinin belirlenmesini sağlar.

BİBLİYOGRAFYA

- 1325 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, s.318-321.
- 18 Mart 1925 tarihli Yeni Fikir Gazetesi.
- A 153 Nolu Şeriye Sicilleri, Bursa 2010.
- Abacı, Z.D. (2002), "17. Yüzyılda Bursa'nın Kentsel Dokusundaki Degisiklikler", Bursa Defteri, 16:109.
- Abdal Mehmet Camii Çevresi Kentsel Tasarım ve Çevre Düzenleme Çalışması (Landscaping And Urban Designs Around Abdal Mehmet Camii (Mosque) (2008), Osmangazi Belediye Başkanlığı, Bursa.
- Akbulut, Rüknettın (1957), Herşeyi ile Bursa, Sulhi Gara Matbaası.
- Akkılıç, Yılmaz (1999), "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dönüşüm Sürecinde Üç Bursa Sergisi", 3:168.
- Akkılıç, Yılmaz (2001a), Prusa'dan Bursa'ya Bursa'dan Yıldırım'a Bir Kentin Tarihsel Serüveni, Yıldırım Belediyesi, Harman Ofset, İstanbul.
- Akkılıç, Yılmaz (2001b), "Halkevleri ve Bursa Halkevi", Bursa Defteri, 11:39, Bursa.
- Akkılıç, Yılmaz (2002), "Bursa Ekonomisinin Tarihsel Gelişimi", Bursa Defteri, 13:41, Bursa.
- Akkılıç, Yılmaz (1999), "Bursa'da Kapalıçarşı", *Kapalıçarşı*, (Mart'99). 7-10.
- Akkılıç, Yılmaz (2002), Bursa Ansiklopedisi, Bursa Defteri Yay. Bursa.
- Akkılıç, Yılmaz (1999), Atatürk ve Bursa, Bursa: Bursa Kültür ve Sanat Yayınları AŞ
- Akkor, M.Ö. (2009), Bursa Mutfağı, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akkuş Mine (2002), "Geçmişten Bugüne Uzanan Bir Soluk: Cumalıkızık", Bursa Araştırmaları Dergisi, S. 6, Bursa.
- Aksoy, E. (2007), Severan Mosaics Of Antioch A Stylistic Study, III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri / The Proceeding Of III. International Symposium Of The Mosaic Of Turkey, Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi.
- Aksoy, F. ve Dostoğlu, N. (2017). "Emirsultan, Karamazak, Musababa, Piremir, Teferrüç Mahallelerinde Sivil Mimari", ed. Elbas, A., Bursa'nın Tarihi Mahalleleri – IV, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 149-156.
- Aktüre, S. (1975), 17. yy. başından 19. yy ortasına kadarki dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehrsel Yapının Değişme Süreci, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1) 101-129.
- Aktüre, S. (1978), 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi, Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi
- Akurgal, E. (1988), Anadolu Uygarıkları, Net Turistik Yay., İstanbul.
- Akurgal, E. (1980), The Art and Architecture of Turkey, New York: Oxford University Press
- Algül, Hüseyin (1982), Osmanlı Sultanları ve Emirsultan, Marifet.
- Alkaya, N., (1994), "Bursa'da Nüfus-Şehrsel Mekan İlişkisi", MSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul.
- Alptekin,Ü.,Yıldız,T. (2005), Bursa'nın Kültürel ve Tarihi Mirasının Korunma(ma)sında Yapılmış Koruma Planlarının Katkısı, Korumada 50 Yıl, Kongre Kitabı M.S.G.S.Ü, Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1987), İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş., 22 cilt.
- Arda, İlhan (2000), Bertrandon De La Broquiere Denizaşırı Seyahati (Çeviri), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Arkitekt Yaşama Sanatı, "Bursa", Şubat 1993.
- Armağan, Mustafa (1998), Bursa Şehrengizi, İstanbul: İz Yayıncılık
- Aru, Kemal Ahmet (1998), Türk Kenti, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları
- Aslan, Rukiye (2006), 16. Yüzyıl Ortalarında Bursa, Master Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Aslanapa, Oktay (1986), Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Aslanoglu, R.A.,(1999), "Bursa'da Kentleşme Süreci", Bursa Defteri, Bursa.
- Aslanoğlu, R. (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Yayınları, Bursa.
- Ataman, Sedat (1938), Bursa Tarihçesi, Emek Matbaası, Bursa.

- Aydın, O., (1997), "Bursa Kent Merkezinde Alışveriş Olgusunun Değişimi ve Kentsel Tasarım Bakış Açısından Değerlendirilmesi", MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Kentsel Tasarım Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Aykut, Şaban (1999), Büyük Bursa Tarihi Antolojisi.
- Ayverdi, E.H. (1966, 1989), Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 1230-1402, (C. I, II, III.), İstanbul, Kubbealtı Yayınları.
- Ayverdi, E.H. (1989), İstanbul Mimari Çağının Menşesi Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid (1230-1402), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No:57, I
- Ayverdi, E.H. (1989), Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (1403-1451), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No:65, II
- Ayverdi, E.H. (1989), Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No:69, III - IV
- Baer, G. The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds, International Journal of Middle East Studies, 1(1970) 28-50.
- Bağbancı, K Özlem (2007), Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma, Yıldız Teknik Üniversitesi FBE Doktora Tezi.
- Bağbancı, K Özlem, Formation of the Historical Commercial Centre in Bursa, the First Capital City of Ottoman Empire, Uludağ University Department of Architecture.
- Bammer, A., Wohnen im Verganglichen. Traditionelle Wohnformen in der Türkei und Griechenland.
- Barkan, Ömer - Meriçli, Lütfü Enver (1998), Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Başgelen, Nezih (2007), Cennet Bursa Panoramları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Batkan, Önder (1996), "Bursa Kentsel Gelişim ve Planlama Süreci", Bir Masaldı Bursa kitabı, Yapı Kredi Yayınları, Bursa.
- Baykal, Kazım, (1989), Bursa'da Ulu Cami, Bursa: Hakimiyet Matbaası
- Baykal, Kazım, (1950 ve 1982), Bursa ve Anıtları, Aysan Matbaası.
- Baykal, Kazım, (1993), Bursa ve Anıtları, Bursa: Hakimiyet Tesisleri
- Baykal, Kazım, (1948), Tarihte Bursa Yangınları.
- Baykal, Kazım (1946), Bursa Koza Hanı ve Mescidi, Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayını.
- Baykal, Kazım, (1992), "İrgandı Çarşılı Köprüsü: Çalışma Notlarımız", Bursa Osmangazi Belediyesi Arşivi
- Baykal, Kazım, (1976), 2000 Yıllık Bursa'nın Belediyesi, Bursa: Öz Kardeşler Matbaası
- Baedeker, Karl (1905), Konstantinopel und das Westliche Kleinasien, Leipzig
- Beausoleil, Jeanne, et.al., (1980), Turquie-Türkiye 1912-1923: Autochromes-Özrenkli Fotoğraflar, Collections Albert Kahn, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Beşbaş, N., Denizli, H. (1983), Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III. (Bursa İl Merkezi), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Betsy, Harrell, (1980), Bursa Rehberi, Redhouse Yayınevi, İstanbul.
- Bilenser, E., (2003), "Tarihi Hanlar ve Geleceğe Aktarımı", Tarihi Bursa Hanları.
- Bubik, Y., (2003), "Kapalıçarşı'nın Evvel Zamanı", T.E.D Bursa Koleji Eğitim Derneği, Bursa, s.76.
- Budakoğlu, Salih, Bursa Kapalı Çarşı Yangını 1958, <http://www.bursadakultur.org/>
- Bursa, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No.1826, 1996.
- Bursa Ansiklopedisi, Bursa Hakimiyet Kültür Hizmetleri Dizisi, 2 cilt, 1984.
- Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı, "Muradiye Kültür Külliyesi (Eski Fabrika-i Hümayun) Tanıtım Toplantısı Genel Bilgileri", 26.11.1997.
- Bursa: Bereketli Topraklar Üzerindeki Altın Şehir, Bursa Tanıtım Kitabı, Ankara: Kültür Ofset Ltd. Şti., 1997.
- Bursa Çevre Durum Raporu (1998 Aralık), Tanıtım Ofset, Bursa
- Bursa Defteri, Üç Aylık Kent Kültürü ve Düşün Dergisi.

- Bursa Defteri, sayı: 1-11, 1999-2001.
- Bursa Erkek Lisesi, Eğitim ve Öğretimde Bursa Erkek Lisesi'nin 100 Yılı, Bursa: Bel Yayınları, 1983.
- Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Hizmet Albümü (1946-1985)
- Bursa Hanları, Yeni Basımevi, Halkevi Neşriyatı 1935.
- Bursa Kadı Sicilleri.
- Bursa Kültür Varlıkları Envanteri, Anıt Eserler (2011), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Bursa - Çarşının Öyküsü (2011), Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Bursa Merkez Koruma Geliştirme Projesi Açıklama Raporu (1989), ODTÜ.
- Bursa Tahrirat Defterleri.
- Bursa Ziraat Mektebi, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Bursa, s.10-34 (original: "L'esperienza del Piano di Bursa", Urbanistica, n.36-37, 1961, p.110-136).
- Bursa'da Kapalıçarşı'nın Sosyal ve Mekansal Yapısı (1999), Olay Gazetesi Yayını: Bursa'nın Hayat Sahnesi: Kapalıçarşı, Bursa.
- Bursa'nın Tarihi Mahalleleri I. (2011), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Bursa'nın Tarihi Mahalleleri II. (2011), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Bursa'nın Kalbi: Ulucami [Editörler: Mustafa Kara, Bilal Kemikli] (2010) Bursa İl Özel İdaresi.
- Bursa'nın Tarihi ve Kültürel Değerleri (2008), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem 21 Yayını.
- Calder, W.M., Bean, George, E. (1958), A Classical Map Of Asia Minor, Published by The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Canpolat, E., (1999), "Bursa'da Kentleşme Süreci", Bursa Defteri, 2:23.
- Carter Vaughan Findley (2005), The Turks in World History, Oxford.
- Cemal, A. (1932), Bursa..., Kanaat Kütüphanesi, İstanbul.
- Cemiloğlu, Mustafa (1999), Bursa Dağ Köyleri ve Köy Adı Efsaneleri, Bursa Defteri, S:3.
- Cengiz, İ. (2007), Yaşayan Müze Bursa, Bursa Kültür AŞ Yayınları.
- Cerası, M. (1999-2001), Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğunda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Kent Mimarisi, Çev. A. Ataöv (1988), YKY, İstanbul.
- Cezar, Mustafa. (1983) " Osmanlı Klasik Devri Ticari Yapıları ", Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul.
- Cezar, Mustafa., (1985), Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını no.9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Cullberg; C., Dix Tells aux Environs de Bursa, Meddelanden Fran Lunds Universitets Historiska Museum 1964-65 Lund.
- Çakıcı, Sermin (2008), A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa, Restorasyon Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara, s. 19.
- Çakıcı, Sermin, ODTÜ, Mimarlık Bölümü 100 YILLIK PLANLAMA SÜRECİNDE BURSA TİCARET MERKEZİ'NİN DEĞİŞİMİ ve KORU(N)MA KARARLARI (1890-1990) <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/dosya14-2.pdf>
- Çakıcı, S., A Proposal for Preservation and Rehabilitation of Yeni Galle Pazarı Hanı (former Ali Paşa Kervansarayı) and its Immediate Surrounding in Bursa, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü Restorasyon Yüksek Lisans Programı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2008.
- Çalıkıuşu, Eser (2010), Bursa Dini Mimarisinde Türk Barok Bezemeleri, Bursa İl Özel İdaresi.
- Çarşının Öyküsü, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çetin, Osman (1994), Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Çetintas, Sedat (1946), Türk Mimari Anıtları Osmanlı Devri Bursa'da ilk Eserler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Çifçi, B.D. - Ş. Demirci - G.B. Altınöz - E. Caner-Saltık - A. Güney (2006), Bursa'daki Bazı Tarihi Evlerin Dış Cephe Sıva Ve Badanalarının Renkleri Üzerine Arkeometrik Çalışmalar" Arkst Xxıı, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları 2007 Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Çiftçi, Cafer (2004), Bursa'da Vakıfların Sosyo- Ekonomik İşlevleri, Gaye Kitabevi, Bursa.
- Çorum, Bengi (2002), Erken Osmanlı Kalem İşlerinden Bir Örnek: Bursa Ali Paşa Camii / An Early Ottoman Wall Painting: Bursa Ali Pasa Mosque, Sanat Tarihi Yıllığı 15.
- Dağlıoğlu, Hikmet T. (1940), On altıncı asırda Bursa : 1558-1589, Bursa Vilayet Matbaası.
- Dalsar, Fahri (1960), Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, no. 856
- Dara, Ramis (2003), Tarihi Bursa Hanları ve Çarşıları, TED Bursa Koleji Kültür Yayınları.
- Dara, Ramis (1997), Bursa'da Bir Başka Zaman, Bursa: Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı
- Dede, R. ve Dostoğlu, N. (2010). "Geçmişten Günümüze Bursa Tarihi Ticaret Aksı", Dostoğlu, N. vd. (ed.) Çarşının Öyküsü: Bursa, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 476-483.
- Dede, R. ve Dostoğlu, N. (2011). "Geçmişten Günümüze Bursa Tarihi Ticaret Aksı", Güney Marmara Mimarlık, no. 28, Nisan 2011, 14-18.
- Delaunay, M. (1928), Bursa ve Civarı, İstanbul.
- Demirağ, Banu (2000), Manolya Ağacının Kökleri, İstanbul:Zero Prodüksiyon Ltd.
- Demiralp, Yekta (1999), Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Diñçel, Ö. Faruk (2003), Yörük ve Türkmen Diyarı Bursa Dağ Yöresi, Dağ-Der Yayınları.
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, DPT, 2006.
- Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerleşme - Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, 2007.
- Dostoğlu, Neslihan & Vural, Tülin (2002) "The Role of Western Planners in the Transformation of Bursa from a Traditional Ottoman City to a Metropolitan Center of the Turkish Republic, *Traditional Environments in a New Millennium*, der. H.Turgut, P. Kellett, Second International Symposium of IAPS-CSBE Network Book serisi, İstanbul, 239-246.
- Dostoğlu, Neslihan (1999), "Bursa'da Orhangazi Meydanı ve Arolat'ların Katkısı", Mimar, Anlam, Beğeni, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 86-95.
- Dostoğlu, Neslihan (2000), "Bursa'da Farklı Konut Alanlarında Çevresel Anlam", Yapı, 221, 2000: 62-70.
- Dostoğlu, Neslihan (2001) *Osmanlı Döneminde Bursa: 19. Yüzyıl Ortalarından 20. Yüzyıla Bursa Fotoğrafları*, AKMED, Antalya.
- Dostoğlu, Neslihan (2001), "Irgandı Bridge From the Past to the Present", Studies in Ancient Structures 2nd International Congress, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 39-50.
- Dostoğlu, Neslihan (2002) Osmanlı Döneminde Bursa, Remzi, İstanbul.
- Dostoğlu, Neslihan, Oral, Ö. (1999), "Bir Osmanlı Başkenti: Bursa'nın Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Fiziksel Değişim Süreci", Osmanlı Mimarlığının 7. Yüzyılı "Uluslararası Bir Miras", YEM Yayınları, İstanbul, s. 221-229.
- Dostoğlu, Neslihan, vd (2008) Bursa'da Kentsel Dönüşüm, *Bursa Defteri* (31) 5-30.
- Dostoğlu, Neslihan, (2004) Bursa'nın Kentsel Gelişimi, *Bursa'da Yaşam (Olay)* 52-68.
- Dostoğlu, Neslihan, Vural, T. (2004), "Lörcher, Prost ve Piccinato'nun Bursa'daki Kentsel Gelişim Katkıları", Bursa'da Yaşam, Olay Gazetesi Eki; s. 122-126.
- Dostoğlu, Neslihan ve Polat, Sibel (2007), Kentsel Dönüşüm Kavramı Üzerine: Bursa'da Kükürtlü Ve Mudanya Örnekleri, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 1,
- Dostoğlu, Neslihan, Arzu Çahantimur, Handan Dülger Türkoğlu, Erkan Işığışok, Fadime Boztaş (2011), Bursa Osmangazi İlçesi Hisar Bölgesi Yönetim Planı Hazırlamaya Yönelik Araştırma Projesi.
- Dostoglu, N., Kitagawa K. ve Asami Y. (2004). "Locational Tendency of Mosques in Bursa, Turkey: Regional Study Using Geographic Information System", Journal of Architectural and Planning Research, 21, no.3, 209-221.
- Dostoğlu, N., Başdemir, A., Durmaçalış, B., Çalikuşu, E. (2016), "Awareness Raising Process in World Heritage Site Bursa", TÜBA-KED (Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi), No:14, 209-221.
- Dostoğlu, N. (2014). "UNESCO Dünya Miras Listesi ve Türkiye", Mimarlık, No: 379, 11-13.

Dostoğlu, N. (2008). "Responsibilities and Opportunities in the Reconstruction Process of Irgandi Bridge in Bursa, Turkey", CSAAR (2008): Responsibilities and Opportunities in Architectural Conservation: Theory, Education & Practice Proceedings Book, Amman, Jordan, 3-8 Kasım 2008, vol. 1, 475-492.

Dostoğlu, N. (2005). "Cumalıkızık: Revitalization of a 700 Year Old Otoman Waqf Village", Yüksel, Y. D., et.al. (ed.), City Architecture: in Between Past and Future, İstanbul: ITU Housing Research and Education Center, 111-118.

Dostoğlu, N. ve Vural, T. (2002). "The Role of Western Planners in the Transformation of Bursa from a Traditional Ottoman City to a Metropolitan Center of the Turkish Republic", Turgut, H. ve Kellett, P. (eds.) Traditional Environments in a New Millenium: Second International Symposium of IAPS-CSBE Network; 20-23 Haziran 2001 Amasya, 239-245.

Dostoğlu, N. (2001). "Irgandi Bridge from the Past to the Future", Studies in Ancient Structures 2nd International Congress Proceedings, 9-13 Temmuz 2001, İstanbul: Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, 39-50.

Dostoğlu, N. ve Oral, Ö.E. (2000). "The Physical Transformation of the Ottoman Capital of Bursa from Tanzimat to Republic", 7 Centuries of Ottoman Architecture "A Supra-National Heritage" International Congress, 25-27 Kasım 1999, İTÜ İstanbul; İstanbul: YEM Yayın, 234-243.

Dostoğlu, N. ve Aksoy, F. Mayıs (2012). "Bursa'da Geleneksel Konutlar", Bursa'da Yaşam (Olay), 378-384.

Dostoğlu, N. (2003). "Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet Döneminde Bursa'da Sağlık Binaları", Hekimce Bakış, no. 54, 62-66.

Dostoğlu, N. (2009), "Modernleşme Döneminde Bursa'daki Kentsel Gelişme", Çiftçi, C. (ed.), Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı, Osmangazi Belediyesi, Bursa, 10-11 Nisan 2009, 11-30.

Dostoğlu, N. (2006). "Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi", Çiftçi, C. (ed.), Payitaht Bursa'da Kültür ve Sanat Sempozyum Kitabı, Bursa: Bursa Osmangazi Belediyesi, 7-8 Nisan 2006, 263-278.

Dostoğlu, N. (2005). "Bursa'da Osmanlı Dönemi Hamamları", 1. Bursa Su Sempozyumu Bildiri Kitabı, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 93-106.

Dostoğlu, N. (2002). "Cumalıkızık: Yediyüz Yıllık Bir Osmanlı Vakıf Köyünün Korunarak Yaşatılması", 1. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı; 4-6 Nisan 2002, Bursa: Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü, cilt 1, 263-272.

Dostoğlu, N. (1999). "Bursa'da Orhangazi Meydanı ve Arolat'ların Katkısı", Türk Serbest Mimarlar Derneği "Mimar-Anlam-Beğeni" Sempozyumu, 11-12 Nisan 1997 Ankara, Mimar, Anlam; Beğeni, İstanbul: YEM, 86-95.

Dostoğlu, N. (2016). "Site Management Process in a UNESCO World Heritage Site: Bursa", Ahunbay, Zeynep, Mazlum, Deniz, Eres, Zeynep (eds.), Conservation of Cultural Heritage in Turkey, İstanbul: Ege Yayınları, 163-179.

Dostoğlu, N. (2016). "Bursa and Cumalıkızık: The Birth of the Ottoman Empire", Ertürk, Nevra ve Karakul, Özlem, (editörler), UNESCO World Heritage in Turkey 2016, Ankara: Turkish National Commission for UNESCO, 314-341.

Dostoğlu, N. ve Aksoy, F., (2014). "Mollaarap, Umurbey, Yenimahalle, Karaağaç Mahallelerindeki Sivil Mimarlık Örneklerine Bir Bakış", ed., Elbas, A., Bursa'nın Tarihi Mahalleleri – III, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 199-206.

Dostoğlu, N. (2012). "Ulucami'nin Mimarisi", Kemikli, B. (ed.), Bursa Ulucami, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 97-102.

Dostoğlu, N. (2011). Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi.

Dostoğlu, N. T. (2011). "Geçmişten Geleceğe Irgandi Köprüsü", ed. Dostoğlu, N., Gürsakal, N., Elbas, A. Bursa'nın Tarihi Mahalleleri II: Hocataşkın, Kurtoğlu, Meydancık, Namazgah, Yeşil, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 194-203.

Dostoğlu, N. ve Aksoy, F. (2011). "Hocataşkın – Kurtoğlu – Meydancık – Namazgah ve Yeşil Mahallelerinde Geleneksel Konutlar", ed. Dostoğlu, N., Gürsakal, N., Elbas, A. Bursa'nın Tarihi Mahalleleri II: Hocataşkın, Kurtoğlu, Meydancık, Namazgah, Yeşil, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 222-229.

Dostoğlu, N. ve Aksoy, F. (2011). "Bursa'da Mahallelerin Gelişimi ve Sivil Mimarlık Örnekleri: Nalbantoğlu, Tahtakale, Alipaşa, İbrahimpaşa, Hocaalızade ve Maksem", ed. Dostoğlu, N., Oğuzoğlu, Y., Elbas, A. Bursa'nın Tarihi Mahalleleri I: Alipaşa, Hocaalızade, İbrahimpaşa, Maksem, Nalbantoğlu Tahtakale, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 56-67.

- Dostoğlu, N. (2011). "Bursa Kızık Köylerinde Fiziksel Doku ve Sivil Mimarlık Örnekleri", Uludağ'ın Beşbirliği: Bursa Kızık Köyleri, ed. Kaplanoğlu, R. ve Elbas, A., Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 34-44.
- Dostoğlu, N. (2001). Osmanlı Döneminde Bursa: 19. Yüzyıl Ortalarından 20. Yüzyıla Bursa Fotoğrafları, Antalya: AKMED.
- Dostoğlu, N. (2017), "UNESCO Dünya Miras Alanı Bursa: Fırsatlar ve Beklentiler", Aktüel Arkeoloji, Sayı: 57, Mayıs-Haziran 2017, 32-35.
- Dostoğlu, N., Taciroğlu, A. B., Çalığışu, E. (2016). "Dünya Mirası Bursa'da Yıldönümü Etkinlikleri", Yerel Kimlik, Sayı: 47, Temmuz-Ağustos-Eylül 2016, 42-49.
- Dostoğlu, N. (2015). "Bursa UNESCO Dünya Miras Listesi'ne Girdi ama Hazır mıyız?": Ropörtaj, Prusa, Sayı: 2, Ocak-Şubat-Mart 2015, 26-27.
- Dostoğlu, N. (2015). "Bursa'da Geçmişten Günümüze Kentsel ve Mimari Değişim", Hisar, Sayı: 18, Ocak 2015, 20-31.
- Dostoğlu, N. (2014). "UNESCO Yolculuğunda Bursa'nın Başarısı: Bursa UNESCO Dünya Miras Listesi'nde", Bursa'da Zaman, Sayı: 11, Temmuz 2014, 2-7.
- Dostoğlu, N. (2014). "UNESCO Yolculuğunda Son Süreçler", Bursa'da Zaman, Sayı: 9, Ocak 2014, 62-63.
- Dostoğlu, N. (2013). "Bursa'nın "UNESCO Dünya Miras Listesi"ne Adaylık Sürecinde Hedefe Doğru Atılan Adımlar", Bursa'da Zaman, Sayı: 5, Ocak 2013, 68-69.
- Dostoğlu, N. (2012). "Bursa "UNESCO Dünya Miras Listesi"ne Aday", Bursa'da Zaman, Sayı: 2, Nisan 2012, 74-79.
- Dönbekçioğlu, Gözde (1994), "Geleneksel Kent Dokularında İşlevlerin Yüklenmesi Sorunsalı, Bursa Örneği", MSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul.
- "Elbisenin Dili ve Osmanlı", Cumhuriyet Dergi, no.723, 30 Ocak 2000: 4-5.
- Eldem, Sedat Hakkı (1950), Bursa: Tarihi Yerler, Müze, Camiler, Türbeler; Sinan Baskı Evi.
- Eldem, Sedat Hakkı (1984), Türk Evi: Osmanlı Dönemi, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, I
- Emir, Sedat (1994), Erken Osmanlı Mimarlığında Çok-İşlevli Yapılar: Kentsel Kolonizasyon Yapıları Olarak Zaviyeler, Orhan Gazi Dönemi Yapıları, İzmir: Akademi Kitabevi, Üniversite Kitapları 1/2
- Emir Sultan ve Erguvan - Toplumsal Bir Çağrı (2008), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem 21 Yayını, Bursa
- Ercan, Özlem, Düzbakar, Ömer; Gezek (2008), Tradition in Bursa and its Historical Background, Kaygı-Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi 10.
- Erder, L. (1975) Factory Districts in Bursa during the 1860's, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (1:1), s. 85-99.
- Erder, L. (1976) *The Making of Industrial Bursa: Economic Activity and Population in a Turkish City: 1835-1975*, Unpublished Ph.d. Thesis, Princeton University, Princeton.
- Ergenç, Ö., (1979), 16. yüzyılın Sonlarında Bursa, Yerlesimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma, Doçentlik Tezi, Ankara.
- Ergenç, Ö., (1999), "Türk Bursası'nın 700 Yılı", Bursa Defteri, 1:40.
- Ergenç, Ö., 1977, "Osmanlı Sehrinde Esnaf Örgütlerinin Fizik Yapıya Etkileri", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Tebliğler, Hacettepe Univ., Metaksan Ltd. Mat., Ank., 1980.
- Eroğlu, Özkan (1997), Mizandaki Bursa, Bursa: F. Özsan Matbaacılık San.
- Ertürk, S.A., Bursa Ovası ve Çevresinin Ziraat Hayatı / Agricultural Life Of Bursa Plain And Its Environment Marmara Studies Symposium Proceedinds / Marmara Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Ege Yayınları, İstanbul 2008
- Es, M. (2008), Osmanlı Devleti'nde Mahalli İdareler (Local Administration in Ottoman Empire), Yerel Siyaset, 27, 29-38.
- EVLİYA ÇELEBİ, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, İstanbul, 1896.
- Eyice, S. (1988) İznik (Nicaea) Tarihçesi ve Eski Eserleri, "The History and the Monuments", İstanbul, s. 6-7.
- Eyice, Semavi, İlk Osmanlı Devrinin Dini- İçtimai Bir Müessesesi; Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler.

- Eyice; Semavi (1962), Bursa'da Osman ve Orhan Gazi Türbeleri, Vakıflar Dergisi, 5, Ankara.
- Faroqhi, S. (1994) Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, çev. N. Kalaycıoğlu (1984) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2000) Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, çev. E. Kılıç (1995), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S., (1979-80), "Taxation and Urban Activities in Sixteenth Century" , International Journal of Turkish Studies, I, 1:19-53.
- Faroqhi, S.,(1984), Towns and Townsmen of Otoman Anatolia, Cambridge University Press. Gabriel, A., (1958), Une Capitale Turque Brousse, Paris.
- Fatma Hayrünisa Hanım, 1896 Baharında Bursa, Uyarlayan: Nezaket Özdemir, Bursa BŞB. Yayınları 2010
- Gabriel, Albert (2010), Bir Türk Başkenti Bursa, Seçil, İstanbul. (Une CapitaleTurque, 1958, Paris (I.,II. Cilt))
- Genç, Türken Ö. (2004), Osmanlı'nın "Kuruluş Devri"nde Bursa Sultanları, Bursa Araştırmaları Vakfı.
- Gerber, H. (1988), Economy and Society in an Otoman City-Bursa 1600-1700, Jarusalem.
- Goodwin, Godfrey (1971), A History of Ottoman Architecture, Baltimore
- Goodwin, Godfrey (1995), SCOT, Philippa, YENAL, Engin, Reflections of Paradise, İstanbul: Ertuğ & Kocabıyık
- Gülbaş, Matem (1995), "Bursa'nın Kentsel Fiziki Strüktürü ve Kent Morfolojisi Değişimi", MSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul.
- Günay, Nurşen. ve Kaplanoğlu, Raif. Seyahatnamelerde Bursa Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları, 2000
- Gürman, Taner (2002), Bursa Kültür Haritası, Güney Marmara Mimarlık Dergisi.
- Güven, Hülya (2005) Bursa'nın Nilüferi, Nilüfer Belediyesi Yayını, Bursa.
- Haşim, Ahmet (1996), "Guraba-Hane-i Laklakan", YENAL, Engin (haz.), Bir Masaldı Bursa, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 519-525.
- Hızlı, Mefail (1998) Bursa Medreseleri, İz Yayıncılık.
- Hocaoğulları, Servet (2007), Kül ve Aşk / Şehrin Gördüğü Rüya: Bursa, Sentez Yayıncılık.
- Hovardaoğlu, O, Hovardaoğlu, S.Ç. (2004) Dışa Açılan Üretim İlişkilerinin Merkez Dönüşümündeki Yönlendirici Etkileri – Kayseri Kent Merkezi Örneği, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2:17) 257-269
- Hunger, H., K, Bekle (1996), Tabula İmperii, Byzantini, Wien.
- "Hüdavendigâr "Şol Gümüş Kubbeli..." Şehir", Yedi İklim, Temmuz 1993: 40-125.
- Hüdavendigâr Vilayeti Salnameleri (1869-1927).
- İbnülcemal Ahmet Vefik (2006), Velosipet İle Bir Cevelan, Çeviren: Cahit Kayra, TİB Kültür Yayınları.
- İnalcık, Halil (1973), The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600, London: Widenfield and Nicolsan.
- İnalcık, Halil (2010), "15. ve 16. Yy'larda Bursa'da Sanayi ve Ticaret", Çarşının Öyküsü, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa, s. 376-383.
- İnalcık, Halil (1971), Bursa, *Encyclopedia of Islam*, 2inci baskı. Cilt. 1, E.J. Brill, Leiden, 333.
- İnalcık, Halil (1994), The Ottoman State, Economy and Society, 1300-1600, Cambridge University Press.
- İnalcık, Halil ve quartaert, Donald (1994), An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914, Cambridge: Cambridge University.
- İslam Ansiklopedisi (Encyclopedia of Islam) (2002), Türkiye Diyanet Vakfı Publications, Ankara
- Jonathan M. Bloom and Sheila S. Blair (2009)The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture, Oxford University Press.
- Kadri, Abdülkadir. Bursa Rehberi, Bursa Mu'in-i Hilal Matbaası, 1329 (m.1911), Osmanlıca.
- Kağıtçıbaşı, Ergün ve Yaşar, Enis., (2005) Bursa'nın Ekonomik Tarihi (The Economical History of Bursa) Bursa Sanayi ve Ticaret Odası Yayınları, Bursa
- Kanunname-i İhtisab-ı Bursa, Sultan II. Bâyezid tarafından yürürlüğe konulan Kanunname Standardı. TSE Yayınları - 1998 basımı. Kitap 34 sayfa Osmanlıca ve 34 sayfa Türkçe çevirili.
- Kapalıçarşı, T.E.D Bursa Koleji Eğitim Derneği, Bursa, s.130.
- Kaplanoğlu, R. (2003) Doğal ve Kültürel Anıtlarıyla Bursa, İstanbul.

- Kaplanoğlu, R. (2008), "Kent Haritalarına Göre Bursa'nın Kentsel Gelişmesi", Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü, Bursa Osmangazi Yayınları, Bursa, s.72-81.
- Kaplanoğlu, R., Cengiz, İ. (2007, 2010), Bursa Kent Rehberi, Bursa Kültür AŞ Yayınları.
- Kaplanoğlu, R., Cengiz, İ. (2005), Prusa'dan Bursa'ya, Bursa.
- Kaplanoğlu, R., Cengiz, İ. (2010), Yaşayan Müze Bursa, Yaşayan Müze Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kaplanoğlu, R., Günaydın, N. (2000), Seyahatnamelerde Bursa, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları.
- Kaplanoğlu, Raif (1997), Bithynia, Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Kaplanoğlu, Raif (2001), Bursa Ansiklopedisi 4 Cilt, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları.
- Kaplanoğlu, Raif (1996), Bursa Yer Adları Ansiklopedisi, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları.
- Kaplanoğlu, Raif (1994), Bursa Anıtlar Ansiklopedisi, Yenigün Yayınları.
- Kaplanoğlu, Raif (1999), Bursa'da Mübadele, Avrasya Etnografya Vakfı.
- Kaplanoğlu, Raif (1998), Bursalı şair, yazar ve ünlüler ansiklopedisi, Avrasya Etnografya Vakfı.
- Kaplanoğlu, Raif (2006), Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e: Bursa (1876-1926), Avrasya Etnografya Vakfı.
- Kaplanoğlu, Raif (1988), Orhangazi: (Dün-Bugün-Yarın).
- Kaplanoğlu, Raif, Bursa'nın Alamet-i Farikaları, BTO, BAV Yayınları
- Kaprol, Timur, Bursa'da 1930-1950 Yılları İnşa Edilmiş Konutların Cephe Özelliklerinin
- Kaprol, Timur (1990), Cumalıkızık'ta Yaşayan Halk Mimarisi, Bursa Halk Kültürü, Cilt 1, Bursa, s:286-288. 2002
- Kara, Mustafa. Bursa'da tarikatlar ve tekkeler, Uludağ Yayınları.
- Karal, E. Z. (1962), Osmanlı Tarihi, Ankara: T.T.K. Yayını 13. Seri, 8, no:16
- Karakurt, E.T.(2007) Küreselleşme sürecinde kentlerde mekansal, sosyal ve kültürel değişim: Bursa örneği, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Enstitüsü, Bursa.
- Kavaklı, M., Delil, Hüseyin (2010) Cumalıkızık BBB
- Kaygalak, S. (2007) Kır, Kent ve Kapitalizme Geçiş: Bursa Örneği, *Praksis* (17) 15-32.
- Keleş, Hamza (2001) Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa'da İmar Faaliyetleri, GÜ Eğitim Fakültesi Dergisi C:21-S:1.
- Kepecioğlu, Kamil, Bursa Kütüğü (I.,II,III,IV Cilt) İnebey Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi No : 4519-4522.
- Kepecioğlu, K., (1935), Bursa Hanları, Yeni Basımevi, Halkevi Neşriyatı 4, Bursa.
- Kepecioğlu, Kamil (1940), "Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", Vakıflar Dergisi, II
- Kerem Kırayoğlu, "Bursa'da Planlama Dönemleri", Bursa'da Yaşam, Ekim 2004, s. 149.
- Keydul, Selim Kemal (1998), Yeşil Bursa'nın Kara Günleri.
- Kırayoğlu, Kerem (2004a) *Bir Osmanlı Şehri Bursa'da Şehir Merkezi/Hanlar Bölgesi Sorunsalı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kırayoğlu, Kerem (2004b) Bursa'da Planlama Dönemleri, *Bursa'da Yaşam*, (Ekim 2004), 146-158.
- Kırayoğlu, Mithat vd.(1999) "Bursa Tartışmaları", *Bursa Defteri*, (2) 9-26.
- Kortan, E. (1983), Le Corbusier Gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
- Kosifoğlu, Mesut Haluk (2000), Geçmişten Günümüze Bursa Tarihi, Zikir Yayınları.
- Koyunluoğlu, A.M.T. (1935), İznik ve Bursa Tarihi, Bursa Vilayet Matbaası.
- Köseoğlu, Neşet (1946), Tarihte Bursa Mahalleleri (XV ve XVI. Yüzyıllarda), Bursa Halkevi Yayını.
- Kuban, D., (1968), "Anadolu-Türk Şehri Tarihi Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri" Vakıflar Dergisi, 7, s.71.
- Kudret, Cevdet (1970), Karagöz 3 cilt, Bilgi Yayınevi.
- Kuran, Abdullah. (1996) A Spatial Study of Three Ottoman Capitals: Bursa, Edirne, and İstanbul Muqarnas, Vol. 13, pp. 114-131.

- Kültür ve Turizm Bakanlığı Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri (2008).
- Laurent, Beatrice Saint (2005), Bursa'da Modernleşme ve Osmanlılaşmanın Kaynakları, Çeviri: Seçkin Ergin, Olay Gazetesi: Bursa'da Yaşam Eki, Mayıs Sayısı.
- Le corbusier (1970), Towards a New Architecture, New York: Praeger
- Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*, çev. D. Nicholson-Smith (1974) Basil Blackwell, Oxford.
- Lowry, H. W. (2004), Seyyahların Gözüyle Bursa 1326-1923, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Mansel, A.M. (1998), Ege ve Yunan Tarihi, T.T.K. Yay., Ankara, 5. Baskı.
- Mansel, A.M. (1993), Türkiye'nin Arkeoloji, Epigrafi ve Tarihi Coğrafyası için Bibliyografya, T.T.K. Yay., Ankara, 2. Baskı.
- Mıhçıoğlu, E., Tuna, R., vd., (2004), "Bursa Kenti ve Planlamaya Yaklaşım", Olay Gazetesi Armağanı, s.170-178, Bursa.
- Mitchell, S. (1993), Anatolia Land, Men and Gods in Asia Minor, Volüme I. II, The Celts in Annatolia and the Impact of Roman Rule, Clarendon Press., Oxford.
- Montani Efendi (1873), Osmanlı İmparatorluğu Mimarisi (Usul-i Mimari-i Osmani), İstanbul: Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Vakfı, 1998
- Mustafa Cezar (1983), Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System, İstanbul, s.21.
- Müller, D. (1997), Topographischer Bildkommentar Zu Der Historien Herodots, Kleinasien Und Angrenzende Gebiete Mit Südostthrakien Und Zypern, Ernst Wasmuth Verlag Tübingen.
- Nazik; L. - K. Törk- E. Özel Et Al., Güney Marmara Bölgesinin (Balıkesir; Bursa; Bilecik) Doğal Mağaraları 1997 MTA Genel Müdürlüğü; Jeoloji Etütleri Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Oğuz, M. (1999), Bursa Tarihi Kent Merkezi ve Yakın Çevresini Oluşturan MiA Alt Bölgesi (Hanlar Bölgesi-Reyhan-Kayhan) İşlevsel Mekansal ve Mimari Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Bölümü, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Oğuzoğlu, Yusuf (2001), Bursa Kızık Köylerinin Tarihsel Kökeni, Bursa Defteri, Mart Sayısı, İstanbul.
- Oğuzoğlu, Yusuf (2008), Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.
- Oğuzoğlu, Yusuf (1999), Osmanlı Dönemi'nde Bursa, Bursa Defteri, Eylül Sayısı.
- On Altıncı Asırda Bursa 1558-1589 (1940), Vilâyet Matbaası.
- Oral, E.Ö., Ahunbay, Z. (2005) Bursa'nın ipekçilikle ilgili endüstri mirasının korunması, İTÜ Dergisi/A, 4 (2), 37-46.
- Orbay, İffet, Bursa, İstanbul: Ağa Han Ödülleri Töreni Yerel Ofisi, 1983.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, 1. Uluslararası Tarih Kongresi, 24-26 Mayıs 1993 Ankara, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, no.57, 1998.
- Öcalan, Hasan Basri, ve Sevim, Sezai (2010), Osmanlı Kuruluş Dönemi Bursa Vakfiyeleri, Bursa Osmangazi Belediyesi.
- Öcalan, Hasan Basri (2008), Ruhaniyetli Şehir Bursa, Bursa İl Özel İdaresi.
- Ölçer, Cüneyt ve Baykal, Kazım (1967), Bursa'da Tarihi Köprüler ve Kurumun 1966 Yılı Çalışma Raporu ile Bilançosu, Bursa: Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınları no:13, Hakimiyet Matbaası
- Ötügen, Y., Durukan, A., Acun, H., Pekak, S. (1986), Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, IV, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay. Ankara.
- Ötügen, Y. (1996), Forschungen Im Nordwestlichen Kleinasien, Antike Und Byzantinische Denkmaler In Der Provinz Bursa, Ernst WasmuthVerlag Tübingen.
- Özdeğer, Hüseyin (1988), 1463-1640 yılları Bursa Şehri tereke defterleri, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayın no: 3507
- Özdemir, Didem (1994), "Bursa Koruma Planlama Sürecinde Kentsel Tasarımın Yeri", MSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul.
- Özdemir, Nezaket (2007), Çekirge Köşkleri, Sentez Yayıncılık.

- Özdemir, Nezaket (2008), Ömer Subhi Bey'in Bursa Seyahati: (Hüdavendigâr Vilâyeti'nde bir hafta seyahat), Sentez Yayıncılık.
- Özdemir, Nezaket (2011), Bursa Kaynakçası, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları / Bursa Kitaplığı Dizisi, BBB.
- Özdemir, Nezaket (2008), Bursa Touristic City Guide, Sentez Yayıncılık.
- Özdemir, Nezaket (2009), Bursa'nın Anısal Tarihi, Sentez Yayıncılık.
- Özdeş, G. (1953) *Türk Çarşıları*, Pulhan Matbaası, İstanbul.
- Özeke, Ebru (1997), "Bursa Reyhan Kentsel Sit Alanında Koruma Kararları Doğrultusunda Yapılan Uygulamaların Değerlendirilmesi", MSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özendes, Engin (2000,2005), Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa: Geçmişten fotoğraflar, Yem Yayınları.
- Özendes, Engin (1995), Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğrafçılık (1839-1919), İstanbul: İletişim Yayınları
- Özendes, Engin (1999), Osmanlı'nın İlk Başkenti Bursa, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları
- Özer, Arif Selçuk (1999), Geçmişten Günümüze Bursa Çeşmeleri, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi BUSKİ
- Özeren; Ö. - K. Haçer - F. Ünal, Bursa-Bizans ve Osmanlı Yapı Kompleksi Kazısı 2000, XII. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu – 2001, Kültür Bakanlığı Yayınları 2002, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ankara.
- PARDOE, (Miss.), The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks, London, 1837.
- Perker, Sevgen ve Akıncıtürk, Nilüfer (2006), Cumalıkızık'ta Ahşap Yapı Elemanları Bozulmaları, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 11, Sayı 2.
- Pakna, Duygu (1996), Bursa Cumalıkızık Evleri, Lisans Tezi, T.C Selçuk Üniversitesi Arkeoloji – Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya.
- Pamuk, Şevket (1988), 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul:Gerçek Yayınevi
- Pay,Salih (1996), Bursa İvaz Paşa Külliyesi, Eğitim-San Yayınları.
- Pay,Salih (2010), Kuruluşundan Günümüze Yeşil Külliyesi, BBB Yayınları.
- Piccinato, L., (1961) L'esperienza Del Piano Di Bursa, *Der. Luigi Piccinato, Scritti Vari 1925-1974 1975-1977, Saggi, Articoli E Interventi*, Roma, 1236-1263.
- Piccinato, L. (2004), "Bursa Nazım Planı Üzerine – 1958", Bursa'da Yaşam, Olay Gazetesi Eki, Ekim Sayısı, s. 44-54.
- Piccinato, L. (2004), "Bursa Planı Deneyimi", Bursa'da Yaşam, Olay Gazetesi Eki, Ekim Sayısı.
- Piliçer, Hatice (1995), "Bursa Kentsel Gelişmesinde Planlama Koruma Kararlarına Yerel Yönetimlerin Etkileri", Msü Mimarlık Fakültesi, Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul.
- Polat, Sibel (2011), Kamusal Dış Mekanlarda Mimari Kimliği Değerlendirmek için Bir Yöntem Önerisi: Bursa-Cumhuriyet Alanı Örneği Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Polat, S., Tümer Yıldız Ö. ve Dostoğlu, N. (2018). "Kültürel Miras Alanları İçin Kullanıcı Odaklı Bir Kentsel Tasarım Rehberi Modeli: Bursa Hanlar Bölgesi Örneği", Megaron, Doi: 10.5505/megaron.2018.32043, cilt:13, no: 4, 584-596.
- Polat, S. ve Dostoğlu, N. (2011). From a Public Space to a Shopping Mall: The Case of City Square in Bursa, Turkey. *Ozean Journal of Applied Sciences*, 4 (3), 281-293.
- Prost, H. (2005), "Bursa Planı", Çeviri: Prof. Dr. Mustafa Durak, Bursa'da Yaşam, Olay Gazetesi Eki, Kasım Sayısı, s.20-36.
- Prusa'dan Günümüze Bursa, Medeniyet ve İpek Şehri (2008), Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Raif Kaplanoğlu, (2008), "Kent Haritalarına Göre Bursa'nın Kentsel Gelişmesi", Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü, s. 73.
- Ramsay, W.M. (1960), Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, (Çev: M. Pektaş), İstanbul.
- Rey, Ekrem Reşit (1948), Ebedi Bursa, Bursa: Ankara Kitabevi (Zeki Mumcu)

- Saint-Laurent, B. (1996) Bir Tiyatro Amatörü: Ahmed Vefik Paşa Ve 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa'nın Yeniden Biçimlenmesi, Der. P. Dumont, F. Georgeo, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, İstanbul: Historical Foundation Publications, 79-98.
- Saint-Laurent, B. (1996), "Bir Tiyatro Armatörü Ahmet Vefik Paşa ve 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Bursa'nın Yeniden Biçimlenmesi", *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, s. 8-134.
- Saint-laurent, B (1989), "Ottomanization and Modernization: The Architectural and Urban Development of Bursa and the Genesis of Tradition", Doktora Tezi, Harvard University
- Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler, 19. Kaleli Kentler Sempozyumu, 8-11
- Schwertheim, Elmar (1990), *Asia Minor Studien Band 1, Mysische Studien*, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1990.
- Schwertheim, Elmar (1980), *Die Inschriften Von Kyzikos Und Umgebung Teil I: Grabtexte*, Rudolf Habelt Verlag GmbH, Bonn.
- Sen, F., (2003), "Bursa'nın Tarihi Hanları Çarşıları ve Osmanlı Döneminde Ekonomiye Katkıları", *Tarihi Bursa Hanları ve Kapalıçarşı*, T.E.D Bursa Koleji Eğitim Derneği, Bursa, s.98.
- Sevim, Sezai ve Elbas, Aziz (ed.) (2010), *Osmanlı Coğrafyasında Çarşı Kültürü ve Çarşılar*, Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Sölch, J. (1920), *Historisch-geographische, Studien über bithynische Siedlungen*.
- Stewig, Reinhard., (2004) Proposal for Including Bursa, the Cradle City of the Ottoman Empire, in the UNESCO World Heritage Inventory, Geographisches Institut, Kiel.
- Strabon (1987), *Coğrafya*, (Çev. A. Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Süel, Mustafa (1996), *Antik Dönemde Bursa*, Bursa, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Şahin, S. (1978), *Bithynische Studien, (Bithynia İncelemeleri), (Deutsch-Türkisch)*, Rudolf Habelt Verlag GmbH, Bonn.
- Şemseddin, Mehmet, Kara, Mustafa, Atlansoy, Kadir (1997), *Yâdigâr-ı Şemsî*, Uludağ Yayınları.
- T.C. Kültür Bakanlığı, Bursa Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü, Tescil Kayıtları.
- T.C. Kültür Bakanlığı, Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Başkanlığı, Eski Eser Tanımı Ve Kaçakçılığın Önlenmesi Seminer Notları (1989), Ankara.
- T.C. Kültür Bakanlığı, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, Bursa, "Eyice, S., Bursa ve Çevresinde Türk Sanatı" (Sayfa: 54) ve "Eyice, S., İznik Tarihi ve Eski Eserleri" (Sayfa: 82) Makaleleri (1996), Ankara.
- Talbert, Richard.J.A., *Barrington Atlas of The Greek And Roman World, Prat 4: Graecia-Asia Minor*
- Tankut, G. ve diğerleri (1988), *Bursa-Merkez Koruma-Geliştirme Projesi Açıklama Raporu*, Archieve of Department of Architecture in METU, Ankara.
- Tanman, B. (1996) *Ottoman Architecture in Bursa*, *Bursa*, Republic Of Turkey Ministry Of Culture, Directorate of Publications, Ankara.
- Tanpınar, A. H. (2005), *Beş Şehir*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tanyeli, Uğur (1987), *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*, Doktora Tezi, İTÜ
- Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1987.
- Taş, Hülya (2011) *Günümüz Bursa Esnafında Ahilik Kültüründen İzler (The Traces of Ahi Tradition in Contemporary Bursa Guilds)*, Gaye Kitabevi, Bursa.
- Taş, Hülya (2002), *Bursa Folkloru*, Gaye Kitabevi.
- T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kentges Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2020-2023 [Http://www.kentges.gov.tr](http://www.kentges.gov.tr)
- Tekeli, İ. (1999) Bursa'nın Tarihinde 3 Ayrı Dönüşüm Dönemi, *Uluslar Arası 11. Yapı-Yaşam Kongresi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi (06-08 Mayıs 1999)*, Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Bursa, 7-28.
- Tevfik, Ahmet (2007), *Yüz Yıl Önce Bisikletle Bursa*, Sentez Yayıncılık.
- Texier, Charles (1840), *Description de L'Asie Mineure Faite par ordre du gouvernement français de 1833 a'1837*, Paris: Farmin Dipot freres

- Texier, Charles (1997), Küçük Asya, Bithynia, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, Çeviri: R. Kaplanoğlu.
- Tokatlı, N. & Boyacı, Y. (1999) The Changing Morphology Of Commercial Activity İn Istanbul, *Cities*, (3) 181-193.
- Tomsu, Leman, (1950), "Bursa Evleri", İTÜ Mimarlık Fakültesi Doçentlik Çalışması, İstanbul.
- Torkomyan, Kevork (1910), İpekböceği Beslemek ve İpekböceği Tohumu İstihsal Etmek Usulleri, İstanbul: Düyun-u Umumiye Matbaası
- Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler(1983), Cilt III. Bursa İli Merkez, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2002), Formation and Transformation of Urban Fabric in the 19th Century Bursa, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Tör, Vedat Nedim (1948), RADO, Şevket (Hazırlayanlar), Bursa (Yapı ve Kredi Bankası Bursa Şubesi’nin Açılış Hatırası), İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi
- Uludağ (Zirve) ve Bursa Meteoroloji İstasyonlarının Karşılaştırmalı İklimi, Muhammed Zeynel Öztürk - Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 55: 13-24, İstanbul.
- Uludağ’ın Beşbirliği (2009) Bursa Kızık Köyleri, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Umar, Bilge (2004), Bithynia, İnkılap Kitapevi
- Umar, Bilge, Bizansın Son Yüzyılları (1261-1453), Donalt M Nicol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Usman-Anabolı (1995), M., Olympos Dağı Eteklerinde Prusa (Bursa) Sikkesindeki Therme İle İlişkili Olarak, Belleten 59/226 Ankara.
- Usta, Gülay Keleş.,Doç. Dr., Usta, Ayhan., Yrd. Doç. Dr.,"Bursa'da Osmanlı Dönemi Han ve Kervansaray Yapılarının Kentsel Mekan Oluşumu Açısından Değerlendirilmesi." Mimarlar Odası Bursa Şubesi, Yapı Ve Yaşam '99 Sempozyumu, Bursa.
- Ünal, F., Arkeolojik Bursa Haritası, Bursa Arkeoloji Müzesi.
- Ünsal, Behcet (1973), Turkish Islamic Architecture, London.
- Ünver, Süheyl (2011), Bursa Defterleri, Hazırlayan: Gülbün Mesara - Mine Esiner Özen , Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 4 cilt, 1983.
- Vardar, B. (2007) Bursa’nın Kentsel Mirasının Korunması Ve Yaşatılması: Osmangazi Belediyesi Örneği, Bursa’nın Kentsel Ve Mimari Gelişimi, Der. C. Çiftçi, Gaye Kitabevi, Bursa, 185-197.
- Vasileios ve Kandēs (1883), Hē Prousa : ētoi, archaiologikē, historikē, geōgraphikē kai ekklesiastikē perigraphē autēs met' episynēmnenōn archaiōn epigraphōn topographikou chartou kai eikonōn diaphorōn oikodomēmatōn, Athena Vassaf, Hüseyin (2011), Bursa Hatırası, Hazırlayan: Mustafa Kara – Bilal Kemikli, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Vural Arslan, Tülin. , Erkan Işığçok, Arzu Çahantimur, Selen Durak, Fadime Boztaş (2011), Bursa Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi Alan Yönetim Planı için Bir Model Önerisi.
- Vural, T. (2000) "1958 Yangınından Sonra Bursa Kapalıçarşı Ve Hanlar Bölgesinin Yeniden Yapılanması Çalışmaları Ve Picinato Planı, *Güney Marmara Mimarlık*, (10) 7-12.
- Vural, T. (2005) Değişen Üretim-Tüketim İlişkileri Bağlamında Alışveriş Merkezlerinin Anlamsal ve Mekansal Dönüşümüne Eleştirel Bir Bakış, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Vural, T. (2007) Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi, *Bursa’nın Kentsel Ve Mimari Gelişimi*, Der. C. Çiftçi, Gaye Kitabevi, Bursa, 289-309
- Vural-Arslan T , Çahantimur, A. (2011), Revival Of A Traditional Community Engagement Model For The Sustainable Future Of A Historical Commercial District: Bursa/Turkey As A Case, *Futures*, Vol. 43, No:4, S. 361-373.
- Vural - Arslan, T., Dostoglu, N., Koprulu - Bagbanci, O., Akinciturk, N. (2011). "Sustainable Revitalisation as a Tool for Regenerating the Attractiveness of an Inner-City Historic Commercial District: 'Han District' as a Case", *Urban Design International*, vol. 16, no.3, 188 - 201.
- Wilde, H. (1909) Brussa, Berlin.

- Yalman, Bedri (1984), Bursa, Yenilik Basımevi, İstanbul 1997, Turing Yayınları, İstanbul 1984, Bursa Ticaret Ve Sanayi Odası Yayınları.
- Yalmanoğlu, Nezaket (1998), Bursa Bibliyografyası, Ankara.
- Yardımcı, İlhan (2011), Şehirler Sultanı Bursa, Uludağ Yayınları.
- Yardımcı, İlhan (1987), Tarihe Mührünü Basan, Bursa'da Saltanat Süren Osmanlı Sultanları ve Bursa Bibliyografyası, İstanbul-Acar Matbaacılık.
- Yavaş, Mine (1994), "Metropolitenleşme Süreci İçindeki Tarihi Kentlerde Görsel Kaynak Değerlerinin Planlamaya Etkisi: Bursa İçin Yeni Bir Metropoliten İmaj", MSÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul.
- Yediyıldız, Asım (2011) Ekonominin Merkezi Olarak Emir Hanı ve Bursa Esnafı, İ. Selimoğlu (Eds.) Orhan Gazi ve Dönemi, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.
- Yediyıldız, Asım (2003) Şeriye Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İkinci Yarısında Bursa Esnafı ve Ekonomik Hayat, Arasta Yayınları, Bursa.
- Yenal, Engin (1996) "Osmanlı Başkenti, Osmanlı Kenti Bursa", Bir Masaldı Bursa Kitabı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Yenal, Engin (1996), Bir Masaldı Bursa, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
- Yenen, Zekiye (1988) Vakıf Kurumu – İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Anadolu Kentlerinin Kuruluş Ve Gelişim İlkeleri, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yenen, Zekiye (1992) Social And Religious Influences On The Form Of Early Turkish Cities Of The Ottoman Period, *Journal Of Architectural And Planning Research*, (9:4) 301-314.
- Yenen, Zekiye (1987), Vakıf Kurumu- İmaret Sistemi- Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri, Doktora Tezi, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yenen, Zekiye (1988) Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri, The Establishment and Development Principles of Turkish Cities in Ottoman Period), Unpublished Ph.d. Thesis, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Yücelt, Nazım (1948), Tarihte Bursa, Ankara Kitabevi, Bursa.
- Yücel, A. (1999), "Bursa, Fabrika-i Hümayun Yapılarının Kentsel Anlamı ve Bunların 'Muradiye Kültür Külliyesi'ne Dönüştürülmesi Hakkında", Bursa Defteri, 4:20.
- Yüksel, İ. Aydın (1983), Osmanlı Mimarisinde II. Bayezid, Yavuz Selim Devri (1481-1520), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 83. kitap, V

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abacılar, Pınar (2008), Dogal ve Kentsel Sit Alanlarında Kültür Turizmi ve Yönetimi -Bogaziçi Arnavutköy Örneği-, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ahunbay, Zeynep (2005), Tarihi Çevre Yönetimi ve Yönetim Planları, Tarihi Kentlerin Yönetimi Paneli, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyük kent Şubesi Yayınları, 3 Şubat, s.35-50.

Akıncıtürk, Nilüfer (2002), 700 Yıllık Cumalıkızık Köyü Yapısal Sorunlarının Fiziksel Boyutu, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 7, Sayı 1.

Ayrancı, İ. (2007), Koruma Alanlarının Yönetimi Ve Yönetim Planı Sürecinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi

Ayverdi, E.H. ve Yüksel, İ.A. (1976), İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi, Baha Matbaası, İstanbul.

Barkan, Ömer Lütfi, (1942), Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler 1, İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler, Vakıflar Dergisi, sayı II, Ankara.

Başbakanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı (2010), "Türkiye Turizm Sektörü Raporu", Ankara.

Bayartan, Mehmet (2005), Tarihi Coğrafya Çalışmaları Açısından Şehir Ve Osmanlı Şehri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı (2009), "Kentsel Miras, Mekan Kalitesi ve Kentsel Tasarım Komisyon Raporu", Kentleşme Şurası, Ankara

BBB (2005), "Bursa Merkez Ve Batı Planlama Bölgesi 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu", Bursa

BBB (2009), "Bursa Büyükşehir Belediyesi Stratejik Planı 2010-2014"

BBB (2010), "Bursa Büyükşehir Alanı Kent İçi ve Yakın Çevre Ana Ulaşım Planı Mevcut Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi Raporu", BBB & Bernard Gruppe, Bursa

BBB (2011), "Bursa Büyükşehir Alanı Kent İçi ve Yakın Çevre Ana Ulaşım Planı Yeni Bilgilerin Toplanması Raporu", BBB & Bernard Gruppe, Bursa

BBB (2011), "T1 Raylı Sistem Hattı Uygulama Projesi ve Fizibilite Etüdü, Fizibilite Raporu", BBB & İstanbul Ulaşım, Bursa

BBB (2011), "Bursa Büyükşehir Alanı Kent İçi ve Yakın Çevre Ana Ulaşım Planı Osmangazi Merkezi Entegre Ulaşım Konsepti Raporu", BBB & Bernard Gruppe, Bursa

BBB (2011), "Bursa Kültür Varlıkları Envanteri: Anıtsal Eserler", Bursa

BBB (2011-2012), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Bölgesel Analiz Ve Değerlendirme" Özet, Taslak ve Sentez Raporları, Prof. Dr. Gülden Erkut ve Ekibi, Bursa

BBB (2011-2012a), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Doğal Yapı Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Prof. Dr. Ahmet Cengiz YILDIZCI ve Ekibi, Bursa

BBB, (2011-2012b), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Bursa Kırsalının Yapısı, İhtiyaçları Ve Geleceği Strateji Raporu", Prof. Dr. Handan Türkoğlu ve Ekibi, Bursa

BBB (2011-2012c), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Kültür Varlıkları Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Prof. Dr. Nuran Zeren Gülersoy ve Ekibi, Bursa

BBB (2011-2012d), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Çevre Sorunları Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Doç. Dr. Feza Karaer ve Ekibi, Bursa.

BBB (2011-2012e), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "İmalat Sanayi Ve Madencilik Sektörleri Özet, Taslak ve Sentez Raporları", A Planlama LTD. ŞTİ., Bursa.

BBB (2011-2012f), Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Konut ve Sosyal Donatılar Sektörel Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Devingen Planlama Ltd. Şti., Bursa.

- BBB (2011-2012g)**, Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Mekansal, Sosyo-Demografik Ve Sosyo-Ekonomik Yapı Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Prof. Dr. Murat Güvenç, Şehir Araştırmaları Merkezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Bursa
- BBB (2011-2012h)**, Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Toprak Ve Arazi Kullanımı Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Doç. Dr. Ertuğrul AKSOY ve Ekibi, TC Uludağ Üniversitesi, Bursa
- BBB (2011-2012i)**, Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Ticaret Ve Hizmetler Sektörü Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Gülay Bozkurt Planlama Bürosu, Bursa
- BBB (2011-2012j)**, Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Turizm Sektörü Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Esin Mihçioğlu (Yüklenici) , Bursa
- BBB (2011-2012k)**, Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Ulaşım, Lojistik Hizmetler Ve Teknik Altyapı Sektörü Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Gülay Bozkurt Planlama Bürosu, Bursa
- BBB (2011-2012l)**, Bursa 1/100000 Çevre Düzeni Planı, "Yerbilimleri Özet, Taslak ve Sentez Raporları", Prof. Dr. Remzi Karagüzel ve Ekibi, Bursa
- BBB (2012)**, Büyükşehir Belediyesi Arşivi Seminer, Araştırma, Raporlar ve Sunumları, Bursa
- BEBKA (2010)**, "Bursa Eskişehir Bilecik TR41 Düzey 2 Bölge Planı 2010-2013", Bursa
- Bursa İl Özel İdaresi (2009)**, "T.C. Bursa İl Özel İdaresi Stratejik Planı 2010-2014"
- Bursa Osmangazi Belediyesi (2007)**, "Osmangazi 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu", Bursa
- Bursa Yıldırım Belediyesi (2007)**, "Yıldırım 1/5000 Ölçekli Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu", Bursa
- Bursa Yıldırım Belediyesi (2011)**, "Zaman Tünelinde Kaybolmayan Tarih Bekçileri" Projesi, Yıldırım Belediyesi & BEBKA, Bursa
- Bursa Yıldırım Belediyesi (2012)**, "Cumalıkızık Köyü 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Araştırma Raporu", Bursa
- Cerasi, M. (1999)**, Osmanlı Kenti – Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, (Çev: Aslı Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Ceylan, Oğuz (1989)**, Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarının Oluşumu, Gelişimi ve Yakın Doğu Kültürleri ile Olan Etkileşimleri, MSGSÜ FBE Doktora Tezi
- Cezar, M. (1985)**, Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Conservation Principles Policies And Guidance For The Sustainable Management of The Historic Environment (2008)**, English Heritage.
- Çakıcı, Sermin (2008)**, Bursa'daki Yeni Galle Pazarı Hanı (Eski Ali Paşa Kervansarayı) Ve Yakın Çevresinin Korunması Ve Sağlıklaştırılması Üzerine Bir Öneri, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Master Tezi.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2010)**, "KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı 2010-2023", Ankara
- Çizakça, M. (1995)**, A Short History of the Bursa Silk Industry 1500-1900, Journal of the Economic and the social History of the Orient, vol:XXIII, parts I and II.
- Çolak, Doç. Dr. Nusret İlker (2007)**, Alan Yönetiminin Hukuki Boyutu, Ulusal Alan Yönetimi Sempozyumu.
- DPT (2006)**, "Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013", Ankara
- DPT (2006)**, "Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu"
- DPT (2007)**, "Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Yerleşme - Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara
- Duymaz, A. Şevki (2003)**, II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri) , Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi, Isparta.
- Ediz, Özgür; Necmi Gürsakal (2010)**, Bursa Çarşı Makroformundaki Saçılmanın Fraktal Boyut İle Belirlenmesi, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 2,
- Erder L. (1976)**, The making of industrial Bursa: economic activity and population in a Turkish city, Princeton University.

- Faroqhi, Suraiya, (2006)**, Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı, Doğubaki Yayınları, Çeviri: Emine Sonnur Özcan
- Güven, Canan (2007)**, Tarihi Süreçlerde Atmosferik Şartların ve Hava Kirliliğinin Taş Yapılar Üzerindeki Etkileri; Köprülü Medresesi ve Kütüphanesi Örneği, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Gülersoy-Zeren, N.; Günay Z, (2005)**, “Avrupa’da Kültürel Miras Koruma Yaklaşımları ve Avrupa Birliği Üyeliği Sürecinde Türkiye’de Koruma Politikaları”, Tarihi Kent Yönetimi Paneli, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi, 3 Şubat 2005, s.19-34.
- İGEP (2009)**, “Önemli Göç Alan Kentler olarak İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa’nın Sosyal ve Ekonomik Entegrasyon Problemlerinin Çözümüne Destek Projesi”, Rapor: Bursa’da kentsel yenilenmenin teşvik edilmesi, Ankara
- İstanbul Tarihi Yarımada Yönetim Planı (2011)**, Bimtaş.
- J. Freely (2011)**, A History of Ottoman Architecture, Bosphorus University,
- Karakurt, Tosun. Elif (2007)**, Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekansal, Sosyal Ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi)
- Karataş, Dr. Ali İhsan (2007)**, Bursa’daki Uygulamalar Işığında Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Meskenleriyle İlgili Düzenlemeler, T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 2
- Karataş, Cengiz (2003)**, Türk Romanında Osmanlı Devleti’nin Kuruluş Sürecine Yaklaşım, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı-Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Kandes, Vasileios I. (2008)**, Kuruluşundan XIX. Yüzyıl Sonlarına Kadar Bursa, Çeviren: Dr. A. İbrahim Kelağa, Gaye Kitabevi, Bursa
- Keleş, Hamza (2001)**, Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa’da İmar Faaliyetleri, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 1
- Kıran, M. Hakan (1992)**, Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapılarından Bedesten Yapılarının İncelenmesi ve Günümüzdeki Durumlarıyla Kıyaslanarak Koruma Önerileri Aranması, MSGSÜ FBE Doktora Tezi
- Kuran, Abdullah (1964)**, İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami, Ankara.
- Küçükkörmürcü, Burcu, (2005)**, Geleneksel Türk Osmanlı Çarşı Yapıları ve Günümüzdeki Alışveriş Merkezleri Üzerine Bir İnceleme, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Lowry, Heath W. (2003)**, Ottoman Bursa in Travel Accounts, Indiana University Ottoman and Modern Turkish Studies Publications, Indiana
- Mention, R. P. Bernardin (1935)**, L’olympie De Bithynie- Ses Saint, Ses Couvents, Ses Sites, Cure Latin De Brousse, Paris
- NPS (2007)**, Components of a Successful National Heritage Area Management Plan, National Heritage Areas and National Park Service
- Oğuz, Zeynep (2006)**, Multi-Functional Buildings Of T-Type in Ottoman Context: A Network of Identity and Territorialization, METU Department of History of Architecture, Master Thesis,
- Öz, Mehmet (Aralık 1999-Ocak 2000)**, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluş ve Büyüme Sürecine Dair”, Türk Yurdu-700. Yılında Osmanlı, c.19-20, sayı 148-149,
- Özdemir, Y. Doç. Dr. Rifat (1994)**, Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekke Ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı: 5
- Özlem Köprülü Bağbancı (2007)**, Bursa Hanlar Bölgesi Değişim ve Dönüşüm Sürecinin İncelenmesi ve Bölgenin Korunması Üzerine Bir Araştırma, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi,
- Öztürk, M.** “Uludağ (Zirve) ve Bursa Meteoroloji İstasyonlarının Karşılaştırmalı İklimi”, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 55: 13-24, İstanbul.
- Pedersen, Arthur (2002)**, Managing Tourism at World Heritage Sites: a Practical Manual for World Heritage Site Managers, UNESCO World Heritage Centre.
- Rehm, Peter Douglas (2010)**, Ventures into the Reign of Osman: A New Consensus on Early Ottoman Historiography, North Georgia College and State University, Études Historiques, Vol 2, No 1
- Ringbeck, B. (2008)**, Management Plans For World Heritage Sites, German Commission For UNESCO, Bonn.

- SAT Raporu 1.Bölüm (Haziran 2012)**, SWOT, Unicon Ltd,
- SAT Raporu 2.Bölüm (Temmuz 2012)**, Hedefler-Stratejiler, Unicon Ltd,
- Şahin, Evrim (2006)**, Evaluation of the Financial Instruments Within The Conservation Activities, The Graduate School of Social Sciences of METU , Master Thesis
- Solmaz, Seval Kutlu Akal, Melike Yalılı (2002)**, Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Bursa'nın İçme Suyu Meselesi ve Bazı Çözüm Önerileri, Ekoloji-Çevre Dergisi, Sayı: 42
- Tecer, Lokman Hakan (2005)**, "Hava Kirleticilerin Karbonatlı Yapı Malzemeleri Üzerine Etkileri", Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, Sayı 2.
- TMMOB Şehir Plancılar Odası Bursa Şubesi (2010)**, Bursa Merkez Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Raporu, Bursa
- UNESCO World Heritage Centre (2002)**, World Heritage Manuals Managing Tourism at World Heritage Sites: a Practical Manual for World Heritage Site Managers. Published in 2002 by UNESCO World Heritage Centre.
- UNESCO (2003)**, Cultural Tourism. <http://portal.UNESCO.org/culture/en/ev.php> Ahunbay, Z., 2005, Tarihi Çevre Yönetimi ve Yönetim Planları, Tarihi Kentlerin Yönetimi Paneli, İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, 3 Şubat, s.35-50.
- UNESCO World Heritage Centre (2008)**, Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, (whc.UNESCO.org/opgutoc.htm).
- Üstün, Gökhan Ekrem (2011)**, Uludag Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Nilüfer Çayı'nda Ağır Metal Kirliliğinin Değerlendirilmesi, Ekoloji Dergisi No: 81
- Vural, Arslan, T., Dostoğlu, N., Bağbancı, Ö., Akıncıtürk, N. (2011)** "Sustainable Revitalisation as a tool for Regenerating the Attractiveness of a Historical Commercial District", Urban Design International, vol:16, no:3, pp.188-201 (DOI: doi: 10.1057/udi.2011.1)
- Yardımcı, Yrd. Doç. Dr. Mehmet**, "Ahilik", Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fak. Türkçe Eğitimi Bölüm Bşk.
- Yazıcı, E. (2007)**, Özel Çevre Koruma Bölgelerinde Turizm Baskısı Ve Datça – Bozburun Özel Çevre Koruma Bölgesi için Turizm Yönetim Planı Önerisi. Yüksek Lisans Tezi. İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi.
- Yıldız, Sevil (2010)**, The Model Of Turkey In Legal Protection of Cultural Heritage, International Symposium on Spatial Information Sciences, Newcastle-UK.

İnternet Kaynakları:

- <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://bgc.org.tr/ansiklopedi/bursa-kalesi.html> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/yerlesim/oik661.pdf> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://makaleler.wordpress.com/2006/09/28/osmanli-devleti-icerisindeki-hiristiyenlar-ve-yahudiler/> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://paleoberkay.atspace.com/index.html> , [Erişim Tarihi: Nisan 2012]
- <http://tarihyazilari.blogcu.com/osmanli-devlet-nin-kurulusunda-turk-nufusu/4327252> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Cumal%C4%B1k%C4%B1z%C4%B1k>
[Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://tr.scribd.com/doc/48711821/Lonca-sistemi> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/umanas.htm> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.arkeloidunyasi.com> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.bebka.org.tr/ , [Erişim Tarihi: Nisan 2012]
- <http://www.belgeler.com/blg/12a1/evaluation-of-the-financial-instruments-within-the-conservation-activities-koruma-etkinlikleri-icinde-finansman-araclarinin-degerlendirilmesi#>, [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.bursa.bel.tr> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.bursacevreduzeniplani.org/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.bursa.gov.tr , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]

- www.bursaarastirmalarimerkezi.org/ , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.bursahaber.com.tr/> Prof.Dr.Erkan IŞIĞIÇOK,(27 Kasım 2011/ 25 Aralık 2011) Bursa Tarihi Çarşı ve Hanlar Bölgesi ile Alışveriş Merkezlerine İlişkin Karşılaştırmalı Analiz 1/2/3/4/5, [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.bursadakultur.org/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- http://www.bursadakultur.org/uludagin_tarihi.htm [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.bursaozelidaresi.gov.tr , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.btch.org.tr/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.btso.org.tr> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.catalhoyuk.com/pdfs/Catal_SMP_TR.doc (Çatalhöyük Yönetim Planı, 2004.)
- http://www.discoverislamicart.org/pc_item_list.php?begin=0&country=tr
[Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.dmselimiyecamii.com/> (Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi Alan Yönetim Planı, 2010.)
- http://www.felsefeekibi.com/sanat/sanatalanlari/sanat_alanlari_ErkenOsmanliMimarisi.html [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.igeprojesi.net , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/infocenter/publications/Documents/TURIZM.SEKTORU.pdf>
[Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/infocenter/publications/Documents/TURIZM.SEKTORU.pdf> Türkiye Turizm Sektörü Raporu-Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı-Ocak 2010
- http://www.iznik.gen.tr/main/iznik_kaynaklari.htm , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.kapalicarsitarihi.com/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://kaplanoglu.org/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.kentges.gov.tr> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.kgm.gov.tr , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.kulturturizm.gov.tr/> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44401/bursa-ve-cumalikizik-erken-osmanli-kentsel-ve-kirsal-ve-.html> ,
[Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.ktbayatirimisletmeler.gov.tr/> [T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü] [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.mimdap.org/?p=25021> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.muslimheritage.com/uploads/ottomanarchitecture.pdf>
[Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.osmangazi.bel.tr , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.restoraturk.com/mimarlik-mimari/mimarlik/263-osmanli-mimarisi-nedir.html> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.tanitma.gov.tr/TR,22596/cumalikizik.html> [T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü] [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.tayproject.org/veritab.html> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.tayproject.org/bib.html> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.uludag.edu.tr/Icerik/index/konu/13> [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- <http://www.worldcat.org> , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- www.yildirim.bel.tr , [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]
- http://www.zafersen.com/makale_tarihi_ve_sosyolojik_mehmet_oz.htm [Erişim Tarihi: Mayıs 2021]